

FETIȚA CARE PRIVEA TRENURILE PLECÂND

RUPERTO LONG

EPICA

**FETITA
,
CARE PRIVEA
TRENURILE
PLECÂND**

Editor: Anca EFTIME

Redactor: Elena-Anca COMAN

DTP: Simona RĂDULESCU

La niña que miraba los trenes partir, Ruperto Long

© 2016, Ruperto Long

© 2016, de la presente edición en castellano para todo el mundo:

Penguin Random House Grupo Editorial

Editorial Sudamericana Uruguaya S.A.

Yaguaron 1568 C.P. 11.100 Montevideo

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin Editurii Epica.

© 2019, Editura Epica.

ISBN: 978-606-8754-61-1

București, 2019

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului literar ce se virează

Uniunii Scriitorilor din România
cont nr. RO44 RNCB 5101 0000 0171 0001,
BCR Unirea, București

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

LONG, RUPERTO

Fetița care privea trenurile plecând/ Ruperto Long;
trad. din lb. spaniolă și note de Eugenia Alexe Munteanu și
Dan Munteanu Colán. - București : Epica, 2019

ISBN 978-606-8754-61-1

821.134.2

FETIȚA CARE PRIVEA TRENURILE PLECÂND

RUPERTO LONG

Traducere din limba spaniolă și note de
EUGENIA ALEXE MUNTEANU
și DAN MUNTEANU COLÁN

București, 2019

Această poveste este inspirată din fapte reale.

CUVÂNT-ÎNAINTE

După atâția ani de evoluție spre o lume mai unită și mai pașnică, omenirea a fost capabilă de o asemenea serie de orori?

Totul a început în Germania, dar s-a extins rapid în restul Europei și în multe țări din Asia și din cele două Americi. Aproape nicio țară nu poate pretinde că a rămas imună. Xenofobia, rasismul, intoleranța, persecuțiile s-au răspândit pe întreaga planetă, făcându-ne să uităm cel mai elementar adevăr: că toți am fost creați egali.

Charlotte, Alter, Domingo, Swit și mulți alții, fete și băieți ca și voi, ne povestesc cum au trăit și ce au simțit în timpul celui de Al Doilea Război Mondial și al Holocaustului. Mă aștept să empatizați cu ei și să vă puteți închipui ce au simțit. Și ca poveștile lor de dragoste, prietenie și solidaritate — multe dintre ele pline de speranță — să vă lumineze calea.

Filosoful George Santayana a spus cândva: „Cei care nu-și amintesc trecutul sunt condamnați să-l repete“.

Avem multe de învățat de la predecesorii noștri. Și e de ajuns să auzi știrile ca să-ți dai seama că lucrurile nu s-au schimbat atât de mult pe cât ar fi trebuit. Nu am învățat destul.

În următorii câțiva ani, deciziile și faptele voastre vor influența lumea. Sper ca lectura acestei cărți să vă ajute în construirea unei Românie tolerante și respectuoase — în spiritul tradiției acestei țări — pentru generațiile viitoare.

RUPERTO LONG, autorul

*Ce se va întâmpla cu visurile Andiei?
Se vor împlini vreodată?
Sin título, Ana Vinocur*

*Cea mai mărunță clipă de viață
e mai tare decât moartea și o neagă.
Fructele pământului, André Gide*

*Atunci ea a murmurat ceva
ce însemna mult mai mult decât cuvintele rostite:
„Crăciunul va veni curând”.
L'ultimo Natale di guerra, Primo Levi*

INTRODUCERE

ÎN CĂUTAREA NUMELUI PIERDUT

Grenoble, Franța, septembrie 2005

— Da, e el! i-am strigat lui Jacques, fără să-mi pot stăpâni emoția. N-am nicio îndoială.

În sfârșit, după atâția ani de cercetări obositoare, piesele acelu puzzle începeau să se îmbine.

Jacques, asistentul meu, în spatele unui proiector la mine în birou, a încuviințat dând din cap, surâzător și surprins.

Mi-aduc aminte bine de momentul acela. Era într-o după-amiază răcoroasă de toamnă, la asfințit, și vântul dinspre *massif de la Chartreuse* mătura valea Isère-ului. Grenoble era în așteptarea unei ierni lungi. M-am oprit și am pus coniac cu generozitate în două pahare. Era încă foarte devreme să sărbătorim momentul. Dar m-am gândit că meritam această recompensă, după un deceniu de muncă și insomnii.

În timp ce beam încet, am mai studiat o dată vechiul film.

Filmul se făcuse la Montevideo, un port ceșos unde Rio de la Plata se varsă în Atlanticul de Sud, iar imaginile erau din primăvara australă a anului 1964. Ca să fim mai exacti, erau din 8 octombrie.

Generalul Charles de Gaulle, cu statura lui impozantă, străbătea bulevardul principal al aceluia oraș, aclamat de o maree umană — sute de mii de persoane, aveau să spună după aceea cronicarii. Fluturau steaguri, strigau bravo și vărsau lacrimi din belșug. O ploaie

abundentă și vântul necruțător din sud biciuiau mulțimea. Generalul, fidel stilului său, disprețuia orice protecție.

Ploaia torențială îi udase chipiul și picăturile de ploaie i se prelingeau pe față. Când a ajuns în Plaza Independencia, a coborât din mașină și și-a prezentat omagiul eroului național al Uruguayului, José Gervasio Artigas. Pe urmă, președintele Franței și cel al Uruguayului, Luis Giannattasio, au trecut în revistă trupele.

La terminarea ceremoniei, de Gaulle s-a întors spre dreapta și i-a salutat, unul câte unul, pe uru-

guayenii care luptaseră pentru Franța în Al Doilea Război Mondial. Șaptezeci de „orientali”¹, așa se numeau locuitorii acelei țări, s-au înrolat ca voluntari în Forțele Franceze Libere. Mulți dintre ei au luptat în Legiunea Străină și unii au făcut parte chiar din legendara *Demi-brigade* a 13-a, care s-a acoperit de glorie în nordul Africii și în luptele pentru eliberarea Franței. Filmarea înregistra prezența a treizeci

¹ Numele oficial al țării este Republica Oriental del Uruguay.

dintre acei voluntari, mândri în uniformele lor de luptă și într-o riguroasă formație militară, în bătaia ploii.

De Gaulle a înaintat încet, impasibil, în ciuda furtunii care se declanșa cu tot mai multă furie asupra capitalei australe. Chipul lui reflecta o profundă emoție stăpânită; cu douăzeci de ani în urmă, acești bărbați căliți, băieți tineri pe atunci, au traversat oceanul și și-au riscat viețile pentru un ideal de libertate, dispuși să lupte sub un steag ce nu era al lor, în cel mai dificil moment al războiului și când orice speranță părea pierdută. Au răspuns la chemarea lui, atunci când mulți dintre compatrioții săi îi întorseseră spatele!

Generalul strângea mâna fiecăruia cu putere, îl privea în ochi și își înclina ușor capul, în timp ce părea că șoptește:

— *Merți.*

Atunci s-a întâmplat. Un aghiotant s-a apropiat prin spatele lui, i-a murmurat ceva la ureche și a dispărut.

Ce i-o fi spus? Ascundea ceva acest scurt și tainic mesaj? Avea, poate, vreo importanță?

Prima dată când am văzut vechiul film nu eram siguri. Am încercat chiar să-i citim cuvintele pe buze. După cum m-au informat mai târziu fonologii, aghiotantul îi șoptise generalului:

— E unul din ei.

În clipa următoare un soldat robust și chipeș, cu păr negru și mustață tunsă scurt, într-o uniformă a Legiunii Străine, cu grad de caporal și mai multe decorații, a făcut un pas înainte și a strâns mâna dreaptă a președintelui.

De Gaulle a reținut mâna bărbatului, poate o clipă mai mult decât pe ale celorlalți, l-a privit fix în ochi, poate cu o urmă de emoție, și a susurat, cu un zâmbet foarte vag, aproape imperceptibil:

— *Bien fait, légionnaire!*¹

Dar oare de ce l-o fi lăudat de Gaulle? Prin ce se deosebea acel legionar? Ce fapte săvârșise ca să merite, nici mai mult, nici mai puțin din partea generalului, acel elogiu: „*bien fait*”?

Acum, în sfârșit, descoperiserăm misterul.

Istoria a început cu câțiva ani în urmă.

¹ Foarte bine, legionare! (în fr., în orig.)

Pe atunci, la un congres din America de Sud, am cunoscut un inginer din Montevideo care răspundea la curiosul nume de Ruperto Long-Garat. Prin intermediul lui am aflat de film, care pe atunci avea deja o vechime de trei decenii, precum și de anumite supoziții și îndoieli.

Cercetările făcute de el, pe care le-a pus la dispoziția mea, sugerau că indescifrabila expresie a lui de Gaulle din vechiul film avea legătură cu destinul unei fetei belgiene de opt ani, dispărută din Liège în friguroasa toamnă a anului 1941 și înghițită de ocupația nazistă, fapte pe care noi nu le cunoșteam. Pe atunci doar numele ei gingaș părea că a supraviețuit.

Un nume încântător, sugestiv, parfumat de enigme: Charlotte. Un nume ale cărui urme păreau că s-au pierdut în insondabilele abisuri ale memoriei.

Enigmatica istorie era o reflectare fidelă a teribilei epoci pe care am trăit-o, încă aproape de noi în timp și pe care nu aveam dreptul să o uităm.

În plus, mare parte dintre acele întâmplări se petrecuse în regiunea unde locuiesc eu de mulți ani, în impunătorul și misteriosul *massif de la Chartreuse*. Și dacă asta n-ar fi fost de ajuns, fetea era din *Liège*, ca o bună parte a familiei mele, printre care se numără și marele matematician Charles-Jean Étienne Gustave Nicolas de La Vallée-Poussin.

Aceste motive etice și afective m-au determinat, fără să șovăi, să dirijez energiile Institutului de Înalte Studii Istorice din Isère, al cărui președinte am onoarea să fiu, pentru a încerca să aruncăm lumină asupra destinului acelei Charlotte, un simplu nume pierdut în imensitatea devastării produse de barbaria nazistă.

Așa că, timp de zece ani, am adunat mărturii ale unor protagoniști și martori, texte, documente și fotografii și am eliminat un număr nesfârșit de piste care nu duceau niciunde.

În felul acesta am putut recompune, piesă cu piesă, fascinanta și uluitoarea poveste pe care o supunem judecății cititorilor, doar cu dorința ca noile generații să știe ce s-a întâmplat, pentru ca niciodată să nu se mai repete.

Aceasta este o narațiune care înregistrează multe nume ce merită să fie amintite: unele, ca exemple de demnitate a ființei umane; altele, ca arhetipuri ale abjecției sale. Vom povesti fapte pe care le admirăm și întâmplări de care ne rușinăm.

Următoarea relatare s-a născut din dorința de a descoperi misterele pe care le ascundea un nume pierdut. Sau aproape pierdut.

Georges de La Vallée-Poussin
Institutul de Înalte Studii Istorice din Isère
Președinte
Grenoble, 2005

PARTEA ÎNTĂI
RĂMAS-BUN

„Orice rămas-bun este scris în vânt
toți porumbeii poartă pe aripile lor un rămas-bun
toți ochii păstrează lacrimi nevărsate
și iată aici cuvintele pe care nu ți le-am spus...”

Slăvirea iubitei, Óscar Hahn

I

ALTER ÎȘI IA RĂMAS-BUN

Liège, Belgia, decembrie 1938

Geneviève Saint-Jean (17 ani), studentă la Drept

Într-o zi, Alter a dispărut.

Când a început vacanța studenților pentru sărbătorile de sfârșit de an, ne-am despărțit ca de fiecare dată. El locuia la un cămin studențesc, nu foarte departe de centru, pentru că făcea ingineria la Universitatea din Liège. Avea o soră, Blima, mai mare decât el, care locuia cu soțul ei, Léon, la Seraing, în Grande Liège. Blima și Léon erau polonezi, ca Alter. Și aveau doi copii mici, Raymond și Charlotte, care se născuseră în Belgia. Alter mi-a spus că avea de gând să profite de vacanță ca să-și vadă familia în Polonia. Deși a spus și că, dacă nu va face asta, va pleca într-o excursie cu niște prieteni. Nu i-am dat importanță.

Știi de ce au venit să mă vadă pe mine.

E adevărat că am avut cu Alter, în fine... să zicem că o legătură. Dar a fost ceva foarte nevinovat; eram tineri și visători. Oricum, la vremea aceea, a fost un scandal!

Problema e că familia mea era foarte severă, strictă și eu eram minoră, aveam șaptesprezece ani. Alter era mai mare, avea douăzeci și unu, și pe deasupra era evreu. Dar eu eram cu mintea deschisă și nu-mi păsa deloc de asta. El era înalt, elegant, cu o privire profundă și foarte inteligent. În realitate, mă încântau studenții de la Inginerie, deși uneori erau un pic îngâmfați. Noi, fetele de la Drept, ne întâlneam cu ei în curtea universității, și acolo se nășteau multe aventuri. Dar și dezluzii și lacrimi, bineînțeles. Însă Alter era foarte special. Formalist, educat, respectuos, „un cavalier ca aceia de pe vremuri”, s-ar putea spune.

Într-o după-amiază de vară m-a invitat la o înghețată. Era o cofetărie italiană, foarte selectă, încă-mi aduc aminte numele ei: Bacio di Cioccolato. S-a purtat cu mine ca și cum aș fi fost o doamnă; mi-a ținut scaunul, mi-a luat jacheta și a pus-o în cuier. Se vedea că voia să mă cucerească. Dar partea nostimă era că eu eram deja total cucerită! Pe urmă m-a condus acasă înainte de a se întuneca, m-a sărutat pe obraz și s-a retras. Niciodată n-o să uit seara aceea. Eu aș fi dorit mai mult, dar el n-a avut curaj. Și aș fi făcut o foarte proastă impresie, ca fată atât de tânără și catolică, dac-aș fi luat eu inițiativa. Așa că m-am controlat. M-am purtat ca o doamnă!

Pe urmă m-a invitat de mai multe ori în locuri elegante și renumite. Mereu repetam același ritual: un cavalier și o doamnă! Prietenele mele râdeau de noi, dar sunt sigură că ne invidiau. Până când, într-o zi, când ne-am întors acasă la mine, s-a întâmplat. Ne-am oprit puțin înainte de-a ajunge. M-a privit mai îndelung și mai adânc decât alte dăți. Mi-a atras atenția privirea lui; părea că ascunde o presimțire... Eu m-am topit, ca de fiecare dată, și mi-am zis: „Acum urmează sărutul pe obraz și la revedere”. Dar n-a fost așa, m-a apucat de umeri cu brațele lui puternice, de bărbat bine făcut, m-a

tras spre el și m-a sărutat pe gură lung, cu acea degajare atât de caracteristică felului său de a fi. Dar de data asta nu m-am controlat; când mi s-a părut că voia să-mi dea drumul, mi-am învins orice urmă de timiditate și l-am sărutat cu pasiune, mușcându-i buzele *si ardente*¹, în stil Liège. Alter a rămas surprins; nu se aștepta, dar nu s-a opus. N-a făcut-o nici după aceea, când l-am mângâiat cu pasiune.

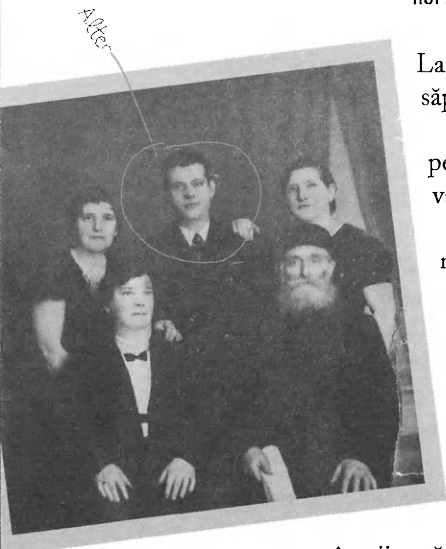
Ne-am mai întâlnit de câteva ori. Dar niciodată n-am mers mai departe... Mă înțelegeți. Iarna se apropia și, odată cu frigul, au venit norii negri... și veștile proaste. Evreii erau umiliți în țările vechii Europe și, cel mai rău, în Polonia. Zilele s-au scurtat și pe înserat bătea un vânt tot mai aspru. Escapadele noastre s-au rărit. Și, culmea, comunitatea valonă nu se distingea prin discreție; ieșirile noastre au ajuns curând la urechile tatălui meu, exagerate și deformate de gurile rele. El ne educase în spiritul toleranței și se opunea oricărei forme de discriminare. Dar ca „fetița lui” să fie subiect de bârfă și, pe deasupra, cu un evreu era prea mult pentru el! Într-o zi mi-a spus că trebuie să stăm de vorbă.

— Știi că te întâlnești cu un băiat și că este evreu, mi-a spus cu vocea lui gravă și profundă în timp ce-și răsucea mustața; apoi s-a uitat țintă în ochii mei și a adăugat: Sunt sigur că n-o să faci nimic necuvenit. Am încredere în tine.

Doar atât a spus. Dar privirea lui plină de iubire reflecta o oarecare neliniște, pe care în clipa aceea n-am reușit s-o înțeleg. De ce se temea tata? Doar că „onoarea fetei lui” va fi pătată? Nu, în privirea lui se citea mult mai mult.

Însă toate acestea au făcut să ne vedem tot mai rar. Exact când Alter avea mai multă nevoie de mine! În ziua când am luat vacanță ne-am despărțit, străduindu-ne să ne comportăm firesc.

¹ Cu pasiune (în it., în orig.)

La urma urmei, nu erau decât două săptămâni...

— Nu știu încă ce-o să fac toată perioada asta. Dar cum se termină vacanța, o să te caut.

Ne-am zâmbit, ne-am sărutat, ne-am luat rămas-bun.

După două săptămâni am ieșit în curte, nerăbdătoare. Era un ger de crăpau pietrele. Din când în când se deschideau ușile facultății și câte un grup de la inginerie ieșea în curte (la specializarea asta erau aproape numai băieți). Eu priveam

îngrijorată. Aproape că mă opream în loc, atât de tare îmi bătea inima. Dar nu, Alter nu era printre ei. Am așteptat, și-am așteptat. Zi după zi. În fiecare pauză, în fiecare clipă liberă, ieșeam să-l caut. De fiecare dată tot mai disperată. Apoi tristețea a pus stăpânire pe sufletul meu. Până când n-am mai putut să simt nimic altceva.

Niciodată nu ne-am mai revăzut.

Charlotte (5 ani), nepoata lui Alter

Eu eram foarte mică; aveam doar cinci ani când unchiul meu Alter a plecat în Polonia. N-am prea multe de spus. Dar păstrez amintiri frumoase despre acel băiat înalt și bine făcut, care venea în vizită acasă la noi la Seraing-sur-Meuse. Era ceva mai mare decât fratele meu, Raymond, care era și el mai mare decât mine cu șapte ani. Dar noi îl socoteam mai

degrabă un văr mai mare decât un unchi. Ori de câte ori venea, se juca o bună bucată de vreme cu Raymond și cu mine.

— Unchiul Alter a plecat în Polonia, ca să-i vadă pe bunici, a spus într-o seară mama mea, Blima, la masă.

Vocea ei părea ciudată, părea că-i era greu să rostească acele vorbe. I se umeziseră și ochii. Eu și fratele meu n-am înțeles de ce.

Léon, tatăl meu, a privit-o fix și apoi a schimbat subiectul.

Nouă nu ne-a atras atenția. Era firesc ca un fiu să-și vadă părinții. Ce nu cunoșteam era lumea irațională ce se năștea în acel moment și care avea să ne învăluie complet în haosul ei.

Christoff Podnazky (23 de ani), student la Inginerie

Alter era cel mai bun prieten al meu la Liège.

Amândoi eram polonezi și evrei, în ciuda prenumelui meu (mama a avut ideea să-mi pună numele Christoff, gândindu-se poate că așa n-o să mi se cunoască originea, cine știe). În plus, eram din sate vecine. El era din Konskie și eu eram din Plock. Așa că atunci când ne-am întâlnit la facultate și am vorbit despre toate astea, imediat s-a născut între noi o frumoasă prietenie. Uneori, petreceam weekendurile cu o gașcă de prieteni în locuri de vacanță din Ardeni, ca Spa sau Parcul Natural Hautes Fagnes. Făceam plimbări lungi și ne duceam să facem baie în ape termale. După un timp, Alter și-a găsit o iubită, o fată blondă și foarte nostimă, care îl adora. Geneviève? Da, da... Ea era, o țin minte bine. Destul de ștrengară!

El venise să studieze la Liège după ce terminase liceul, pentru că era sătul de felul în care erau tratați evreii în Polonia.

Și în Belgia se petreceau lucruri neplăcute, dar oamenii erau mai toleranți. Pe lângă asta, la Liège locuia sora lui mai mare, Blima, cu soțul și cei doi copii ai lor. Și familia mea emigrase, deși bunicii rămăseseră la Plock.

La mijlocul anului 1938 au început să răsunе tobele de război. Se spunea că Polonia avea să fie atacată de Germania nazistă, dar că, dacă se întâmpla asta, Anglia și Franța aveau să-i vină în ajutor. Studenții comuniști de la universitate erau siguri că nici Uniunea Sovietică nu avea să tolereze această invazie. După un timp, când cancelarul nazist Ribbentrop și omologul sovietic Molotov au semnat pactul de neagresiune, n-au mai știut ce să mai creadă.

În noiembrie, în Germania, Austria și regiunea Sudetă a avut loc *Kristallnacht*, Noaptea Geamurilor Sparte. Toate sinagogile, precum și mii de prăvălii și case ale evreilor au fost atacate și jefuite de naziști. Nici măcar școlile și spitalele evreiești n-au scăpat de distrugere! Sute de evrei au fost umiliți, închiși în lagăre și asasinați. Ne-am cutremurat. Fuseserăm luați prin surprindere. Nu știam ce să facem.

— Mă îngrijorează foarte mult părinții mei din Polonia, mi-a spus într-o zi Alter, pe neașteptate. Poate în vacanța de sfârșit de an o să mă duc să-i văd.

Am reacționat cu întârziere.

— Mai bine mergem toți să ne distrăm la Spa, i-am răspuns, văzându-l așa de întristat. Am auzit că or să vină și câteva fete din an cu noi... am încercat eu să-l încurajez.

Dar și eu eram alarmat de întorsătura evenimentelor și de mai multe ori mă gândisem să-mi vizitez familia în satul natal. Motivele mele erau diferite și — dacă vreți — mai nerealistice decât ale lui Alter; visam să-mi apăr patria, chinuitul popor polonez, împotriva invadatorului german, cum o făcuseră de atâtea ori, cu eroism, alții din familia mea de-a lungul istoriei.

Însă... eram foarte tânăr, dezorientat și, pentru moment, mă atrăgeau mai mult câteva zile de petreceri, cu băi termale, bere și fete la Spa.

Până a sosit ziua vacanței. Pe seară — mi-aduc bine aminte ziua aceea, cu un cer furtunos și amenințător —, m-am întâlnit întâmplător cu prietenul meu.

— M-am gândit mult, mi-a spus Alter; și a continuat, fără să-mi dea timp să-l întrerup: Mă tem pentru părinții mei, care sunt atât de religioși, ce se va întâmpla cu ei, în aceste vremuri? Poimâine o să plec cu trenul la Varșovia. Peste cinci zile o să fiu la Konskie.

Alter mi-a citit surprinderea pe față.

— Păi, eu... credeam că o să mergem în vacanță, am reușit să bălmăjesc.

— Îmi pare rău, Christoff, m-am decis deja. Ieri mi-am luat bilet.

— Nu crezi că e periculos să te întorci în Polonia?

— Tu și eu suntem polonezi, o să fim în siguranță și apărați în țara noastră, mi-a răspuns cu multă convingere.

Nu știi dacă într-adevăr credea asta. Dar voia să creadă.

A fost o lovitură dură, o zdruncinătură care mi-a schimbat viața. Nu m-am mai putut gândi la altceva. Am dat deoparte berile și fetele. În după-amiaza aceea m-am uitat ce economii aveam, pe lângă niște bani pe care mi-i putea împrumuta un prieten. A doua zi am vorbit cu familia mea. Și, după o săptămână de la conversația cu Alter, a doua zi de Crăciun, îi urmam exemplul pornind spre satul meu natal, Plock.

Au fost hotărâri care ne-au schimbat destinul.

Niciodată n-ar fi trebuit să le luăm.

II

DIMITRI ÎȘI IA RĂMAS-BUN

Paris, Franța, 14 iulie 1939

Gocha Gelashvili* (în jur de 30 de ani), exilat georgian

Mi-aduc aminte foarte bine sărbătoarea națională a Franței din anul '39, *le Quatorze Juillet*¹, și parada militară de pe bulevardul Champs-Élysées. Ce mândrie am simțit în dimineața aceea!

Bulevardul era împodobit cu tricolorul și poporul francez umpluse străzile. Erau zile de tensiune; se simțea deja mirosul de praf de pușcă și se ghicea zgomotul armelor și al bocancilor în cazărmi.

Se ridicaseră tribune pentru invitații speciali decorate cu mare pompă. Invitatul cel mai important era regele Angliei, George al VI-lea de Windsor, care ocupa luxoasa tribună centrală cu toată suita lui. Fiica lui, Elisabeta, pe atunci adolescentă, îl însoțea. Totul era gândit pentru ca mesajul să fie clar: indestructibila unitate a Franței și a Marii Britanii, oricare ar fi fost circumstanțele.

Trupele defilau cu multă mândrie, în mijlocul uralelor și ovațiilor mulțimii. Dintr-odată, coborând pe Champs-Élysées

* Pentru relatările personajelor marcate cu un asterisc, vezi Sursele de inspirație, paginile 402-403.

¹ Paisprezece iulie (în fr., în orig.)

spre Place de la Concorde, cu grandiosul *Arc de Triomphe* ca fundal, au apărut niște batalioane de soldați care purtau, pentru prima oară, un chipiu alb și puști cu baioneta montată, defilând cu o precizie milimetrică. Erau din mitica Legiune Străină. Și erau impresionanți! Mulțimea i-a aclamat la nesfârșit. Lumea păstra în suflet atâtea iluzii și atâtea spaime acum, când se apropia de o prăpastie, după tot ce suferise în timpul Marelui Război! Poate aceste batalioane magnifice, cu impecabilele lor chipie albe, aveau să le ofere puțină siguranță în fața aceluia viitor amenințător.

Atunci l-am văzut! Zvonul ce se răspândise ca o dără de praf de pușcă printre exilații georgieni era adevărat, dar nu l-am crezut până nu l-am văzut cu propriii noștri ochi, mai neîncrezători decât sfântul Toma! În fruntea celei mai importante companii am zărit (printre brațele mulțimii, ce se agitau nebunește) impunătoarea figură, înaltă, dreaptă, a comandantului Dimitri Amilakhvari, legendarul Bazorka, care absolvise cu

diplomă de onoare Academia de la Saint-Cyr, cea mai prestigioasă din Franța, fondată de însuși Napoleon.

Bazorka, la fel ca noi, a scăpat împreună cu familia în tragica noapte în care sovieticii au ocupat Tbilisi. În dimineața acelei defilări avea numai treizeci și doi de ani, dar numele său avea deja aromă de legendă. Fără îndoială, era un ales.

După câteva zile, noi, georgienii refugiați în Franța, atât de descurajați de soarta noastră, ne-am amuzat mult aflând de următorul dialog:

— De ce ați numit un ofițer străin în fruntea unui batalion atât de important? l-a întrebat fostul guvernator militar al Parisului, Henri Gouraud, pe generalul Miquel.

Răspunsul a fost foarte simplu:

— Pentru că e cel mai bun dintre toți.

Vă închipuiți ce emoționați am fost!

*Tbilisi, Georgia, cu optsprezece ani în urmă,
24 februarie 1921*

Aleksandre Barkalaia (17 ani), cadet al Școlii Militare din Republica Georgia

Era fum peste tot. Nu vedeam nimic!

Bubuitul obuzelor și al tancurilor era asurzitor. Ne masacrau. Strigătele disperate ale soldaților noștri răniți îți rupeau sufletul. Nimeni nu se ocupa de ei. Cadeții ca mine nu aveau nicio experiență în luptă, acela era botezul nostru de foc. Cu câteva ore înainte juraserăm loialitate Republicii Democratice Georgia și moarte dușmanului invadator. În acele clipe fuseserăm înfiorați de mândrie și de patriotism. Acum ne înfiorau furia și neputința. Dar nu frica!

Toată furia Armatei Roșii, conduse de un fiu al Georgiei, un trădător numit Iosif Vissarionovici Djugașvili, mai cunoscut în istoria neagră a umanității ca Stalin, se descărcase asupra noastră. Nu voiam decât să fim un popor liber, să ne alegem conducătorii, să muncim în pace! Dar asta nu era admisibil pentru acest apatrid asasin. Se spune că Troțki s-a opus invaziei, deși după aceea a scris un articol în care a sprijinit-o. Se zice că Lenin n-a fost de acord, dar că, în cele din urmă, a cedat presiunilor locotenentului său. Pentru noi, asta nu însemna nimic. În gerul cumplit al iernii transcaucaziene, ne biciuiau ura și resentimentul acestui fiu adoptiv al iubitei noastre patrii, cu armata enormă a unui imperiu în spatele lui. Era ca un pumnal ce se înfigea lent, tot mai aproape de inimă.

Doar dragostea noastră pentru libertate a amânat pentru câteva zile inevitabilul final.

Fumul ne sufoca, ne înăbușea, ne împiedica să vedem chiar și la distanță mică. Era oribil! Cu fiecare minut, moartea se apropia mai mult de noi. O intuiam deja aproape, o ghiceam.

Din când în când, o pală de vânt înghețat dinspre munții înzăpeziți din Gudauri mătura Tbilisiul. Atunci, timp de câteva clipe, zăream luptele încrâncenate care se dădeau, din casă în casă, pe ambele maluri ale râului Mtkvari și de-a lungul bulevardului Rustaveli. Trupele noastre luptau eroic. Cu toate acestea, de fiecare dată când aerul se limpezea puțin, steagurile roșii erau tot mai aproape. Știam — comandantul nostru ne-o spusese — că, dacă sovieticii ajungeau la piața Gorgasali, în fața cotului râului, totul avea să fie pierdut. Dacă ajungeau să calce în picioare cu bocancii lor însângeați locul sacru consacrat Sfântului Gheorghe, patronul Georgiei, moartea noastră avea să fie pecetluită.

Aerul a devenit de nerespirat! Fumul cald al exploziilor ne ardea gâtleurile! Dar nimeni nu voia să se retragă. Aveam să luptăm până la ultima suflare; asta era hotărât.

Brusc, vântul a limpezit aerul câteva secunde, iar ceea ce am văzut a fost singurul lucru care speram îngroziți să nu se întâmple. De la nord, trecând pe podul Metekhi, o companie de soldați sovietici a năvălit în piața Gorgasali distrugând tot ce găsea în drumul ei. Era un batalion de curând aflat în spatele frontului. Apărătorii noștri epuizați cădeau ca muștele.

Am simțit o înțepătură în inimă. Pumnalul își atinsese ținta. O nouă pală de aer și praf fierbinte de la o explozie din apropiere s-a abătut peste clădirea unde ne adăposteam și m-a lovit în plin. Ochii mi s-au încețoșat și am căzut pe o parte, învins. Nu știu ce s-a întâmplat cu pușca mea, nu-mi amintesc.

Eram aproape inconștient când am simțit că o mână mă apuca de gulerul uniformei pe la spate și mă târa pe jos, în mijlocul fumăriei. Înaintam cu chiu, cu vai. Până când, trecând printr-o încăpere, cel care mă târa n-a observat o bucată mare de perete căzută din cauza bombardamentelor și m-a izbit cu capul de un bloc de cărămizi. N-am apucat să strig. N-am putut, fiindcă nu mai aveam putere...

Apoi n-am mai știut nimic.

*Portul Batumi, Marea Neagră,
câteva zile mai târziu, martie 1921*

Teona (18 ani), studentă la Arte Plastice și infirmieră voluntară

Când a avut loc invazia rușilor, am fost trimisă la un spital de campanie în afara orașului Gori. În realitate, eu studiam

Arte Plastice, asta era pasiunea mea. Dar cum la liceu făcusem un curs de infirmerie, comandanții s-au gândit că aș putea fi utilă acolo. Primele zile au fost calme, ne-am descurcat destul de bine cu îngrijirea soldaților răniți care veneau de pe front. Apoi totul s-a complicat.

Până a sosit dimineața cumplită de 1 martie, când am văzut apărând pe drum acea coloană de soldați și cadeți, într-o stare deplorabilă, ce veneau de la Tbilisi și Mtskheta. N-o să uit asta niciodată! O coloană interminabilă de oameni neajutorați. Am înțeles că se întâmplase ceva teribil. A căzut Tbilisi? Ne-am predat? Ne-am năpustit asupra acelor bieți băieți cu trupurile distruse și sufletele sfâșiate și i-am bombardat cu întrebări; eram disperate!

„Luptăm în continuare”, a fost singurul lucru încurajator pe care l-am putut afla. În rest, fiecare povestire era sumbră. Pe deasupra, nu știau nimic despre familiile noastre, iar asta ne îngrijora și mai mult.

A doua zi, cu o perspectivă tot mai demoralizantă, comandantul a decis să mute spitalul în portul Batumi de la Marea Neagră. Aceasta era o frumoasă stațiune balneară, unde, de asemenea, aveau să ajungă nenorocirile războiului. Încercam să pregătesc medicamentele și celelalte lucruri pentru mutare, când, printre strigătele răniților și petele lor de sânge care se înmulțeau precum ciupercile, am văzut venind pe drum o căruță veche trasă de cai și mânată de trei adolescenți de cel mult cincisprezece ani. „Ce ciudat! Ce-o fi în căruța asta veche?”, ne-am întrebat. Când ne-am apropiat, nu ne venea să credem! Mai multe corpuri de cadeți, cu uniformele lor albe pline de sânge și ciuruite de mitralii, erau îngrămădite în căruță.

— Ocupați-vă de ei, vă rog! a strigat Nikoloz, unul dintre băieți, pe care l-am recunoscut imediat. Sunt vii!

Noi, infirmierele, ne-am strâns în jurul corpurilor cadeților care cereau apă și tremurau de frig; toți, cu excepția unuia, trăiau încă. Un medic de la spital a condus operațiunea, dându-ne instrucțiuni pentru a le acorda prim ajutor.

Comandantul s-a apropiat să vadă ce se întâmpla. Pe urmă s-a uitat pe rând la cei trei băieți de cincisprezece ani, oprindu-și privirea asupra celui care-i conducea. Tânărul avea grijă de cai, dându-le de mâncare, cu vădita intenție de a se întoarce pe front de îndată ce-și termina treaba. Ochii comandantului erau plini de admirație. Băiatul avea fața plină de praf și de sânge, iar hainele lui, de bună calitate, erau murdare și rupte. Chiar în momentul acela și-a ridicat privirea pentru prima dată. Avea ochi visători, iar nasul și gura reflectau hotărâre.

Era vărul meu primar Dimitri! Nu-mi venea să cred!

Apoi am aflat că Dimitri și cei doi prieteni ai lui fugiseră de acasă ca să-și apere patria. Toți trei locuiau în afara localității Gori, unde părinții lor aveau pământuri și se ocupau cu agricultura de mai multe generații. Când au ajuns pe front, aflat pe atunci la nord de Tbilisi, s-au prezentat în fața căpitanului unui batalion și au cerut arme. Cum era de așteptat, le-au fost refuzate. Dar nu s-au descurajat; cu o căruță veche luată cu împrumut de la un unchi s-au apucat să salveze zeci de soldați răniți. Printre ei, pe cadetul Aleksandre Barkalaia.

Comandantul a stat de vorbă cu ei, încercând să-i convingă să nu se întoarcă pe front. Dimitri n-a spus prea multe, dar a clătinat energic din cap la această propunere. Eforturile comandantului au fost inutile.

Vărul meu se născuse în 1906, în mica localitate Bazorkino, din Osetia, și se spunea că familia noastră era de origine

nobilă. Numele de familie autentic era Zedguinidzé, dar cum primiserăm titlul ereditar de Amilakhor, adică „gardieni ai fortăreței regale din Gori”, în scurt timp acest nume l-a înlocuit pe cel de familie. În fotografia familiei Amilakhvari care s-a găsit după foarte mulți ani, unde apar așezate pe scaun bunica și mătușa mea, eu sunt fetița care stă în picioare exact în spatele lui Dimitri.

El avea pe atunci opt ani, iar eu unsprezece. Aveam nasurile și gurile identice, dar ochii noștri erau diferiți. Mai bine zis, ai lui erau deosebiți de cei ai întregii familii. Bazorka — așa era poreclit, după locul nașterii — avea niște ochi visători și privirea lui producea, să zicem... o anumită fascinație.

Și eu aveam calitățile mele, ca să spunem adevărul; eram înăltuță, mergeam cu capul sus și cu eleganță, părul meu avea reflexe roșcate (asta nu se vede în fotografie, bineînțeles) și întotdeauna m-am pieptănat frumos, cu funde mari și colorate în părul ce-mi ajungea mai jos de umeri.

Când Bazorka a crescut, a devenit atrăgător și galant încă de pe vremea adolescenței. Și, cu toate că eram veri primari, trebuie să mărturisesc... să mă ierte Domnul Dumnezeu nostru și Sfântul Gheorghe!... că-mi plăcea mult. Și eu lui, sunt sigură. S-au întâmplat unele lucruri. Toate foarte nevinovate, dar suficiente ca să-mi producă insomniile.

Pe urmă, s-au auzit zvonurile despre invazie. Monstrul s-a năpustit asupra noastră și visurile noastre s-au sfârșit. Iar acum ne aflăm împreună, dar înconjurați de morți și răniți, în mijlocul ororilor războiului.

Dimitri a terminat de dat mâncare la cai și de curățat căruța. S-a apropiat și mi-a spus câteva vorbe calde, încurajatoare. M-a mângâiat pe obraz cu palma lui aspră (cât se schimbasese într-un timp atât de scurt!) și ne-am îmbrățișat.

Focul bombardamentelor strălucea în amurgul de iarnă. Și într-acolo a pornit Bazorka, cu căruța și cei doi prieteni.

După o săptămână, totul era pierdut.

Famiile noastre, una după alta, au plecat din portul Batumi spre Istanbul. Neliniștea ne devora sufletul, mai cu seamă părinților noștri. Noi eram tineri și continuam să visăm. Ne gândeam că invazia rusă n-o să dureze prea mult și că o să ne întoarcem în țara noastră iubită.

În zilele cât am stat în Batumi, noi, tinerii, obișnuiam să ne întâlnim după-amiezile. Am vorbit de vreo două ori cu Dimitri, am făcut planuri, am promis să ne revedem. L-am văzut

stând de vorbă însuflețit și cu surorile Dadiani: Irina, Elo și Elisso, trei frumuseți georgiene de ascendență princiară. Am devenit geloasă, nu neg. Dar am înțeles. O iubire între veri primari nu ne-ar fi cauzat decât suferință.

După câteva zile, știrile despre înaintarea feroce a armatei lui Stalin nu ne-au lăsat altă alternativă. Exilul era unicul nostru orizont.

Paris, Franța, 14 iulie 1939

Contesa Thamar Amilakhvari* (4 ani) fiica lui Dimitri Amilakhvari

Am amintiri vagi despre ziua națională a Franței din '39 și despre parada militară de pe bulevardul Champs-Élysées: imagini, sentimente, senzații. Îmi amintesc mai ales că mă simțeam foarte mândră... Mai mult din spusele mamei mele, Irina, decât din ce am fost eu în stare să înțeleg, la patru ani.

— Uitați-vă la tatăl vostru! Câtă eleganță! ne-a spus de mai multe ori mie și fratelui meu Othar. Imaginează-ți ce vor gândi copiii tăi, Dimitri, când te vor vedea defilând pe Champs...

Tata de-abia a schițat un surâs. Nu-și permitea să fie mai expansiv. Era fiul unui refugiat care își părăsise patria ca să-și salveze demnitatea și viața. Întotdeauna a crezut că a-și controla emoțiile era un mod de a-și arăta tăria în fața greutăților. Dacă acum viața îi dăruia o bucurie, cu siguranță că în scurt timp avea să-l pună la încercare. Acesta era felul lui de a gândi.

Bunicul și întreaga familie — inclusiv tata — plecaseră din portul Batumi într-o dimineață cețoasă din martie 1921, cu puțin înainte ca sovieticii să ocupe în întregime patria noastră iubită și căreia îi duceam acum dorul, Georgia.

Nu știu sigur dacă mama, prințesa Irina Dadiani, l-a cunoscut pe tata în Georgia, înainte de exil. Întotdeauna s-a spus că, în zilele anterioare îmbarcării noastre spre Istanbul, Dimitri a fost fermecat de frumusețea celor trei prințese Dadiani, cu care a avut întâlniri lungi. Dar nu știu dacă e adevărat, poate nu este decât o parte din legendă.

Adevărul este că familiile Amilakhvari și Dadiani, după ce au stat o vreme în Turcia, au ajuns separat în Franța. Dar cum comunitatea georgiană de la Paris era foarte mică, tinerii n-au întârziat să se întâlnească. În 1924, Dimitri a fost admis la Școala Militară Specială de la Saint-Cyr. După doi ani a terminat-o și, la puțin timp, a fost ridicat la gradul de căpitan. Era cel mai tânăr căpitan din toată Franța!

Idila dintre prințesă și tânărul căpitan, moștenitor al titlului de Cavaler al Coroanei Georgiei, a fost în curând cunoscută și prilej de bucurie pentru toți. După doi ani s-au căsătorit și au venit copiii: fratele meu Othar, în 1931, și eu în iunie '35. După amărăciunea exilului și durerea cauzată de pierderea prietenilor căzuți în timpul invaziei, viața renăștea pentru cei doi tineri și se umplea de iluzii. Părea un basm!

Și să-l vezi defilând în dimineața aceea pe Champs-Élysées, în fruntea companiei sale...!

Dar era anul 1939. Și toți știm că după toamnă vine lunga și întunecata iarnă. Foarte curând cerul s-a acoperit de nori negri, care prevesteau furtuni teribile.

Și tot ce ne temeam că se va întâmpla s-a întâmplat.

III

DOMINGO ÎȘI IA RĂMAS-BUN

Montevideo, Uruguay, primăvara australă din 1941

**Domingo López Delgado* (24 de ani),
soldat în Armata Națională**

— Deci dumneavoastră sunteți dispus să luptați în războiul din Europa?

— Da, domnule.

— Și v-ați prezentat ca voluntar?

— Bineînțeles, domnule.

Comandantul m-a studiat cu atenție, de parcă ar fi privit un extraterestru sosit recent de pe Marte.

— Și știți ce faceți, v-ați gândit bine? a insistat comandantul José María Rivero, surprins, cu o expresie de sinceră îngrijorare, rară în armată.

— M-am gândit la asta de când a început războiul și m-am hotărât când Franța a cerut armistițiul, i-am răspuns cu multă convingere. M-am prezentat la ambasada Angliei, la cea a Franței, la cea a Belgiei... Nu știam ce să fac ca să plec pe front, dar acum am găsit modalitatea!

— Nu toată lumea ia decizii de acest fel. Aveți curaj, domnule soldat.

— Problema, domnule comandant, este că aștept răspunsul Comitetului Franței Libere la cererea mea de a mă înrola ca voluntar și așa vrea să știu... — de-abia în acest moment m-am speriat puțin și n-am prea știut cum să continui — ... în cazul că voi fi acceptat, dar voi fi încă la arest... care va fi atitudinea dumneavoastră.

Rivero a așteptat un timp. M-a privit îndelung în timp ce-și tot mușca buzele în colțul drept, ca jucătorul care la cărți face semn că are asul.

Știam că prin mintea lui se succedau repetatele greșeli comise de subsemnatul în ultima vreme. Printre ele, încăierarea cu un caporal, în mijlocul curții cazarmii Batalionului 5 de Geniști, care m-a atacat cu un cuțit. N-am avut altă soluție decât să-i trag un pumn, care de-abia l-a atins, a fost legitimă apărare! Și totuși, am ajuns la arest, izolat și cu o santinelă la ușă, de parcă așa fi fost un tip periculos.

De câteva zile eram în arest și izolat. Dar singurul lucru care mă obseda era că avea să sosească răspunsul de la Londra și avea să mă găsească în această situație lamentabilă. Ce avea să se întâmple atunci? După mai multe încercări, reușisem să obțin permisiunea să vorbesc între patru ochi cu comandantul, ceea ce se întâmpla foarte rar. Și iată-mă așteptând sentința lui, ca un condamnat.

— Soldat López, sunteți liber din acest moment din ordinul meu. Să vi se aducă echipamentul. Dacă nu aveți unde să locuiți până veți fi chemat, stați la cazarmă... Până se va întâmpla asta sunteți scutit de orice serviciu.

Am rămas înlemnit, cu gura căscată; dar comandantul Rivero nu terminase încă:

— Îmbrăcați-vă civil și vi se va plăti solda cât timp va fi nevoie. Când veți fi chemat să mergeți la război, o să ordon să fiți lăsat la vatră.

Disciplina militară rigidă împiedica orice demonstrație de afecțiune și cu atât mai puțin din partea unui simplu soldat față de un ofițer de grad superior. Dar pentru mine acel moment a fost de neuitat; a fost singura dată când un ofițer din Armata Națională m-a tratat ca pe un om și cu respect.

S-a apropiat și mi-a strâns mâna. I-am mulțumit cât mai efuziv cu putință — eram emoționat, nu puteam scoate nicio vorbă. Și, pe când mă retrăgeam, a mai spus:

— López... vă felicit.

Apoi și-a aplecat capul și și-a continuat treaba.

Ați auzit vorbindu-se de Rocha?

Nu, nu...! Vuelta de Rocha e altceva, asta e în Buenos Aires, în cartierul La Boca!

Mă refer la un orașel liniștit din Uruguay, în apropierea Atlanticului și nu foarte departe de frontiera cu Brazilia. Acolo m-am născut eu, în anul 1917. Pe urmă, adolescent fiind, am plecat la Montevideo, capitala, ca să încerc să-mi fac un drum în viață, ca atâția alții. Dar niciodată n-am uitat locul unde m-am născut. Întotdeauna mă întorceam ca să-i văd pe mama și pe vechii prieteni.

Într-una dintre aceste călătorii în orașelul meu natal, la un pahar cu niște prieteni în vechea Café Gardeazábal, ce se afla în patrioticul colț al străzilor 18 de Julio și 25 de Agosto — care înainte a fost Café y Billar El Globo, când străzile se numeau încă Sierra și San Miguel —, am vorbit despre războiul european. Eu strânsesem pumnii când naziștii au ocupat Parisul... și ce să mai vorbim când am aflat de armistițiu, o adevărată capitulare! De aceea m-a impresionat foarte mult această conversație:

— Ați văzut cât de repede a căzut Parisul? Nemții sunt acum stăpânii întregii Franțe, a comentat cu satisfacție Paco, un vechi coleg de biliard.

— Da, războiul se apropie de sfârșit, a adăugat Ruso Pérez, după care a tras concluzia: încep vremuri noi... era germană!

Aceste comentarii, plus tăcerea complice sau lașă a celorlalți de la masă, au fost prea mult pentru mine. Parcă ar fi aprins un fitil legat de un butoi cu pulbere.

— Cine v-a spus că războiul se termină cu victoria nemților? Asta-i dorința celor care au suflete de sclavi, cei care vor fi cu plăcere servitorii naziștilor..., am ripostat imediat. Cei care se bucură că a căzut Parisul... Barbarii pot să ocupe orașul, dar niciodată nu vor înăbuși libertatea!

— Aceste cuvinte sunt pe cât de romantice pe atât de lipsite de adevăr, a precizat, cu un aer de superioritate, Ludendorff Quagliata, un veteran obișnuit al cafenelei, al cărui nume părea că sintetizează pactul italo-german.

Discuția s-a înfierbântat. Argumentele pro și contra erau tot mai provocatoare. Până când Paco a umplut paharul răbdării mele:

— Dacă ești așa mare admirator al Franței, de ce nu te duci s-o aperi?

N-am găsit argument mai bun decât să-l ameninț că o să-i sparg în cap o halbă de bere.

Când s-a potolit gâlceava, am plecat fiecare acasă. Dar trebuie să vă mărturisesc că acolo, în acea cârciumă aproape centenară, unde băusem bere și jucasem biliard atâtea seri cu prietenii mei, am luat hotărârea de a pleca la război.

Nu puteam rămâne impasibil în fața crimelor ce se săvârșeau, discutând cu strategii de cafenea și înfigând stegulețe colorate ca să marchez înaintarea armatelor... Nu! Locul meu era acolo unde se lupta pentru libertate.

Niciodată n-am crezut că războiul este un film american unde cei buni nu mor. Tot timpul am știut că pot plăti cu viața pentru pasul pe care îl făceam. Am înțeles că merita acest preț. Viața fără libertate nu valorează nimic. Și știam și că nu urma să lupt cu morile de vânt, ca don Quijote. Aveam să înfrunt oameni din carne și oase, bine înarmați, care până acum câștigau în război.

Multora le-a stârnit râsul decizia mea. Ce conta un om în plus în acel haos de fier și foc? Nimic! Or, dacă toți oamenii care iubesc libertatea ar fi gândit așa, Franța nu s-ar fi putut bizui pe mii de voluntari.

Am plecat la război din dragostea mea pentru Franța, mamă a civilizației, și din dragoste pentru democrație. Ca să pot striga în gura mare, dacă mă întorceam vreodată: „Am apărat libertatea cu propriile brațe!” De asta am plecat la război.

Pedro Milano* (23 de ani)

— Domingo! Domingo! am strigat din răspuțeri, au sosit înștiințările!

Prietenul meu a șovăit o clipă, ca și cum n-ar fi știut despre ce vorbesc. Apoi a făcut ochii cât cepele și a plecat acasă în fugă. După puțin timp, ne-am așezat amândoi la o masă din vechea Café Vaccaro, în cartierul Goes, lângă o fereastră ce dădea spre bulevardul General Flores. În mijlocul mesei am așezat cu multă grijă plicurile pe care le primiserăm de la Comitetul Franței Libere. Emoția noastră era de nedescris. Amândoi eram din Rocha și veniserăm în aceeași perioadă la Montevideo. Acum simțeam în suflet ceva greu de explicat:

puteam să ne îndeplinim datoria față de noi înșine și să ne aducem neînsemnata contribuție la cauza libertății.

Înainte de a deschide plicurile, l-am chemat pe don Tomás, un chelner bătrân precum cârciuma, și am comandat, cu tot ceremonialul:

— Două beri cum scrie la carte, maestre. Țsta-i un moment foarte important pentru noi, știi?

Don Tomás a încuviințat cu încetineală, pătruns de importanța unei situații pe care o ignora total. Ne-a servit cu doi țapi de bere, din cea bună, pe potrivă ocaziei.

Exact în clipa aceea am simțit că suntem pregătiți. Am deschis plicurile și am citit.

Am primit vești de la Londra de mare interes pentru Dvs. Vă rog să treceți pe la biroul nostru, în cel mai scurt timp posibil.

Cât de puține cuvinte, dar cât de mult însemnau pentru noi!

Ne-am dichisit cât am putut și, la două după-amiază, am ajuns la Ambasada Britanică. După o lungă așteptare, ne-a primit domnul Lalour, delegat al Franței Libere. În sală ne-am reunit cu un grup de uruguayeni, care fuseseră primiți în același timp. Printre ei, îmi amintesc cu tristețe că se afla și Águedo Sequeira.

— Am primit răspunsul de la Londra, ne-a informat Lalour pe un ton solemn. Ați fost primiți ca voluntari în Forțele Franceze Libere. Acum trebuie doar să așteptăm un vapor care să vă transporte în Anglia.

S-a așternut o lungă tăcere. Emoția ne copleșise.

Domingo López Delgado

Ce-am simțit în clipa aceea? N-aș ști să definesc o senzație atât de stranie, un asemenea amestec de sentimente.

Bucurie? Da, firește. Emoție în fața unui destin nesigur. Mândrie? De asemenea.

Dar a mai fost ceva. Un sentiment odinioară necunoscut, dar în ultima vreme adesea prezent: frica pândind la fiecare pas, ascunsă încă după trauma cauzată de atâtea schimbări în viețile noastre. Frica fizică de durere și de moarte.

Și așa am ajuns pe 11 noiembrie 1941.

Au fost ultimele noastre momente în patria pe care o părăseam. Era o după-masă cenușie, cam rece, în ton cu starea sufletească ce ne stăpânea.

Manevra de ridicare a ancorei a început la cinci fix. Vaporul *Northumberland* a început să se miște încet, alene. Lumea alerga pe chei, vrând parcă să ne însoțească încă un minut. Ochii tuturor erau împânziți de lacrimi.

Am rămas pe punte o vreme. Fără să vorbim, încercând doar să ne întipărim pe retină acea bucată de pământ pe care o iubeam așa de mult. Coasta uruguayană s-a pierdut în depărtare, învăluită de umbrele nopții. Încă se zăreau luminile din Montevideo. Aveam să le mai vedem vreodată?

S-a lăsat noaptea. Nu voiam să gândim. La ce bun?

Am coborât să ne cunoaștem tovarășii de călătorie: chilieni, argentinieni, danezi, englezi, polonezi și câțiva uruguayeni. În timp ce așteptam ora cinei, am băut niște aperitive pe care barmanul de pe vapor le vindea atât de ieftin, că era o plăcere să le consumi. După cină am jucat cărți.

Când am urcat din nou pe punte, totul era cufundat în întuneric. A început să sufle o briză rece. Am simțit o ușoară înfiorare. Oare de frig?

IV

CHARLOTTE ÎȘI IA RĂMAS-BUN

Liège, Belgia, toamna nordică din 1941

Raphael Ledouc (aproape 50 de ani), florar

Da, da... eu eram florarul din rue Ferrer, la Seraing-sur-Meuse... Raphael Ledouc, deși toți îmi spuneau *monsieur le Duc du Nez Proéminent*¹, vă închipuți de ce... Ah! Ce vremuri!

Fetița venea în fiecare vineri după-amiază. Parcă o văd! Părul lins de culoarea castanei, care flutura în vânt, niște ochi visători și în același timp vioi, ștregari, ce păreau că observă totul. Uneori, își strângea părul cu o panglică viu colorată și, ce amuzant!, când o neliniștea ceva — de pildă, când uita să aducă banii ca să plătească florile —, se agita într-atât, încât panglica se desfăcea și cădea pe jos... Simțeam atâta duioșie! De obicei, cumpăra o duzină de begonii galbene și alta de margarete. Dar ea adora parfumul de liliac; începea să le miroasă pe unele și pe altele, ca un colibri, până când polenul o făcea să strănute... Ce nostim! Din când în când, mama ei schimba puțin comanda, scrisă pe un bilet pe care fetița îl aducea bine împăturit. Dar niciodată nu lipsea. Eu o așteptam

¹ Domnul Duce de Nas Mare (în fr., în orig.)

cu bomboane. Mânca una și, înainte de a pleca, îmi cerea voie să mai ia una. Bineînțeles că-i dădeam voie. Ce mulțumită pleca!

Treaba e... că ei erau evrei, știți? Țineau sărbătoarea aia a lor de sâmbăta, deși mai curând din tradiție și de dragul mamei, căci tatăl nu era foarte religios. De asta cumpărau florile... dar, oricum, erau oameni foarte de treabă. Începeau să fie vremuri grele pentru ei. Eh! Erau timpuri grele pentru toți. Germania invadase țara noastră în 1940 și, după puțin timp, au început să lipsească alimentele și combustibilul. De asta sufeream cu toții. Dar pentru ei era mai rău; trebuia să se înscrie într-un registru separat, care se numea Registrul Evreilor, să meargă la școli separate, să cumpere numai din prăvăliile lor, care niciodată n-aveau nimic... Și apoi au fost obligați să poarte o stea galbenă cusută pe haine, ca toată lumea să știe că sunt evrei și să nu se apropie de ei... De parcă ar fi fost ciumați!

Cel care îi cunoștea bine era Michel, șeful de la Café Saint-Hubert, da, da... cea din rue Ernest de Bavière, din cartierul Outremeuse. *Monsieur Léon*, tatăl fetei, obișnuia să treacă pe acolo. Îi plăcea foarte mult biliardul, ah, da, da...

Într-o vineri după-masă, spre sfârșitul toamnei lui 1941, i-am pregătit fetei o duzină de begonii frumoase, de o culoare ce bătea în portocaliu. Nu era ușor să faci rost de flori atât de frumoase în acele vremuri, războiul făcea prăpăd. Eu trebuia să ies să mă întâlnesc cu niște prieteni, dar nu voiam s-o dezamăgesc pe fetiță. Și, pe deasupra, voiam să văd ce figură va face când o să vadă florile acelea atât de frumoase și atât de mari! Și să-i dau bomboanele, bineînțeles. Eu locuiam singur, știți, și erau timpuri triste. Lucrurile astea erau importante pentru mine. Am hotărât s-o aștept. Am așteptat și am tot așteptat.

N-a mai apărut niciodată.

Când s-a făcut seară, am lăsat oblonul la florărie cu inima strânsă.

Eram sigur că nu s-a putut întâmpla nimic bun.

Charlotte (8 ani), Seraing-sur-Meuse, Liège

Nu aveam loc s-o luăm pe Katiuška!

Ce teribil! La asta chiar că nu mă așteptam. Tati ne spusese, mie și fratelui meu Raymond, că puteam lua numai un geamantan mic cu haină, pantofi și lucruri personale, ca periuța de dinți și pieptănele. Toată după-amiaza m-am luptat cu valijoara, scoțând și punând o mână de lucruri, de mai multe ori... Dar n-aveam nicio soluție; jumătate din haine nu încăpea, și mai erau și pantofii! Știam că nu pot să iau jucării... Dar pe Katiuška!

— Tată, am o problemă cu valiza pe care mi-ai dat-o, e foarte mică! i-am spus cu o nerușinare totală, de parcă plecam în vacanță. N-ai cumva una mai mare?

Tata a zâmbit, deși privirea lui părea obosită și tristă.

— Nu, Charlotte, a răspuns cu blândețe, în timp ce s-a așezat pe patul meu, trebuie să trecem neobservați. Cu cât avem mai puține lucruri, cu atât mai bine.

— Tată, adevărul e că n-am loc pentru Katiuška, balerina rusă pe care mi-a făcut-o cadou mama și pe care ei i-a dat-o bunica. De când nu ne-au mai lăsat să mergem la școală, e tot timpul cu mine. E cea mai bună prietenă a mea. Nu pot s-o abandonez!

Tata m-a mângâiat pe ceafă cu nespusă gingășie, cum făcea când eram mai mică și nu puteam să adorm. Știa că asta îmi place și mă liniștește.

O să fie doar pentru un timp. Las-o într-un loc sigur, cu alte păpuși, ca să nu fie singură...

Părea că i se frânge vocea; dar și-a revenit, m-a îmbrățișat cu duioșie, m-a sărutat pe cap și mi-a spus cu entuziasm prefăcut:

— O să-ți cumpăr o nouă prietenă la Paris... o balerină de la Folies Bergères! O să te încante!

Totul s-a petrecut prea repede.

Cu nici un an și jumătate în urmă trăiam liniștiți, mergeam la școală, nu exista raționalizarea. Cu toate că... nu mai eram toți egali. Eh, e adevărat că unii colegi își băteau joc de noi tot timpul, pentru că vinerea plecam mai devreme de la școală și nu asistam la petreceri. Și îl batjocoreau mai mult pe fratele meu Raymond, după ora de gimnastică, la dușuri... pentru ceea ce li se face băieților evrei... Se înțelege, nu-i așa? Dar nu cu răutate, erau glume copilărești și ne obișnuiserăm. Nu asta ne îngrijora.

Dar era ceva ciudat în atmosferă; simțeam că drumul nostru și cel al celorlalți belgieni începeau să se despartă. Mai era și teama că va izbucni războiul, toți vorbeau despre asta. Însă trăiam destul de bine. Uneori, mergeam chiar și în vacanță la Spa, în Ardeni, aproape de Liège, cu apele termale și piscinele sale, era foarte distractiv.

Mie-mi plăcea foarte mult natura. Dar am învățat să mă bucur de artă. Mică fiind, mă fascinase opera din Liège — unde m-au dus de vreo două ori părinții mei — și visul meu era să studiez într-o zi la Universitate, ca unchiul meu Alter.

Nu trăiam în lux; părinții mei, Léon și Blima, veniseră din Polonia cu cincisprezece ani înainte; el era din Lodz, iar ea dintr-un sătuc mai la sud, care se numea Konskie. Când Léon avea douăzeci de ani, părinții și frații lui au hotărât să plece în căutarea unor orizonturi noi, așa că au emigrat în Uruguay, o țară mititică din America de Sud. De necrezut... în Uruguay! Un loc atât de îndepărtat!

Dar tata a preferat să hoinărească în continuare prin Europa, deși se întorcea din când în când în Polonia. A ajuns chiar să se înroleze în armată, ca să-și apere patria împotriva rușilor. În timpul uneia dintre aceste vizite a cunoscut-o pe mama și pac! Dragostea e în stare de orice. Spun asta pentru că erau foarte diferiți: el era agnostic¹ și îi plăceau opera, dansul, votca și cafeaua bună, era un *bon vivant*, un om vesel; ea, cu trei ani mai mică, era rezervată, de origine umilă, cu o puternică educație religioasă moștenită de la tatăl ei, un specialist în Talmud. Mama spunea întotdeauna că era convinsă că pe Léon i-l trimisese Iahve... și că numai de asta a acceptat

¹ Adept al agnosticismului, concepție potrivit căreia gândirea umană e incapabilă să demonstreze existența sau neexistența lui Dumnezeu. (N. red.)

un bărbat cu atâtea „defecte”! Ce nostim! Dar, oricum ar fi, se iubeau mult și erau foarte uniți.

Taică-meu, care făcuse școală și era foarte întreprinzător, a deschis un atelier de croitorie. Dar până la urmă s-a săturat de persecuția evreilor, care se observa deja în multe locuri din Polonia, și s-a mutat la Liège. Și acolo a luat-o de la capăt. Părinții Blimei, Yaakov și Raia, au rămas la Konskie, la fel ca sora ei Rifka, împreună cu soțul și cei doi fi ai ei. Ceilalți trei frați ai Blimei au plecat și ei din Polonia. Una dintre surori a emigrat în Statele Unite, iar fratele cel mai mare, unchiul Paul, s-a stabilit la Anvers. După un timp, Alter, cel mai mic dintre toți, a venit să studieze ingineria la Universitatea din Liège.

„Belgia e mai deschisă, mai ales Valonia”, spunea tata. Și era adevărat; eu, care m-am născut la Liège în '33, eram considerată belgiancă, nimeni nu făcea vreo deosebire pentru că eram evreică. Același lucru se întâmpla și în alte orașe: Anvers, Bruxelles, Charleroi... „În afară de asta”, mai spunea, „Franța și Anglia sunt aliații noștri; dacă Germania vrea să ne invadeze, ei ne vor apăra.” Credea atât de mult în asta, încât în '38 am primit în casă o fată austriacă (avea 18 ani), care fugise de ocupația germană din țara sa. Gertha, așa o chema, a locuit cu noi aproape doi ani, până când pericolul invadării Belgiei a fost iminent. În acel moment, *Oeuvre de Secours aux Enfants*¹ (OSE) a trimis-o în Franța. Cine se gândea că într-o zi aveam să-i urmărim pașii!

Dar așa au mers lucrurile. În mai 1940, Hitler a invadat Olanda și Belgia. Franța și Anglia ne-au venit în ajutor, dar totul a fost în zadar. După numai optsprezece zile, regele Leopold al III-lea a capitulat, guvernul s-a exilat și noi am rămas la cheremul nemților. La început, am pretins că totul

¹ Organizația pentru Ajutorarea Copiilor (în fr., în orig.)

avea să rămână la fel. Dar războiul e ca o noapte densă și cețoasă, ce învăluie totul... și, în cele din urmă, devorează totul.

În fiecare zi aveam tot mai puțină mâncare în casă. Afacerile tatălui meu nu mai mergeau ca înainte, iar în prăvălii lipsseau alimentele. Trebuia să recurgem la piața neagră, unde prețurile erau fabuloase. Mama era foarte ingenioasă în bucătărie — „eu sunt dintr-un sătuc unde nu exista nicio prăvălie”, ne amintea — și era în stare să facă minuni. Dar interdicția de circulație pe timpul nopții ne obliga să stăm în casă când se lăsa seara, așa că nu mai era timp pentru plimbări și prietene. Într-una din acele seri de toamnă, lungi, tăcute și reci, cu o tristețe în aer ce părea că pune stăpânire pe tot, mama, încercând să-mi facă o bucurie, a scotocit mult timp într-un cufăr vechi al familiei, până a dat de Katiuška.

— E o balerină rusă. Cu mulți ani în urmă mi-a făcut-o cadou bunica ta, mi-a spus cu nesfârșită duioșie în timp ce-mi dădea mica păpușă. Acum e a ta, va trebui să ai grijă de ea.

Țin bine minte ziua aceea. M-am bucurat de Katiuška de parcă ar fi fost cel mai minunat dar. Seara, mama a făcut cartofi prăjiți în stil belgian, mămăligă și tartă de rubarbă, mâncărurile mele preferate! Când m-am urcat în pat, am adormit alintând-o pe noua mea prietenă și, cu toate că nu eram foarte credincioasă, i-am mulțumit lui Iahve pentru părinții pe care-i aveam și pentru darurile atât de frumoase pe care mi le trimitea. De unde era să știu ce tragedie se pregătea chiar în acele ceasuri!

În după-amiaza următoare, când m-am întors de la școală, am auzit voci străine murmurând în bucătărie. M-am apropiat încetșor de ușă și mi-am vârât capul înăuntru. Unchiul Paul și soția lui, niște vecini, soț și soție, și părinții mei m-au salutat, cu pretinsă naturalețe, deși se vedea că erau serioși și îngrijorați.

— Charlotte, asta e o conversație între oameni mari, mi-a spus tata. Du-te în dormitor să-ți faci lecțiile și mai târziu o să te chemăm la masă.

Murmurul a continuat. În drum spre dormitor m-am întâlnit cu Raymond, fratele meu mai mare, care auzise niște zvonuri despre ceea ce se întâmpla.

— Nemții au dat ordin belgienilor să facă un recensământ al evreilor.

— Și belgienii ce-or să facă? l-am întrebat cu naivitate.

Raymond a ridicat din umeri. Nu era cazul să ne facem prea multe iluzii.

M-am închis în camera mea și am îmbrățișat-o pe Katiuška. În bucătărie continuau șoaptele. Mulți ani n-aveam să-i mai aud pe părinții mei vorbind cu voce tare. Pereții au urechi. Frica și neîncrederea au început să facă parte din viețile noastre. În curând, avea să facă parte și spaima. Pentru că eram „cei diferiți”.

A doua zi, în drum spre florăria prietenului meu Raphael, am văzut afișele cu Edictul. Era imposibil să nu le vezi, pentru că erau peste tot.

Edictul „definea” ce este un evreu... ca noi...

Și stabilea pedepsele pentru neînscierea în Registru: închisoare și confiscarea bunurilor. Era semnat de Joseph Bologne, *Bourgmestre*, primarul din Liège. Dar Bologne era socialist! Ce se întâmpla?

„Un motiv or avea”, „ceva or fi făcut”, spuneau în șoaptă mulți care nu erau evrei. Dar teribil era că, uneori, și noi gândeam la fel: ce rău am făcut ca să merităm această pedeapsă? Cu ce am greșit? Ne făceau să ne simțim vinovați de nenorocirea noastră. Și că nu valoram nimic. Ne simțeam învinși de noi înșine.

Era 18 noiembrie 1940.

Vremea disprețului începuse.

1630

VILLE DE LIÈGE

Registre des Juifs

En application de l'Ordonnance du 28 octobre de M. le Commandant militaire pour la Belgique et le Nord de la France, l'Administration communale est appelée à tenir un registre des Juifs, âgés de plus de quinze ans, ayant leur domicile ou leur résidence ordinaires à Liège.

Les Chefs de ménage juifs sont donc obligés de se présenter, avant le 30 Novembre 1940, munis des cartes d'identité de la famille et de toutes autres pièces utiles, au Bureau de la Population, rue Féronstrée, N° 44. Les Juifs étrangers, inscrits au Bureau des Étrangers, rue St-Etienne, 3, doivent se présenter à ce dernier Bureau.

L'ordonnance susrappelée définit comme suit la nation de Juif :

1) Est juive toute personne issue d'au moins trois grands-parents de race juive ;

2) Est regardée comme juive toute personne issue de deux grands-parents juifs, si elle :

a) adhère au moment de l'entrée en vigueur de la présente ordonnance au culte juif ou y affecte son adhésion ultérieurement, ou

b) si son conjoint est juif ou si elle contracte mariage avec un Juif ultérieurement.

Dans les cas de doute, est regardée comme Juive toute personne adhérent ou ayant adhéré au culte juif. Un grand-parent est regardé sans condition ni réserve, comme Juif, lorsqu'il a adhéré au culte juif.

PÉNALITÉS prévues par l'ordonnance du 28 octobre :

1) Sera puni d'emprisonnement et d'amende ou de l'une de ces peines, toute personne contrevenant volontairement ou par négligence aux prescriptions de la présente ordonnance ou à celles la mettant à exécution, notamment toute personne omettant de faire les déclarations prescrites, ou ne respectant pas les délais fixés ou encore ne les faisant pas conformes à la vérité ;

2) En dehors des peines ci-dessus, la confiscation des biens pourra être prononcée. Lorsqu'une personne déterminée ne pourra être poursuivie ou condamnée, la confiscation pourra être prononcée indépendamment.

Liège, le 18 novembre 1940.

Le Bourgmestre,
JOSEPH BOLOGNE

**Michel Balthazard (în jur de 35 de ani),
responsabil la Café Saint-Hubert**

Monsieur Léon avea un tabiet pe care-l îndeplinea cu strictețe: sosea la Saint-Hubert când își termina afacerile în centru, puțin după ora cincii — avea un atelier de croitorie —, și se așeza la o masă de pe terasă cu vedere spre boulevard. Nathalie, chelnerița, îi știa preferințele: iarna, o *café au lait* tare, iar vara,

o *café à la Liège*. În ceea ce privește cafeaua, era foarte exigent! Nu puteai să-l servești cu orice. Mi-aduc aminte că, atunci când au început lipsurile, calitatea cafelei a scăzut foarte mult. El o degusta ca un *sommelier*¹ și apoi se încrunta, mijeza un ochi și strângea din buze, contrariat. Eu îl spionam din spatele tejghelei și mi se părea chiar amuzant. Dar nu spunea nimic; era un domn.

Când își termina cafeaua, intra în bar pe ușa principală, cea din colț, și juca vreo câteva partide de biliard cu prietenii săi. Îl pasiona acest joc, dar avea grijă să nu-și arate emoțiile prea mult. Nici vorbă de acele strigăte nestăpânite cu care mă obișnuiseră unii clienți și care mă obligau să plec de la locul meu ca să le atrag atenția până se calmau, de parcă ar fi fost copii. Nu, *monsieur* Léon era un domn, cum am mai spus. Mai curând înalt, elegant, avea o frunte lată ca de persoană inteligentă și purta părul tuns scurt. Era întotdeauna bine îmbrăcat: costum din trei piese și cravată, uneori chiar papion, și vorbea foarte educat. Mă rog, era evreu... Știați asta, nu? Dar să știți că nu părea.

Cu câteva minute înainte de ora șapte, se despărțea de prietenii săi, întotdeauna foarte politicoși, și bea o bere la tejghea, stând de vorbă cu mine. Cu toate că se născuse la Lodz, în Polonia, trăia de mulți ani la Liège. Și îi plăceau berile fabricate după rețeta călugărilor din Trapa! Ca, de pildă, berea Rochefort, mândria regiunii. La fix, se ridica, saluta și pleca acasă.

Uneori, mai ales în zilele călduroase, venea cu o fetiță. Care era ca un viezure! Foarte vioaie! Alerga de colo până colo, dădea peste cap tot barul, dar era o clientă bună. O încântau fursecurile și ciocolata pe care le serveam cu cafeaua. În fine, până la urmă întotdeauna cumpăra ceva dulce.

¹ Somelier, responsabilul cu servirea vinurilor într-un restaurant sau o cramă (în fr., în orig.)

După aceea lucrurile s-au schimbat.

Când nemții au ocupat Belgia, au început să apară „legile rasiale”... așa le numeau! La început, nu le-am dat atenție, încercam să ne trăim viața ca întotdeauna. Prietenii noștri sunt prietenii noștri, obișnuiam să spunem. Doar nu era să acceptăm ca nemții autoritari să ne strivească pur și simplu sub cizma lor. Dar încă nu înțeleseserăm ce se petrecea. Nu mai era vorba de nemți, ci de naziști... Și asta era altceva.

Într-o zi, pe înserat, după ce în mai multe ocazii am fost avertizat că nu am voie să primesc evrei în bar (ceea ce eu n-am luat în seamă), o patrulă SS a năvălit în cafenea. Fără să-mi spună nimic, le-au cerut clienților actele de identitate. Cu grozolanie, evident! Până la urmă, au ajuns într-un colț unde un bătrânel cu barba sură, care purta întotdeauna o șapcă în carouri, bea încet o cafea mică. Am știut imediat ce o să se întâmple.

— Dar este chiar *monsieur* Isaac Abramson, a spus ofițerul care conducea patrula, cu o expresie grandilocventă și un zâmbet fals. Ia să vedem... ia să vedem... Priviți ce zice aici. Ofițerul s-a întors, la fel de zâmbitor, și s-a adresat camarazilor săi: JUIF-JOOD, cu majuscule și cu roșu! Ești chior sau nu știi să citești? l-a întrebat pe bătrânelul care nu se mișca și nu spunea nici păs.

— Gustav! Hai să-l învățăm pe acest ramolit bășinos că asta nu este locul lui pe lume. Aici intră doar ființe umane, cu excepția voastră, belgieni tâmpiți.

Gustav și un camarad l-au apucat pe bătrânel de brațe și ceașca de cafea a zburat prin aer și s-a făcut țândări pe dușumea. Un al treilea a scos o foarfecă din buzunar și s-a apropiat de ei. Cei prezenți și-au ținut respirația, în timp ce bătrânelul strângea din dinți cu tăcută demnitate.

Cel cu foarfeca a început să-i tundă barba, în timp ce camarazii lui se distrau și râdeau, lovindu-l în cap, nu foarte

tare, mai curând ca să-l umilească. Niciodată n-o să uit acele râsete și acele mutre! De-abia în acel moment l-am privit pe tânărul care folosea foarfeca; peste uniforma obligatorie de SS, la fel ca a celorlalți membri ai patrului, purta în mod ostentativ temuta insignă a celor din *Légion Wallonie*, a rexis-tului Léon Degrelle¹. N-a scos niciun cuvânt în timp ce-l batjocorea pe bătrânel, tăindu-i barba în forme absurde, care stârneau hohotele tovarășilor săi. Dar toți am priceput și ne priveam în tăcere, indignați. Oricum, nu cred că-i păsa. Era un valon... la fel ca noi.

Bătrânelul a continuat să strângă din dinți, ignorând parcă ce se întâmpla. Asta a sfârșit prin a-l exaspera pe ofițer. L-a apucat pe bătrân de haină, pe la ceafă, l-a târât până la ușă și l-a azvârlit cu brutalitate în stradă, ca pe o pungă de gunoi... El a rămas acolo, întins și însângerat, în mijlocul caldarâmului din rue Ernest de Bavière.

Ofițerul a intrat din nou în cafenea.

— Cine-i șeful?

Am făcut un pas înainte.

M-a apucat de reverele parde-siului și m-a zgâlțâit până s-a săturat. Apoi mi-a dat drumul și mi-a tras o palmă. Am simțit o usturime insuportabilă în obraz, în timp ce un fir de sânge mi se pre-linge din gură. M-a cuprins o furie nestăpânită. Dar n-am știut ce să fac.

¹ Léon Degrelle (1906–1994), politician belgian, fondator al rexismului, mișcare antiparlamentară și fascistă.

Nu știi că e interzis să-i servești pe evrei? Și am fost informați că ăsta nu e singurul, știi? a adăugat cu cinism. Acum o să lipești pe uși și pe ferestre afișele pe care o să ți le dea Gustav. Dacă îi mai permiți vreunui evreu să intre, o să plătești tu. E clar?

Monsieur Léon nu era acolo în seara aceea nefastă. Dar a venit a doua zi.

Probabil că nu știa ce se întâmplase; în acele vremuri oamenii nu vorbeau despre anumite lucruri. A sosit la ora lui obișnuită și s-a așezat la masa lui. Am avut impresia că a văzut afișele pe care eu le lipisem în seara dinainte, dar a părut că nu le înțelege. De fapt, nu știu.

M-am apropiat încet, m-am oprit în fața lui și l-am privit în ochi. Un timp aparent interminabil ne-am uitat unul la altul fără să vorbim. Ochii mi s-au umplut de lacrimi și eram incapabil să scot o vorbă. Ai lui erau plini de mirare, neîncredători. Rușinat, i-am arătat afișele. Josnice, dezonorante, mizerabile. *INTERDIT AUX JUIFS*¹. Și-a întors capul, le-a uitat și apoi a încuviințat dând încet din cap, de trei ori, cu neputșă amărăciune. S-a ridicat, și-a aranjat haina, a mai privit o dată cafeneaua, precum cineva care își ia rămas-bun de la un vechi prieten, și a traversat strada, cu silueta lui robustă, cu capul sus ca întotdeauna, deși mersul lui șovăitor trăda teribila neliniște ce-l invada.

Eu am rămas în picioare pe trotuar fără să spun nimic, privind cum silueta lui se pierdea după un colț al aceluiași Liège cenușiu ce ne înghițea.

¹ Interzis evreilor (în fr., în orig.)

Era ora cinci după-amiaza, într-o zi de miercuri din toamna lui '41. Nu l-am mai văzut niciodată. Nici pe el, nici pe fetiță. Și încă mă simt vinovat.

Aveți cumva idee ce li s-a întâmplat?

Charlotte

A fost mama, Blima, cea care a primit acea *Intimation*.

Știi bine asta, pentru că eram lângă ea. Ea a semnat adevărul de primire, ca și cum ar fi fost o scrisoare oarecare. Când a închis ușa și a citit-o, a pălit și i s-au înmuiat picioarele. A trebuit să se sprijine de tocul ușii ca să nu cadă. Părea că avea să leșine. A încercat să-mi spună ceva, dar nu-i ieșeau cuvintele. S-a dus în camera ei, în timp ce-mi făcea semn cu mâna să aștept. A pus scrisoarea pe noptieră și a lăsat ușa întredeschisă. Apoi i-am auzit suspinele, pe care voia să și le înăbușe, pentru ca eu să nu sufăr.

Era vineri, o zi friguroasă a toamnei anului 1941.

Când a venit tata, s-au încuiat în dormitor și au stat de vorbă mult timp. Erau aceleași murmure care se repetau de un an, de când naziștii începuseră să ne identifice și să ne urmărească. Dar, de data asta, se auzeau mai îngrijorate.

A doua zi, tata a plecat foarte devreme, aproape în zori. Când m-am sculat ca să iau micul dejun cu Raymond și cu mama, am văzut cu coada ochiului că scrisoarea din ziua precedentă rămăsese pe comoda din salon. Era o coală de hârtie verde, cu titlul *Intimation*.

Timp de un an suportaserăm totul. Ce nouă tortură ne anunța misterioasa coală verde? Vom fi în stare s-o îndurăm?

Întâi a fost recensământul evreilor, în fiecare primărie, ca să fim înregistrați separat de cetățenii belgieni. Ca și cum noi n-am

fi fost! Se presupunea că recensământul era „voluntar” și că evreii „l-au solicitat”. De aceea, în ciuda pedepselor teribile cu care erau amenințați cei ce nu se prezentau în mod „voluntar”, tata a hotărât să nu ne înregistrăm. Dar când Gérard Romsée, un vilon ca noi, mai mare rușinea, a ocupat Secretariatul General de Interne la mijlocul anului '41, a decis ca tuturor aceluia care nu eram înregistrați să ni se treacă în carnetele de identitate *JUIF-JOOD*, cu litere de tipar roșii și mari.

Acesta a fost doar începutul. Puțin după aceea, ni s-a cerut să purtăm o stea galbenă având scris cuvântul *EVREU* pe piept în stânga, în dreptul inimii. Noi ne-am pus-o câteva zile, dar pe urmă tata a zis să ne-o scoatem. Apoi ni s-a interzis să mergem la aceleași școli cu ceilalți copii. Mi-am pierdut aproape toți prietenii. A fost foarte umilitor și dureros! Puțin după aceea, a urmat destituirea funcționarilor publici, avocaților, profesorilor și ziaristilor evrei. Mai târziu, cea a medicilor. Tata, care era o persoană foarte cultă, avea mai mulți prieteni profesori, mai cu seamă de literatură. Când au rămas fără serviciu, au început să vină la noi acasă tot timpul, chipurile în vizită. Dar când mama îi invita să mănânce — ceva simplu, ca de pildă o farfurie de supă cu pâine, pentru că nici noi nu aveam prea mult —, vedeam cum mâncau cu disperare. Oricum, de fiecare dată când veneau erau mai slabi și arătau mai rău. Nu puteam face prea mult.

Apoi a început campania de „arianizare”; toate întreprinderile, casele, pământurile și banii din bănci care erau proprietate a evreilor trebuiau confiscate și transferate „arianilor”... Atelele de confecții, precum cel al tatălui meu, erau în vizor.

TREPRISE JUIVE

ction assurée par un
 ministre provisoire aryen
 en application des lois des

Dar cum al lui nu era foarte mare, a scăpat. Tata suferea mult nu numai din cauză că vedea atâta nedreptate, ci și fiindcă nu-i venea să creadă că unii belgieni, inclusiv prieteni ai săi, puteau colabora cu naziștii, în schimbul promisiunii că vor primi bunurile vreunui evreu în dizgrație, ceea ce, până la urmă, nu se întâmpla aproape niciodată.

Adevărul e că tata se necăjea mult. Dar nu-și pierdea umorul, nici demnitatea, nici eleganța. Pentru că era un bărbat bine. Până în acea zi de miercuri... În realitate, niciodată n-am știut exact ce s-a întâmplat. Miercurea și vinerea, zilele în care făcea plățile și încasările în centru, nu se întorcea direct acasă, ci se oprea vreo două ore la o cafenea din Outremeuse. Am fost și eu cu el acolo de câteva ori, deși aveam doar opt ani. Îmi plăcea foarte mult cafeaua și să joace biliard cu prietenii lui. Dar în miercurea aceea a venit acasă devreme. Când a intrat, eu și Raymond ne făceam lecțiile. Niciodată nu-l mai văzusem atât de abătut!

— Ce s-a întâmplat, Léon? l-a întrebat mama.

El a privit-o în ochi, gânditor; apoi a coborât privirea și a răspuns:

— Azi am văzut chipul Satanei.

Doar atât a spus. Și niciodată n-a mai fost cel dintotdeauna.

Abraham Kempinski* (18 ani), falsificator, Paris

Mmmm... E foarte greu de știut! Deoarece găsiserăm o metodă de a face o asemenea cantitate de documente false, încât în scurt timp invadaserăm toată regiunea nordică, inclusiv Belgia și Țările de Jos. Oricine voia o nouă identitate știa că o poate obține luând legătura cu Rezistența. Și, dacă toată lumea știa asta, era evident că o știa și poliția secretă.

De aceea trebuia să fim cât mai prudenți și rareori stabileam legătura direct cu „clienții” noștri, dacă li se poate spune așa, pentru că tot ce făceam era gratis, fără niciun câștig; era un mod de a lupta pentru ideile noastre și pentru libertate.

Cu toate acestea, făceam unele excepții. De exemplu, când era vorba despre străini care stăteau la Paris câteva ore. De aceea mi-l amintesc pe acel bărbat, poate e cel pe care-l căutați. Era robust, bine îmbrăcat, foarte educat; era belgian, deși vorbea cu un accent din Est. Dar nu-i țin minte numele, imposibil! Primeam între 30 și 50 de „comenzi” pe zi, imaginați-vă!

Vorbim despre toamna anului 1941, nu-i așa?

Ne aflam într-o cafenea mică de pe rue Jacob, nu departe de „laboratorul” nostru (o mică mansardă în rue des Saints-Pères). Cererea lui era extrem de urgentă, pentru că primise o *Intimation* de muncă în lagărele de concentrare. Noi eram în contact cu multe organizații: OSE, Mișcarea Tineretului Sionist, *Combat*, *Libération Nord*, Franctirorii și Partizanii. În general, nu acte păstram prenumele și modificam doar numele; dacă trebuia să le schimbăm pe amândouă, încercam să păstrăm macar inițialele. Ca în cazul meu, cu numele nou Keller.

Cine eram? Poate ați auzind vorbindu-se despre Secția Secretă a asea a UGIF. Ni se spunea „pictorii”, fiindcă atelierul nostru se afla într-o mansardă ce fusese întotdeauna atelier de plasticieni, boemi și săraci foarte demni. Asta era acoperirea noastră. Ne cunoscuserăm lucrând pentru UGIF, *Union générale des israélites de France*¹, un organism evreiesc guvernamental creat de guvernul colaboraționist de la Vichy și finanțat cu banii și averile expropriate de la evrei în timpul „arianizării”, care, teoretic, îi ajuta pe copiii ai căror părinți erau deportați în lagărele de muncă. Așa cum vă puteți imagina, eu și unii tineri

¹ Uniunea Generală a Israelitilor din Franța (în fr., în orig.)

ne-am săturat de această atitudine supusă și am hotărât să acționăm. Când eram avertizați de o razie pentru arestarea evreilor, încercam să anunțăm victimele și le ofeream acte de identitate noi, ca să poată fugi. Nici nu vă închipuiți câți nu ne credeau și preferau să rămână pe loc! Uneori, se și supărau; când le vorbeam despre lagărele de exterminare, spuneau că sunt minciuni născocite de Churchill și de nord-americani. Dar majoritatea ne credeau, și așa s-au salvat mii de familii.

În total, eram cinci. Eu aveam 18 ani și fusesem recrutat de alți tineri ceva mai mari, care se ocupau de falsificări de mai mult timp: Samuel, Renée, Suzie și Herta, toți un pic trecuți de 20 de ani. Eram foarte uniți. Și munceam fără odihnă; știam că viața multor oameni depindea de noi.

Ne uneau idealurile noastre. Dar, pe lângă asta, toți simțiserăm pe pielea noastră ororile ocupației naziste. Mama mea, o femeie de o blândețe infinită, originară din Tbilisi, Georgia, a fost găsită moartă lângă linia ferată, când se întorcea acasă după ce-l anunțase pe fratele ei că-l căuta poliția ca să-l aresteze. Serviciile de Siguranță m-au informat că fusese un accident, că ea confundase ușa de la veceu cu ieșirea... O minciună, ce ticăloși, cât m-am indignat! În fine, astea au fost vremurile de care am avut parte.

Și, știți ceva? Eu sunt argentinian. Da, din Buenos Aires, din America de Sud. Și asta mi-a salvat viața de două ori.

Unchiul Paul (41 de ani), șlefuitor de diamante, Anvers

— E prea periculos, Léon! am încercat să-l fac să-și schimbe părerea, aproape cu disperare. Și cu atât mai mult cu Raymond și mica Charlotte. E o nebunie!

Dar cumnatul meu era un om foarte hotărât. Și, când era convins de ceva, cu greu renunța.

— Naziștii controlează căile ferate, mai ales pe cele care ajung în Franța. I-au pus pe cei mai buni agenți de la SS și Gestapo, pe cei mai inteligenți și mai nemiloși să facă inspecția pasagerilor în trenuri... Recurg chiar și la câini polițiști ca să-i detecteze pe cei care folosesc acte false, mai ales pe evrei! am insistat, imaginându-mi groaznica soartă care avea să-i aștepte pe sora mea Blima și pe copii, dacă aveau să fie descoperiți.

— Uite ce e, Paul, am pregătit totul cât mai bine, nu te teme, mi-a răspuns cu voce calmă, deși privirea lui spunea altceva; actele sunt perfecte, făcute în laboratorul Rezistenței franceze, sunt cele mai bune. Și o să călătorim cu geamantane mici, ca și cum ne-am duce să ne vedem rudele. Pe lângă asta, am adunat toate economiile și am vândut tot ce-am putut, până și mașinile din atelier... și acum am nevoie de ajutorul tău: vreau să schimb totul în diamante, fiindcă sunt mai ușor de transportat.

— Ai înnebunit! I-am întrerupt aproape strigând, cu toate că, de la o vreme, vorbeam despre unele lucruri numai în șoaptă.

Mă temeam pentru sora mea și pentru copii. Țăsta era adevărul. Dar era adevărat și că hotărârea lui Léon punea sub semnul îndoielii și intențiile mele de a rămâne la Anvers cu soția și cei doi copii. Sora noastră mai mare plecase deja cu familia ei în Statele Unite. Eu eram singurul care continua să creadă că Belgia putea fi un loc sigur pentru evrei. Comunitatea evreiască din Anvers era foarte mare (mai mare decât cea din Bruxelles și mult mai mare decât cea din Liège) și întotdeauna trăise în armonie cu flamanzii. În plus, existau sectoare în producție și comerț, ca industria diamantelor, în care eu lucram de foarte tânăr, unde noi, evreii, eram experți,

aproape că aş zice indispensabili, fără exagerare. Cum să se lipsească de noi?

Drumurile noastre se despărteau. Dacă eu aveam dreptate, ideile riscante ale cumnatului meu erau o nebunie. Dar dacă presimţirile negre ale lui Léon deveneau realitate, atunci făceam o greşală foarte gravă.

Şi dilema teribilă cu care ne confruntam era că nu puteam avea dreptate amândoi. Unul din noi era condamnat să fie lovit de tragedie.

Charlotte

Începând din accl moment am devenit familia Wins! Léon Wins, soţia sa Blima şi cei doi copii ai lor, Raymond şi micuţa Charlotte Wins. Şi marţi noaptea, la doar patru zile după ce primiserăm acea *Intimation*, plecam la Paris. Cu un mic geamantan fiecare. Aparent, o simplă călătorie de familie, ca să ne vedem rudele franceze.

Aveam să cunosc Parisul, Oraşul Luminilor! Tot timpul auzisem vorbindu-se mult despre el. *Tour Eiffel*, *l'Arc de Triomphe*, Catedrala *Notre-Dame*... De câte ori visasem să le văd! Acum, totuşi, în inima mea de opt ani îngrijorarea şi frica sufocaseră orice dorinţă de aventură. Mintea mea de copil ştia că, dincolo de aparenta siguranţă a căminului şi de tăria morală a părinţilor mei, ne pândea pericolul. Cum o demonstra înştiinţarea aceea infamă, pe care până la urmă reuşisem s-o citesc:

INTIMATION

PREFECTURA DE POLIŢIE

Liège, 23 octombrie 1941

Domnul Léon S. este invitat să se prezinte personal, însoţit de un membru al familiei sau de un prieten, pe

data de 29 octombrie 1941, la ora 6 dimineața, la Școala Gimnazială Sportivă pentru examinarea situației sale. Rugămintea este să vă prezentați cu actele de identitate.

Persoana care nu se va prezenta în ziua și la ora stabilite va suporta sancțiunile cele mai severe.

Comisarul Poliției

Acum știam! Primise sinistrul *billet vert*, biletul verde de la *Arbeitseinsatz*, de care se temeau toți! Léon, scumpul meu tată, fusese citat ca să fie trimis în blestematele lagăre de muncă... Zvonurile spuneau că îi trimiteau să lucreze la construirea unui zid peste Atlantic, *Atlantikwall*, în plină iarnă, fără haine groase și cu puțină mâncare. Trebuia să se prezinte miercuri dimineață, foarte devreme, „pentru examinarea situației sale”. Într-o sală de sport! Dumnezeule mare!

Era un moment decisiv.

De aceea, sâmbătă în zori, tata a plecat în Franța pentru „procurarea” actelor noi de identitate de la un falsificator pe care noi nu l-am cunoscut niciodată. Duminică dimineața, pe drumul de întoarcere de la Paris, s-a întâlnit cu unchiul Paul la Anvers. Seara, părinții noștri ne-au chemat pe mine și pe Raymond în salon.

— O să plecăm din Liège, dar numai pentru un timp. Până se îndreaptă lucrurile, ne-a asigurat tata. Voi sunteți încă mici, dar trebuie să știți că tatăl vostru a fost citat ca să fie trimis la muncă forțată, în afara orașului Liège, de unde nu te mai întorci... Vreau să știți că nu ne vor despărți familia, a spus cu multă convingere. O să călătorim împreună poimăine, marți, la Paris. Mai târziu, o să continuăm spre sudul Franței. O să ne păstrăm prenumele, dar numele nostru de familie va fi Wins. Acum vom fi familia Wins, a zis tatăl meu schițând un zâmbet ușor, aproape forțat. Niciodată nu vom înceta să fim evrei... dar un timp n-o s-o spunem... Și trebuie

să învățați să vă închinați, a adăugat, făcând cu mâna dreaptă semnul crucii. Fiecare dintre noi va avea cusute în haine niște diamante. În umerii paltoanelor, de exemplu. Trebuie să aveți multă grijă de ele, pentru că vor fi singura noastră sursă de supraviețuire în următoarele luni. Ah, și o să avem fiecare doar o singură valiză.

I-am ascultat cuvintele într-o tăcere absolută. Și n-am îndrăznit să punem nicio întrebare, în ciuda îndoielilor care ne asaltau. Majoritatea acelor întrebări nu aveau răspuns și știam asta. De fapt, eram siguri de un singur lucru:

— Vreau să știți că nu vor reuși să ne despartă, a repetat tatăl meu.

Raphael Ledouc, florar

Am mai așteptat până vinerea următoare, da, da... dar nimic!

A doua zi, cum era sâmbătă, închideam florăria mai devreme. Era o după-amiază rece și cenușie, care anunța apropierea iernii. Deși era patru după-masă, afară se întunecase. De mai multe zile eram întristat... din cauza fetei, știți? Atunci m-am hotărât. Mi-am adunat toate puterile, care mă cam lăsaseră în vremea aceea, și am pornit spre casa ei.

Pe străzi era foarte puțină lumină, din cauza războiului, da, da... și se înmulțiseră hoții de buzunare, capabili să profite de cineva ca mine, care nu mai eram un tinerel. Dar am reușit să trec pe străduțele acelea întunecoase, adevărate galerii de șobolani, până am ajuns în fața imobilului fetei. O casă cu etaj, simplă, dar plăcută, la numărul 87, pe rue du Molinay, o stradă din suburbia industrială din Seraing-sur-Meuse, în stil tradițional, foarte *à la* Liège... Era deja noapte deplină și

casa era complet în întuneric. Prin ferestre nu se zărea nicio lumină, nici măcar nu se strecura vreo strălucire palidă.

Neliniștea a pus stăpânire pe mine atât de tare, că am fost tentat să bat la ușile caselor vecine, da, da, și să întreb dacă știau ce se întâmplase cu vecinii lor și cu fetița. Cu mare greutate am reușit să-mi stăpânesc disperarea. Nu era indicat să întreb de fetiță la ora aceea și în starea mea.

Am rămas pe trotuar un timp, care mi s-a părut o veșnicie, deși poate că n-au fost decât câteva minute, în timp ce se făcea simțită noaptea de iarnă, căreia nu-i păsa de nenorocirea mea. Am hotărât să plec. M-am răsucit pe călcâie ținându-mi capul aplecat, și atunci... pe caldarâm, în fața casei și lângă bordura trotuarului, am văzut ceva ce a făcut să-mi bată inima mai tare! Era o panglică colorată, da, da... ca acelea pe care le folosea fetița ca să-și strângă părul de culoarea castanelor. Cele care se desfăceau și cădeau când o neliniștea sau o speria ceva. Mi-am ținut respirația. Pentru numele lui Dumnezeu! Ce i s-o fi întâmplat? Am ridicat panglica încet; era de culoare roz-pal. Am pus-o cu grijă în buzunarul sacoului meu, împreună cu bomboanele pe care le adusesem, în caz că o întâlnesc, știți? Era tot ce-mi rămânea de la ea. Și atunci mi-am dat clar seama, în acea noapte înghețată și crudă în care războiul blestemat îmi răpea și cea mai mică bucurie, că singurul lucru care mai dădea o urmă de căldură vieții mele era speranța că am s-o revăd pe acea fetiță într-o bună zi.

PARTEA A DOUA
IARNA

„Dar cum s-o găsești în Parisul iernii 1941–1942, care a fost cea mai tenebroasă și mai grea iarnă a ocupației (...)? Unde se refugiase? Și cum reușea să supraviețuiască în acel Paris?”*

Dora Bruder, Patrick Modiano

*Traducere de Simona Brânzaru, Editura RAO, București, 2014, p. 59

I

CĂLĂTORIA SPRE NOAPTE

Gara Liège-Guillemins, noiembrie 1941

Charlotte

I-am văzut și m-a trecut un fior.

Am ajuns la vechea gară Guillemins dimineața devreme. Tata ne spusese că era foarte important să ajungem la Paris înainte de a se înnopta. Și în această perioadă a anului se întuneca foarte devreme, pe la cinci după-masa.

Instructajul lui fusese clar: să ne purtăm „în mod natural” (de parcă asta ar fi fost așa de ușor!), să nu vorbim cu nimeni și să ne luăm un geamantan mic, „ca și cum ne-am duce să ne vedem rudele pentru câteva zile”. Dacă era nevoie să întrebăm ceva, eu și Raymond trebuia s-o facem, eram belgienii „nativi” și vorbeam fără accent. Cum eu eram sașie, îmi țineam ochiul drept acoperit. Dar în seara dinaintea plecării, de teamă să nu atrag atenția, mi l-am descoperit. De atunci nu mi l-am mai acoperit.

Eram îmbrăcată cu paltonul meu gros de iarnă, cu umerii săi lați, după moda vremii, unde erau ascunse o parte din diamante (încercam să nu mă gândesc la asta, mă speria). Înainte de a pleca de acasă, mama ne-a dat tuturor o cană mare

de cafea cu lapte și niște fursecuri foarte gustoase. A fost ultimul gust de acasă, deși impregnat de tristețe. Apoi ne-am urcat într-un automobil închiriat de tata Léon („trebuie să pară o călătorie normală, n-o să târâm bagajele mergând pe jos pe străzi”, spusese) și am străbătut pe jumătate adormiți orașul Liège, încă în semiîntuneric.

Când mașina s-a oprit, mi-am apucat valijoara cu hotărâre și am coborât cu atitudinea fermă a celui care a acceptat că trebuie să înceapă o viață nouă, indiferent ce s-ar întâmpla și cu orice preț. Dar atunci i-am văzut.

Păzeau atât intrarea principală, cât și pe cele laterale. Gara centrală din Liège era un punct-cheie și era supravegheată cu exces de zel. Trebuia evitată fuga dușmanilor politici și a evreilor. Pentru asta existau ei.

Ofițerii de la Waffen-SS, corpul de elită, aveau uniforme impecabile, de culoare închisă cu guler într-un ton mai deschis, pe care strălucea temuta insignă SS. Erau însoțiți de agenți de la Gestapo, cu mantalele lor din piele ce le ajungeau mai jos de genunchi. Și unii, și alții erau încălțați cu cizme negre din piele lustruită și purtau pe brațul stâng o brasardă roșie cu svastica. Uniformele lor (după mulți ani am aflat că fuseseră desenate de un anume Hugo Boss), aerul lor de suficiență și superioritate erau impresionante.

Am înlemnit! Teama a făcut loc celei mai cumplite groaze. O groază ce a pus stăpânire pe mine complet, până a ocupat fiecare colțișor al ființei mele. O groază ce nu avea

să mă părăsească ani întregi. Dar tata m-a zgâlțâit și, după o clipă, nu știu cum, eram în fața lor.

— Actele! i-a spus tatălui meu un ofițer SS, în timp ce-și țintuia asupra lui ochii albaștri, aproape transparenți.

Tata părea că nu se tulburase. Statura și ținuta lui militară îl ajutau mult. Raymond era și mai înalt. Nu putea fi vorba de doi „jidani împruțiți”, vă rog! Ofițerul a părut de acord și i-a înapoiat actele tatălui meu. Am respirat adânc și ne-am urmat drumul.

Am trecut prin porticurile intrării în vechea *Gare des Guillemins*, cu frontonul ei încununat de enorma statuie a unei femei (care simbolizează Industria, am învățat la școală), și ne-am îndreptat spre peronul nostru. Vagonul trei, clasa a doua. Ne-am așezat pe rândul 36. De ce țin minte amănuntele astea? Nu știu. Aveam inima cât un purice. Nu puteam gândi.

Destinația noastră era Lille, Franța, unde trebuia să schimbăm trenul pentru Paris. Era o călătorie lungă, care dura toată ziua. „Dar cel mai important este să ajungem la Paris înainte de a se înnopta”, spusese Léon.

Cu câteva minute înainte de ora opt, s-a auzit fluierul conductorului și vechea locomotivă cu aburi a pornit. Din timp în timp, zdruncinăturile trenului îmi risipeau puțin neliniștea și adormeam un pic... La ce bun! După câteva clipe mă trezeam speriată, îngrozită. Și tot așa, iar și iar, un timp ce mi s-a părut interminabil. După Tournai, ultimul oraș belgian în drum spre Lille, am început să auzim, venind parcă de la ultimul vagon, un zgomot ce mi s-a părut foarte ciudat. Era ceva asemănător cu un bocănit pe care nu reușeam să-l identific. Ce-o fi? Bocănitul se auzea tot mai aproape. Se auzea câteva minute, apoi înceta și, brusc, începea din nou.

Până când, pe neașteptate, s-a deschis violent ușa din spate a vagonului. În fruntea grupului mergeau niște bărbați într-o uniformă asemănătoare cu a celor ce supravegheau gara din Liège, dar ceva îmi spunea că aveau un grad mai mic.

— Sunt ai lui Degrelle, i-a șoptit Léon Blimei.

Am auzit că între ei vorbeau franceză cu accent belgian. Să fie membri ai odioasei *Légion Wallonie*? În urma lor, patru membri ai Gestapoului, cu mantalele lor lungi din piele neagră și cizmele lustruite, mărșăluiau zgomotos pe podeaua vagonului, cât se poate de ostentativ. „Am sosit NOI, noii stăpâni ai lumii”, păreau să spună.

În vagon s-a așternut o liniște sepulcrală. Din când în când, grupul se oprea în fața câte unui nefericit, Dumnezeu știe de ce. Îi cereau actele și apoi îi puneau tot felul de întrebări, ca să-l umilească. Belgienii colaboraționiști făceau glume, își băteau joc de acela.

Nemții de la Gestapo nu pierdeau timpul cu asemenea fleacuri. Îl sfredeleau cu privirea și, dacă nimic nu le atrăgea atenția, plecau mai departe. În vagonul nostru nu s-a întâmplat nimic, dar în următorul au apucat de gât un băiat, l-au ridicat în aer și l-au palmuit. De ce, ce făcuse? N-am aflat. Ce făcuseră cu el? Imposibil să știm.

Am ajuns la Lille. Am trecut pe alt peron și ne-am urcat în trenul de Paris. Era o linie ferată mai mare și mai modernă. Vagonul cinci, clasa a doua. Rândul 16. De ce îmi amintesc toate aceste amănunte inutile? Poate că era reflexul de apărare în fața acelei lumi ostile pe care n-o puteam înțelege, nu știu.

De data asta, așteptarea a fost lungă și încordată. Ceva mergea prost. Ne-am temut că avea legătură cu noi. Părinții mei nu reușeau să-și ascundă nerăbdarea. Dar nici vorbă să punem întrebări! În cele din urmă, s-a auzit fluierul, iar trenul s-a pus în mișcare. Uf, ce ușurare! Era deja începutul

după-amiezii și în noiembrie se întunecă devreme. Mama a scos din geantă niște sandviciuri cu brânză și o sticlă cu apă. Era puțin, dar de ajuns ca să ne înșelăm foamea. A fost un scurt moment de relaxare într-o călătorie dominată de o frică îngrozitoare.

Nu trecuse jumătate de oră de la plecare, când am auzit, iarăși, temutul bocănit al cizmelor militare. La început îndepărtat, la distanță. Apoi tot mai aproape. Dar... nu se poate! Pentru Dumnezeu, ce tortură! De data asta, știam despre ce era vorba. Însă, de data asta, nu se jucau.

Nu era loc pentru colaboraționiști mediocri și glumeți; era un contingent numeros de la Waffen-SS și membri ai Gestapoului. Cereau actele pasagerilor, unul câte unul. Când aveau îndoieli, îi priveau fix și le puneau două întrebări. Doar atât. Cu trei rânduri înaintea noastră, i-au cerut actele unei femei de vreo patruzeci de ani. Probabil că le-a atras atenția ceva. I-au pus o întrebare simplă, în germană. Pe urmă alta, în franceză. Femeia avea un teribil accent polonez, imposibil de disimulat.

— Luați-vă lucrurile și treceți în ultimul vagon. Acolo un ofițer o să vă dea un loc.

Doar atât i-au spus. Nici măcar n-au strigat la ea și nici nu s-au purtat urât. Am reușit să văd chipul ei schimonosit de groază. Și-a luat geanta, apoi și-a căutat valijoara — cerând parcă scuze —, simțindu-se observată de toți ceilalți și aproape recunoscând că era vina ei, fiindcă fusese atât de nepricepută și nu reușise să-și ascundă accentul din limba ei maternă... Avea vârsta mamei și chiar și unele gesturi ale ei. Dar nu puteam face nimic. Au luat-o și n-am putut face nimic. Nimeni nu putea face nimic, neputința era exasperantă.

Încă o dată am trecut proba și am auzit bocănitul cizmelor îndepărtându-se de vagon.

Pe fereastră vedeam cerul cenușiu acoperit de nori și copacii fără frunze, cu crenguțele lor subțiri îndreptate în sus, cerând parcă îndurare — asta a fost ideea care mi-a venit în minte în clipa aceea, îmi amintesc bine —, în timp ce soarele se apropia de apus și lumina zilei își dădea suflarea.

Nu aveam să mai ajungem la Paris pe lumină.

Ce ciudat! Îmi imaginasem ceva foarte diferit! Nu-mi venea să cred că acel oraș imens aflat în întuneric pe care îl străbăteam cu trenul era Parisul meu mult visat. Ici, colo câte o pată de lumină. În rest, beznă!

În sfârșit, am ajuns la *Gare du Nord*. Eram sleiți. Trecusem prin atâtea emoții! Era noapte deplină și îngrijorarea tatălui meu era vizibilă. Am coborât din tren cu micile noastre geamantane și l-am urmat. Pretutindeni erau soldați germani și polițiști francezi. Mi s-a părut că tata căuta pe cineva care nu apărea. Pe cine? Nu știu. Făcea totul pe furiș; nu se putea opri într-un loc, fiindcă am fi fost arestați imediat. Mergea încet, privind în toate părțile doar cu ochii, aproape fără să-și miște capul. Am străbătut gara enormă. Era evident că prietenul lui — sau cine o fi fost — plecase din cauza întârzierii trenului nostru. În sfârșit, am ieșit pe ușă și ne-am îndreptat spre bulevardul Magenta. Câteva lumini înconjurau gara. Bezna părea că devora totul. Dacă Liège era un oraș mic, supravegheat și controlat, Parisul era un oraș imens ocupat.

Tata nu părea neliniștit. A trecut împreună cu familia pe lângă ofițerii SS care supravegheau gara. A scos dintr-un buzunar interior al vestei un mic ferpar¹ și a citit o adresă.

¹ Ferpar — anunț sau scrisoare prin care se anunță nașterea, logodna, căsătoria sau, mai ales, decesul cuiva. (N. red.)

A durat doar câteva secunde. Apoi și-a continuat drumul, încet, spre orașul aflat în întuneric.

Ce ironie! Dimineața, n-am vrut să mergem prin propriul oraș pe jos, cu valizele în mână, ca să nu atragem atenția. Acum n-am avut altă soluție decât să ne afundăm în gâtlejul unui gigantic oraș necunoscut și plin de amenințări, cu geamantanele în spate și fără o destinație clară.

Léon a luat-o înainte. Noi l-am urmat, mergând pe lângă el, până ne-am cufundat în noapte.

II O UȘOARĂ CĂLDURĂ PE TIMP DE IARNĂ

Konskie, Polonia, toamna și iarna anului 1941

Christoff Podnazky

Am călătorit în acel vagon de vite toată ziua.

Cu două zile înainte, ne strânseseră pe toți evreii care mai locuiam în Plock. Am știut că ne aștepta o călătorie, pentru că ne-au spus că puteam lua cu noi o valiză de persoană. Dar nu știam destinația. În zori, ne-au dus în camioane la gară, unde ne-au dat o mică porție de mâncare pentru drum. Pe urmă ne-au urcat, îmbrâncindu-ne, în vagoane. Era un

tren care duhnea, construit pentru transportarea vitelor, fără aerisire, unde ne-au îngrămădit de parcă am fi fost animale. Dar mirosul fetid care ne-a întors stomacul pe dos de cum ne-am urcat în vagon nu era de la baliga animalelor, ci de la vărsăturile în stare de putrefacție ale oamenilor. Se vedea că „transportul” anterior nu se simțise prea bine...

Nu pot spune că eram obișnuit, pentru că este imposibil să te obișnuiești cu atâta mizerie umană. Și, fi atent, când au deschis ușile vagonului, un tânăr soldat german a luat o căldare cu apă, cu gândul să spele chiar și numai pe deasupra jegul adunat: vărsături, urină, excremente. Superiorul lui l-a oprit, sec:

— Sunt evrei. Nu e nevoie.

Nimeni n-a refuzat să se urce în vagoane. Ar fi fost inutil să ne opunem. Și totuși, ofițerii îi îndemnau tot timpul pe soldați să ne lovească în spate cu patul puștii. Loviturile nu erau foarte puternice, nu dureau. Dar ne simțeam umiliți. Pentru ei eram animale și trebuia să fim tratați ca atare.

M-am întors în Polonia mea natală din Belgia — unde studiam ingineria la Universitatea din Liège — la începutul anului 1939. Am făcut-o pentru că mă îngrijora atmosfera de război și tensiune ce se crease între Germania și Polonia. Și din cauza ostilității crescânde față de evrei a anumitor grupuri politice din țara mea, care organizau pogromuri¹ și atacau sinagogile. Visam să-mi apăr patria cum făcuse tatăl meu.

Totuși, a fost de ajuns să intru în Polonia și, mai târziu, să ajung în frumosul meu oraș Plock, pe Vistula, ca să înțeleg ce

¹ Pogrom — masacrare a unui grup național minoritar sau rasial, organizată de elemente ultranaționaliste (N. red.)

departe de realitate fuseseră visurile mele. Patria mea se zbătea într-un haos, fără să știe ce strategie să urmeze în fața posibilului atac german. Am înțeles și că exista amenințarea serioasă ca Uniunea Sovietică să se alăture invaziei, năvălind asupra Poloniei dinspre răsărit. Nu se știa nici la ce folosea acordul de apărare cu Anglia și Franța, date fiind propriile slăbiciuni ale acestor două țări și depărtarea lor geografică. În cele din urmă, am reușit să mă înrolez în armata poloneză, ca voluntar. Dar instrucția pe care am primit-o a fost minimă și armamentul pe care mi l-au dat, depășit. Am înțeles că aportul meu va fi infim și mi-am petrecut ultimele luni de libertate ros de îngrijorare și de neputință.

Până când, în zorii zilei de 1 septembrie 1939, Germania nazistă a invadat Polonia dinspre apus. La rândul ei, Uniunea Sovietică a făcut același lucru dinspre răsărit, după șaptesprezece zile. Era evident că ambele ofensive (și ulterioara împărțire a teritoriului polonez) fuseseră plănuite dinainte. Trupele noastre au luptat cu eroism. Eroism inutil, s-ar putea spune, pentru că au fost zdrobite în câteva zile. Iubitul meu oraș Plock a fost ocupat de naziști în primele zile ale lui septembrie. Varșovia a căzut după trei săptămâni. Eu am fost repartizat la un batalion de rezervă, așa că n-am luat parte la nicio acțiune militară. Singurul lucru pe care l-am făcut a fost să mă retrag zi de zi, la ordinele superiorilor mei. Spre sfârșitul lunii, când totul era deja pierdut și unica alternativă era să fugim spre România, am hotărât, cu durere în suflet, să renunț la uniformă, s-o îngrop la rădăcina unui tei bătrân (pe care l-aș fi putut recunoaște dacă mă întorceam vreodată) și să mă întorc în vechiul meu Plock, împreună cu ai mei, polonezi și evrei.

De data asta, am știut că era o hotărâre greșită chiar înainte de-a o lua.

Dar am mers înainte. Era ceea ce trebuia să fac.

După ce s-a produs ocupația germană, situația la Plock s-a deteriorat foarte repede. Mai ales pentru evrei. Noi eram a patra parte din populație, vreo nouă mii. Am fost trimiși la muncă forțată. Unii au reușit să scape. Mai târziu, la jumătatea anului 1940, s-a creat un ghetou. Dar naștiții au preferat să nu-l mai mențină și au început deportările masive de evrei spre alte puncte. În a doua jumătate a lui '41, mai rămăseserăm în Plock câțiva evrei, într-o situație tot mai degradantă.

Nu m-a surprins anunțul că și noi aveam să fim mutați. L-am acceptat ca pe o verigă în plus din lanțul nefericirilor pe care ni le adusesese războiul. Am urcat încet, cu lovituri de pat de pușcă, în vagonul hodorogit și mizerabil, și mi-am pus lângă mine puținele lucruri, în timp ce unii dintre tovarășii mei de nenorocire vomitau peste vărsăturile deja putrezite ale celor dinaintea noastră.

Am călătorit așa o zi interminabilă. Știam că ne îndreptam spre sud după razele soarelui. Și că am trecut prin Lodz, pentru că acolo ne-am oprit mai mult și am putut zări câte ceva prin crăpăturile vagonului. Au trecut orele. Neliniștea a făcut loc disperării. Când se lăsa deja seara și nu mai puteam rezista nici măcar un minut, trenul s-a oprit. S-au auzit pași grăbiți și zăvoare care scrâșneau. Da, sosiserăm! Ne-am ținut respirația. Dintr-odată, o mișcare bruscă și ușile groaznicului vagon s-au deschis larg.

Lumina ne-a orbit. Timp de câteva clipe n-am fost în stare să distingem nimic. Apoi am văzut umbrele unor paznici nemți care răcneau la un grup de prizonieri să fixeze rampele de coborâre din tren. Ne-am strâns lucrurile și ne-am apropiat de marginea vagonului. Alinarea de a ieși dintr-un asemenea loc de izolare forțată se împletea cu nesiguranța sorții noastre. Unde eram? Și pentru ce?

Mi-am scos capul afară și am inspirat adânc aerul răcoros al serii. Era ca o răsplată, după ce îndurasem atâta putoare. M-am pregătit să cobor. Deodată, nu știu de ce, m-am uitat în depărtare, spre clădirea gării. Atunci l-am văzut.

Silueta lui zveltă și capul semeț erau inconfundabile, deși se vedea că era foarte slab. Era îmbrăcat cu un costum bleumarin ieftin, pe care se zărea steaua lui David galbenă în partea stângă. Oricum, în comparație cu hainele cârpite (și adesea găurite) pe care le purtam noi, evreii, în acele vremuri, costumul părea destul de bun, ceea ce m-a intrigat.

Am început să cobor rampa. Brusc, privirea mea a întâlnit ochii lui negri și adânci. Amândoi ne-am uitat fix unul la altul o secundă, care a părut eternă. Apoi lovitura în spate cu patul puștii a unui gardian m-a smuls din visare. Am coborât, m-am amestecat printre ceilalți și nu l-am mai văzut.

Dar eram sigur. Era el. Și mă recunoscuse. Știuse oare că eu voi fi în acel tren?

Ne-au dus la un vestiar, unde am făcut un duș cu apă înghețată care, în plin octombrie, ne putea îmbolnăvi de pneumonie. Dar după ce călătoriserăm în rahat o zi întreagă, ni s-a părut o binecuvântare. Apoi la camioane. Cu lovituri de pat de pușcă, bineînțeles. Destinația devenise un secret știut de toți: avea să ne instaleze în ghetoul din Konskie! Asta explica tot! Sau aproape tot. Fiindcă mai rămâneau multe întrebări fără răspuns.

Cu privire la noul nostru „cămin” se făceau diverse presupuneri, cu toate că majoritatea gândea că, după suferințele de la Plock, mutarea însemna o îmbunătățire. Mulți aveau o „imagine bună” — dacă se poate numi așa — a ghetoului din Konskie. „Speranța e ultimul lucru care se pierde”, mi-am zis

cu cinism. Cu toate acestea, într-un mod foarte particular, faptele aveau să demonstreze că greșeam. Camioanele s-au oprit. Am coborât din nou. Alte lovituri de pat de pușcă.

Un ofițer SS a citit un comunicat lung:

— Anton Brodstein, strada Warszawska, numărul 83, în capăt. Isaak Berlinsky, strada Bożnicza, numărul 14...

Și a tot continuat așa. Nu știam cum să ajungem la noile noastre locuințe. Dar de asta s-a ocupat poliția evreiască locală, ce ținea de Judenrat, Consiliul Evreiesc din Konskie. Puțin mai târziu, imediat după ce se înnoptase, am aterizat cu geanta mea într-o cămăruță cu o saltea din paie, o lumânare și un țucal. Nu avea ferestre. Și senzația de înghesuală în acel ghetou era teribilă. Dar, cel puțin, camera era curată și nu părea să aibă ploșnițe. Putea fi mai rău.

Au trecut patru zile de la sosirea mea la Konskie. Am fost trimis să lucrez într-un atelier de confecții ce se afla în Maja 3, la vreo două sute de metri de chilia mea. Ca plată pentru muncă primeam o mică rație de alimente, lumânări și ceva îmbrăcăminte de mâna a doua. Seara aceea era prima de Sucot¹. Eu nu eram foarte religios, așa că nu însemna prea mult pentru mine. Dar este adevărat că în acele nopți de sărbătoare creștea nostalgia mea după timpurile trecute. Pe neașteptate, cineva a bătut la ușă. Am încremenit. Cine putea fi? M-am apropiat cu lumânarea de ușă și am deschis încet. Același costum bleumarin ieftin, aceeași siluetă zveltă, aceiași ochi negri, mari și adânci, aceeași privire limpede. Dar, de data asta, pe chipul lui era întipărit un zâmbet.

¹ Festivalul Colibelor sau Sărbătoarea Corturilor ori a Tabernacolelor, sărbătoare religioasă a evreilor, una dintre cele trei mari sărbători biblice (în ebraică, în orig.).

Ne-am contopit într-o îmbrățișare strânsă, fără sfârșit.

— Christoff, prieten drag! Ce bucurie să te revăd!

— Nu-mi pot crede ochilor, dragă Alter!

Vechiul meu prieten de la facultate! Și adusesese cu el câteva comori, ca să sărbătorim Sucotul și reîntâlnirea noastră: o sticlută de șnaps și o bucată minusculă de brânză. Eu am pus pe masă toate rațiile mele și, ca și cum am fi avut dinainte cele mai gustoase bucate, am hotărât să ne bucurăm de moment.

Ore întregi, aproape până în zori, am uitat de acea lume crudă, ce amenința să ne devoreze dintr-o îmbrătură în orice clipă. Am vorbit despre de toate, despre istoriile noastre, despre bucuriile și temerile noastre.

— Mi-e teamă pentru părinții mei, mi-a mărturisit. Sunt tot mai slabi pe zi ce trece. Și tatăl meu, fiind atât de religios, a suferit tot felul de umilințe. De fiecare dată când iese din ghetou, cu tunică neagră și barba albă și lungă, este expus batjocurii și pedepselor tot mai crude. Mama încearcă să nu-l lase. Dar el nu o ia în seamă: „n-or să ne îngenuncheze”, îi spune, „adu-ți aminte cât a suferit Abraham”. Pare puternic, dar suferă mult în sufletul lui...

— Eu am pierdut legătura cu părinții mei, i-am spus. Au rămas la Liège și n-am vești de la ei de mai multe luni. Belgia nu este Polonia, totuși nu știu ce să cred.

Întoarcerea lui în patria-mamă nu a fost cu mult mai bună decât a mea. Comunitatea evreiască din Konskie l-a primit foarte bine; era un băiat tânăr, cu aspect plăcut, și mai avea puțin până să devină inginer, luându-și licența la o prestigioasă universitate europeană. L-au poreclit imediat „Inginerul”. Dar a reușit să facă foarte puține lucruri înainte de a izbucni războiul! Doar să obțină o slujbă și să-și ajute puțin părinții și comunitatea.

Pe 1 septembrie 1939, lumea s-a prăbușit. Iar pe 6 septembrie, în cursul dimineții, Wehrmachtul a intrat în pas triumfal în micul oraș istoric Konskie. Desfășurarea germană de soldați și armament a fost impresionantă. Echipamentul strălucea și chiar și uniformele erau impecabile. Germania nazistă se pregătise cu toată grija pentru acest moment de glorie. Alter a înțeles că noaptea avea să fie lungă.

Dar ce mi-a povestit în continuare era imposibil de imaginat.

— Eram pe Krakowska, strada principală din Konskie, nu departe de parc, cam pe la douăsprezece, duminică, 10 septembrie, a început Alter, precum cineva care-și amintește un vis (sau un coșmar) și îi este greu să accepte că a fost real, când am auzit un zgomot puternic de motoare. Am presupus că trebuie să aibă legătură cu războiul, dar niciodată nu ne-am fi putut închipui adevărul.

Am înțeles că ceea ce urma să-mi povestească trezea în prietenul meu sentimente contradictorii. Privirea lui reflecta durere și dispreț, ba chiar ură. Pe de altă parte însă, în ochii lui se vedea o strălucire de stranie fascinație, ca aceea pe care ne-o provoacă uneori la un cinematograf vederea unui monstru abominabil, oricât de bine știm ce mult rău este capabil să facă.

— Zgomotul era tot mai puternic, se apropia un mare număr de vehicule. Dintr-odată, la un capăt al străzii principale am văzut o coloană motorizată ce se apropia, stârnind nori mari de praf.

Prietenul meu a făcut o pauză în timp ce povestea și a închis ochii pe jumătate.

— Uruitul a devenit asurzitor. În fruntea convoiului motorizat erau motocicletele, apoi motocicletele cu ataș și, la urmă, decapotabilele perfect aliniată. Ofițerii care luau parte la paradă erau de la Waffen-SS și avuseseră grijă de cele mai

mici amănunte. Țin minte că purtau ochelari negri cu ramă de culoare deschisă; era imposibil să le vezi privirea, ființa umană dispăruse în spatele mașinării de suprimare. Efectul general era impunător — Alter a tras adânc aer în piept și am știut că avea să mă cutremure ce urma să-mi dezvăluie.

— Deodată, în mijlocul convoiului, am văzut un Grand Mercedes negru cu ornamente nichelate, care se deplasa în viteză, având capota ridicată. Și în mașină era... Adolf Hitler.

Gunther Hessen (24 de ani), ofițer al Waffen-SS

După zdrobitoarea victorie a generalului Rudolf Gerd von Rundstedt contra armatei poloneze, am fost detașat în orașul Konskie. Trei zile după aceea, sâmbătă, pe 9 septembrie noaptea, am primit un comunicat cifrat. Comandantul a fost singurul autorizat să-l citească.

— Măine la șapte dimineața vă prezentați în biroul meu, ne-a ordonat ofițerilor. Acolo veți primi ordinele mele.

A doua zi eram reuniți toți, vreo douăzeci.

— Vă informez că azi, la ora 11:45, va străbate acest oraș, cu un convoi motorizat, cancelarul imperial al celui de-al Treilea Reich, Führerul nostru Adolf Hitler — glasul comandantului se voia rece și cazon, dar se vedea că era emoționat. Fiecare va lua poziție cu un pluton de soldați, în locurile pe care vi le voi indica în continuare. Va trebui să aplicați cu strictețe Ordonanța de Maximă Securitate. Și nu uitați:

protecția Führerului nostru depinde de noi; dacă vor fi erori, responsabilii vor fi executați.

La ora indicată, cu punctualitate prusacă, am auzit huruitul motoarelor care înaintau pe strada principală. Am verificat pozițiile. Au fost doar câteva secunde. Dar trebuie să vă spun că inima mi s-a umplut de mândrie. Patria noastră adorată, umilită după înfrângerea în Marele Război, renăștea glorioasă. Și noi eram acolo, ca să vedem asta. Ce privilegiu!

Convoiul a trecut pe lângă noi. Și în mijloc, într-un Mercedes Benz 770 K decapotabil, l-am putut vedea la nu mai mult de trei metri distanță pe Führerul națiunii germane. Soldații erau cu ochii-n patru. Ordonanța ne impunea nouă, ofițerilor, să salutăm la trecerea autorităților. Și asta am făcut, strigând cât puteam de tare:

— *Heil, Hitler!*

Cancelarul imperial, cum am aflat mai târziu, aterizase pe un aeroport în apropiere de Kielce, de unde s-a îndreptat spre Konskie. Acolo s-a întâlnit cu generalul Walther von Reichenau la cartierul său general, instalat într-un conac în afara orașului. Von Reichenau l-a informat de înaintarea frontului și de rezistența dârză din orașul Konskie. I-a mai spus cancelarului imperial că, în ziua anterioară, un grup înarmat de civili polonezi asasinase și mutilase un ofițer de rang înalt și patru soldați germani (se spunea că le scosese ochii și le tăiaseră limbile). Se pare că la această crimă luaseră parte mai mulți evrei. Asta nu ne-a mirat. Führerul a dat ordine precise privind modul cum avea să se procedeze în acest caz.

Christoff Podnazky

— Dar asta n-a fost tot...

De data asta, Alter nu părea să aibă forța să continue. Îl apăsa prea tare ce mai avea de povestit.

Cu toate acestea, era Sucot. Un timp de rememorare a rădăcinilor biblice, a suferințelor poporului evreu în timpul exilului prin deșert, în condiții materiale precare, simbolizat de porunca divină de a locui într-o colibă provizorie sau *suca*, după ce scăpaseră de sclavia din Egipt. Nu ne aflam într-o colibă din frunze de palmier, ci într-o cămăruță tristă dintr-un ghetou, unde nu numai situația materială era precară, ci însuși viitorul vieților noastre. Și, în această epocă haină, căinoasă, în care ne-a fost dat să trăim, ne reîntâlniserăm doi prieteni de suflet. Era nevoie să vorbim, să ne împărtășim necazurile care ne rodeau pe dinăuntru.

— N-am apucat să ne revenim după surpriza apariției lui... mai înainte numitului, când, a doua zi, aproape pe înserat, orașul s-a umplut de zvonuri: „Nu poate fi ea”. „Ba da, eu am văzut-o coborând dintr-un jeep.” „Și dacă e ea, de ce a venit?” Asta mă întrebam și eu, de ce, a spus prietenul meu, dând din cap cu amărăciune. De ce?

Gunther Hessen

Da, vă pot asigura că Helene Leni Riefenstahl, cineasta celui de-al Treilea Reich — celebră în toată lumea pentru regia filmelor *Triumful voinței* și *Olympia* —, a sosit la Konskie a doua zi după Führer și a fost martorul tuturor întâmplărilor.

Așa a fost consemnat în registrul de noutăți: „Fiind ora 17:15 în ziua de 11 septembrie 1939, a sosit într-un convoi motorizat în orașul Konskie, fosta Polonie (acum sub guvernarea Reichului), *Fraülein* Helene Bertha Amalie Riefenstahl, care a rămas în oraș sub protecția acestui comandament”.

Am fost însărcinat cu protecția ei personală chiar din clipa sosirii. Apariția domnișoarei Riefenstahl a atras atenția întregului oraș. În afară de faptul că era o celebritate, *Fräulein* Riefenstahl era foarte frumoasă. Bogatul ei păr negru, creț și tapat, contrasta cu pielea ei albă. Silueta sa atrăgătoare era pusă în evidență de îmbrăcămintea de tip militar de culoare gri-petrol, cizmele înalte din piele neagră, un centiron lat și strâns pe talie și o diagonală neagră din piele, de care atârna, la spate, un pistol militar. Gesturile ei erau ferme și energice. Eu eram la post, iar sarcina mea era s-o protejiez cu multă atenție. Dar trebuie să mărturisesc că era imposibil să nu fi subjugat de farmecul ei. A doua zi trebuia să filmeze câteva scene cu cameramanul ei, Guzzi, venit de la Paris. Propunerea de a fi corespondentă de război fusese aprobată chiar de Führer, după cum ni s-a spus. Sprijinul nostru trebuia să fie necondiționat.

Spre prânz, *Fräulein* Riefenstahl ne-a ordonat s-o ducem în piața Kościuszki, în centru. În fața bisericii Sfântul Nicolae erau depuse sicriile generalului Wilhelm von Roettig și ale celor patru soldați asasinați de polonezi cu o zi în urmă. Într-o latură a pieței se concentrase un număr mare de

soldați de la Wehrmacht. Ne-am apropiat de ei. Erau foarte furioși și vorbeau foarte urât despre polonezi. Când au recunoscut-o pe *Fräulein* Riefenstahl, s-au dat la o parte și ne-au lăsat să trecem ca să vedem ce se întâmpla. Înconjurați de soldați, un grup de polonezi săpau o groapă mare în piață. Erau vreo treizeci. Unii aveau lopeți, alții săpau cu mâinile. După înfățișare și haine, se vedea că jumătate erau evrei.

— Asta este ca să-i îngropăm pe camarazii noștri căzuți, ne-a explicat unul dintre pușinii ofițeri de la Heer (Wehrmacht) care erau prezenți.

Am observat scena o bună bucată de vreme. Polonezii erau hărțuiți tot timpul de soldații de la Wehrmacht; îi înjurau și îi loveau cu patul puștii. Se vedea că pe *Fräulein* Riefenstahl o deranja asta. Din când în când, câte un ofițer încerca să calmeze spiritele. La sfârșit, când groapa avea vreo doi metri adâncime, un ofițer a ordonat să se oprească săpatul și să fie scoși polonezii din groapă. Când au făcut-o, soldații au început să-i jignească și să-i lovească, tot mai violent. În momentul acela, *Fräulein* Riefenstahl s-a răstit la ei:

— N-ați auzit ce-a spus ofițerul? De ce nu vă comportați ca niște adevărați soldați germani?

Răspunsurile au fost violente și amenințătoare:

— Dați-i una peste bot, goniți-o pe nenorocita asta!

— Ce mai așteptați? Împușcați-o pe panaramă!

Nu era momentul de discuții. Am luat-o de braț pe *Fräulein* Riefenstahl și ne-am pregătit s-o scoatem din piață. Atunci am auzit o împușcătură. Apoi altele. Se dezlănțuise un schimb de focuri. Toți, inclusiv *Fräulein* Riefenstahl, am fugit spre locul de unde veneau împușcăturile. Scena pe care am văzut-o ne-a îngrozit. Reacția domnișoarei Riefenstahl a rămas imortalizată într-o fotografie. Unul dintre ofițerii care apar în poză sunt eu.

Ce am văzut nu mi-a plăcut. Dar n-am fost noi, au fost soldații de la Wehrmacht. Nu-i învinovățesc. Eram în război. Și, în război, totul e permis.

Christoff Podnazky

— Micul nostru oraș clocotea de activitate. Trupe germane, motociclete, jeepuri și camioane se deplasau tot timpul, a continuat Alter.

În timp ce umplea două păhărele cu șnaps, mi-a mărturisit cât îl amărăse înfrângerea rapidă a armatei poloneze. Mai rezistau Varșovia și câteva regiuni încă neocupate, dar zărrile erau aruncate.

— În acea după-amiază a zilei de 12 septembrie am reușit să întrevăd, pentru prima oară, oroarea ce se năpustea asupra noastră.

Alter s-a oprit o clipă din povestit, cu privirea pierdută. Pe urmă mi-a spus că s-a apropiat cu niște prieteni de piața

Kościuszki, ca să vadă ce se întâmpla. Circulau multe zvonuri. Se confirmase că vestita Leni Riefenstahl era în oraș. Dar de ce? Neașteptata trecere a lui Hitler prin Konskie a alimentat fantezia că ar putea obține vreo informație importantă pentru armată. Dintr-odată, au văzut un grup de soldați germani „care mânau” vreo treizeci de cetățeni polonezi spre o latură a pieței; erau foarte tineri (aproape copii), adulți și bătrâni. Majoritatea erau evrei, pe unii el chiar îi cunoștea. I-au strâns în jurul a doi copaci din piață. După puțin timp, le-au dat câteva cazmale și le-au ordonat să sape o groapă mare de circa trei metri pe șase. Compatrioții noștri (care în mare parte erau oameni simpli, din popor) nu înțelegeau germana; nu știau că acea groapă era pentru nemții pe care-i privegheau în biserica de alături. Mulți au crezut că era pentru ei. Erau îngroziți. Totuși, s-au străduit să facă treaba cât mai bine posibil; cei care nu aveau cazmale au săpat cu mâinile și cu unghiile. Alții au ajutat la strânsul pământului. A fost prima dată când prietenul meu a văzut îngenunchind bărbați în toată firea, respectați în comunitatea și în familiile lor. Era ușor de înțeles: voiau să-și salveze viața.

Prietenul meu Alter a înghițit în sec. Îi era greu să continue. Ceva îmi spunea că, vorbind despre acei oameni, vorbea despre noi toți și despre el însuși. Mi-a spus că, brusc, s-a auzit un zgomot tot mai mare. Cineva se apropia. O femeie elegantă (escortată de mai mulți ofițeri SS) s-a apropiat de groapă. Era Leni. În ciuda momentelor teribile pe care le trăia, Alter n-a putut să nu simtă o oarecare fascinație pentru acea femeie.

Între timp, soldații îi zoreau tot mai mult pe compatrioții noștri, dar treaba mergea încet. Înjurăturile și loviturile se succedau. Era tot mai rău. Pe neașteptate, Leni a spus ceva care i-a deranjat pe soldați. Au făcut mutre și gesturi furioase și, până la urmă, regizoarea a preferat să se retragă, urmată de

garda ei de corp de la Waffen-SS. După câteva clipe, un ofițer a oprit săpatul și le-a ordonat soldaților să-i scoată pe polonezi din groapă. Când au făcut-o, jignirile, loviturile și șuturile în fund s-au înmulțit. Atunci cineva (s-a spus că a fost un soldat din escorta locotenentului de la Luftwaffe, Bruno Kleimienel) a tras într-un bătrân care ieșea din groapă, sleit. Bietul om a căzut răpus. Ceilalți s-au uitat înspăimântați, fără să știe cum să reacționeze. Trei tineri au luat-o la fugă spre strada care traversează piața. Ceilalți au șovăit un moment, dar imediat panica a devenit

generală și au hotărât să fugă, aproape toți în aceeași direcție, încercând să ajungă la strada Granata. Atunci au început împușcăturile; locuitorii din Konskie au căzut unul după altul când traversau strada în căutare de adăpost. Câțiva au crezut că vor găsi refugiu în marele magazin aflat în fața pieței. Dar ușile erau închise.

Șase bărbați au căzut asasinați, unii peste alții, la intrarea în magazin. Alții au rămas împrăștiați pe trotuar, ici și colo. Foarte puțini au izbutit să scape. Ofițerii și soldații nemți au continuat să tragă, de data asta în aer, în timp ce le strigau

locuitorilor să se disperseze, fără să permită cuiva să se apropie de cei căzuți. E foarte probabil ca o parte dintre răniți să fi murit mai târziu, în băltoace de sânge.

După o tăcere dureroasă, Alter, sfâșiat de suferință, mi-a povestit că, pentru a termina „treaba”, un grup de soldați nemți au stropit cu benzină vechea sinagogă din lemn, mândria comunității evreiești!, și i-au dat foc.

În seara aceea s-a întâlnit cu prietenii lui. Unii spuneau că au fost douăzeci și doi de morți. Alții vorbeau despre mai mult de treizeci. Toți erau de acord că, atunci când a început măcelul, Leni s-a întors și a asistat la masacru și că s-au făcut fotografii cu tot ce s-a întâmplat. După o vreme, s-a aflat că Leni a protestat pentru cele întâmplate în fața lui Von Reichenau și chiar în fața lui Hitler, ceea ce n-a împiedicat-o să apară — la puține zile după măcel — în stânga Führerului, la prânzul oferit de acesta la Grand Hotel Sopot din Gdansk, pentru a sărbători victoria împotriva Poloniei...

Alter și prietenii săi erau foarte tulburați și voiau să facă ceva. Au crezut că prima lor datorie era față de morți, așa că au decis să recupereze corpurile și să le îngroape. Au riscat mult, fiindcă era stare de asediu și, dacă nemții vedeau pe cineva mișcându-se în întuneric, îl omorau. Totuși, au reușit să recupereze opt corpuri, printre care cadavrele a doi băieți de șaisprezece ani. Apoi le-au îngropat pe un teren viran aproape de biserică.

Alter m-a privit fix în ochi, una dintre puținele dăți când a făcut-o de-a lungul întregii sale povestiri.

— Christoff, am muncit toată noaptea, eram epuizați. Dar am simțit că făcuserăm ceva. De fapt, acesta a fost primul meu act de rezistență contra ocupației. Și m-a marcat pentru totdeauna, mi-a spus gânditor.

Apoi a adăugat:

— În seara aceea am mai înțeles ceva: nu trăim un război; ce se întâmplă e altceva, mult mai repugnant și înfiorător.

De astă dată, tăcerea a fost lungă. Am schimbat lumânarea, a cărei flacără agoniza, și am umplut iar păhărelele cu șnaps. Eu aveam niște curmale, din puținul pe care-l putusem salva de la Plock. Am mâncat și am băut pe îndelete, fără să vorbim. Amândoi am simțit că trebuia să schimbăm subiectul conversației noastre.

— Mai știi ceva de Geneviève? l-am întrebat pe neașteptate.

A zâmbit, cu o urmă de tristețe.

— I-am scris mai multe scrisori, dar n-am primit niciun răspuns. Poate nu i-au ajuns...

— Fata aia te iubea! i-am spus cu un surâs ștregăresc.

— Da, îmi place să cred că la sfârșitul războiului ne vom întâlni din nou.

— Și că o să mergem împreună să sărbătorim evenimentul la Spa, cu câteva beri!

Am râs, ceva mai destinși. Dar nu puteam să nu comparăm visurile noastre — visurile oricărui tânăr de douăzeci și ceva de ani — cu situația mizeră în care trăiam.

— Am o prietenă, a spus dintr-odată Alter.

M-am întors spre el și l-am privit surprins.

— Nu, nu e ce crezi! a răspuns imediat în defensivă, deși pe chipul lui se citea o bucurie poznașă, care îi dezmințea spusele. Zău, suntem doar prieteni. Și apoi, astea nu sunt vremuri în care să-ți faci prea multe iluzii; pe urmă suferi mult.

Am înțeles sentimentele prietenului meu. Totuși, voiam să aflu mai multe. Mi-a mărturisit că tânăra se numea Swit,

care în poloneză înseamnă zori, auroră; „e un nume frumos”, a spus zâmbind. Se cunoscuseră cu un an înainte, la sfârșitul lui '40, după ce naziștii creaseră ghetoul. Mi-a explicat că ghetoul avea două cartiere: unul cuprindea strada Nowy Swiat și numerele mari de pe strada Warszawska și altul era în centru, între străzile Pocztowa, Joselewicza și Krakowska, unde era sinagoga. Mult timp, până în primăvara aceluși an, cartierele nu erau îngrădite, ceea ce înlesnea conviețuirea cu restul orașului. Nici măcar polonezii care aveau case în interiorul ghetoului nu le părăsiseră. La fel ca în alte locuri, nemții i-au obligat pe locuitorii ghetoului să aleagă un consiliu evreiesc, un Judenrat. Membrii săi au fost propuși chiar de evrei. Și, cum era de așteptat, prietenul meu „Inginerul” a fost unul dintre aleși.

— Am presupus. Asta-i explicația uniformeii albastre, am zis. Alter a încuviințat fără prea mult entuziasm.

Atunci mi-a povestit că la început a considerat că era o onoare. Dar, în scurt timp, și-a dat seama că era o sarcină grea. La începutul ocupației, în Koneskie trăiau șase mii cinci sute de evrei, peste jumătate din populație. Apoi au adus evrei din alte localități, înghesuindu-i tot mai mult, până au ajuns la opt mii.

— Incluzându-l și pe prietenul tău din Plock, am glumit eu, dar Alter nu avea chef de glume.

— Pe urmă, totul a mers din ce în ce mai rău...

La început, ghetoul era deschis, ceea ce înlesnea intrarea persoanelor și a alimentelor, atât în mod „legal”, cât și prin „contrabandă”. Consiliul Evreiesc era prezidat de Josef Rozen, un fost funcționar de la primărie, și, în afară de Alter, era format, între alții, de Yehezkel Gottlieb, Ezryl Weintraub, Simon Vajntraub, Wolf Fryclman, Nusyn Neufeld, Ioszek Roldzer, Chairn Albert, Leon Rozenberg, Samuel Piyc și

Hipolit Kon. Birourile erau pe strada 3-go Maja (3 Mai), la numărul 50. Aveau circa treizeci de persoane în Serviciul de Siguranță, un fel de poliție evreiască. Pentru a ușura problemele locuitorilor, Judenratul a înființat o cantină și un orfelinat sau grădiniță, care avea în îngrijire vreo două sute cincizeci de copii. Evreilor li se permitea să lucreze în fabricile din oraș sau pe ogoarele din apropiere. Dar trebuiau să plătească o taxă; periodic, grupuri de evrei erau trimise în lagărele de muncă de la Hrubieszow. Majoritatea locuitorilor din ghetou apreciau eforturile Judenratului, deși situația se deteriora zi de zi, odată cu înaintarea frontului. Dar unii, mi-am mărturisit, începuseră să-și arate ostilitatea și resentimentele și îi învinuiau pe membrii consiliului că nu obțineau mai multe concesii de la naziști. Asta i se părea nedrept și îl durea mult, pentru că în acea localitate mică toți se cunoșteau din copilărie.

Reacția polonezilor fusese foarte variată. La început, s-au văzut obligați să asculte tâmpenii de genul: „Cel puțin, Hitler face ceva bun pentru Polonia: o scapă de evrei”. Asemenea vorbe se puteau auzi pe străzi și la piață. Dar veneau din partea unei minorități radicale, care organizase atacuri și pogromuri împotriva evreilor încă înainte de ocupație. Majoritatea populației părea indiferentă. Cu toate acestea, pe măsură ce atacurile naziștilor contra evreilor s-au înmulțit, polonezii și-au manifestat solidaritatea. Catolicii, la îndemnul Frontului pentru Reînvierea Poloniei, au început să se implice mai mult, oferind alimente și chiar protecție.

Așa s-a făcut că, într-o zi, la prânz, a apărut în birourile Judenratului o tânără de vreo 20 de ani, cu păr șaten, pe nume Swit Czerny. Primul lucru care i-a atras atenția prietenului meu a fost aparenta ei ingenuitate; a venit cu două plase, câte una în fiecare mână, pline cu alimente, ca donație. Pe

atunci, Alter înțelesese dimensiunea sarcinii privind orfelinatul, pe lângă care ajutorul adus de tânără era ca o picătură de apă într-un ocean. Ceea ce l-a înduioșat foarte mult. Dar, în scurtă vreme, a descoperit că dincolo de acea aparență fragilă de tânără provincială, care încă avea pistrui și trăsături aproape copilărești, se ascundea o convingere fermă.

— Am venit la prânz, în plină zi, ca să mă vadă toți și să-și ia inima-n dinți ca să facă același lucru. Mă numesc Swit, a spus în timp ce dădea mâna cu Alter.

După câteva zile, Swit și un grup de tineri jucau un rol important în îngrijirea copiilor la orfelinat. Cea mai mare parte a responsabililor orfelinatului erau evrei, dar îi ajuta și un număr considerabil de fete și de băieți polonezi. Unii, datorită convingerilor religioase sau politice (atât catolicii, cât și socialiștii îi chemaseră pe polonezi să lupte împotriva antisemitismului), alții, pentru că erau oameni binevoitori, care nu voiau să devină complici ai acțiunilor mârșave la care asistau.

— Dar acum am primit ordinul să închidem ghetoul, iar intrarea persoanelor va fi controlată, a continuat Alter, foarte descurajat. O să vedem ce putem face, dar nu știu...

În noaptea aceea nu mi-a mai povestit nimic despre prietena lui, Swit. Fusese întotdeauna foarte rezervat din fire și, în astfel de treburi, chiar timid. Dar grijile lui erau altele, mult mai negre, în acea noapte de Sucot.

Se apropiau zorile. Noaptea trecuse repede în cămăruța mea în compania lui Alter. Am ciocnit pentru familii și prietenie, cu păhărelele noastre de șnaps.

Apoi au urmat alte seri. Acele întâlniri săptămânale, în general vinerea, au devenit indispensabile pentru noi.

Păstram cele mai bune alimente și haine pentru serile noastre, în ciuda lipsurilor tot mai mari pe care le înduram. Niciunul din noi nu era foarte religios, deși Alter era ceva mai mult decât mine, dar nevoia căldurii umane în acel deșert al sentimentelor a făcut ca acele întâlniri să devină un fel de „sabat laic”.

Alunecam spre un abis fără margini. Știam asta. Totuși, oricât de paradoxal ar putea părea, am trăit câteva clipe de fericire. În definitiv, asta ne oferă viața, momente efemere de fericire, care dispar de îndată ce încercăm să le reținem.

Swit Mariah Czerny (20 de ani), funcționară la Spitalul din Konskie și asistentă socială

M-am născut în zorii unei zile de primăvară, la ferma părinților mei, în afara orașului Konskie. De aceea mi-au pus numele Swit, care în poloneză înseamnă auroră. Și Mariah, după Sfânta Fecioară.

Întotdeauna am fost sensibilă la problemele sociale: sărăcia, oamenii nevoiași, persecutați. De aceea, când am terminat gimnaziul, m-am decis să fac studii de asistență socială la liceul regional. Când am terminat liceul, Polonia trăia vremuri grele, tinerii nu găseau de lucru. Am putut să mă angajez doar la spital, ca funcționară.

Mai rău încă, la puțin timp după aceea, a izbucnit războiul și naziștii ne-au ocupat orașelul. Au început să-i persecute atât pe polonezi, cât și pe evrei, dar mai mult pe evrei. Pădurile din apropierea orașului erau una dintre redutele puternice ale rezistenței poloneze, Armia Krajowa (Armata Patriei). Nemților le era frică să se adâncească în ele și, când o făceau, cădeau frecvent în ambuscade. Noi aflam tot ce se întâmpla

din *Biuletyn Informacyjny* al Armiei și ne bucuram de curajul compatrioților noștri. Dar știam că, după fiecare lovitură, urma răzbunarea naziștilor, care își revărsau toată furia asupra populației.

Ceva mai târziu, nemții au înființat ghetoul și au început să-i persecute pe evrei. Eu și mulți alți polonezi am simțit că nu trebuia să-i lăsăm singuri. Era inuman ce le făceau și era împotriva legilor lui Dumnezeu. Și noi nu puteam sta cu brațele încrucișate. Părinților mei le era foarte frică. Se povesteau lucruri teribile despre ce le făceau polonezilor care-i protejau pe evrei. „Nu vă faceți griji, mă apără Dumnezeu ca pe bunul samaritean”, le spuneam. Și întotdeauna aveam ascunsă sub haine, lipită de inimă, o iconiță a Fecioarei Maria. Dar și mie îmi era foarte frică.

Într-o zi, pe la sfârșitul anului '40, la amiază, când încă se putea intra și ieși din ghetou fără mari probleme, am dus două plase cu alimente de la ferma părinților mei ca să le donez Judenratului. În general, mă primeau niște domni în vârstă foarte amabili, care îmi mulțumeau cu efuziune. Dar în ziua aceea, m-am trezit în fața unui bărbat tânăr, cam de un metru nouăzeci, cu o atitudine politicoasă, elegant, deși înota într-un costum bleumarin prea mare pentru el. Se vedea că era copleșit de situație. Totuși, întreaga lui ființă transmitea demnitate. Mi-a trezit interesul imediat. Am schimbat câteva cuvinte, ne-am prezentat, am zâmbit și, aproape în același timp, amândoi am vorbit despre posibilitatea de a ne mai vedea și cu altă ocazie.

Și ocazia aceea a venit; la sfârșitul unei duminici interminabile și geroase, după ce am împărțit supă fierbinte unei mulțimi de oameni, am plecat de la cantină. Fiindcă se lăsase noaptea, Alter s-a oferit să mă conducă până la ferma părinților mei. A fost un drum lung. Era un ger năprasnic, dar

amândoi eram polonezi și căliți. Pe lângă asta, amândoi simțeam nevoia să vorbim cu cineva care să ne înțeleagă. Am vorbit de toate și ne-a făcut foarte bine.

Pe urmă, aceste drumuri au devenit obișnuite. El mi-a spus că-i plăcea foarte mult numele meu, că aurora este momentul cel mai frumos al zilei, când omul este plin de speranțe. „Francezii îi spun aurorei *le petit jour*”, mi-a zis. Și mi-a explicat și că în engleză numele meu înseamnă „dulce”. Nu știam. Eu i-am spus cu oarece îndrăzneală: „Dacă n-ai avea hainele astea cu care te-au costumat, ai fi foarte chipeș”. Am râs mult timp. Niciodată n-a uitat asta.

Într-o seară, cu puțin înainte de a ajunge la fermă, m-a sărutat. A fost un sărut scurt și delicat. Pe urmă m-a luat și m-a strâns în brațe, tare, foarte tare, de parcă ar fi vrut să fim o singură persoană.

— De ce vremuri groaznice avem parte! mi-a spus ca într-o șoaptă, în timp ce continuam să stăm îmbrățișați. Dar o să ne bucurăm de viață. Acum putem doar să supraviețuim.

Am înțeles viziunea lui tragică despre viață. Și nu era un fleac, ținând cont de tot ce se petrecea. Am mai făcut și alte drumuri împreună, pe înserat sau noaptea. Și iar ne-am îmbrățișat și ne-am sărutat. Ne plăceam și ne iubeam tot mai mult. Dar pe el îl apăsa o răspundere enormă și suferea mult. Datoria mea era să-i fiu alături și să-l sprijin.

Pe la jumătatea anului 1941, ghetoul a devenit tot mai restricționat. Au construit garduri și au făcut porți de acces, singurele locuri pe unde se putea intra sau ieși. Contactul cu ghetoul s-a limitat la un orar fix, sub supravegherea poliției cvreiești. Uneori, se postau acolo și patrulă de soldați germani și ofițeri SS. Controalele au devenit frecvente și riguroase. Într-atât încât, din când în când, nu-mi dădeau voie să intru nici dacă le arătam carnetul pe care mi-l eliberase

Judenratul, ce acredita că eram membră a unei organizații de ajutor social.

Întâlnirile mele cu Alter au fost tot mai rare.

III

O IARNĂ DEZOLANTĂ

Paris, Franța ocupată, noiembrie-decembrie 1941

Charlotte

Patruzeci și nouă de zile.

Am stat la Paris doar patruzeci și nouă de zile. Știu bine asta, pentru că am numărat zilele ca o pușcăriașă. Dar ce zile! A fost o iarnă dezolantă și necruțătoare, una dintre cele mai groaznice de care își amintește lumea. Ninsorile au început în noiembrie. În decembrie și ianuarie s-au înregistrat temperaturi de până la minus cincisprezece grade. Apa îngheța pe țevi. Și poleiul de pe străzi făcea ca uneori să fie imposibil să mergi.

Ce diferit a fost față de ceea ce-mi închipuisem eu! Când eram o fetiță, la Liège, mă încânta să fac un drum la Bruxelles și visam să vizitez Parisul, dar cine nu? Însă când tata ne-a spus „mâine plecăm la Paris”, teama mi-a devorat iluziile. Totuși, fantezia unui minunat Oraș al Luminilor în acele timpuri atât de negre continua să trăiască în sufletul meu.

Când, în noaptea aceea, am plecat de la *Gare du Nord* și ne-am afundat în imensul oraș aflat în întuneric, ce părea mort din cauza stingerii, a iernii grele și a lipsei de combustibil, am

înțeles cât de departe rămăseseră visurile mele. Rătăceam prin Belle Ville și Le Marais, urmând intuițiile tatălui meu, care nu avea o hartă a orașului. Foarte rar întâlneam alt suflet de om; și când se întâmpla, acela se îndepărta repede, de parcă ar fi văzut o fantomă. Din când în când, trecea pe lângă noi câte o mașină. Unele mergeau încet, ca și cum ar fi patrulet, supraveghind. Erau oare de la Poliția Secretă, de la Gestapo sau poate de la Poliția pentru Afacerile Evreiești? Se vedea clar că eram străini. Totuși, nimeni nu ne-a oprit. În noaptea aceea am avut un Dumnezeu particular, numai ca să ne apere pe noi!

Era aproape de miezul nopții, când tata a bătut la poarta unui fel de pensiune mizeră. A intrat, în timp ce noi trei am așteptat afară. Am auzit murmuralele administratorului și ale tatălui meu, care s-au transformat repede într-o discuție pe ton ridicat. Ne-am temut de ce era mai rău. Dar, până la urmă, Léon s-a impus și, la scurt timp, ne-am instalat într-o cameră minusculă, fără ferestre, cu trei saltele pe jos, un lighean cu apă și o oală de noapte din tablă. Eram epuizați. Dar nu într-atât încât să nu suferim văzând cât de jos căzușerăm în numai douăzeci și patru de ore.

În noaptea aceea am descoperit o nouă senzație, necunoscută mie. Cu graba și bagajele limitate, mama a luat cu ea doar sandviciurile pe care le-am mâncat în tren. „Pe urmă o să cumpărăm ceva pentru cină”, ne-a spus. Într-o lume „aproape normală”, precum cea în care locuiserăm până în ziua dinainte, părusese rezonabil. Dar după călătoria groaznică și sosirea la Paris, noaptea, am ajuns în acea cămăruță mizerabilă cu mâinile goale. Pe lângă spaimă și oboseală, am descoperit și foamea. Și am adormit presimțind că acea senzație nouă nu avea să dispară foarte ușor. Avea să fie o prietenă rea, care urma să mă însoțească mult timp.

Jean-Marcellin Lavoisier (în jur de 30 de ani), comerciant

Da, e adevărat că am lucrat pe piața neagră în timpul războiului, la Paris.

Și da, e adevărat, de asemenea, că l-am cunoscut pe *monsieur* Léon Wins. Era clientul meu. Și niciodată nu-mi uit clienții.

Dar să vă mai spun ceva: nu suport ipocrizia celor care se prefac indignați de ceea ce făceam unii dintre noi și nu se uită în oglindă. Mulțumită unor oameni ca noi, mulți francezi au putut să bage ceva în gură. Ca să nu mai vorbim despre cei urmăriți sau despre evrei. Cât de mulți ar fi murit de foame sau de boli dacă noi am fi refuzat să vindem?

Pe de altă parte, din ce altceva puteam să trăiesc? Eu am fost întotdeauna negustor, ca tatăl și bunicul meu. Toată vina o are războiul, și asta e treaba politicianilor. Oameni ca mine și ca familia mea n-au avut nicio vină. Mărfurile au început să lipsească, mai ales mâncarea și articolele de primă necesitate, și pe urmă au apărut cartelele. *Office Central de Répartition des Produits Industriels*¹ le dădea oamenilor un *billet d'approvisionnement*² de culoare verde, numerotat și semnat, ca să-și poată cumpăra... un săpun! Alții își schimbau hainele pe ulei, pâine sau cărbuni. Ca să nu mai vorbim de cafeaua din năut sau de țigările din frunze de floarea soarelui! Voiau ca oamenii să mănânce numai napi... Persoane ca *monsieur* Wins, un domn belgian care călătorea frecvent la Paris pentru afaceri, nu puteau să trăiască fără alimente. Țin minte că,

¹ Oficiul Central de Distribuire a Produselor Industriale (în fr., în orig.)

² Cartelă de alimente (în fr., în orig.)

în timpul cumplitei ierni din '41, când lipsea totul și oamenii mureau de foame și de frig, a cumpărat câte ceva de la mine. Era un cavalier; se tocmea puțin, nu ca parizienii, și plătea cash.

Apoi afacerile pe care le avea în Belgia s-au complicat și a trebuit să-i fac un serviciu. Dar nu din cauză că ar fi fost băgat în politică și cu atât mai puțin pentru că ar fi fost evreu, fiindcă nu era. Eu i-am văzut actele și, în afară de asta, era un bărbat robust, părea un militar; cum să fie evreu?

Charlotte

Au trecut trei zile fără ca eu, mama și Raymond să ieșim din cocina aia infectă.

Tata ne lăsa singuri de două, trei ori pe zi, dar venea să se culce înainte de stingere. Ne aducea câte ceva de mâncare, foarte puțin. De-abia ajungea ca să-ți înșeli foamea o vreme. Iar foamea nu întârzia să revină. Oricum, aerul în acea chilie duhnea, iar mirosul de urină era insuportabil. Asta îți tăia pofta de mâncare.

Și tata se întorcea tot mai îngrijorat. Se vedea că lucrurile nu ieșeau cum gândea el. Părinții mei nu puteau vorbi între ei în cămăruță, pentru că eram eu și Raymond, și cu atât mai puțin pe coridoare, de teamă să nu fie ascultați. De bună seamă că erau foarte neliniștiți.

Până când, în a patra zi, întorcându-se după ieșirea lui matinală, tata a intrat cu altă mină.

— Pregătiți-vă lucrurile, ne-a spus însuflețit. Azi, pe seară, puțin înainte de stingere, ne mutăm în alt loc, mai bun decât ăsta.

Ne-am făcut din nou valijoarele. Puțin după ora cinci după-amiaza am părăsit „primul nostru cămin parizian”. De mai bine de trei zile nu vedeam lumina zilei și nu respiram decât aerul din acea cocină îmbibată de urină! Deși după-masa era pe sfârșite, strălucirea luminii ne-a rănit ochii. Și aerul, înghețat și umed, atât de propice pentru o pneumonie, ni s-a părut binefăcător! Am rătăcit pe câteva străzi prin nordul cartierului Le Marais, cu sentimente contradictorii. Simțeam o fericire irațională, ținând seama că viețile noastre erau expuse unui mare risc.

Nu ne puteam duce la hoteluri sau la pensiuni; erau primele locuri unde căutau ei, în timpul raziilor, când ieșeau la vânătoare de evrei. Singura alternativă era să subînchiriam de la cineva care, la rândul lui, închiriasse o casă prea mare și trebuia să acopere o parte din cheltuieli pe timp de criză. Cineva care nu era evreu, bineînțeles. Și aceasta a fost ținta noastră. O cameră la etajul întâi al unei case vechi, ai cărei chiriași erau o pereche de bătrâni unguri, emigrați în Franța cu decenii în urmă. Ei locuiau la parter, la *rez-de-chaussée*. La etaj erau două camere, pe care le ocupam noi și altă familie de evrei. Camera noastră avea o mică fereastră, de fapt, un luminator, dar care era închisă cea mai mare parte a timpului, pentru siguranță. Totuși, avea o fereastră! Iar baia o foloseam în comun cu stăpânii casei și cu cealaltă familie de evrei. Dar avea o baie!

Continuam să dormim pe saltele puse pe jos, iar frigul era cumplit în casa aceea veche, plină de igrasie. Dar, după prăpastia în care căzuserăm în timpul primelor noastre zile la Paris, această mutare ne-a îngăduit să mai respirăm un pic. Eram mai însuflețiți și i-am spus asta lui Léon.

Niciodată n-o să uit privirea lui de tată mândru. Și-a permis doar să schițeze un zâmbet. Nu-și dezamăgise familia. Asta însemna totul pentru el.

Sarah Wilkinson, născută Soibelt (28 de ani), profesoară de gimnastică pentru copii

Soțul meu, Thomas Wilkinson, era un industriaș englez dintr-o familie aristocrată. Era un om foarte important la vremea lui, *my dear*. Avea acțiuni la diverse întreprinderi franceze: metalurgice, fabrici de motoare, ateliere, așa că se bucura de o anumită imunitate, *you know*, cel puțin la începutul ocupației.

Pe Thomas l-am cunoscut cu câțiva ani înainte, la o gală de binefacere la *Hôtel de Crillon* la Paris, unde locuiam eu. A fost o dragoste la prima vedere, deși el avea aproape încă o dată vârsta mea. După puțin timp, când am împlinit douăzeci și cinci de ani, ne-am căsătorit la Brighton. A fost o nuntă de mare eleganță, cu lux și bună dispoziție, la care au fost invitați nobili și mari industriași. La începutul războiului, locuiam când la reședința din Sussex, când în apartamentul din Paris. Și așa am continuat un timp, până când dificultățile tot mai mari de a călători ne-au obligat să ne fixăm șederea la Paris. Thomas se lupta să mențină în funcțiune întreprinderile, iar eu îl ajutam să ușureze suferințele oamenilor lui.

În fiecare marți și joi luam câte un grup de copii, nu mai mult de cincisprezece, de la Cantinele Populare din Paris, și îi duceam să facă gimnastică în parcurile din oraș. Treceam pe la cantină la două după-amiaza, când era mai puțin frig. Fetele și băieții aceia erau chinuți de foame! Și ideea de a-i duce într-un parc, la aer liber, ca să-și consume energia, în

acea iarnă teribilă a lui '41, uneori cu iarba acoperită de zăpadă, părea o nebunie. Dar le făcea atât de bine!

Când mă duceam să-i iau, stăteam de vorbă cu părinții lor. De aceea mi-i aduc aminte bine pe acei doi copii; băiatul era înalt și blond, iar fata avea părul castaniu, pe care și-l strângea cu niște fundițe colorate. Se vedea că nu o duceau bine, iar hainele lor erau uzate. Tatăl lor era robust și bine făcut, avea înfățișare de om de afaceri ruinat; îmi aducea cumva aminte de Thomas, păstrând proporțiile, bineînțeles. Și toți erau „arieni”, așa scria în actele lor, *of course!*

De parcă mie mi-ar fi păsat! *As a matter of fact*¹, numele meu de domnișoară era Sarah Soibelt. Mă înțelegeți, nu-i așa? Eu îi luam pe copiii pe care mi-i indica directoarea cantinei. Și dacă erau evrei, eram și mai mulțumită, fiindcă știam că aceștia sufereau mai mult. Nu eram singura. Eram un grup de prietene. Unele erau profesoare — ne cunoșteam de la întâlnirile cu profesorii —, altele erau angajate și funcționare. Ne unea răzvrătirea contra discriminării și a rasismului. Camille Galliot era ceva mai tânără decât mine, Marie Lang era de vârsta mea, Denise Recouvrot, Françoise Siefrid și Jenny Viou erau cele mai tinere, aveau puțin peste 20 de ani, în timp ce Marie Lemeunier și Simone Decise erau cele mai „în vârstă”; aveau în jur de 50. Majoritatea erau catolice, deși mai era câte una ca mine, *you know*. Cu timpul, oamenii au început să ne poreclească... „prietenele evreilor”. Ca să ne umilească, îți închipui.

Asta până într-o după-amiază, când mergeam cu copiii spre o zonă din Jardin des Tuileries, care ne plăcea mult, pentru că era mai adăpostită și o încălzea puțin soarele blând de iarnă, pe lângă faptul că avea niște scări late unde inventam

¹ În realitate, de fapt (în engl., în orig.)

jocuri, am văzut ceva ce ne-a zguduit. Într-un colț al grădinii se aduseseră niște instalații de joacă, foarte nostime, înconjurată de un gard alb din lemn. Ne-am bucurat câteva clipe; era o nouă zonă pentru copii, într-o perioadă atât de tristă. Dar bucuria a durat numai un moment. Imediat am văzut pe poarta de la intrare un afiș mare cu următorul anunț scris cu litere roșii:

PARC À JEUX
RÉSERVÉ AUX ENFANTS
INTERDIT AUX JUIFS¹

Parcul de joacă era rezervat pentru copii, dar interzis evreilor...

¹ Parc de joacă. Rezervat pentru copii. Interzis evreilor (în fr., în orig.)

Nu-mi venea să cred. Și asta se întâmpla în adorata mea Franță, țara Libertății, Egalității și Fraternității! Copiii aceia erau atât de vrednici de dispreț, că nu meritau să se urce pe un tobogan sau să se învâртеască într-un carusel.

În incinta parcului de joacă, câțiva copii, bine îmbrăcați și bine hrăniți, se distrau după pofta inimii. A trebuit să trec cu grupul meu prăpădit prin fața intrării, pe lângă rușinosul afiș. N-am avut încotro. Ai mei s-au uitat la anunț cu privirea pierdută, ca și cum n-ar fi înțeles ce înseamnă. Câțiva copii francezi au strigat: „Doamnă profesoară, de ce nu intrăm un pic ca să vedem noile jocuri?” Dar copiii evrei sunt sigură că l-au înțeles. În ochii lor se reflecta tristețea. Și-au coborât privirea. Fără să spună nimic.

Mi s-a frânt inima. La vârsta mea văzusem deja multe lucruri și mă consideram o persoană puternică. Dar tristețea acelor priviri... *My God!* N-o să uit asta cât oi trăi.

A fost un semnal al tragediei pe care o trăiam. E adevărat că Ordonanța germană din septembrie 1940, la trei luni de la începutul ocupației, a obligat să se facă recensământul tuturor familiilor evreiești din Franța, inclusiv copiii; și rușinoasa lege franceză din 3 octombrie 1940 le-a interzis evreilor să exercite numeroase profesii, pe lângă faptul că autoriza internarea „străinilor de rasă evreiască” în „lagăre speciale”.

Dar trebuie să mărturisesc că abia în acea după-amiază, când am văzut că li se interzicea copiilor evrei accesul în parcul de joacă, mi-am dat seama pe deplin în ce lume tenebroasă trăiam. Poate a fost tristețea nesfârșită a acelor priviri inocente. Poate demnitatea tăcerii lor. Nu întotdeauna strigătul este cea mai mare răzvrătire.

Apoi au suflat alte vânturi, aducând vești tot mai alarmante. La începutul iernii lui '41, steaua galbenă a început să fie cerută pentru identificarea evreilor. Dar abia după patru luni, pe 28 mai 1942, a devenit obligatorie. În seara aceea, noi, „prietenele evreilor”, am simțit că s-a întrecut măsura. *Really, it was too much!*¹ Am hotărât să purtăm și noi steaua lui David. Dar în felul nostru.

Simone a făcut o stea galbenă, dar care aducea a trandafir. Marie Lang a respectat ordonanța și și-a făcut o stea a lui David de culoare galbenă; dar a agățat-o de gâtul câinelui ei. Cealaltă Marie și-a pus steaua galbenă cu forma și pe locul indicat „prin lege”, dar și-a agățat de cordon un lăntișor cu opt stelute, fiecare cu o literă a cuvântului *VICTORIE*. Cele mai tinere au ales să-și scrie pe stele propriile nume, ca o provocare. Denise a folosit o stea albă pe care a scris Danny, iar Jenny a făcut același lucru cu numele ei. Françoise, care avea doar 20 de ani, a mers mai departe; și-a făcut o stea „fantezistă” din mai multe culori, pe care a scris Papou (Papuaș). Eu mi-am făcut o inimă roz, pe care am pictat steaua lui David, ceea ce nu lăsa multe îndoieli cu privire la sentimentele mele.

Cele mai multe fete au fost arestate și duse în lagărul de la Tourelles, ceea ce a creat agitație printre birocrății pușcăriei, neobișnuiți să se lupte cu „prizoniere ariene”. Altele au reușit să scape la timp, printre care și eu. Datorită contactelor lui Thomas, la două săptămâni după ce au început arestările, *thanks God!*, am trecut frontiera cu Spania în Țara Bascilor și, după o lună, mă întorceam la casa noastră din Sussex. Cele care n-au avut acest noroc au dat dovadă de o tărie admirabilă. Camille a declarat la interogatoriu: „Eu însămi mi-am

¹ Pe cuvânt, era prea mult! (în engl., în orig.)

făcut steaua lui David și mi-am cusut-o pe bluză; am făcut-o în semn de protest contra măsurilor antievreiești”.

„Autoritățile” franceze și germane au schimbat mesaje, care au dezvăluit tulburarea și perplexitatea lor în fața atitudinii „arianelor închise în lagărul de la Tourelles”. Până la urmă, au decis nu numai să le țină în continuare în închisoare, ci să le trimită în lagărul sinistru de la Drancy. În plus, le-au obligat să poarte într-un loc vizibil inscripția „prietenele evreilor”.

Charlotte

Joia era ziua cea mai veselă a săptămânii.

Marțea și joia, mama mă ducea la o cantină populară, pe care Primăria și alte organizații o înființaseră pentru a atenua nenorocirile războiului. Mergeam împreună mult timp, mai bine de jumătate de oră, adesea pe un frig insuportabil. Tot drumul ne țineam de mână. Asta îmi plăcea foarte mult. Mâncarea nu era foarte bună, dar cel puțin era caldă și se serveau porții mari. În comparație cu puținele alimente de care făcea rost tata în celelalte zile de pe piața neagră și pe care le mâncam închiși în casa ungurilor, era un banchet.

În afară de asta, joia, câte o profesoară de gimnastică ne lua de la cantină și ne ducea într-un parc să facem exerciții. Preferata mea era Mrs. Wilkinson. Era o englezoaică elegantă, foarte exigentă, care, în general, era binedispusă. Dar când o deranja ceva, devenea seacă și severă, fără menajamente. Ne ducea direct în parc, aproape fără să vorbim, și la cea mai mică neatenție a noastră ne dojenea. În fond, cred că asta ne plăcea. Ne trata ca pe niște copii normali, nu ne făcea să ne simțim diferiți. Când ajungeam în parc, nu conta frigul

sau zăpada, toți făceam gimnastică! Drept recompensă, ne propunea diverse jocuri și atunci totul era o veselie.

Totuși, în acele plimbări prin Paris, vedeam uneori lucruri care nu ne plăceau. Într-o după-amiază, am văzut un parc de joacă pentru copii, recent amenajat. Am sărit în sus de bucurie! Mrs. Wilkinson s-a îndreptat spre intrare; noi am urmat-o în ordine, în rânduri de câte doi, cum îi plăcea ei, ca nu cumva să se răzgândească! Dar când ne-am apropiat, am văzut un anunț pe poartă care ne-a lăsat fără glas: era interzisă intrarea copiilor evrei. Într-o clipă, o mulțime de imagini s-au îmbulzit în mintea mea. Imagini care mi-au amintit de primele întâmplări ce m-au făcut să mă simt diferită, în îndepărtata Belgie. De fapt, m-au făcut să mă simt inferioară. Pentru că existau lucruri de care alte fete se puteau bucura și pe care eu nu le meritam.

Majoritatea eram copii evrei și am reacționat cu toții la fel. N-am spus nimic. Am ținut în noi această umilință profundă și am îngropat-o în propriul nostru suflet. Am privit câteva secunde anunțul; apoi ne-am continuat drumul prin parc. Mi-am amintit cuvintele tatălui meu, rostite cu câteva luni în urmă: „Azi am văzut chipul Satanei...”

După câteva zile, orașul era plin de afișe care anunțau o mare expoziție la Palais Berlitz, organizată de un anume *Institut d'études des questions juives*¹ sau așa ceva. Se făcea reclamă unui eveniment impresionant, care avea un mare succes. Titlul expoziției, *Le Juif et la France*², era scris cu litere mari și roșii, iar pe afișe se vedea un glob pământesc asupra căruia se năpustea o figură feroasă cu ochi diabolici, barbă lungă și mâini ca niște gheare de pasăre răpitoare, ce voia să

¹ Institutul de studii pentru problemele evreiești (în fr., în orig.)

² Evreul și Franța (în fr., în orig.)

pună mâna pe lume și s-o distrugă. Să fi fost acesta... un evreu? Dar tata, bunicul și unchiul meu Paul și Alter nu erau așa! Dumnezeu! Ce era asta? Ce se întâmpla?

În cele patruzeci și nouă de zile cât am stat la Paris, acestea au fost ieșirile mele. Două ore marțea și trei sau patru ore joia, nu întotdeauna; depindea de cum era vremea și de cât de periculoasă era situația, după părerea tatălui meu. Restul timpului am stat închiși în camera ungușilor, cu ferestruica aproape acoperită, ziua și noaptea. Aceste prime zile de izolare au fost insuportabile.

Când tata ne-a spus că urma să plecăm de la Liège ca să ne refugiem în Franța cu o nouă identitate, nu mi-am dat seama de ceea ce ne aștepta. De la o zi la alta a dispărut lumea pe care o cunoșteam. A fost o ruptură brutală. Rutina (sculatul, îmbrăcatul, mersul la școală) și-au pierdut sensul. Nu mai aveam nume de familie, nici rude și prieteni. Am intrat în altă lume, de izolare și însingurare, care, pentru moment, se reducea la camera ungușilor cu fereastra acoperită.

Am făcut o singură ieșire „în familie”. Într-o seară, cu puțin înainte de ora stingerii, ne-am dus la o cafenea destul de întunecoasă, aproape de Place de la République. Mama ne-a îmbrăcat cu ce aveam mai bun. Părinții mei voiau să pară că era o plimbare de „oameni normali”, care se duceau să bea o cafea cu un prieten. Pe mine și pe Raymond ne-au așezat la o masă mai mică lângă fereastră, iar ei s-au întâlnit la altă masă, aproape de teighea, cu un domn corpulent, cu gesturi aspre. Mi s-a părut că i-am auzit spunându-i Marcellin. Raymond a băut un suc și eu o limonadă. Părinții mei și

prietenul lor au băut câte două cafele fiecare. Noi ne uitam cu coada ochiului, încercând să ghicim despre ce vorbeau. N-am reușit. După mai puțin de o oră, am văzut că domnul plătea nota, dădea mâna cu părinții mei cu gesturi energice și ieșea din cafenea. După o clipă ne-a chemat tata și am plecat și noi.

Jean-Marcellin Lavoisier

Vreți să știți ce serviciu i-am făcut lui *monsieur Wins*? M-ați mai întrebat asta în diverse feluri și, cum n-ați primit răspunsul pe care-l așteptați, mă întrebați acum din nou.

Eu n-am nimic de ascuns, e clar? Dar o să vă spun doar cu ce l-am ajutat. Fără amănunte. La sfârșitul anului 1941, în timpul celei mai teribile ierni din perioada ocupației, *monsieur Wins* mi-a explicat că afacerile lui cu stofe din Valonia nu mergeau bine din cauza lipsurilor și a războiului. Că hotărâse să înceapă o nouă afacere cu confecții în Franța liberă, unde avea prieteni. Pentru asta trebuia să treacă linia de demarcație împreună cu familia și nu voia să aibă probleme. Cum amândoi eram oameni de afaceri, ne-am înțeles repede. Am văzut actele lui și ale familiei; era clar că erau belgieni, și nu evrei. Cum eu eram un susținător al mareșalului Pétain și aveam contactele mele la Vichy, nu mi-a fost greu s-o fac. Dar eu nu sunt un *porteur*, o călăuză, nu trec pe nimeni frontiera clandestin, pentru Dumnezeu!

A plecat în sud, în primele zile ale lui ianuarie 1942. Am înțeles că acolo i-a mers foarte bine și a făcut avere mare cu afacerile lui. Niciodată nu s-a întors în Belgia.

Charlotte

În a treia zi a noului an 1942, la ceasul cinei, un moment trist, pentru că era ora crepusculului și aveam mâncare puțină, tata a răsuflat adânc, a tăcut o clipă (cum făcea întotdeauna înainte de a ne spune ceva important) și ne-a zis, răspicat:

— Mâine, la prima oră, plecăm cu trenul la Lyon, un oraș mai la sud, în zona liberă, care depinde de guvernul francez de la Vichy. Așa plănuișem eu lucrurile. Cred că la Lyon o să ne meargă mai bine, cât o să dureze povestea asta...

Mama, care știa asta, fără îndoială, a încercat să facă un gest de aprobare, să schițeze un zâmbet; era de datoria ei să-și sprijine soțul și să le insufle încredere copiilor. Dar n-a reușit. Trecuseră două luni de la plecarea noastră din Liège și uitaserăm să zâmbim.

PARTEA A TREIA
GLASURILE VÂNTULUI

„Vântul mă cioplea după chipul arzătoarei goliciuni
ce mă-nconjura. Și îmbrățișarea lui de-o clipă mă lăsa,
piatră printre pietre, singur asemenea unei coloane
sau unui măslin profilat pe cerul de vară.”*

Vântul la Djemila, Albert Camus

* Traducere de Irina Mavrodin, în volumul *Nunta*, Editura Polirom, 2019,
p. 33

I

VÂNTUL DINSPRE RON

Paris, Franța ocupată, ianuarie 1942

Charlotte

Am plecat dimineața în zori. Peste noapte ninsese și străzile Parisului erau albe și tăcute. Gerul era cumplit și vântul care mătura orașul îți tăia respirația. *Gare de Lyon* mi-a amintit de Gara Guillemins din Liège. Ofițerii de la *Waffen-SS* și de la Gestapo erau peste tot; era locul predilect de plecare a evreilor și a altor persecutați de regimul nazist în drumul lor spre sud, cu iluzia că aveau să-și redobândească libertatea. Dar nu era cazul nostru; noi eram „arieni”, care-l însoțeam pe tatăl nostru într-o călătorie de afaceri.

— Actele, ne-a cerut santinela de la Gestapo la intrarea în gară.

Ne-au studiat din cap până-n picioare, fără să le pese de coada lungă de oameni care așteptau să intre. Nu era problema lor dacă cineva pierdea trenul. Léon și fratele meu Raymond, cu înălțimea și ținuta lor dreaptă, atât de deosebiți de imaginea „evreilor repugnanti” reușeau să treacă de aceste controale. În asemenea împrejurări, e greu să-ți faci griji pentru altcineva, decât pentru tine și familia ta. Acesta era

adevăru. Dar nu puteam să nu mă gândesc ce teribil este să fii arestat doar pentru înfățișarea ta! Și, totuși, asta se întâmpla. Erau persoane care nu aveau documentele în ordine. Dar alții erau arestați numai pentru că, după părerea agenților, „arătau a evrei”.

Ne-am așezat cum am putut. Trenul era plin și locurile nu erau numerotate. S-a auzit de trei ori fluierul, iar locomotiva cu aburi s-a pus în mișcare. Uf, ce ușurare! Nu știam bine unde mergeam, nici ce ne aștepta, ne era clar doar că destinația finală era orașul Lyon. Dar tata vorbea despre „zona liberă”, despre „guvernul francez de la Vichy”... Cu siguranță că avea să fie mai bine decât în închisoarea aceea pariziană unde am stat patruzeci și nouă de zile!

Pe măsură ce trenul accelera, deși tot târâș-grăpiș înainta, și vedeam câmpia franceză, cu pășunile ei verzi și acele *petits villages*¹, unde părea că războiul nu ajunsese, un sentiment de bucurie mi-a cuprins toată ființa. Urma să avem parte, în sfârșit, de puțină fericire?

A durat puțin. Trenul s-a oprit într-o localitate, nu știu care. S-au auzit câteva persoane care urcau; glasuri puternice, discuții la distanță. Și apoi un sunet de neconfundat m-a îngrozit. Era bocănitul cizmelor militare! Din nou! Vă rog, nuu!

De-abia mă puteam stăpâni. Părinții mei nu și-au dat seama de zbulciumul prin care treceam. Ușa vagonului s-a deschis violent și au intrat. Cel puțin, nu controlau actele. Era doar un control vizual. Ne-au sfredelit cu privirea pe fiecare în parte! Eu tremuram (nu știu de ce am reacționat atât de rău), mă cuprindea panica la gândul că mă vor întreba ceva și n-o să știu să răspund. Controlul a durat o veșnicie... Dar au plecat

¹ Sătucuri (în fr., în orig.)

mai departe. Peste câteva minute, trenul s-a pus din nou în mișcare. După aceea s-a întâmplat același lucru în alte gări.

Trecuseră cinci ore interminabile de călătorie, când unii pasageri au început să vorbească despre *la ligne de démarcation*¹. Spuneau asta îngrijorați. M-am uitat la tata, în speranța unui răspuns.

— Suntem pe punctul de a trece linia care separă zona ocupată de zona liberă, a murmurat Léon, foarte calm, aproape cu un surâs.

Trenul s-a oprit. Un număr mare de ofițeri germani SS și de la Gestapo, care se aflau pe peron, s-au urcat în vagoane în același timp. Nu se mai auzea doar bocănitul cizmelor, ci și latratul câinilor și strigătele ofițerilor nemți! Eu eram terorizată, nu știam ce să fac. M-am agățat cu putere de brațul tatălui meu, dar el mi-a dat la o parte mâinile cu blândețe; trebuia să ne prefacem. Ici și colo, pasageri acuzați că sunt evrei erau dați jos din tren cu bruschețe și arestați. Ofițerii SS strigau tare:

— *Schnell, schnell!* ordonându-le presupușilor evrei să coboare repede.

Nu existau argumente, nici explicații posibile. Nimeni nu le-ar fi ascultat.

Când ne-a venit rândul, în timp ce ofițerii ne controlau actele, câinii ne-au adulmecat mult timp. Când au terminat, ne-au strigat ceva în germană ce n-am înțeles. Tata a încuviințat dând din cap... iar ei au plecat mai departe.

Călătoria a mai durat patru ore. Se înnoptase deja, când trenul a intrat în gară la Lyon. Se vedeau trupe franceze, dar

¹ Linia de demarcație (în fr., în orig.)

trupe germane nu, în afară de câțiva ofițeri de la Gestapo cu hainele lor din piele neagră de neconfundat. Asta m-a bucurat. Și ceilalți pasageri erau mai binedispuși. Zâmbeau și chiar făceau glume, ceva imposibil de imaginat cu două ore înainte. Poate că zona liberă era diferită de locul de unde veneam.

Când a coborât din tren, Léon s-a îndreptat spre capătul peronului numărul opt. Acolo a rămas câteva minute, în timp ce se prefăcea că-și cumpăra țigări de la un chioșc din apropiere. Părea că știe ce face. Deodată, cineva s-a apropiat de el.

— Sunt Louis, prieten cu Marcellin, i-a spus și a tăcut.

— Și eu sunt *monsieur Wins*, a răspuns tata în timp ce-i întindea mâna ca să-l salute.

Louis părea nerăbdător să plece cât mai repede din acel loc. Ceea ce a și făcut, în timp ce schimba câteva cuvinte cu tata. Noi trei i-am urmat.

Am ieșit. Soarele apusese, dar strălucirea lui încă lumina munții înzăpeziți ce străjuiau o parte din oraș. Vântul ce străbătea valea Ronului făcea să se simtă mai tare frigul, intens și uscat. O scurtă bucată de drum am urmat pașii lui *monsieur Louis*, până am ajuns la „casa” noastră. Visam că acolo ne va aștepta un alt început.

Ce mult ne înșelam!

II

VÂNTUL SINGURĂȚĂII

*Lyon, Franța, zona liberă,
de la sfârșitul iernii până în vara anului 1942*

Jean-Claude Rapalian (15 ani), elev de liceu

Mă întrebați de familia de belgieni?

Da? De familia Wins? Mi-amintesc bine numele ăsta, pentru că aveam un coleg de liceu la Lyon cu același nume. Dar nu erau rude, din câte am putut afla.

Mai țin încă minte figura dezamăgită a acelui bărbat, *monsieur Wins*, când tatăl meu, Krikor, i-a arătat locul pe care îl pregătiserăm pentru ei!

— Dar nu este ce am convenit cu *monsieur Marcellin Lavoisier*! a protestat Wins, indignat.

Tata a ridicat din umeri. Nu era prima dată când minciunosul de Marcellin îl punea într-o situație jenantă. Dar era tot ce putea să le ofere. *Monsieur Wins* s-a mai plâns puțin, dar respectuos, fără să-l jignească pe tata. Era un om lovit, dar nu înfrânt, care își păstra demnitatea.

— Acum nu avem altă ieșire, a zis resemnat. Așa că o să rămânem aici un timp, până găsim o soluție.

Tata, Krikor Rapalian, închiriasse o casă în zona Gării Lyon-Brotteaux, unde locuiam cu mama și cei patru frați ai mei. Locuința era mare, dar în stare proastă. Krikor era mecanic la un atelier de automobile, dar din cauza războiului lucrul se redusese foarte mult. De aceea am hotărât să închiriem camerele. Întâi unei familii și apoi unui cuplu, toți refugiați în timpul Războiului Civil din Spania. Când Marcellin i-a telefonat tatălui meu și i-a vorbit despre belgieni, aproape că nu mai era spațiu în casă. Dar aveam nevoie de bani și am făcut ce-am putut.

Ei erau patru. Pentru *monsieur Wins* și soția sa am aranjat un colț al debaralei, unde nu puteau fi văzuți de cine deschidea ușa din cauza unui morman de lemne și lucruri vechi care se aruncau în locul acela. Pentru copiii lor, un băiat înalt de vârsta mea și o fetiță blonduță mult mai mică, am aranjat un loc mai curat și mai sigur. Deși adevărul este că locul era cam mic...

Ne-am străduit, nu voiam să avem probleme cu chiriașii. Oricum, înțeleg decepția lui *monsieur Wins*.

Charlotte

Eu și Raymond așteptam în vestibul, în timp ce părinții mei se uitau prin „noua locuință”. Era seara târziu, ne era foame și somn. Dar eram mulțumiți. Vântul acela dinspre munți și dinspre Ron părea să ne facă bine, chiar și în plină iarnă. Ne-am mirat că întârzieau.

— O fi vreo problemă, Raymond?

— Nu, nu cred, a răspuns fratele meu. Tu știi cum e tata, întotdeauna aranjează bine toate lucrurile!

Am mai așteptat un timp. Deodată, am văzut-o pe Blima coborând scara. Chipul ei era palid, răvășit. În urma ei a coborât tata. Părea foarte abătut. Tata știa să vorbească foarte bine, întotdeauna găsea cuvintele potrivite. Și, în plus, de multe ori, le însoțea cu o glumă sau cu un zâmbet ștrengăresc ori duios, în funcție de situație. Iar acum ne privea mut, ca și cum n-ar fi știut ce să spună.

S-a așternut o tăcere stânjenitoare, tulburătoare. Ne-am temut de ce era mai rău; că o să ne luăm din nou valijoarele și o să ne cufundăm în noaptea hibernală, fără să știm încotro s-o apucăm, ca la Paris.

— Haideți, a spus în schimb tata și și-a lăsat capul în jos, învins. O să vă arăt unde o să stăm.

Am urcat la primul etaj. Am mers pe un culoar lung, la capătul căruia, aproape ascunsă, era o ușă mică. Léon a deschis-o în timp ce ne-a spus:

— Aici o să stăm eu și mama.

Noi ne-am băgat capul pe ușă și am văzut o grămadă de fiare ruginite, piese de motoare și de mașini stricate, scaune cu picioarele rupte și alte lucruri de genul ăsta. Toate acele obiecte erau împrăștiate peste o stivă de lemne. Din debara ieșea un miros puternic de igrasie. Cum noi priveam fără să înțelegem, tata ne-a spus:

— Noi o să dormim acolo, în capăt, pe dreapta.

Ne-am întins mai mult gâturile și am reușit să vedem colțul unei saltele.

— Ah! am zis amândoi în același timp, uimiți.

Pe urmă am trecut printr-o baie. Pereții erau coșcoviți și starea ei lăsa mult de dorit, dar cel puțin era spațioasă. Tata Léon s-a simțit obligat să ne avertizeze:

— Să știți că baia asta o s-o folosim în comun cu alte persoane...

Poate pentru că eram tineri și voiam să ne păstrăm iluziile, l-am urmat pe tata în tăcere, cu speranța secretă că o să avem parte de o surpriză plăcută.

Am străbătut culoarul și am intrat într-o cameră mai mare, de folosință comună, un fel de living. Am trecut prin el. În capăt era un dulap din lemn cu două uși mari. Tata le-a deschis. Am văzut o mulțime de haine atârinate pe umerase: pardesie și paltoane care ajungeau până jos. Cu o mână, a tras într-o parte hainele, și a apărut o cușetă cu două paturi mici, unul deasupra altuia, care de-abia încăpeau în acel habitacul.

— Aici o să stați voi, ne-a spus cu glas abia auzit, copleșit de tristețe și de rușine.

Acela era un dulap!

Ne-am pus valizele sub pat.

Se făcuse noapte târziu și mă cuprinsese o tristețe nesfârșită. Oboseala și foamea unei zile lungi de spaime au dispărut complet. Nu voiam decât să mă trântesc în pat și să plâng. Așa am și făcut. Raymond a vrut să mă consoleze, dar și el era foarte descurajat. Mai târziu a venit mama, care mi-a adus o bucată de prăjitură și o sticlută cu apă. Dar n-a putut sta mult. Ca să rămână cu noi trebuia să lase ușa dulapului întredeschisă, iar asta era periculos. Orice persoană din casă, ba chiar și cineva în trecere, putea să vadă ascunzătoarea noastră. Era foarte riscant. Așa că, atunci când i s-a părut că mă simțeam un pic mai bine, s-a dus în camera ei.

Eu însă am continuat să plâng, fără să scot vreun sunet, până mi-am udat perna și bluza. Mă simțeam mai singură ca niciodată. Până la urmă, m-a învins somnul.

Zilele următoare am aflat mai multe lucruri: că baia trebuia s-o folosim împreună cu alte paisprezece persoane

(familia de armeni care ne închiria camerele și cei cinci copii ai lor, o familie andaluză cu trei copii și un cuplu de spanioli); că unul dintre copiii andaluzilor avusese neșansa să se îmbolnăvească de râie și nu trebuia să ne apropiem de el; că debara unde locuiau părinții mei era plină de șobolani; că dulapul unde dormeam eu și Raymond nu avea lumină, așa că în cea mai mare parte a zilei trebuia să stăm închiși și pe întuneric; că acolo nu erau purici, dar în schimb colcăiau *les punaises*, puturoasele ploșnițe, ascunse sub zugrăveala coșcovită.

Niciodată n-o să uit singurătatea infinită din acea primă noapte.

Îmi amintesc, de asemenea, că, în fața acelei lumi nemiiloase care ne hărțuia, m-a asaltat pentru prima dată un gând dureros, pe care nu mi l-am mai putut scoate niciodată din minte: „Poate părinții noștri nu sunt de ajuns ca să ne apere”.

Consuelo Hernández Randall (9 ani)

Fir-ar să fie! Nu poți arunca niciun ac în cocina asta imputită și i-au mai adus și pe belgieni!

Ăsta a fost primul lucru pe care l-am gândit când am aflat că încă o familie se instalase în casă. Și, culmea, nu vorbeau spaniola! Noi am fost primii care am ajuns la armeni, cu un an înainte. Tatăl meu, Tito Hernández, era un poet andaluz, stabilit la Madrid, care simpatiza cu republicanii, așa că a căzut în dizgrație după Războiul Civil. N-a pus mâna pe arme, nici vorbă. Dar când au triumfat rebelii, și-a dat seama că o să moară de foame. Culmea culmilor, mama, Sidney Randall, era o pictoriță yankee, o cunoscută de-a lui Hemingway! Au trecut frontiera fără acte și s-au instalat în sudul Franței. S-au descurcat și au supraviețuit; mama vindea tablouri la

târgurile din sate și tata era un meșter bun la toate care făcea orice, fiindcă se știe că poezia e bună ca să te îndrăgostești, dar că din poezie nu se trăiește.

Când Germania a învins Franța, noi am rămas în zona Vichyului. N-aveam niciun ban, așa că am ajuns în „casa” armenilor. Și, colac peste pupăză, fratele meu Ramón s-a molipsit de râie! Se scărpinga continuu, sărăcuțul, mai ales pe gât, pe mâini, la încheieturile mâinilor și la subsuori. Era înnebunit! Părinții mei i-au cumpărat, cu multe eforturi, o loțiune. Dar nu i-a folosit la nimic. După puțin timp, era la fel ca-nainte. Toți ne feream de el, de teamă să nu ne molipsim, așa că era mai singur decât un cuc. Îngerășul!

Și, culmea, atunci au picat și belgienii! Așteptarea la baie a devenit nesfârșită. De două ori am făcut pe mine, iar eu pot să mă țin! Îmi încrucișam picioarele... și așteptam! Asta făceam într-o după-amiază, stând pe jos pe culoar, când mi-am dat seama că fetița belgiancă stătea pe jos aproape de ușa băii, pe jumătate ascunsă, cum făcea întotdeauna. Ajunsesse la baie înaintea mea! Ei încercau să nu-i vadă nimeni. Dar stăteam împreună toată ziua, îți dai seama, se știa tot! M-am uitat la ea și am văzut că stătea cu picioarele încrucișate, la fel ca mine. Era în aceeași situație, fir-ar să fie! M-am ținut cât am putut și, când am văzut că fac pe mine din nou, am luat-o încet pe culoar (cum să merg repede, dacă aveam picioarele mai strâns încrucișate decât o călugăriță la mănăstire!). Ea și-a dat seama de situația mea. Chiar în clipa aceea s-a eliberat baia.

— *Bonjour, je suis Charlotte. Voulez-vous aller en premier?*¹ mi-a spus și a zâmbit, foarte bine-crescută.

¹ Bună ziua, sunt Charlotte. Vrei să intri prima? (în fr., în orig.)

Și când te gândești că eu eram gata s-o omor pe belgianca mică!

N-am șovăit.

— *Merçi*, i-am zis și m-am repezit în baie.

Când am ieșit, am văzut că iar se ascunsese după colțul culoarului. Era mai rău decât mine înainte, dar încă se ținea. M-am uitat la ea.

— *Je suis Consuelo*¹, i-am spus și aproape că i-am zâmbit. Dar îmi venea foarte greu să zâmbesc.

După aceea ne-am văzut rar. Dar, cel puțin, ne salutăm.

Charlotte

„Viața mea într-un dulap.”

Am ajuns să-mi imaginez că, dacă într-o bună zi o să scap de toate, voi scrie o carte și îi voi pune acest titlu. În mod sigur, în momentul în care m-am gândit la asta, încă nu știam tot ce mai aveam de trăit!

Viața noastră se desfășura într-un dulap. Nu aveam nicio fcreastră sau vreo gaură. Nici măcar un bec mizerabil. Ușile din lemn care închideau „camera” noastră aveau doar niște crăpături pe unde se filtrau câteva raze de lumină de la lampa din tavanul livingului. Cum erau vremuri de penurie și trebuia să facem economii, lampa aceea era stinsă în cea mai mare parte a timpului. Se aprindea abia pe înserat. Uneori, unul din părinții noștri o aprindea pe ascuns pentru scurt timp, ca să ne facă ziua mai bună. Dar, în general, ziua stăteam pe întuneric. Oricum, tot nu aveam cărți. Iar mie-mi plăcea atât de mult să citesc!

¹ Eu sunt Consuelo (în fr., în orig.)

Eu și Raymond coboram din pat și ne așezam pe jos, sub hainele de iarnă. Dar nici măcar nu le puteam da la o parte, în caz că vreun necunoscut deschidea ușile și eram nevoiți să ne ascundem în grabă sub pat. Hainele lungi și multe erau o primă barieră de protecție.

Nu puteam nici să vorbim. Ne temeam să nu ne audă cineva care se afla în living. Din când în când, după ce ne uitam mult timp prin crăpăturile ușilor, ca să fim siguri că nu era nimeni prin preajmă, îndrăzneam să deschidem câțiva centimetri ușile dulapului, ca și cum ar fi fost prost închise. Asta o făceam noaptea târziu, când ceilalți chiriași se culcaseră deja. Ce mult ne mai bucuram de acea rază de lumină care scâldea minusculul nostru habitacul! Se lumina de ziuă în plină noapte! Inventam jocuri cu ce aveam la îndemână. Și încercam să stăm de vorbă un timp, în șoaptă, ca să ni se facă somn și să uităm de foame. Ne aminteam chiar și vremurile de la început, când tata încă ne aducea dulciuri, ca să uităm de momentele rele. Și ce foame ne era! Nici nu aveam prea multe subiecte de conversație. Până la urmă, mă închideam în gândurile mele și vorbeam cu mine însămi. Zilele se scurgeau toate la fel în dulapul blestemat.

Primele săptămâni au fost interminabile. Numai speranța că în curând aveam să ne mutăm în altă parte îmi dădea un strop de curaj. Oricum, spre seară mă cuprindea tristețea și-mi scăpau câteva lacrimi. Eu îl adoram pe tata și înțelegeam că făcea tot ce era posibil. Știam și că părinții noștri aleseseră debaraua aceea slinoasă și plină de șobolani ca să ne lase nouă, mie și lui Raymond, „cel mai bun loc”. Dar nu puteam evita să nu mă încerce o oarecare ciudă când mă gândeam cât de jos căzuserăm într-un timp atât de scurt! Am făcut bine că ne-am lăsat căsuța dragă din Liège ca să ne ascundem în Franța? Nu o ducea mai bine unchiul Paul, care

a rămas la Anvers, sau unchiul Alter, care s-a întors în Polonia cu bunicii?

De aceea, într-o noapte, când am auzit pașii tatălui meu, care venea pe culoar (ca să ne aducă ceva de mâncare înainte de culcare, cum făcea întotdeauna), m-am hotărât. Nici n-am deschis bine ușa dulapului, că m-am agățat de gâtul lui și l-am îmbrățișat strâns și îndelungat. Tata nu știa despre ce era vorba, așa că a râs un pic stângaci, ca un om cumsecade. Raymond, fără ca eu să-i fi spus ceva, s-a prins și l-a bătut afectuos cu palma pe spate. Tata s-a uitat la noi mult timp, cu un surâs foarte trist. Apoi a pus pe jos cele două farfurioare cu mâncarea pe care o adusese (foarte puțină!) și o sticlă cu apă.

— Sunt mândru de voi, a spus cu glasul întretăiat de emoție.

Giusto Pacella (în jur de 30 de ani), chelner la Grand Café des Commerçants

Eu eram chelner de cafenea, ca tata și bunicul.

Familia mea e din Caltanissetta, în Sicilia. Cu puțin înainte de a începe războiul, am venit în Franța să-mi încerc norocul. Și am avut noroc; după ce am lucrat în baruri și braserii mizere, am fost angajat la Grand Café des Commerçants, în inima Lyonului, ceea ce nu e la îndemâna oricui. Dar eu eram un chelner de rasă. Îmi plăcea ce făceam, pentru mine era o meserie cum ar fi cea de tâmplar sau de inginer. Clienții cei mai frecvenți, cărora aici li se spune *habitués*, mă cunoșteau bine și le plăcea să-i servesc. Eu nu mă băgam în treburile lor, știți? Dar ei îmi povesteau problemele lor și chiar îmi

cereau părerea. Și eu eram atent tot timpul, pentru orice eventualitate.

Pe urmă a izbucnit războiul. S-au schimbat multe lucruri. Și când Franța a fost învinsă și a semnat armistițiul și a rămas sub cizma nemțească, și mai mult! Deși eram în așa-numita zonă liberă, sub guvernul mareșalului Pétain, adevărul este că numele președintelui era de fapt... Adolf, mă înțelegeți? Mulți dintre clienții mai vechi și aristocratici n-au mai venit. Unii pentru că dăduseră faliment, alții pentru că erau evrei. A venit multă lume în sudul Franței, fugind de ocupație, dar erau oameni cu venituri mici. Cafeneaua a cunoscut timpuri grele. Și clientela s-a schimbat mult.

Au început să fie frecvente mesele cu oameni care schimbau informații și organizau, să zicem... conspirații contra guvernului. Oameni din Rezistență, ați înțeles? Și familii urmărite, care încă aveau unele posibilități, ca să-și facă vreun moft ori să se întâlnească cu prieteni care se aflau în aceeași situație. Eu încercam să rămân departe de toate astea, dar omul are urechi și ascultă, ce să faci?! Așa că don Giusto s-a adaptat noilor vremuri, ce altă soluție aveam?!

Și de aceea pot să vă asigur că erau vreo două mese, cele de acolo, de lângă tejghea, vedeți?, unde se întâlneau belgienii și francezii veniți din nord. Veneau în fiecare vineri, zi cu multă lume, ca să treacă neobservați. Dar nu erau întotdeauna aceiași, nu, se schimbau des. Familia pe care mi-o descrieți o țin bine minte, deși nu-mi amintesc numele... Wins? Da, e posibil, deși nu sunt sigur. Dar îmi aduc aminte că fetița comanda întotdeauna același lucru: o înghețată de căpșuni. Și parcă văd expresia chipului ei când, cu multă pompă, i-o aduceam la masă. Ce nostim, asta n-am putut uita niciodată!

Charlotte

Întuneric și tăcere. Singurătate.

Ele au fost dominante în primele luni la Lyon.

Nu puteam vorbi decât cu mine însămi. În această perioadă, a venit ziua în care am împlinit nouă ani. A sosit pe nesimțite. Pierdusem socoteala zilelor și nu mi-a spus nimeni. Oricum n-am fi avut nici unde, nici cu ce să sărbătorim aniversarea mea. Tata își ducea lupta zilnică pentru a obține ceva de mâncare cu puțin succes. Negustorii de pe piața neagră profitau fără milă de penurie. Lumea își dădea economiile de o viață ca să obțină un pic de mâncare. Era o rușine. Tata, care trebuia să schimbe bani străini sau rezerva noastră secretă de diamante, tot mai mică, era o pradă ușoară, în ciuda caracterului său hotărât și a faptului că știa să se tocmească. Mama își petrecea zilele încercând să facă minuni cu puținul pe care îl aducea el și să țină hainele tuturor în condiții acceptabile. Și, culmea, eu și Raymond creșteam tot timpul! Noroc că Blima se descurca foarte bine cu croitoria. Cu multă ingeniozitate, ne lungea hainele, an după an. Adevărul e că nu știu cum o făcea! Și nici vorbă să mergem la doctor sau la dentist. Durerea de măsele trebuia s-o suporti, ce altceva să faci? Nu erau vremuri pentru aniversări.

Cu toate acestea, pe măsură ce vremea s-a îmbunătățit și a venit primăvara, am încercat primele noastre ieșiri. Cea dintâi a fost într-o seară târziu, pe la nouă.

— Azi o să faci prima plimbare, Charlotte, mi-a zis tata Léon, cu o voce foarte blândă. Va trebui să te duci singură, așa cum am vorbit, m-a avertizat, în timp ce se încrunta îngrijorat. Dar o să-ți faci bine să ieși puțin de aici.

Tata a coborât cu mine scara și m-a condus până la poartă.
— Nu uita toate sfaturile pe care ți le-am dat, te rog! m-a implorat.

Atunci am deschis poarta și am ieșit. Niciodată n-o să uit clipa aceea.

De trei luni nu părăsisem dulapul. Aerul proaspăt, sunetele, unele sclipiri de lumină, aromele, totul m-a învăluit dintr-odată și m-a făcut să mă împiedic. Am simțit o înțepătură în ochiul meu bolnav. Am crezut că o să leșin! Am închis ochii și am inspirat profund aerul rece al munților și al râului. De mai multe ori. Până am simțit că sufletul mi se întorcea în trup. Am deschis ochii încet.

Casa armenilor se afla pe o stradă care nu avea ieșire, un *cul-de-sac*, o fundătură, unde gunoiul se îngrămădea înăuntrul și în afara containerelor înșirate de-a lungul ei. Minunat loc pentru șobolani! mi-am zis. Apoi mi-am început plimbarea. Tata îmi dăduse indicații precise: s-o iau pe prima la dreapta, să traversez trei străzi, apoi s-o iau la stânga pe o stradă în diagonală și din nou la stânga, ca să ajung pe fundătura armenilor. În total, opt sute de metri. Să nu vorbesc cu nimeni, să răspund cât mai puțin dacă sunt întrebată, să nu mă opresc la nicio vitrină. Am înaintat, metru cu metru; eram terorizată! La un moment dat, am simțit că încep să tremur fără să mă pot controla. Atunci aerul rece și mișcarea și-au făcut efectul. M-am liniștit și m-am simțit atât de bine, încât atunci când am făcut ultima bucată de drum, îmi părea rău că mă întorceam în dulapul meu. Am străbătut-o încet, bucurându-mă de fiecare clipă, în ciuda fricii. M-o fi văzut cineva ieșind din casă? Își dădea seama lumea, când mă vedea trecând și doar privind-mă, ce eram?

Ieșeam din casă seara târziu. De foarte puține ori. Și întotdeauna separat, niciodată împreună. Uneori, eu și Raymond aranjam în așa fel încât să ne încrucișăm pe drum, ca să ne supraveghem unul pe altul și să ne simțim mai puțin singuri. Uneori, am făcut asta și cu mama; era înduioșător să mă întâlnesc cu ea pe stradă în acele zile atât de grele.

De-abia în vară, când eram deja de șase luni în oraș, tata a avut curajul să ne scoată într-o zi la o cafenea.

Ne-am îmbrăcat cu ce aveam mai bun, deși pe atunci nu ne rămăsese mare lucru! Eram o familie belgiană, în trecere prin Franța, care se ducea să bea ceva într-o vineri de vară ca să se răcorească. Localul se numea Grand Café des Commerçants și era foarte frumos. Probabil era scump. Mai târziu, am învățat că singura soluție ca să nu trezești bănuiele era să mergi în localuri bune. Ne-am așezat toți patru la o masă. Apoi au venit încă două familii, fără copii, și chelnerul a mai tras o masă lângă a noastră. Asta m-a mirat; nu știam că părinții mei aveau prieteni la Lyon. Chelnerul, un italian foarte simpatic și vorbăreț, a luat comanda. Tata ne spusese să nu cerem nimic foarte scump, că doar știam care era situația noastră. Deci, când mi-a venit rândul să comand, am amuțit; nu știam ce să spun.

— Nu ți-ar plăcea o înghețată, Charlotte? mi-a sugerat el, pe un ton salvator.

Și ce foame îmi era! Aș fi putut mânca tot ce aveau în cafenea.

— Ba da, bineînțeles! am răspuns, cu bucurie. Aveți de căpșuni?

— *Adesso fragola, signorina,*¹ a răspuns chelnerul.

¹ Atunci, de căpșuni, domnișoară (în it., în orig.)

După câteva minute s-a întors cu comanda. M-a surprins că tata și prietenii lui îl cunoșteau pe chelner și îi spuneau pe nume. I-a servit pe toți, iar pe mine m-a lăsat la urmă. S-a apropiat și, făcând o reverență până la pământ, a pus în fața mea înghețata de căpșuni într-o cupă enormă de cristal, decorată cu niște bucățele de ciocolată și cu o gofră. Am căscat ochii și gura admirativ. Cei de față au sărbătorit momentul:

— Bravo, don Giusto! au spus în cor.

A fost o clipă rară de fericire.

Eu și Raymond am vorbit despre tot ce am văzut la cafe-nea. Ne-a atras atenția totul, atât de mare era izolarea în care trăiam. Oricum, eu eram atât de cufundată în mine însămi, încât nu eram atentă la ce vorbeau „cei mari”, nici măcar la zgomotul din jur. Acolo am început să înțeleg că aveam o capacitate specială de a mă concentra și a mă izola de lume.

Cu toate acestea, unele cuvinte au trecut prin stratul protector și mi-au perturbat liniștea. S-a spus că „existau lagăre de concentrare” și lumea se temea „că sunt primul pas spre ceva mai rău”. S-a mai spus, cu entuziasm, că „Aliații au debarcat în Africa de Nord și că luptă împotriva naziștilor”.

— Se zice că alături de englezi luptă trupele franceze ale generalului de Gaulle, a spus unul din prietenii tatălui meu.

— Da, așa este, luptă cu ei și vestita Legiune Străină, comandată de colonelul Dimitri Amilakhvari, eroul de la Narvik, i-a răspuns Léon cu admirație.

— Dacă naziștii încep să se simtă hărțuiți de francezi, se vor înmulți represaliile și raziile pe teritoriul francez, a zis alt prieten, îngrijorat.

Eu știam ce erau raziile și ce trebuia să facem în caz că vreodată aveau să vină la casa familiei Rapalian. Totuși, mi le închipuiam foarte departe de lumea mea.

Seara aceea a fost de neuitat pentru mine. Din mai multe motive. Unul dintre ele a fost că am auzit atunci, pentru prima oară, spre sfârșitul întâlnirii, că prietenii tatei aveau de gând să fugă în Elveția.

Inclusiv tata.

Mai multe nopți la rând n-am putut să dorm. Nu mă puteam gândi la altceva.

În seara aceea am învățat că barurile și cafenelele erau un fel de rețea neoficială de contacte, singura sursă de informații necenzurate într-o vreme în care ziarele și radioul erau în slujba guvernului de la Vichy. Singura organizație care se menținea în viață într-o epocă de dezolare.

În general, întâlnirile aveau loc în cafenele cunoscute, cu renume, din motive de siguranță; chiar dacă participanții trebuiau apoi să-și vândă sufletul ca să-și achite nota. Café du Rhône, Grand Café des Commerçants, Café de la Cloche, Grand Café de la Préfecture. Dar se organizau și în cârciumi întunecoase și rău famate, singurele locuri unde puteau veni persoanele cele mai notorii din forțele franceze din interior, mai cunoscute sub numele de Rezistența franceză.

Tata și mama ne-au dus și pe noi la cafenele și baruri, din când în când. Îi ajuta să arate ca o „familie normală”. Dar nu puteau s-o facă tot timpul, pentru siguranța lor și din cauză că nu aveau bani, fiindcă pe zi ce trecea înduram mai multe lipsuri.

În acele seri-nopți de cafenele, eu preferam să vorbesc cu Raymond sau să ascult muzică, dacă era. Sau să mă cufund în

gândurile mele. Dar înregistram și câte ceva din conversațiile „oamenilor mari”; acțiunile Rezistenței, care se înmulțeau și se diversificau, deschiderea unui nou front în nordul Africii aduceau un strop de speranță într-un război în care până în acel moment victoria fusese doar de partea unora. Adia un vânticel de iluzii.

Dar am auzit și vorbindu-se mult, cu ură și cu frică, despre un oarecare Pierre Laval, șeful cabinetului de la Vichy, acuzat că era un lacheu al naziștilor. Și despre un anumit Klaus Barbie, șeful Gestapoului, care tocmai fusese transferat la Lyon și care se bucura de o faimă dintre cele mai rele, din cauza crimelor comise în Olanda împotriva evreilor.

În orice caz, ieșirile la localuri aveau un avantaj, de care eu mă bucuram din plin; puteam să mă duc la toaletă! Niciodată nu era coadă, așa că mă duceam de câteva ori pe seară. Și îmi mai rămânea timp suficient și de stat în cafenea! Cu toate că, odată, fără niciun motiv special, m-a apucat plânsul. Nu puteam să mă stăpânesc!

O dată pe lună, sosea clipa cea mai dorită, mersul la băile turcești din apropierea gării! Ce emoție! Plăteam ceva, intram la duș și-l prelungeam cât puteam de mult. La Liège locuiam într-o casă unde curățenia era o obsesie. Mama, mai cu seamă, era o maniacă a curățeniei! În privința asta, semăn cu ea. Și eu eram foarte curată. Dar, bineînțeles, pe urmă am nimerit în căsoiul ăla plin de șobolani, paraziți și râie, unde aproape că nu puteai să te duci la baie...

Poate n-o să mă credeți. Dar pe drumul de întoarcere, cu toate că mă duceam să mă închid din nou în dulapul întunecos, mă simțeam norocoasă. Și știți ceva? Partea cea mai teribilă este că aveam dreptate.

Jean-Claude Rapalian

Totul s-a înrăutățit cu venirea lui Klaus Barbie la Lyon, în mai 1942.

Barbie era un ofițer superior de la Gestapo, care „se distinsese” prin atrocitățile sale la Amsterdam. Odată cu revenirea lui Pierre Laval la conducerea cabinetului de la Vichy, naziștii au avut mână liberă să acționeze și în sudul Franței. Și înainte se făceau *raffles*, razii, dar numai când existau denunțuri privind evrei ascunși. Sau ascunzători ale Rezistenței. Dar cu Barbie s-a schimbat totul; pe bună dreptate, în scurt timp, i se spunea deja „măcelarul din Lyon”...

Trăiam cu frica-n sân.

Aveam nevoie de bani. Dar de foarte multe ori, la ceasul cinei, tatăl meu Krikor, obosit, îi spunea mamei:

— De ce ne-om fi băgat în asta!

Totuși, nu avuseserăm prea multe neplăceri.

Până în acea noapte blestemată de vară. Nu-mi amintesc data exactă, dar țin minte că era foarte cald. Eu învățam la masa din sufragerie, îmi făceam temele de la liceu. Pe neașteptate, tata a deschis poarta și a strigat:

— Jean-Claude, e razie!

Vorbiserăm de multe ori despre acest subiect. Ce să facem și ce să nu facem. Dar când am auzit cuvântul „razie”, am înmărmurit. Am reacționat cu întârziere și am luat-o la fugă pe scări în sus, ca să-i anunț pe ceilalți. În primul rând, pe familia Wins, care reprezenta cel mai mare risc. *Monsieur Wins* era plecat, dar soția lui, Blima, a vorbit imediat cu

copiii și toți trei au coborât în fugă la parter. Apoi i-am anunțat pe spanioli, dar aceștia au preferat să rămână. N-au trecut nici cinci minute și s-au auzit lovituri puternice, care au zgâlțâit ușa casei.

Veniseră.

Charlotte

În fiecare zi, după ce ne sculam, eu și Raymond ne aranjam foarte bine paturile, ca să lăsăm impresia că nu dormise nimeni în ele. Pe urmă, fiecare își strângea lucrurile, chiar și pe cele mai mici, și le punea în valijoara lui. Acestea erau instrucțiunile precise ale tatălui nostru. Așa de grijuliu era tata Léon.

În seara aceea ne omoram timpul pe întuneric, fiindcă nimeni nu aprinsese lumina în salon. Deodată, s-a aprins lumina și Blima a deschis ușile dulapului:

— E razie, a murmurat cu glas îngrijorat. Luați-vă lucrurile și veniți cu mine.

M-a cuprins atât de tare panica, încât aproape că n-am mai putut să respir. Trebuia să acționez! Ne-am luat valijoarele, am ieșit în cea mai mare viteză pe culoar și am coborât scările, până am ajuns la ușa care dădea în stradă. Mama a deschis-o cu grijă; încă nu se vedea nimeni suspect.

— Haideti, Charlotte, Raymond; faceți ce am stabilit!

Și apoi a pornit pe strada armenilor, simulând normalitatea. Dintr-un salt am ajuns la containerele de gunoi și am încercat, fiecare în parte, să ne găsim o ascunzătoare. Eu m-am ascuns între două containere care erau lângă perete și sub un teanc de cartoane vechi și jechoase aruncate acolo. Raymond a făcut la fel. Nici n-am apucat să ne ascundem, când am văzut îngrozită că un grup de vreo douăzeci de polițiști francezi cu câini a apărut de după colț și înainta în marș forțat pe străduța unde ne ascundeam. Erau comandați de trei agenți de la Gestapo, cu uniforme lor de neconfundat. S-au împărțit în grupuri mai mici și au luat cu asalt câteva case. Băteau la uși violent, ca să inducă spaimă.

Un ofițer de la Gestapo și patru jandarmi cu un câine au dat buzna în casa armenilor. Din ascunzătoria mea am auzit strigătele polițiștilor, răspunsul lui Krikor, și apoi cizmele ofițerului bocănind pe scara din lemn. Din nou acel sunet blestemat care mă teroriza. Mi-am astupat urechile cu mâinile, cu toată puterea mea, și m-am străduit să nu mai aud nimic.

Jean-Claude Rapalian

Am deschis ușa exact când păreau că o vor sparge.

Un ofițer de la Gestapo s-a năpustit în casă însoțit de câțiva jandarmi și un câine, în timp ce striga numele tatălui meu: „Krikor Rapalian!” Evident, căutau ceva. Și erau înverșunați.

— Eu sunt, i-a răspuns tata cu voce stinsă.

— Știm că ascundeți lume! a vociferat ofițerul nazist într-o franceză mizerabilă.

— Dar sunt chiriași..., s-a apărât Krikor, alb la față și desfigurat.

Ofițerul n-avea chef de discuții. A răcnit un ordin în germană și a înaintat spre scară, urmat de acoliții săi. Noi mergeam în spatele lor. Știau ce căutau. Mai întâi, au fost spaniolii. Continuând să țipe, le-au verificat actele și i-au interogat. Dar nu erau obiectivul lor. I-au lăsat în pace cu dispreț. Atunci au început să caute prin casă; au deschis șifoniere și dulapuri și au scormonit în toate colțurile. Era evident că aveau informații. Până au ajuns în salon. Câinele s-a apropiat de dulap și a început să adulmece. Ne-am ținut respirația. Pe urmă, a lătrat ca și cum ar fi recunoscut ceva. Ofițerul german s-a repezit la dulap și a deschis larg ușile. Nu s-au văzut decât haine agățate. A dat la o parte hainele cu mâna... și au apărut paturile. A început să strige ca ieșit din minți, jandarmii și-au pregătit armele, iar câinii au lătrat tot mai furios. M-am temut de tot ce putea fi mai rău.

— Ale cui sunt paturile astea? Cine doarme aici? a spus printre urlete pline de ură, în timp ce amenința cu pistolul.

Nu i-a răspuns nimeni. Tensiunea a crescut până a devenit insuportabilă. Brusc, lângă mine a apărut Consuelo. Fata spaniolilor. Eu nu mi-am dat seama, dar fusese acolo tot timpul.

— *C'est à moi. Je dors là parce que mon frère Ramón a la gale*, i-a răspuns ofițerului de la Gestapo cu voce fermă, fără să se intimideze. *C'était l'idée de mes parents pour me protéger¹.*

Câinele s-a repezit la Consuelo, lătrând la câțiva centimetri de ea. Fetița a făcut față atacului cu un curaj admirabil.

— Și tu cine ești?

— Sunt Consuelo, sunt spaniolă, născută la Madrid.

¹ E patul meu. Dorm aici, fiindcă fratele meu Ramón are râie. A fost ideea părinților mei ca să mă protejeze. (în fr., în orig.)

Pentru o clipă, ofițerul n-a știut ce să facă. Ura lui a crescut, fiindcă se simțea înșelat, dar nu știa dacă de „turnătorul” lui sau de cei din casă. Probabil că s-a gândit la posibilitatea de a ne aresta și de a ne interoga pe toți la comisariat, folosind „metodele” care știa că nu dădeau greș. Pe urmă și-a amintit că Spania era o țară aliată a Germaniei și a guvernului de la Vichy și că, în general, își apăra cetățenii din străinătate, chiar dacă nu erau simpatizanți ai guvernului. „Câțiva porci jidani nu merită atâtea complicații”, și-a spus cu siguranță.

Atunci a făcut un pas înainte, s-a apropiat de fetiță și s-a aplecat până a ajuns cu gura lângă fața ei.

— Data viitoare e rândul tău, țigancă împutită! i-a scuipat în față, în timp ce-și plimba încet pistolul pe gâtul ei, cu degetul pe trăgaci.

Apoi s-a oprit, ne-a privit cu scârbă, a strigat câteva ordine și a plecat urmat de acoliții săi.

Charlotte

Din ascunzătoarea mea dintre containere, am reușit să văd ușa din stradă, care se deschidea. Imediat a ieșit câinele, care părea că-l târa pe unul dintre jandarmi. S-au auzit niște strigăte și a apărut ofițerul de la Gestapo, urmat de ceilalți polițiști. După câteva minute, toți membrii patrulei s-au strâns la intrarea în fundătură. În ciuda întunericii, mi s-a părut că văd cum îi duceau cu ei pe doi nefericiți (o fată și un băiat, amândoi foarte tineri), pe care îi arestaseră în una din casele vecine.

Momentele cele mai grele trecuseră; dar groaza care mă stăpâna continua să pulseze în mine. Am rămas nemișcată o

bună bucată de vreme. Nu aveam curajul să-mi scot capul și, cu atât mai puțin, să ies de acolo. Dacă se întorceau?

Abia atunci mi-am dat seama de o senzație neplăcută care mă deranjase din clipa în care mă ascunsesem în gunoi, un fel de gădilătură între degetele de la picioare și pe glezne. Am dat la o parte niște cartoane și m-am uitat la picioarele mele, prea puțin apărate de niște papuci, singurele încălțări pe care le-am nimerit când am fugit; cel puțin patru șobolani mari, cu blana lor scârboasă și cenușie și cozi lungi, mișunau printre picioarele mele. Mi s-a întors stomacul pe dos de scârbă, de-abia m-am putut stăpâni să vomit. Dar tot n-am avut curajul să-mi mișc picioarele. Îmi era mult mai frică de soldați decât de șobolani. Și, în plus, ei nu m-au mușcat cât timp am stat în gunoi. Mă considerau de-a lor!

Eram în viață, cine știe pentru cât timp. Dar cu ce preț! Doamne Dumnezeule, ce deveneam?

Giusto Pacella

Cum v-am spus, după înfrângerea Franței, clienții s-au schimbat mult. S-au redus. Și aveau și bani mai puțini. Cât despre bacșișuri... ce să vă mai spun!

Însă începând cu vara anului 1942 a fost și mai rău.

Se spunea că situația pe frontul rusesc nu era bună pentru nemți. Și că intrarea Statelor Unite în război, după bombardamentul japonezilor de la Pearl Harbor, la sfârșitul lui '41, schimbase mult lucrurile. Pe lângă asta, debarcarea Aliatilor în nordul Africii și incursiunile englezilor lui Montgomery și ale francezilor lui de Gaulle nu prea departe de sudul Franței au sfârșit prin a-i irita pe naziști și pe *collabos*, colaboraționiști. Descinderile au devenit frecvente și tot mai violente. Cei

arestați erau trimiși la cartierul general al Gestapoului, instalat la Hotel Terminus din Lyon, în apropierea gării. În curând, aceasta avea să fie vizuina personajului de care toți se temeau, un anume Klaus Barbie.

Clienții cafenelei erau tot mai rari. Nici măcar vinerea sau sâmbăta nu se ocupau toate mesele! Chiar și cele ale belgie-nilor și francezilor din nord au început să rămână libere în acele zile. Veneau tot mai puțini. Eu le duceam dorul tuturor acelor oameni amuzanți și vorbăreți, care mă tratau ca pe un prieten; „Ce mai faceți, don Giusto, nu ne-am mai văzut de mult timp!”, îmi spuneau, înainte de a-mi da comanda. Îmi cereau părerea și pe urmă spuneau: „Vedeți, nu vă ziceam eu? Don Giusto este un filosof al vieții”. Și tot timpul îmi aduceam aminte de fetița aceea, *la signorina del gelato di fragola*¹.

Ca să atragă clienții, patronului i-a venit ideea să aducă muzicanți.

A angajat un bătrân pianist afro-american și o solistă franțuzoaică, de vreo treizeci și ceva de ani, care aveau nevoie de o slujbă. Pianistul, căruia i se spunea Charlie, era încântat să interpreteze bluesuri și s-o acompanieze pe cântăreață; nu-i păsa câtă lume era în cafenea. Cât timp avea pianul aproape, era întotdeauna surâzător. Dar Michelle, cântăreața, era exact opusul lui. Părea foarte tristă și era greu să-i smulgi un zâmbet. Chiar și așa, am devenit prieteni buni și confidenți. De la ea am aflat câte ceva despre *signorina*.

Michelle cânta la Gran Café des Commerçants vinerea, sâmbăta și, uneori, duminica. Era singurul ei venit, cu care își acoperea chiria cocioabei din apropierea gării și cheltuielile

¹ Domnișoara cu înghețata de căpșuni (în it., în orig.)

necesare supraviețuirii. Trăia de pe o zi pe alta. Războiul o lovise din greu. Singurul ei frate murise când de-abia începuseră înfruntările, la sfârșitul aceluia *drôle de guerre*¹. Ea se născuse în Eure-et-Loir, dar după ocupație a emigrat la Lyon, în căutarea libertății. Ce decepție a avut, săraca! Acolo a cunoscut un militar veteran în rezervă, cu care a împărțit pahare, așternut și un pumn de visuri. Până când „Căpitanul ei” a simțit, la sfârșitul lui '41, că trebuie să se alăture Rezistenței. Din clipa aceea l-a mai văzut doar de două ori, cu mari riscuri, și a primit șase mesaje de la el. Era singură, săracă, iar cariera ei părea sfârșită. Cum să nu se simtă prost această *ragazza*!

Îi plăcea să facă plimbări lungi. Plimbarea este bună pentru oamenii singuri, știți, îi face să-și uite grijile. Deși în epoca aceea... puteai să vezi scene mai înspăimântătoare decât cele pe care încercai să le uiți. Oricum, în acele plimbări lungi s-a întâlnit de mai multe ori cu *signorina*. Întotdeauna în aceeași parte a orașului, în jurul gării, pe un teren viran, de unde se zăreau trenurile sosind și plecând din Lyon. Să fi avut oare acolo vreun prieten? Sau o încânta doar să se uite la trenurile ce veneau și plecau neîncetat?

Charlotte

După acea primă razie, nimic n-a mai fost la fel.

Era evident că aflase cineva de ascunzătoarea noastră și informase Gestapoul. Cineva care ne văzuse intrând și ieșind de multe ori din casa armenilor. Sau, poate, pur și simplu, vreunul dintre cei din casă vorbise mai mult decât trebuia la magazin sau la vreo cafenea, ca un nesăbuit.

¹ „ciudatul război” (în fr., în orig.)

Dar de ce se interesa armata germană sau Poliția franceză de doi copii ca mine și ca Raymond? Ce pericol puteam reprezenta noi?

După aceea, au mai fost și alte razii în cartierul nostru, din ce în ce mai frecvente. Nici nu se dădea bine alarma, că alergam la ascunzătorile de la gunoi, printre prietenii noștri, șobolanii... Dar cei turnați nu mai eram noi; uneori, nici măcar nu percheziționau casa armenilor, iar când o făceau, inspecția părea mai curând de rutină.

Am revenit la tăcerea, întunericul și singurătatea primelor noastre luni în dulap. În acele zile, părinții noștri ne-au dat „lecții” ca să știm cum să ne descurcăm dacă ei erau arestați și rămâneam singuri. Mama ne sfătua cu generozitatea pe care și-o păstrase: „Orice s-ar întâmpla, niciodată să nu le păstrați ranchiună celorlalți; asta vă otrăvește sufletele”.

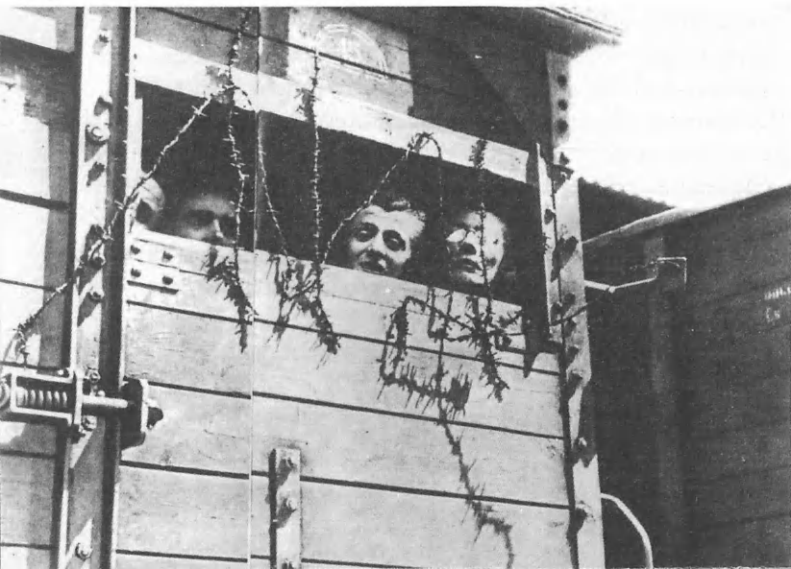
Nu aveam jucării. „Mâinile unui copil trebuie să se miște”, spunea Blima. De aceea, aduna de pe străzi acele *tracts* sau foi volante pe care le aruncau naziștii și colaboraționiștii de la Vichy (orașul Lyon era mereu inundat de acele manifeste mizerabile) și, cu sfântă răbdare de mamă, ne făcea „jucării” sau ne pregătea foi de hârtie pentru lucru manual. Ce ironie! Trăiam închiși într-un dulap și ne omoram timpul cu jucării făcute din foi volante... care îndemneau populația să-i denunțe pe evreii ascunși!

Ieșirile la cafenele au devenit o excepție. Cât de mult duceam dorul înghețatelor mele de căpșuni! Și ieșirile solitare s-au rărit, ieșiri pe care le făceam cu tot mai multă grijă și în secret. Frica era tovarășa mea de plimbare. Iar singurătatea extremă era o tehnică de supraviețuire. Nu voiam să privesc, nici să fiu privită, voiam să mă fac nevăzută. Nu-mi mai plăcea să mă duc în centru, unde era lume multă; putea să mă recunoască cineva. Preferam să merg spre suburbiile

mai puțin populate. Și adesea ajungeam în același loc, o colină mică, dincolo de gară, de unde se vedeau trenurile plecând din Lyon. Mă fascina să privesc cum plecau trenurile, să mă uit cum se pierdeau în câmpie, atât de rapide și atât de libere...

Până când, într-o după-masă, când soarele apunea, mi-a atras atenția un vechi tren de vite care se deplasa încet. M-am uitat la el distrată — trenurile de marfă și de vite mă atrăgeau cel mai puțin —, când, pe neașteptate, mi s-a părut că printre scândurile vagonului... se iveau brațe și mâini!

Dar nu era posibil! În mod sigur, nu văzusem bine din cauza luminii slabe a apusului. M-am oprit brusc și am încercat să mă apropii puțin. Trenul se îndepărta deja, eu eram foarte neliniștită, m-am uitat cât am putut de atentă și... ce groaznic! Niciodată n-am putut uita imaginea aceea! Brațe, mâini și picioare umane se străduiau, într-o încercare disperată și inutilă, să scape prin spațiile dintre scândurile pereților din lemn ai vagoanelor.

FETIȚA CARE PRIVEA TRENURILE PLECÂND

Cine erau nefericiții care călătoreau în acele vagoane? De ce erau transportați în acel mod atât de înfiorător? Unde îi duceau?

M-am întors la casa armenilor cu inima zdrobită. Eram îngrozită. Nu știu de ce, dar nu le-am putut povesti părinților mei ce văzusem. M-am ascuns în întunericul dulapului și, timp de câteva zile, nu am putut să scot nici măcar un cuvânt.

III

VÂNTUL ÎNECĂCIOS AL DEȘERTULUI

Nordul Africii, aprilie și mai 1942

Domingo López Delgado

Pe 15 aprilie am înconjurat Cornul Africii și am intrat în golful Aden, în drum spre Canalul Suez.

După o zi, am pătruns în Marea Roșie, prin strâmtoarea Bab el-Mandeb. Coasta, care era foarte aproape, atât la babord, cât și la tribord, dădea impresia de ariditate și de dezo-lare. Niciun arbust, nicio pată verde de vegetație. Căldura era înăbușitoare. Pe mare, bancuri de rechini mișunau în jurul vaporului nostru, *Île-de-France*. După trei zile, am primit ordin să debarcăm. Primul lucru pe care l-am văzut a fost monumentul în onoarea lui Ferdinand de Lesseps, construc-torul canalului. Apoi am străbătut localitatea Suez.

A doua zi, ne-au transportat în camioane la Troops Tran-sit Camp. Acolo, pentru prima dată după cinci luni de când plecaserăm din Uruguay, am simțit apropierea războiului. Trecuserăm prin insula Trinidad, în Caraibe, Halifax, în Canada (portul unde se formau convoaiele pentru traversa-re-a Atlanticului), Belfast, în Irlanda de Nord, Londra (unde am făcut instrucție la Old Dean Camp din Camberley),

Aldershot (în al cărui spital ne-au făcut controlul militar și ne-au vaccinat contra bolilor și „ciumelor” la care aveam să fim expuși), Liverpool, Capetown și Durban, în Africa de Sud. În sfârșit, jumătate de lume! Dar acum eram aproape.

În lunile acelea am trecut prin multe experiențe. Cea care m-a impresionat cel mai mult a fost la Durban. Într-o zi la prânz, ne-am dus să luăm un autobuz, sub soarele arzător. În stație era o bancă veche, pe care se înghesuiau numeroși indivizi de rasă neagră. Alături, o altă bancă, în condiții bune, pe care nu stătea nimeni, cu un mic anunț: „numai pentru europeni”. Când ne-am urcat în autobuz, discuri roșii indicau puținele locuri unde „ei” se puteau așeza. Mi-a clocotit sângele în vene. Eu iubeam libertatea, iar acel rasism mi-a făcut greață.

Ne-am și călit. Într-atât, încât mulți voluntari au abandonat și s-au întors acasă. Poate aveau o idee cinematografică despre războiul în care credeau că vor fi „junele-prim din film”. Dar nu-i învinovățesc. Viața noastră era foarte dură. Și balul nu începuse încă...

Am traversat Canalul Suez pe plute. Pe urmă, ne-au dus cu trenul până în portul Haifa. Profitând de apropierea de oraș, ne-am luat cu noi hainele „civile” și le-am schimbat pe bani buni. Asta ne-a permis să ne refacem după toate neplăcerile interminabilei călătorii; am făcut turul tuturor barurilor din Haifa, așa că, la căderea nopții, eram într-o asemenea stare de veselie, că am sfârșit cu o zarvă nemaipomenită.

După câteva zile, ne-au transportat în camioane până la Beirut, unde ne-au încartiruit în cazarma Dépôt des Troupes du Levant. Am fost conduși în fața unui locotenent.

— De unde veniți?

— Sunt cordobez, a răspuns mândru Luis Pardo, care călătorise cu noi, foarte degajat.

— Cuum?

Din Argentina, l-a lămurit.

— Aha, și înainte cu ce vă ocupați?

— Eram angajat la o fierărie.

— Și dumneavoastră? s-a uitat spre Antón Salaverri.

— Student la drept, din Uruguay.

Atunci s-a uitat la mine.

— Eu eram soldat în armata Uruguayului.

— Aha! a făcut locotenentul, în timp ce un subofițer nota informațiile.

Așa a continuat interogatoriul scurt al voluntarilor care se alăturaseră Forțelor Franței Libere, printre care mă aflam și eu. Și, de asemenea, alți douăzeci și trei de sud-americieni. Când a terminat, locotenentul s-a adresat ofițerului și, cu un glas răsunător, ca să-l auzim, a spus:

— Foarte bine. Toți sunteți detașați la Legiunea Străină.

Am simțit cu toții un fior prin șira spinării.

Legiunea Străină! Ne-am uitat unii la alții, muți de uimire. Urma să facem parte din legendara și mândra unitate de elită care nu se predase niciodată în toată istoria ei, de când fusese creată, în 1831. Nu ne venea să credem!

Facundo Peláez (21 de ani), meșteșugar, voluntar uruguayan în Legiunea Străină

Am înțeles foarte repede că în Legiune exista o rivalitate surdă între ofițeri și soldații mai căliți, pe de o parte, și voluntarii ca noi, care eram „răcanii”, considerați prea tineri ca să ne bucurăm de un loc în această glorioasă unitate de luptă, de care erau atât de mândri.

Caporalul belgian Delese, poreclit *Nené le Terrible*, care era de mulți ani în Legiune și purtase multe bătălii, a fost

însărcinat să ne „domesticească”. N-a pierdut ocazia să-și arate antipatia și dorința de a ne supune cu autoritatea lui.

Până când, într-o zi, a întrecut măsura. După-amiază, în orele de odihnă, pe căldura infernală a verii din Orient, s-a oprit la ușa dormitoarelor noastre și a început să strige:

— Alinierea! Alinierea!

Ne-am uitat unii la alții; nu eram dispuși să tolerăm abuzul de a sta sub razele soarelui de amiază, în timpul nostru de odihnă, fără niciun motiv. Domingo, care era unul dintre liderii firești ai grupului, ne-a spus imediat:

— Dacă și voi săriți când vin ceilalți să-l ajute, pe ăsta îl bat eu.

— De acord! am spus noi toți.

Nené le Terrible continua să strige.

— Să ne aliniem? Din ordinul cui? l-a întrebat unul dintre băieți, ca să fim siguri că nu era un ordin de sus.

— Din ordinul meu. Eu sunt legea aici!

Întrecuse măsura! Domingo s-a năpustit asupra caporalului, dându-i un pumn în nas și izbindu-l de perete. Și în spatele lui am apărut noi toți. *Le Terrible* nu-și putea crede ochilor și a fugit trăgând focuri de armă și strigând:

— Mă atacă răcanii!

Așa cum am presupus, vreo douăzeci de „vechi” legionari, dintre care unii cu chipuri ce te înspăimântau, s-au aruncat asupra noastră. Nu s-au folosit decât pumnii și lupta s-a încheiat la egalitate, dar parcă ei au încasat-o mai rău.

A doua zi, ne-au adunat pe toți în același dormitor. Ne-am temut de ceea ce era mai rău. Am trăit câteva zile de tensiune și de amenințări. Am fost pe punctul de a ne lua la bătaie, dar de data asta cu arme! Cu toate acestea, în zilele următoare am rămas surprinși. Ne puseseră la încercare. Și nu dăduserăm greș.

Mai era un personaj sinistru, zis *Bébé le Parisien*, care, într-o bună zi, a pronunțat sentința: „Puteți face parte din Legiune”, ne-a spus, spre uimirea noastră. Dat dracului tipul! Cu trecerea timpului, acei bărbați neciopliți au devenit cei mai buni tovarăși de arme. Cine ar fi crezut!

Într-un fel, am început să ne însușim legendara deviză: *Legio Patria Nostra*. Legiunea este patria noastră.

Domingo López Delgado

Am plecat din Beirut spre Cairo. În ultimele zile ale antrenamentului, căpitanul Jean Simon, alături de care am luptat patru ani în război, mi-a propus să intru în echipa de box a Franței Libere, într-un campionat organizat de Armata a 8-a britanică. Mă făcusem cunoscut ca omul cu „chip de fier și lovitură de taur” în lungile călătorii transoceanice, unde nu prea aveai multe de făcut. Dar acel campionat a fost consacrarea mea! Cronicarul de la *Ziua din Cairo* a scris: „În decursul meciului, luptătorul francez originar din Uruguay, Domingo López, a reușit un *foudroyant*¹ knockout asupra adversarului său și l-a trântit pe saltea”. Am câștigat premiul la categoria mea.

După două zile, am primit ordinul să ne pregătim de plecare. Nu ni s-a spus nimic despre destinație. Dar, la scurt timp după aceea, noutățile circulau în șoaptă printre legionari.

— Plecăm pe front!

— Da, dar unde?

— Se zice că la Bir Hakeim!

Reacțiile au fost diferite. Unii, mai informați, repetau cu uimire și fascinație:

¹ Fulgerător (în fr., în orig.)

R.A.F. STATION HELIOPOLIS

BOXING TOURNEY

EGYPTIAN AMATEUR BOXING FEDERATION

v.

R.A.F., HELIOPOLIS

SATURDAY, JANUARY 23, 1943

at the Heliopolis Sporting Club Ground

Commencing 8.30 p.m.

PROGRAMME P.T. 1

Welterweight

F/Sgt. Mulder, R. A. F. v. Soliman Abbas

Remarks

Flyweight

L. A. C. Ellwood, R. A. F. v. Mohamed Said

Remarks

Special Welterweight Contest (3 x 2-Minute Rounds)

L.A.C. Whitbread, R.A.F. v. Dominico Lopez
(Fighting French)

Remarks

Light Heavyweight

L. A. C. Muir, R. A. F. v. Fouad Kamel

Remarks

Special Lightweight Contest (Six 6 2-Minute Rounds)

Johnny Daglish v. Pte Daniel Carabello, U. S. A.
All American Champion

Remarks

Lightweight

L. A. C. Wilson, R. A. F. v. Mustafa Nour

Remarks

— Bir Hakeim!

Ceialți, și noi printre ei, de-abia atunci am aflat că era vorba despre un dezolant punct strategic în imensitatea deșertului Libiei. Ofensiva nemților era în plin apogeu și trupele engleze se retrăgeau din fața înaintării zdrobitoare a numitului Afrika Korps comandat de feldmareșalul Erwin Rommel, mitica Vulpe a Deșertului. Forțele sale traversaseră toată Libia, iar acum se apropiau de frontiera cu Egiptul. Dacă reușeau să-l cucerească, însemna că ajungeau la Orientul Apropiat și la sondele de petrol din sud. Și acela ar fi fost sfârșitul! Situația era critică pentru Aliați. Bir Hakeim era un punct-cheie în strategia lui Hitler.

Am plecat. Cu puțin înainte de a ajunge la Alexandria, ne-a surprins o furtună de nisip, care nu lăsa vehiculele să avanseze. Convoiu era compus din treizeci de camioane, care transportau obuze de artilerie și circa o sută de oameni pentru a întări poziția. În noaptea aceea am dormit la Alexandria. Odată cu primii zori ne-am continuat marșul.

După ora douăsprezece, am zărit niște fortificații stranii, care, la prima vedere, păreau că se află în pustiu. Totuși, pe măsură ce ne-am apropiat, am început să descoperim, pe jumătate îngropate, piese de artilerie, camuflaje antiaeriene, tancuri, vehicule de transport, puncte de comandă și cantine. Doar spitalul de campanie se vedea pe teren, identificat cu o cruce roșie, ca să nu fie bombardat de avioane. Tranșee și gropi erau refugiul a mii de oameni. În curând, avea să fie și al nostru.

Era seara zilei de 25 mai 1942. Ajunseserăm la Bir Hakeim.

Cineva a spus că numele însemna Cazanul Diavolului. Era un loc misterios și înfricoșător în același timp. În aer se simțea mirosul viitoarei lupte.

Cu toate acestea, nimic nu ne făcea să bănuim că în următoarele două săptămâni aveam să intrăm în istorie.

Bir Hakeim, deșertul Sahara, Libia, 25 și 26 mai 1942

Domingo López Delgado

Sahara! De câte ori, la școala din Rocha, nu-mi imaginasem acest deșert nemărginit, ascultând-o pe învățătoare vorbind despre dunele sale nesfârșite, despre caravanele de cămile, beduini... În mintea mea de copil de opt sau zece ani,

suna a legendă. Și de ce nu? De câte ori nu mă închipuisem în acel deșert trăind aventuri eroice!

Dar deja aveam 24 de ani. Și realitatea era că mă aflam în plin deșert al Saharei. Și nu numai asta; mă aflam în plin război, poate cel mai crunt din istoria omenirii. Și era un loc atât de diferit de cel pe care mi-l imaginasem!

Sahara este o mare de nisip cu temperaturi în medie de peste patruzeci de grade, care pot ajunge la șazeci. Soarele brusc și dispare în fugă. Când se ascunde, temperaturile coboară sub zero grade în mai puțin de două ore și terenul pare că se congelează. Nisipul zburător este permanent. Fin ca praful, intră printre haine, în gură și în ochi, obligându-te să-ți pui niște ochelari speciali. Ca să nu mai vorbesc despre furtunile de nisip, care, când se dezlănțuie și te surprind în mijlocul deșertului, parcă ai fi în largul mării; nu există adăpost unde să te refugiezi.

Nu era ușor nici să mănânci. De cum scoteai mâncarea, apăreau roiuri negre de muște, ca și cum s-ar fi ivit din neant, care nu-ți dădeau de ales: ori mâncai înghițind muște, ori nu mâncai! Era imposibil să scapi de ele. Nu era mai ușor nici să ne facem nevoile. Trebuia să recurgem la o stratagemă complicată pentru a evita ca muștele să producă un efect devastator în părțile intime ale corpului nostru.

O altă mare problemă era lipsa cronică de apă. Cea existentă la Bir Hakeim era minimă. Cea mai mare parte se aducea în camioane cisternă din locuri îndepărtate, ca de pildă Tobruk. Se distribuia în bidoane și era raționalizată în mod strict. Nici vorbă să faci baie! De aceea, ne umpleam frecvent de păduchi, pe care îi combăteam pulverizându-ne cu DDT¹ și tunzându-ne zero.

¹ Insecticid folosit începând din 1940, astăzi interzis în multe țări din cauza toxicității (N. red.)

Ce departe eram de acele fantezii infantile!

Cu toate acestea, exista ceva ce compensa totul. Se intuia, se simțea în aer că fapte importante erau pe punctul de a avea loc. Și eu eram acolo! Într-un loc decisiv în bătălia pentru libertate. Era ceea ce visasem. Și eram dispus să plătesc prețul pentru acest vis.

La Bir Hakeim domnea o activitate intensă. Ofițeri și soldați săpau gropi adânci în pământul roșiatic și nisipos. Adăposturile împotriva bombardamentelor erau întărite cu saci de nisip și acoperite cu orice material se putea găsi (lemne, pietre, bucăți de fier, rămășițe din război). De-abia atunci am înțeles sfatul instructorului nostru de la Londra: „Oriunde veți ajunge, săpați o groapă și ascundeți-vă în ea.” Dintr-odată, când încă încercam să ne adaptăm la rigorile noii vieți, am fost chemați să ne prezentăm în fața comandantului-șef, fără alte explicații.

După un drum scurt, ne-am prezentat într-un cort de campanie, nu cu mult mai mare decât celelalte, de asemenea, pe jumătate îngropat în nisip. Eram, printre alții, Zerpa, Bolani, Salaverri, Sequeira, argentinianul Pardo și eu. Ne-a primit un aghiotant al comandantului, foarte simpatic, care se remarcă prin statura lui mică și fiindcă trăgea un picior. Pe urmă am aflat că se numea Jean-Baptiste Renard.

— Bine ați venit la stațiunea turistică Bir Hakeim! ne-a spus surâzător. Mă duc să-l chem pe comandant, ca să vă cunoască și să vă repartizeze.

Până în clipa aceea nu știam pe cine vom cunoaște. Nimeni nu ne spusese niciun nume. În acel moment, foaia cortului s-a ridicat și, însoțit de Jean-Baptiste, a apărut un bărbat cu multă prestanță: înalt, elegant, cu o față pătrătoasă

și o privire energică, îmbrăcat în mod impecabil și purtând cu mândrie chipiul alb al Legiunii Străine.

— Locotenent-colonelul Dimitri Amilakhvari vă va spune bun-venit și vă va repartiza la unități, ne-a zis Jean-Baptiste, ca și cum ăsta ar fi fost lucrul cel mai firesc din lume.

Am rămas înmărmuriți. Era legendarul prinț Amilakhvari, în persoană, venit să ne întâmpine! Uluiala și admirația erau evidente pe chipurile noastre.

Ne-a adresat câteva cuvinte de bun venit și, cu o ușurință surprinzătoare, ne-a repartizat pe fiecare la unitatea lui. Acel om părea că-i știa pe dinafară pe toți soldații săi și avea în minte fiecare centimetru pătrat din acel pustiu mizer. Era impresionant!

Amilakhvari știa, într-adevăr, să-și câștige încrederea și lealitatea soldaților săi. Au fost de ajuns câteva minute de contact cu emblematica sa personalitate ca să ne reîntărim motivele care ne conduseseră, de la o asemenea depărtare, la ororile războiului. Și hotărârea noastră fermă de a ne risca viața pentru libertate și pentru Franța.

**Jean-Baptiste Renard (25 de ani), aghiotant al
comandantului Semibrigăzii a 13-a
a Legiunii Străine, locotenent-colonel
Dimitri Amilakhvari**

Cum să nu-mi amintesc de acel grup de sud-americieni și spanioli!

Scandalagii, vorbăreți, nemulțumiți, uneori indisciplinați sau prea zgomotoși. Dar erau soldați buni. Aveau cele două calități care nu se învață în nicio academie militară: loialitate și vocația sacrificiului. Unii erau veterani din Războiul Civil

spaniol, în care fuseseră înfrânți și obligați să se exileze. Dar sud-americanii au renunțat la o viață liniștită în țări îndepărtate ca Argentina, Uruguay sau Chile, ca să traverseze oceanul și să se arunce într-un război feroce, numai pentru a-și onora rădăcinile sau a-și sluji idealurile. Dintr-o datorie de conștiință. În plin secol XX! *Chapeau!* Jos pălăria!

Eu m-am născut aproape de Reims, în Châlons-en-Champagne. De mic am avut vocație militară. Dar fizicul nu m-a ajutat deloc... După multe demersuri și cu sprijinul câtorva prieteni ai tatălui meu, am reușit să fiu admis la Academia Militară de la Saint-Cyr. Mi se spunea că statura mea era mai mică decât cea regulamentară. Ca să vedeți! Eu voiam doar să-mi slujesc patria și nu puteam s-o fac pentru că eram prea scund!

Când mi-am terminat studiile, după câțiva ani, războiul era iminent și era nevoie de toți bărbații disponibili. Am fost repartizat la Semibrigada a 13-a a Legiunii Străine. Când a izbucnit conflictul, am ajuns foarte repede pe front, în campania din Norvegia. Dar în timpul glorioaselor acțiuni de la Narvik, unde am obținut o victorie răsunătoare, am fost rănit la piciorul stâng de o rafală de mitralieră. Ar fi putut să fie mai rău. Dar a fost destul de grav ca să rămân șchiop pe viață. Și acesta a fost sfârșitul carierei mele militare! În ciuda tuturor medaliilor pe care le-am primit pentru curajul demonstrat în luptă, amărăciunea mea era enormă. Să știți că am ajuns să mă gândesc la ce-i mai rău...!

Și atunci a apărut comandantul Amilakhvari. La picioarele patului meu, la spital.

— Renard, am nevoie de dumneavoastră ca aghiotant, m-a luat el prin surprindere, pe un ton care nu admitea replică. De cum vă recuperați, prezentați-vă la comandamentul meu.

Nu cred că avea nevoie de mine cu adevărat. Dar eu aveam nevoie de vorbele lui. Recuperarea a fost mai rapidă decât mă așteptam și, după puțin timp, eram la ordinele lui. Erau vremuri grele pentru Franța. Am suferit rușinoasa capitulare în fața naziștilor în iunie 1940, numită în mod greșit Armistițiul de la Rethondes. Cu toate acestea, aproape imediat, ne-am simțit inimile vibrând din nou, de astă dată de fericire. Pe 18 iunie, generalul Charles de Gaulle a lansat celebrul său *Appel*, chemarea către toți francezii, cerându-le să continue lupta. Au fost puțini cei care au răspuns din primul moment. Dar Dimitri Amilakhvari a fost printre ei. Și eu alături de el, spre marea mea mândrie. El obișnuia să spună: „Noi, străinii, avem un singur mod de a-i demonstra Franței recunoștința noastră pentru felul în care ne-a primit: jertfindu-ne viața pentru ea”. Eu nu eram străin, dar gândeam la fel.

Am trecut prin momente foarte grele, încercând să creăm o armată capabilă să lupte pentru Franța Liberă. De-abia după un an, în iarna lui 1941, am izbutit să adunăm o forță în stare să facă față nemților și italienilor care dominau nordul Africii. Pe atunci, Semibrigada a 13-a avea trei batalioane și o mie șapte sute de oameni. Sub conducerea lui Amilakhvari, ofițeri de prestigiu, precum căpitani Babonneau, Pierre Messmer, Pâris de Bollardièrre, Brunet de Sairigné, Puchois și Jean Simon, reînnoiseră credința și întăriseră morală în luptă a acestor trupe care serveau sub vechi și glorioase devize. Ne lipsea doar armamentul adecvat. Și pe acesta l-am obținut în primele luni ale anului 1942, în timp ce instrucția voluntarilor devenea tot mai dură. Printre voluntari, în Semibrigadă exista și o femeie! – singura femeie din toată istoria Legiunii Străine, britanica Susan Travers, căreia i se spunea, chiar din inițiativa lui Amilakhvari, *Miss*.

Trebuie să fiu foarte corect în ceea ce-l privește pe comandantul Amilakhvari, care avea în Franța o soție frumoasă și doi copii, pe care îi adora și căroră le ducea dorul. Dar este știut faptul că între comandant și *Miss* a existat... în fine... o legătură. Deși asta a fost demult. Acum Travers era șoferul generalului Marie-Pierre Koenig, comandantul tuturor trupelor din Bir Hakeim. Mă rog... și de data asta se comentau unele lucruri.

Pe de altă parte, trebuie să fiu sincer: pentru a se crea o forță de o anumită magnitudine, a fost necesar să fie încorporați tineri recruți francezi și voluntari de cele mai felurite origini. Ambele situații au creat probleme.

Foarte curând, a fost evidentă scindarea diviziei între „cei vechi” și „cei noi”. Dar tinerii aduceau cu ei, pe lângă entuziasm, credința în victoria finală a Aliaților. Ceva ce la începutul lui '42 lipsea pe tot frontul. Rezultatele, atât în Est, cât și în Vest, nu încurajau această credință în victorie. Totuși, nu peste mult timp, avea să se demonstreze, chiar aici, că victoria era posibilă.

De altfel, mulți spuneau că brigada noastră semăna cu Societatea Națiunilor. Și că avea să sfârșească la fel. Ca Turnul Babel! Însă admirația pentru Franța și libertate, folosirea aceleiași limbi (pe care unii o vorbeau stricat, cum puteau) și, mai ales, frăția din tranșee au transformat această masă pestriță de oameni într-o puternică forță de luptă. Deși în sânul ei era posibil să găsești, pe lângă francezi, soldați belgieni, tahitieni, senegalezi, spanioli, evrei din Palestina, libanezi și un număr nesfârșit de alte naționalități. Inclusiv pe zgomotoșii sud-americieni, care, după puțin timp, m-au poreclit ștrengărește

Vulpița Rengo a Deșertului, făcând aluzie la numele meu și la celelalte calități...

Facundo Peláez

Din fericire, majoritatea prietenilor mei apropiați au ajuns, ca mine, la Batalionul al 2-lea din Semibrigadă. Dar la unități diferite: Domingo, Bolani, Zerpa și eu am fost reparțiți la căpitanul Jean Simon. Salaverri și Pardo au fost trimiși la unitatea căpitanului De Sairigné, iar Sequeira s-a înrolat în Compania a 5-a de Infanterie, comandată de căpitanul Morel.

Fiecare și-a luat lucrurile și s-a îndreptat spre unitatea lui, în timp ce toți gândeam cum naiba să ne adăpostim, pierduți în acea mare de nisip, unde războiul era pe punctul de a izbucni.

Dintr-odată, un Ford Utility a frânat brusc în fața cortului comandantului Amilakhvari. În mijlocul unui nor de praf provocat de frâna bruscă, am văzut coborând un ofițer de grad superior, urmat de o femeie.

— Este generalul Koenig! a spus cineva cu admirație.

Ceilalți soldați au încuviințat, în timp ce unii se opreau din treburi ca să asiste la scenă.

— Și vine cu *Miss*!

Atunci trebuie să mărturisesc că toți ne-am întrerupt lucrul ca să privim curioși. *Miss* se mișca agil și cu eleganță, deși era greu să-i distingi formele, așa cum era îmbrăcată, în uniforma de campanie. Eram în ajunul unei înfruntări încrâncenate și decisive, în mijlocul pustiului. Dar chiar și așa, spiritul nostru latin a ieșit la suprafață.

— Și se duc să se întâlnească cu Amilakhvari... Doar ei trei... Asta poate sfârși foarte rău! a comentat un compatriot cu ironie.

— Sau foarte bine! a intervenit altul, obligându-ne să ne ascundem zâmbetul. Să fie oare un *ménage à trois*?

Susan Travers* (32 de ani), Miss, adjutant în Legiunea Străină, cu funcția de șofer al generalului Marie-Pierre Koenig

Prima oară când l-am văzut pe comandantul Dimitri Amilakhvari plimbându-se pe puntea vaporului *Neuralia*, am știut că avea o problemă. Era un prinț athletic și foarte frumos, cu maxilarul pătrat și trăsături pronunțate, adorat de oamenii săi și considerat irezistibil de femei. Amilakhvari, membru venerat al Legiunii Străine, exilat permanent din țara sa natală de când fugise la paisprezece ani de invazia bolșevică, era căsătorit cu una dintre cele trei prințese Dadiani, cunoscute ca fiind cele mai frumoase din Europa.

După ce a absolvit cu brio Academia Militară de la Saint-Cyr, s-a remarcat în Maroc și în Norvegia și s-a alăturat lui de Gaulle în 1940, aducând cu el mulți oameni de încredere. Prințul, care nu se desprindea niciodată de cunoscuta lui capă verde, erou al Norvegiei și supraviețuitor al unor atacuri cu mitralii care au fost pe punctul de a-i zbură capul în mai multe ocazii, inspira curaj, iubire și fidelitate în egală măsură. Avea pe atunci 35 de ani și își pregătea oamenii să lupte în ceea ce se prevedea a fi un lung și sângeros conflict împotriva forțelor Axei pe pământ african.

Eu nu cunoscusem pe nimeni cu o personalitate atât de magnetică precum cea a lui Amilakhvari, căruia prietenii îi

spuneau cu drag Amilak. Ochii săi albaștri și limpezi străluceau și, când mă privea, simțeam că parcă îmi dezgoleau sufletul. Era un expert în arta seducției, iar accentul lui georgian nu făcea decât să-i sporească atracția. Prima dată când s-a apropiat de mine, eu priveam marea de pe punte, cu părul în bătaia vântului. S-a apropiat și m-a mângâiat pe braț cu degetele, cu un gest atât de senzual, că mi s-a tăiat răsufierea.

— Se spune că, dacă privești marea suficient timp, spiritul ei îți răpește o parte din suflet, mi-a zis.

Domingo López Delgado

Pe 26 mai, dimineața devreme, am fost convocați de comandantul nostru, căpitanul Jean Simon. Acest ofițer și-a dobândit faima pe bună dreptate ca protagonist al unei fapte neobișnuite. După capitularea lui Pétain în iunie 1940, Simon și căpitanul Pierre Messmer au fugit cu un vapor italian care a plecat din Marsilia. Odată ajunși la bordul vaporului, care făcea parte dintr-un convoi, militarii, înțeleși cu căpitanul navei, au simulat o avarie și s-au abătut de la itinerar, până au ajuns la Gibraltar. Apoi au obligat echipajul să continue călătoria până la Liverpool, unde s-au alăturat trupelor lui de Gaulle.

Simon era un blond înalt, zvelt, ce vorbea cu o voce pițigăiată; când l-am cunoscut, ne-a făcut o impresie proastă. Nu era cu mult mai mare decât noi și era chior. În Siria, un glonț îi distrusese ochiul drept. În scurt timp, ne-am dat seama că avea „doi”.

— *Bonjour*. Numele și țara de origine.

— López Delgado, Domingo. Uruguay.

— Pardo, José Luis. Argentina.

— Zerpa, Fulvio, uruguayan.

Și am continuat așa, unul după altul. Când a terminat, ne-a ținut un scurt discurs, cu glasul acela deranjant:

— Dumneavoastră sunteți voluntari. Veniți de departe ca să luptați pentru patria mea și vă sunt recunoscător, ne-a spus. Fără îndoială, aveți cele mai bune intenții. Acum însă trebuie să știți că războiul nu este o petrecere, aici venim să murim și să omorâm, a zis respirând profund și a făcut o pauză, ca să ne lase timp să reflectăm la cuvintele lui. O să vedeți asta foarte curând. Asta e tot.

După câteva momente, un subofițer ne-a condus la pozițiile noastre. Mie mi-a revenit rolul de servant la un tun de 75 de milimetri, sub conducerea sergentului-major Luis Artola, un basc veteran al războiului din Spania. Trăgător era alt spaniol, Invernón, ochitor, un evreu francez, Grinbaum, și încărcător, un polonez. Servanții eram: eu, un belgian pe nume Rimbaud și un spaniol, andaluzul Flores.

— Spune-mi, te pricepi la așa ceva? m-a întrebat bascul Artola.

— Deloc, domnule sergent.

— Bine; atunci o să începi ca prim-servant, a hotărât autoritar. Așa că te bagi în tranșeea aceea, în spatele soldatului de acolo.

M-am executat și am intrat în tranșee.

— Și acum ce fac?

— Deocamdată, nimic. Când o să înceapă „balul”, cel din spatele tău îți va da un obuz, pe care-l pasezi celui din fața ta. Și nu-ți scoate capul afară!

— Ai sosit într-un moment nasol, mi-a zis belgianul încet.

— De ce?

Andaluzul, care era aproape, fără să aștepte răspunsul belgianului, a intervenit în conversație:

— Văd că vorbești spaniolă, de unde ești?

— Sunt sud-american, din Uruguay.

— Dat în mă-sa, băiatu'! a exclamat Flores. Și ai venit din America să-ți bagi nasul în iadul ăsta, nefericitule?

M-am uitat la el în timp ce dădea drumul unui torent de cuvinte în cea mai pură andaluză ce se poate imagina (fără să se zgârcească la expresii ca „tu-i mama mă-sii ăluia care i-a adus pe lume”) și pe care, bineînțeles, nu le-am priceput. Apoi, mai calm, mi-a explicat că în dimineața aceea tocmai se detectaseră puternice efective germane care veneau spre noi. Confruntarea părea inevitabilă.

Invernón m-a poftit să stau în adăpostul lui și am acceptat încântat. Era tot andaluz, simpatic, scandalagiu și bun camarad. M-a pus la curent cu multe lucruri. Dar, mai ales, m-a învățat arta de a-ți salva viața. Evident că asta era ceva foarte relativ, cum aveam să aflăm mai devreme sau mai târziu.

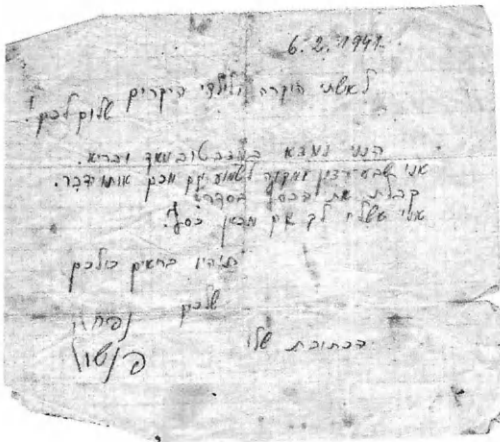
Jeremiah Lerner* (23 de ani), voluntar în Brigada evreilor din Palestina

Dacă ne prisosea ceva, aceea era tenacitatea!

Englezii ne-au pus toate piedicile posibile. În primul rând, nu voiau să ne înrolăm în armata lor. După aceea, începând din mai 1939, când Neville Chamberlain a semnat acel *White Paper*, Carta albă, emigrația evreilor în Palestina a fost aproape oprită. Dar tot ne-am descurcat. Noi voiam să fim de partea libertății. Cu atât mai mult după ce a izbucnit războiul, când au început să sosească știri alarmante despre ororile comise de naziști cu evreii din țările ocupate.

N-am făcut altceva decât să urmăresc indicațiile lui David Ben Gurion: „Vom lupta împotriva acestui *White Paper* ca și cum n-ar fi război și vom lupta în război ca și cum n-ar exista acest *White Paper*”.

De aceea, cu mult înainte ca britanicii să accepte crearea brigăzilor de evrei din Palestina, sub comanda lor, existau deja mici grupuri, și chiar batalioane, ce luptau împreună cu Aliații în nordul Africii. Unul dintre ele era al nostru. Eram patru sute de tineri evrei sub comanda maiorului Felix Liebmann din Tel Aviv, printre care eu și mulți alții eram de la începutul lui '41. Erau și evrei înrolați în armata franceză și în Legiunea Străină, ca adjutantul Willy Lippman sau caporalul Grinbaum. Aveam eroii noștri: savantul parizian de origine evreiască Théodore Gérard, unul dintre primii care a răspuns la Apelul lui de Gaulle, lupta acum la câțiva metri de noi, ca ofițer de artilerie al Franței Libere. Dar și victimele noastre, ca soldatul Naftali Fenichel, care în februarie 1941 a scris din închisoare:

lubitei mele soții și iubiților mei fii, Shalom!
 Mă simt foarte bine și sunt sănătos.
 Sper să-mi spuneți același lucru despre voi.
 Să fiți cu toții sănătoși. Vă iubește, Naftali.

Apoi n-am mai știut nimic despre el.

Eram de origini foarte diferite. Uitați, de pildă, cazul meu: eu eram un *new yorker*, dar părinții mei au hotărât să răspundă la Aliya¹ și s-au întors pe pământul strămoșilor noștri, așa că de tânăr am crescut într-un mediu sec și ostil, foarte diferit de cel din orașul meu natal. Alții au venit din Europa sau din Orientul Mijlociu.

În primele luni ale anului 1942, englezii ne-au ordonat să ne mutăm într-o zonă îndepărtată din deșertul Libiei, numită Bir Hakeim, unde nu era nimic, în afară de ruinele unui vechi fort turcesc. Acolo am rămas la ordinele generalului Koenig. După câteva zile, acesta a decis ca batalionul nostru să răspundă de apărarea unuia dintre punctele cele mai îndepărtate ale liniei defensive din Bir Hakeim, care se numea Bir el Harmat. Era sfârșitul lui mai și toate rapoartele și zvonurile care soseau indicau că ne aflam în ajunul unui puternic atac al forțelor Axei. Francezii aveau ordin să apere cu prețul vieții această poziție. Era considerată decisivă în războiul din deșert.

Totul a fost foarte precipitat. Noi eram un batalion de geniști, prost înarmați și aprovizionați și mai prost. Nu aveam arme grele, nici antiaeriene. Am făcut ce știam să facem: am săpat. Mai întâi, am făcut mai multe câmpuri de mine, pentru apărarea poziției noastre. Apoi am săpat tranșee și adăposturi individuale.

¹ Chemarea adresată imigranților evrei de a se reîntoarce în Țara lui Israel (în ebraică, în orig.)

Nu aveam de nici unele. Dar ne prisosea hotărârea. Aveam să apărăm această poziție strângând din dinți. Și mai aveam ceva: un drapel al Sionului, albastru și alb, cu steaua lui David. Îl țineam împăturit și pus deoparte, pentru că englezilor nu le plăcea să-l înălțăm. Dar îl purtam cu noi! Și eram hotărâți să-l desfășurăm, dacă era nevoie.

Jean-Baptiste Renard

Sosise momentul pe care-l așteptaserăm atât de mult!

Pentru prima dată de la semnarea blestematului armistițiu din 1940 — cu doi ani în urmă! —, Forțele Franceze Libere își ocupau locul convenit pe frontul de luptă. Fuseserăm trecuți pe un plan secundar, foarte departe de cel pe care îl meritau trupele acelei *Grande Nation*. Dar am plătit prețul grabnicei predări și, mult mai rău, al colaboraționismului regimului de la Vichy. Anglia și Statele Unite l-au ajutat pe generalul de Gaulle să țină sus onoarea Franței, dar fără să ne dea un loc în conducere, care era rezervată pentru ele și pentru Uniunea Sovietică.

Acum aveam ocazia să ne câștigăm onoarea pe câmpul de luptă.

Trebuia să spălăm reputația îndoielnică a forțelor noastre. Mai ales Legiunea Străină, care purta pe umeri, din timpuri îndepărtate, trista faimă de bandă de mercenari înrolați ca să scape de un trecut care-i condamna. Odată, *Miss* a auzit pe cineva descriindu-i pe legionari ca pe „o șleahță de călăreți cazaci temperamental, ofițeri nemți, turci prost crescuți, conți ruși și *lothari*¹ unguri”.

¹ Aventurieri (N. red.)

Dar eu am descoperit că erau minunați și fermecători de învechiți în ideile lor despre onoare și curaj. *Honneur et fidélité* era strigătul lor de luptă. Eu eram de puțin timp cu ei, dar când răsuna marșul Legiunii, *Le Boudin*, nu mă puteam abține să nu-mi mișc picioarele.

Misiunea nu putea fi mai grea. Bir Hakeim se afla în extrema sudică a unei imense linii de apărare ridicate de Aliați, care pornea de la satul El Gazala, de pe coasta mediteraneană și pătrundea în deșert până în zone imposibil de străbătut. Proteja strategicul port Tobruk, principalul din regiune, care era poartă de intrare spre Alexandria și Cairo. Era esențial să câștigăm timp, pentru ca Armata a 8-a britanică, ce se retrăgea din fața înaintării lui Rommel, să se poată reorganiza pentru bătălia finală. Ordinele francezilor erau clare: să se apere Bir Hakeim cu orice preț. Previziunile comandamentului britanic nu erau prea încurajatoare; se credea că am putea rezista maximum o săptămână.

Profeția lui Rommel era și mai sumbră.

— O să-i nimicesc în cincisprezece minute, a spus în discursul dinaintea bătăliei.

Eram trei mii șapte sute trei soldați francezi, a căror coloană vertebrală erau cele două batalioane ale Semibrigăzii a 13-a. Mult timp, generalul de Gaulle a cerut pentru Franța un rol protagonist în război, fără succes. Toți se făceau că nu aud! Între timp, noi suportam o climă extremă, cu teama că ne vom pierde mințile în deșertul ăla...

Trebuia să ne confruntăm cu una dintre personalitățile cele mai emblematice ale Wehrmachtului, feldmaresalul Erwin Rommel, Vulpea Deșertului. Ce nu știam era că, pentru iminentul atac, acesta adunase cele mai bune forțe din Afrika

Korps și din armata italiană, în total treizeci și șapte de mii de oameni.

Eram zece la unu.

Domingo López Delgado

A sosit seara de 26 mai. Tensiunea se simțea în aer.

Comandantul a hotărât să dubleze numărul santinelelor și ne-a avertizat: „Toți, gata de acțiune”. Am pregătit munițiile pentru tunuri și pentru armele individuale. Le-am curățat de nisip și am verificat funcționarea lor.

Am fumat și am stat pe gânduri. Gândul meu a zburat departe, foarte departe... Ce-or fi făcând cei de acasă? Mama nu și-ar putea imagina că eu sunt aici, în mijlocul Saharei! Și dacă cineva din familie a aflat, cu siguranță că n-a avut curajul să-i spună...

— *Halte là!*¹ strigătul santinelei a sfâșiat liniștea.

Celălalt i-a dat parola. Au schimbat câteva vorbe și iar ne-a învăluit liniștea.

Era foarte frig. Mă întrebam: o să ne fie frică atunci când vom vedea dușmanul pentru prima dată? Nu, îmi ziceam, nu cred, ne-am dorit asta atât de mult! Vor veni noaptea sau în zori? Până atunci nu ne rămânea decât să așteptăm.

Am văzut trecând un ofițer care-și făcea rondul.

— *Rien à signaler?* l-a întrebat pe santinelă.

— *Rien, mon lieutenant.*²

Locotenentul și-a continuat drumul, nu fără să ne avertizeze înainte:

¹ Stai! (în fr., în orig.)

² Nimic de semnalat? Nimic, domnule locotenent (în fr., în orig.)

— Aveți foarte multă grijă! Totul poate să înceapă dintr-un moment într-altul.

Am adormit cu gândul la aceste cuvinte: „dintr-un moment într-altul...”

Dintr-un moment într-altul.

IV

VÂNTUL ÎNGHEȚAT AL ACELEI VERI

*Konskie, Polonia, de la sfârșitul iernii
până în vara anului 1942*

Kazimierz Wroblevsky (în jur de 40 de ani), cizmar

Eu îi angajam doar pe cei mai buni.

Dacă îmi păsa că erau sau nu evrei? Deloc! Eu nu mă bag în chestiuni de religie, de rasă sau de politică. Cine e bun la muncă e bun. Și cel care nu e bun, care e leneș, n-are leac! Asta am învățat de la bunicul meu. Și este adevărat.

De aceea, când Alter, inginerul de la Judenrat, mi-a vorbit despre un prieten de-ai lui pe care îl cunoștea din Belgia, spunându-mi că era un om serios și nu mai știu ce, i-am zis imediat:

— Un moment, un moment; că e prietenul dumneavoastră este o recomandare bună. Dar știți ceva? Asta nu e de ajuns. O să-l pun la probă; dacă e bun, e bun, iar dacă nu... vi-l dau înapoi în hârtie de cadou cu fundă!

Chipul inginerului a devenit serios. Nu prea i-a plăcut ce i-am spus.

— Dumneavoastră sunteți mereu la fel, domnule Kazimierz! Lupul păru-și schimbă, dar năravul ba, mi-a spus și abia atunci a zâmbit și m-a bătut cu palma pe spate.

Dar eu vorbeam serios. A doua zi, tânărul Christoff s-a prezentat la atelier, foarte îndatoritor. I-am dat câteva treburi de făcut, nu foarte simple, ca să-l pun la probă. După câteva zile, îmi dădusem deja seama că era inteligent, puternic și binevoitor; dar era tare neîndemânatic. Exact ce este mai important în meseria de cizmar! M-am gândit mult. Am șovăit mult înainte de a lua o hotărâre.

— Începând de săptămâna viitoare, o să lucrați în acest atelier, l-am informat.

Tânărul s-a emoționat. A vrut chiar să mă îmbrățișeze, atât de recunoscător era! N-am acceptat; nu-mi place să-mi fac prieteni printre angajați. Și, pe urmă, chestia asta cu îmbrățișările între bărbați nu-mi place deloc, să fiu sincer. Cu siguranță că se învățase de la belgieni sau de la francezi, căci pe toți îi încântă pipăielile astea. Dar polonezii nu fac asta!

Christoff Podnazky

Am lucrat în atelierul de confecții de pe strada Maja 3, de la sosirea mea la Konskie până în vara lui '42.

Situația în ghetou se înrăutățea pe zi ce trecea. Posibilitățile de a intra și de a ieși erau tot mai mici. Și asta reducea șansele noastre de a obține alimente, haine și medicamente. La mijlocul lui '41, s-a decretat „închiderea” ghetoului. Dar, ca să fiu sincer, nu s-a respectat foarte mult. În primul rând, de către polonezi. Unora nu le plăceau evreii, dar îl urau mai mult pe cotropitorul neamț și încercau să se opună ordinelor. Chiar și așa, de la o zi la alta controalele au devenit mai

stricte. Până când, în decembrie '41, autoritățile din Konskie au instaurat pedeapsa cu moartea pentru oricine ieșea din ghetou „ilegal” (ca și cum ar fi fost legal, în schimb, să ne închidă pe toți în acea parte minusculă a orașului, fără mâncare și fără medicamente). De asemenea, era condamnat la moarte orice polonez care ajuta vreun evreu să fugă. În fiecare zi, soldați înarmați veneau să ne ia pe noi, cei care lucram în afara ghetoului, și ne păzeau până ajungeam la fabrici și ateliere. Norma de muncă, fixată de nemți, era absurdă și de nerealizat, chiar dacă ne-am fi lăsat pielea în fabrici. Doar foarte puțini, care mai aveau bani sau obiecte de valoare, puteau recurge la mită ca să iasă pentru scurt timp din acea închisoare sufocantă și să facă rost de vreun produs. Pentru că, da, când vedeau că puteau să scoată un folos pentru ei, disprețul naziștilor față de evrei dispărea!

Începând cu vara lui '42, condițiile au devenit intolerabile. Pușinii care încă aveau câte ceva de valoare au fost nevoiți să ascundă obiectele în locurile cele mai incredibile; noaptea, pichete de soldați naziști, ieșiți din minți, intrau în case și le devastau, furând tot ce le putea aduce vreun beneficiu.

Și ca și cum asta n-ar fi fost de ajuns, au continuat să aducă evrei din satele apropiate de Konskie — Radoszyce, Gowarczów — și i-au instalat în ghetou, așa cum făcuseră cu mine cu un an înainte. Celor care locuiau acolo, mai ales dacă erau originari din Konskie, nu le plăcea asta. Așa că înfruntările între evreii tot mai disperați erau la ordinea zilei. În iunie '42, locuiau în ghetou peste șapte mii de persoane și nu mai încăpea niciun ac. Și, fiți atent, după patru luni, eram deja nouă mii. Înghesuiala era îngrozitoare și, odată cu această îngrămădire brutală de ființe umane, deși păreau tot mai puțin umane, au venit epidemiile. Mai ales tifosul. „Boala jidanilor”, cum spuneau canaliile de naziști.

Stabilisem cu Alter să ne întâlnim vinerea seara, ca de obicei. Erau „clipele noastre speciale”. De aceea m-am mirat văzându-l venind miercuri seara, când eu tocmai mă întorsesem de la atelier.

Nu mi-a atras atenția că era extrem de slab și palid la față, nici măcar acel absurd costum albastru, care-i venea din ce în ce mai mare. Dar m-a impresionat privirea lui.

Privirea lui Alter era de obicei limpede, clară, transparentă. Era oglinda sufletului său. Totuși, în acea seară, privirea lui era tulbure. Era vară și căldura lipicioasă se resimțea puternic în depozitul acela de ființe umane în care se transformase ghetoul. Dar trebuie să spun că mi-a trecut un fior rece pe șira spinării. Nu știam la ce să mă aștept, însă nu putea fi nimic bun. Cu toate acestea, Alter nu aducea vești proaste. Mă rog... cel puțin, nu pentru mine.

— Norma în fabricile controlate de germani va crește mult în zilele următoare. Și condițiile de lucru se vor înrăutăți, s-a grăbit să spună, fără nicio introducere. Am aranjat să te angajeze de probă domnul Kazimierz Wroblevsky, proprietarul unei cizmării.

— Da, da, am auzit vorbindu-se de el, i-am răspuns imediat, făcându-mi iluzii; toți vorbesc bine de domnul Wroblevsky.

— E un tip dur și exigent, dar corect, a adăugat Alter. Și nu-i discriminează pe evrei. I-am vorbit foarte bine de tine, dar nu-ți face prea mari iluzii; va trebui să treci proba, că domnul Kazimierz nu face nimic cadou!

Kazimierz Wroblevsky

A fost o decizie înțeleaptă să-l angajez pe băiat. Eu am ochi foarte bun, rareori greșesc. Desigur, mai am și decepții. Acum n-a fost cazul. Nu spun că-i plăcea să muncească, pentru că așa ceva nu se întâmplă cu tinerii de acum. Pe vremuri era altceva! Dar, cel puțin, era dispus întotdeauna să muncească, nu trăia ascunzându-se prin unghere.

Atelierul meu era în afara ghetoului, la vreo cinci străzi de la poarta de intrare în sectorul din centrul orașului. Christoff sosea punctual și nu era o problemă să rămână peste program. Nici nu se îmbolnăvea. Era un muncitor bun.

Am ajuns să ne cunoaștem destul de bine. Nu să fim prieteni, pentru că mie nu-mi place să-mi fac prieteni printre angajați, asta am mai spus-o. Așa am aflat că s-a despărțit de familia lui ca să vină să apere Polonia, patria sa, cum zicea el. La Konskie nu avea alt prieten în afară de Alter, colegul lui de studii din Belgia. Era îngrijorat pentru familia lui și se simțea foarte singur. Atât de singur, că odată

l-am invitat chiar la un păhărel de rachiu acasă! După programul de lucru, evident.

De aceea mi-a atras atenția faptul că, într-o după-masă, spre sfârșitul verii, o tinerică pistruiată cu păr șaten a intrat în atelier și a întrebat de el. După ce i-a explicat ceva Ewei, fata de la tejghea, care făcea parte dintr-o organizație de ajutor social, i-a spus că vrea să stea de vorbă cu Christoff. Ewa a înlemnit; știa că eu nu permiteam vizite particulare în timpul programului, așa cum e corect! M-a consultat și m-am dus să vorbesc cu tânăra. I-am explicat care sunt regulile casei. Dar ea nu s-a descurajat. Cu multă blândețe, m-a implorat să-i permit să vorbească cinci minute cu el, nu mai mult; fiindcă era vorba despre o chestiune foarte importantă.

M-a emoționat! Nu pot spune altceva. Și am încuviințat.

— Dar numai cinci minute! am avertizat-o, puțin nedumerit încă de faptul că m-am arătat atât de îngăduitor.

Christoff Podnazky

Vara anului 1942 părea că va epuiza capacitatea mea de uimire!

Nu apucasem încă să mă adaptez cu privilegiul de a lucra în cizmăria domnului Kazimierz — un atelier dur, cu un șef rigid și sever, dar „normal”! —, când Ewa s-a înfățișat cu noutăți.

— A venit o tânără care vrea să-ți vorbească, m-a anunțat și, după ce a văzut că uimirea de pe chipul meu se transforma în îngrijorare, m-a lămurit: domnul Kazimierz ți-a dat voie s-o primești.

M-am spălat pe mâini și mi-am aranjat un pic părul — era o zi călduroasă și apăsătoare, eram transpirat —, în timp ce inima îmi bătea de parcă voia să-mi iasă din piept. Cine

putea fi! Am străbătut cu pași mari distanța care mă despărțea de ușa atelierului. Atunci am văzut-o. Chipul ei dulce și fraged era schimbat, desfigurat.

— Iartă-mă că am venit să te văd la lucru, știu că asta îți poate crea probleme, mi-a spus Swit Czerny îndată după ce ne-am salutat, dar trebuie să vorbesc cu tine. E vorba despre prietenul tău Alter.

Am luat-o de braț și ne-am retras câțiva metri, până într-un colț al atelierului, ferit de privirile colegilor de muncă.

— Sunt foarte neliniștită..., a început să spună Swit.

Swit Mariah Czerny

Totul a început într-o duminică din septembrie. Într-un amurg pe care încă îl blestem din tot sufletul, Dumnezeu să mă ierte!

În ziua aceea eu eram liberă de la spital și, ca aproape în fiecare duminică, dădeam o mână de ajutor în săraca noastră cantină populară a Judenratului, la fel ca multe alte poloneze. Aduceam câteva legume și fructe de la ferma părinților mei, ajutam în bucătărie și la servitul supei copiilor și bătrânilor. Mă simțeam mulțumită că puteam să fac ceva pentru ceilalți, dar nu mă lăsam înșelată; lucrurile mergeau tot mai rău pe zi ce trecea. Supa fusese înlocuită cu consomméul¹, și ceea ce le serveam nevoiașilor în acele zile nu era decât o zeamă grasă. Dar ce să faci... eu oricum mă duceam mulțumită și, pe deasupra, îmi primeam premiul. Care consta în a-l vedea pe el, după cum vă puteți imagina. Iar drumul de întoarcere în compania lui era clipa cea mai dorită a săptămânii!

¹ Supă preparată prin fierbere încetă și îndelungată a cărnii de vită (N. red.)

Alter arăta și el tot mai rău. Nu era doar slab, ajunsese extrem de slab, dar fața lui era de o paloare care te speria, iar mișcărilor, de obicei elegante pentru cineva de statura lui, deveniseră stângace și necontrolate. Cu toate acestea, își păstra demnitatea și sufletul generos, pe care mulți le apreciau. Întotdeauna avea un cuvânt de încurajare: „nimic nu durează o viață”, „după ploaie vine soarele”, „gândiți-vă la toate suferințele strămoșilor noștri, și noi suntem în viață aici”. Nu era de o veselie debordantă, mă rog, cine putea fi vesel în acele circumstanțe? Dar, cel puțin, îți insufla curaj, de care era atâta nevoie.

Până în acea seară. Până în acea seară blestemată!

De cum l-am văzut, am știut că se întâmplase ceva teribil. Îmbătrânise cu zece ani dintr-odată! Îl vedeam adus de spate, învins, și acum, când se întâlnea cu oamenii, părea că nu știa ce să le spună. M-am apropiat. El și-a ridicat privirea, pierdută într-un punct îndepărtat. A rămas tăcut și m-a ținut cu privirea lui profundă, cu ochii lui negri atât de triști și atât de deznădăjduiți...

— Ce s-a întâmplat? l-am întrebat, fără să-i spun măcar bună ziua.

El a oftat din greu, a clipit și s-a uitat din nou în ochii mei.

— Am aflat ceva înfiorător.

Doar atât mi-a spus. Ca și cum l-aș fi prins într-o clipă de slăbiciune. Dar și-a revenit imediat; și-a redobândit întrucâtva cumpătul dintotdeauna și s-a simțit dator să pară puternic în fața tovarășilor săi de nenorocire. Au fost inutile eforturile mele de a-l face să-mi mai spună ceva: că știa cât îl iubesc, că putea avea încredere în mine, că eventual îl puteam ajuta...

După un timp, când s-a ascuns soarele, am plecat spre fermă. Alter, cavalier ca întotdeauna, s-a oferit să mă conducă. Am acceptat încântată, cu iluzia că voi mai afla ceva pe drum. Dar el era cu gândul în altă parte. Și înserarea tristă a unei duminici nu ajuta deloc.

Era o noapte frumoasă de vară. După ce am suportat în timpul zilei căldura înăbușitoare și umedă a acelei perioade a anului, adierea dinspre munte era o alinare răcoroasă. Resemnata să nu mai aflu nimic în noaptea aceea, am încercat să-i vorbesc lui Alter despre alte lucruri, care să-i aducă o oarecare mângâiere.

În ultimele luni, în ciuda timpurilor dramatice pe care ne era dat să le trăim, acele plimbări de duminică seara deveniseră mici oaze de fericire în mijlocul chinurilor. Eram tineri, eu aveam 20 de ani de-abia împliniți... și s-au întâmplat multe lucruri, știți? Vorbeam mult, ne povesteam secretele, ne mărturiseam temerile. Și treceam pe la o cotitură a drumului, după ce ieșeam din Konskie și nu prea departe de fermă, unde era un mic pâlț de stejari, locul nostru preferat.

Îi spuneam „stejărișul nostru”. Ne plăcea să ne oprim acolo și să ne jucăm... mă înțelegeți? Să ne bucurăm unul de celălalt. După aceea, în restul săptămânii îmi era greu să mă mai gândesc la altceva. Mai ales când mă duceam la culcare. Mă încânta să-mi amintesc acele clipe, cu toate amănuntele, și să visez... Apoi, când mă trezeam dimineața, mă întrebam dacă nu cumva era un păcat, dacă făcusem bine. Căci noi nu eram căsătoriți, nici logodiți. De trei ori m-am spovedit în fața preotului din parohia noastră. Mi-a răspuns că erau lucruri normale, n-a părut prea îngrijorat, și asta m-a liniștit. M-a pus să spun de câteva ori Tatăl nostru.

În noaptea aceea nenorocită, am încercat să fac ca totul să fie la fel. Nu voiam să pierd acea bucurie care apoi îmi lumina întreaga săptămână, într-o vreme când suportam tot felul de lipsuri, de jigniri, de umilințe. Am încercat să-i demonstrez lui Alter cât de mult îl iubeam, câtă nevoie aveam de el, cât mă încredeam în el... Dar era prea târziu.

Ceva se rupsese înăuntrul lui.

De aceea m-am gândit la Christoff. Era prietenul lui cel mai bun, colegul lui de studii la Liège. El trebuia să știe ce se întâmplase!

Două nopți aproape că n-am putut să dorm. Neliniștea mă devora. Alter știa ceva ce avea să afecteze viitorul nostru, al tuturor. Ceva atât de îngrozitor, încât nu avea curajul nici măcar să-l rostească.

Disperată, când mi-am terminat programul la spital, m-am dus la cizmăria unde lucra Christoff. Știam că s-ar fi putut să-i creez probleme. În timpurile acelea, cel mai bine era să treci neobservat. Să vină o fată poloneză ca să-l vadă pe un tânăr evreu în timpul programului... Hmmm, era foarte

prost văzut! Dar n-am putut rezista. Proprietarului i s-a făcut milă de mine și am reușit să vorbesc cu Christoff.

— Da, e adevărat, și mie mi s-a părut foarte ciudat aseară, când ne-am întâlnit pentru „sabatul” nostru, mi-a spus gânditor. Dar n-am prea reușit să stăm de vorbă; Alter a trebuit să plece ca să se ocupe de tatăl lui, care are probleme de sănătate.

Christoff mi s-a părut sincer când a spus că nici el nu știa nimic.

— Și, colac peste pupăză, a adăugat pe un ton necăjit, Alter mi-a spus că în curând vor veni și mai mulți evrei din satele învecinate. Și că, atunci când se va întâmpla asta, va trebui să împart cu cineva cămăruța mea. Dar, cum îți poți închipui, n-am protestat; grijile lui erau cu mult mai mari.

Am plecat de la atelier și mai alarmată decât sosisem.

Ceva urma să se întâmple. Ceva înspăimântător, știut numai de Alter, care hotărâse să înfrunte acel ceva de unul singur. Cel puțin, pentru moment.

Era vară. Și totuși un vânt înghețat m-a scuturat ca pe o frunză de toamnă.

V COTITURĂ BRUSCĂ LA BIR HAKEIM

Bir Hakeim, deșertul Sahara, zorii zilei de 27 mai

Domingo López Delgado

O strălucire s-a observat la orizont. Se apropiau zorii. Tăcerea era absolută.

Tunul nostru se afla într-o groapă circulară, din care ieșea doar țeava. Răspândite la zece sau cincisprezece metri de el erau refugiile noastre individuale. Stăteam în ele nemișcați și cu ochii larg deschiși, în liniștea nopții ce se sfârșea.

Brusc, s-au auzit bubuituri puternice dinspre sud. Păreau departe. Am rămas în așteptare.

La nouă dimineața, un număr mare de tancuri din divizia italiană *Ariete* a apărut în zare. La început, s-au deplasat paralel cu linia noastră de apărare și la o distanță prudentă. Dar, când au trecut prin fața locului unde ne aflam noi, Batalionul al 2-lea al Semibrigăzii, tancurile au virat pe neașteptate și au pornit direct spre poziția noastră.

Bătălia de la Bir Hakeim începuse.

— La posturile voastre! a ordonat bascul Artola.

În câteva clipe, fiecare și-a ocupat postul. Artola ne-a indicat ținta, direcția și distanța și a mișcat înălțătorul tunului ca să ochească ținta. Încărcătorul, polonezul, a băgat obuzul în culată și l-a bătut pe umăr pe Grinbaum, trăgătorul. Acesta a învățit volantul, l-a fixat în centrul cătării și a dat ordin să se tragă. Invernón, trăgătorul, a tras de șnur și obuzul a pornit spre obiectiv.

Ambele forțe am deschis focul în același timp. Principala noastră apărare erau miile de mine semănate în ultimele luni, cu mai multe cărări libere între ele, pe care le cunoșteam doar noi. În câteva minute, vuietul bătăliei a devenit impresionant.

Artola și cei trei oameni-cheie de la tun trebuiau să rămână în picioare și la vedere, încărcătorul fiind cel mai expus. În ceea ce mă privește, ca prim-servant, stăteam în tranșee și îi dădeam obuzele încărcătorului (polonezul) cât de repede puteam, încercând să nu-mi scot nici moțul afară. Îmi era atât de frică, încât nu îndrăzneam nici măcar să privesc ce se întâmpla; în astfel de împrejurări, curiozitatea este foarte periculoasă. Făceam un efort enorm ca să-mi păstrez calmul și să nu arăt cât de speriat eram. Simțeam că în orice moment aveam să intru în panică.

Deodată, s-a auzit un țipăt sfâșietor și am văzut cu coada ochiului un corp care cădea.

— Domingo, ocupă postul încărcătorului care a murit, mi-a ordonat Artola, bătându-mă pe umăr.

— Dar eu n-am nicio experiență! i-am strigat bascului în vuietul luptei, încercând să scap de responsabilitate cu o scuză lașă.

Și când te gândești că doar cu câteva ore înainte ne credeam foarte viteji! Teribila realitate a aceluia infern ne-a convins de contrariu.

— Dar nu știu, nimeni nu m-a învățat..., continuam să mă plâng în vizuina mea.

— O să înveți, dacă ăștia îți lasă destul timp! a insistat Artola cu nerăbdare. Hai, ieși din gaura ta și încarcă tunul, că n-avem timp de pierdut!

Am ieșit tremurând din adăpost și m-am oprit pe poziția încărcătorului, cea mai primejdioasă dintre toate. Când am vrut să bag obuzul în culată, îmi tremurau mâinile. Deși era o treabă simplă, n-am putut s-o fac. Bascul, enervat, s-a apropiat să-mi arate: „Așa se face!”

A răsunat detunătura, primul meu foc!, în timp ce mă trânteam la pământ. S-a auzit o bubuitură puternică și am simțit o lovitură violentă în coaste.

— Sunt rănit! am strigat imediat. M-au nimerit!

Mi-am pus ambele mâini pe locul unde mă durea, în timp ce camarazii mă ridicau și mă pipăiau.

— N-ai nimic, te-ai lovit de roata tunului la recul, mi-au spus printre hohote de râs.

Și aveau dreptate; când m-am trântit la pământ, îngrozit, am căzut aproape de roată, care m-a lovit când a reculat.

— Sus și încarcă! a intervenit Artola. Haide, mișcă-te!

Mi-am dat seama că mă făcusem de râs. Mi s-au împăienjenit ochii de lacrimi de furie și de rușine. Așa-mi trebuia! Am strâns din dinți cu îndârjire și am luat o hotărâre: n-o să mai râdă nimeni de mine!

Deși îmi era încă teamă, încetul cu încetul, mi-am controlat-o. Nu mai auzeam zgomotele luptei. Încărcam tunul și, în timp ce așteptam momentul să bag alt obuz, mă uitam în jurul meu, simțindu-mă parcă beat. În timpul acestor scurte momente, am reușit să zăresc, printre explozii, o figură semeață, care străbătea liniile de apărare cu un chipiu alb și o capă verde. Dădea impresia că se afla pretutindeni și că focul

inamic nu-l putea atinge; era prințul Amilakhvari. Legionarii îl aclamau cu admirație.

Nori de fum și de nisip ne împiedicau să vedem prea departe, fapt de care profitau tancurile Axei ca să se apropie. Veneau,

mergeau în zigzag, scui-pau foc și se repliau, căutând flancul cel mai slab unde să rupă liniile noastre. Din când în când, o explozie oribilă oprea înaintarea câte unui tanc; călcase pe o mină. Dacă tanchiștii coborau, armele infan-

teriei noastre se ocupau de ceea ce era de făcut.

În timpul unei scurte pauze, în care atacul concentrat se mutase în altă parte, am retras cadavrul camaradului căzut. Belgianul l-a apucat de picioare, iar eu de brațe și l-am dus într-un loc adăpostit, ca să-l îngropăm în timpul nopții. O schijă de grenadă sfărtecăse pânțelele polonezului. Și eu acum îi ocupam locul...

Între timp, tancurile inamice se străduiau să înfrângă rezistența noastră. Până când șase dintre ele, trecând peste toate obstacolele, au năvălit în poziția noastră. Atunci s-au văzut acte de eroism. Legionarii au ieșit din ascunzători și s-au năpustit asupra tancurilor, aruncând grenade și distrugându-le pe majoritatea.

Încetul cu încetul, inamicul a slăbit presiunea. La jumătatea după-amiezii a început să se retragă, lăsând pe câmpul de luptă multe tancuri distruse și nu puțini morți.

S-a așternut din nou liniștea. Dar știam că acesta era doar începutul.

Facundo Peláez

Cel de Sus a vrut ca din prima zi să avem parte de ce era mai rău.

Chiar de la început a trebuit să privim moartea în față.

Majoritatea sud-americanilor, printre care și eu, eram în Batalionul al 2-lea al Legiunii. Și, dintr-un motiv pe care nu-l vom ști niciodată, exact cu poziția noastră și-a început atacul Vulpea Deșertului. Mama lui! A fost impresionant. Dar am rezistat neclintiți. Cei care eram la artilerie, ca Bolani, Salaverri, Zerpa, Domingo și eu, ca să spunem adevărul, ne-am evidențiat. A fost botezul nostru de foc și eu zic că ne-am descurcat. Făcuserăm pe noi de frică, asta nu pot să neg! Dar am știut să ne stăpânim și să ducem „treaba” până la capăt.

Trebuie să-l menționez în mod special pe un camarad din Compania a 5-a de Infanterie. Pentru că, din tot Batalionul al 2-lea, Compania a 5-a a avut parte de cea mai proastă poziție în timpul atacului brutal. Băieții au fost obligați să lupte cu dușmanul de la distanță foarte mică. Și, uneori, corp la corp.

Iar printre ei se afla Águedo Sequeira, merită să-l amintim.

Jean-Baptiste Renard

Ce început! Când s-a lăsat seara, ai noștri, de la comandanții Koenig și Amilakhvari până la cel mai simplu soldat, nu puteau crede că se întâmplase. Obținuserăm o victorie răsunătoare. Evident, nu era momentul să sărbătorim asta.

Era doar începutul. În schimb, era momentul să ne lepădăm de acel trist complex de inferioritate care ne urmărea din cauza faptelor rușinoase a câtorva francezi nedemni. Acum Forțele Franceze Libere, în primul rând Legiunea Străină, erau pe scena bătăliei. Și ce scenă!

Bilanțul era zdrobitor; legionarii au distrus 32 de tancuri și au luat 91 de prizonieri, inclusiv numeroși ofițeri și pe însuși comandantul regimentului, locotenent-colonelul Prestissimone.

Din păcate însă, succesul nostru era doar o parte din ceea ce se întâmpla pe linia defensivă El Gazala. La sud-est de Bir Hakeim, diferite forțe britanice fuseseră zdrobite și obligate să se retragă din fața înaintării nemților din Afrika Korps. Dar cel mai grav a fost că, la jumătatea drumului dintre El Gazala și Bir Hakeim, mai multe unități italiene au fost pe punctul de a rupe linia, deschizând un coridor în câmpurile minate și printre forțele care o apărau.

Între timp, fără să știe toate astea și profitând de faptul că după atacul înfiorător din 27 iunie armatele Axei păreau mai puțin active, Forțele Franceze Libere au fost protagoniste mai multor atacuri prin surprindere.

Totuși, în mod neașteptat, pe 30 mai, mareșalul Rommel și-a dovedit tot geniul militar, oricât de mult ne-ar fi displicut. A executat o manevră ciudată (care după aceea a fost numită „Cazanul”), făcându-i să creadă pe cei din Înaltul Comandament britanic că se retrăgea. Foarte departe de adevăr; în seara de 31 mai, Forțele Axei au preluat controlul în Got el Ualeb, la jumătatea drumului dintre Bir Hakeim și țärm. Linia El Gazala fusese ruptă.

Veștile proaste s-au abătut peste forțele noastre cu furia unui trăsnet în noaptea cea mai neagră. Tocmai când starea noastră de spirit era pe treapta cea mai de sus! Am înțeles ce însemna asta; peste câteva ore aveam să fim asediați.

Domingo López Delgado

Ce sete! Și ce disperare!

Raționalizarea a început a doua zi după prima bătălie, un litru de apă de om pe zi! Și nu trebuia să fi ghicitor ca să știi că, peste puțin timp, rația avea să fie și mai mică. La o temperatură de peste patruzeci de grade și cu nisipul care ne chinuia încontinuu, setea era o adevărată tortură. Când suferința devenea insuportabilă, ne răcoream gâtleurile cu o înghițitură, pe care o beam cu mai multă grijă decât dacă ar fi fost vorba despre aur lichid.

În zilele următoare, tancurile n-au mai atacat, dar nu ne-a lăsat în pace artileria. Și s-au adăugat atacurile aeriene ale avioanelor Junkers și Stukas, de fiecare dată tot mai intense. Royal Air Force a încercat să ne ajute, dar n-a putut face prea mult. Doar noaptea ne lăseau mai liniștiți; atunci puteam mânca și bea ceai cald, pregătit în străfundurile adăposturilor noastre.

În rarele momente de calm, mereu îmi trecea prin minte același gând: berăriile din Montevideo! Muzică, veselie și halbe gustoase... Voiam să alung aceste gânduri, dar reveneau tot timpul. Bere foarte rece, răcoritoare... ce sete! Luam plosca și beam o înghițitură mică. „Gata, gata! Sau o să-ți termini toată rația. Și pe urmă?”, îmi strigam mie însumi. Război blestemat!

A mai trecut o zi și s-a lăsat noaptea. Am intrat în adăpost și am stat de vorbă cu andaluzul Flores. În timp ce fumam, am vorbit despre Uruguay, despre familie, despre prieteni.

— Auhi, să fii tu aici! mi-a spus, fără să poată accepta că o făcusem din proprie voință. Și pen'ce? Măcar dac-am scăpa cu viață...

— Dacă scăpăm de aici, o să cred în minuni, am răspuns, pentru că va fi greu...

Până la urmă, am adormit. Dar pentru scurt timp.

— Hai, scoală-te, că e rândul tău să faci de gardă! m-a trezit cineva.

Dar de-abia închisesem ochii... Fără chef, m-am ridicat în picioare, am luat pușca mitralieră și m-am întins în fața tunului. Cu ochii larg deschiși și cu nervii încordați; uneori, nemții trăgeau câte o rachetă, alteori se auzea bubuitura unui tun sau deplasarea tancurilor.

Minutele păreau ore. Era frig. Din când în când, îmi reveneau în amintire berăriile din Montevideo: băuturi, lumini, femei, distracții... Și eu, aici! Oricine s-ar fi amărât. M-am uitat iar la ceas; în sfârșit era ora schimbului de gardă.

— Invernón! l-am trezit pe tovarășul meu de vizuină. Scoală-te, că ți-a venit rândul. Și pune-ți mantaua, că e un frig cumplit.

— Vin acum, mi-a răspuns o voce somnoroasă din fundul adăpostului.

M-am aruncat în groapă și am aprins o țigară; asta calmează nervii. Până la urmă, am adormit. Dar nu pentru mult timp; zorii zilei erau momentul cel mai temut al atacurilor. Aveam să fim în stare să rezistăm altui asalt la fel de violent ca primul? M-am făcut mic în adăpost și am îndurat cu mușchii încordați atacul obuzelor germane, care sfâșiau aerul suierând cu furie, explodând în spate, la dreapta, la stânga, în

toate părțile. S-au auzit strigăte de durere, gemete, glasuri cerând ajutor... Însă de-abia după aceea a venit partea cea mai rea, avioanele Stukas.

Au zburat în cerc deasupra capetelor noastre, ca păsările de pradă, și apoi au aruncat, unul după altul, sute de bombe, într-un muget infernal. Câmpul de luptă s-a întunecat din cauza fumului și a nisipului răscolit de explozii. După primul asalt a urmat altul, și altul... Ochii noștri urmăreau îngroziți zborul rapid al aparatelor.

— Acolo a explodat alta! a strigat cineva și m-am aruncat în adâncul adăpostului, înfundându-mi casca pe cap și astupându-mi urechile, ca să nu mai aud zgomotul motoarelor.

„Nu mai pot, nu mai pot!”, mi-am zis... până când m-am calmat. M-am așezat, asudat, mi-am umezit gâtul uscat cu o înghițitură minusculă de apă și am aprins o țigară. Dacă o să am noroc, o să mă bucur de jumătate de oră de liniște.

— Avioanele! Se întorc! a strigat cineva și, din nou, am trecut la suferința din groapă.

Și așa, toată ziua. Toate zilele.

Sălbatici! Dacă am putea... Dacă am putea ce? Împotriva lor nimeni nu poate face nimic.

Susan Travers, *Miss*

Stukasurile erau cel mai rău lucru. Puteai să le auzi de la mai multe mile distanță, ca pe un roi mare de albine zumzâind în depărtare, îndreptându-se spre noi pe cerul imens al deșertului. La prima vedere, păreau o invazie de lăcuste argintii sărind asupra noastră, fără să avem cu ce să ne apărăm de asaltul și de înțepăturile lor în trupurile noastre slăbite. Inima începea să-mi bată nebunește în piept, pe măsură

ce zumzetul se apropia. Picioarele îmi tremurau tot mai tare, frica se ivea în capul pieptului, mă apuca de gât și mă strângea cu tot mai multă forță...

...Și atunci veneau zgomotul oribil și fulgerul orbitor de lumină albă. Pământul se cutremura și aerul se umplea de schije, când obuzele ascuțite explodau în urma impactului, mutilând, incendiind și desfigurând totul în jurul meu.

Ce mă îngrozea cel mai mult în acel loc uitat de Dumnezeu erau strigătele; strigăte pe care le puteam auzi cu mult înainte de a se zgudui pământul și de a se ridica pulberea cenușie din Libia ca o coloană enormă ce se combina cu materia letală, strigătele pe care încă le auzeam în minte mult timp după ce avioanele dispăruseră. „Te rog, fă ca totul să se termine; te rog, să se termine totul”, murmuram. Dar zumzetul începea din nou în depărtare și știam că se întorceau...

Singură, stând pe jos în tranșee, cu mâinile la ceafă, picioarele îndoite sub mine și bărbia ascunsă între genunchi, îmi țineam respirația. În imaginația mea, mă vedeam într-un buncăr subteran imens, mult mai solid decât mica mea ascunzătoare săpată în nisip...

...Casca mă proteja ca o barieră de netrecut împotriva a tot ceea ce văzusem că le făceau Stukasurile oamenilor care mă înconjurau.

Oameni fără chip, fără membre și care, în agonie, își strigau mamele în limba lor natală: *Maman! Mutter! Madre!* Și eu, aplecată asupra lor, singura femeie între aproximativ patru mii de bărbați, mă ofeream să le înlocuiesc. Îi îngrijeam după atacurile aeriene, ajutam la transportarea celor care mai trăiau până la cortul ticsit ce slujea de spital și le închideam ochii celor care nu mai aveau nevoie de ajutor.

Pe urmă, după fiecare bombardament, mă întorceam singură la adăpostul meu, ferecându-mi mintea, strângând pleoapele ca să lupt cu înspăimântătoarele imagini, sunete și mirosuri pe care tocmai le trăisem, și așteptam iar următorul atac, când patruzeci de mii de soldați din trupele germane și italiene asediau poziția noastră.

*Bir Hakeim, deșertul Sahara, 3 iunie,
ziua ultimatumului dat de mareșalul Rommel*

Domingo López Delgado

Zilele treceau și șansele noastre de salvare erau tot mai mici.

Asediul bazei Bir Hakeim era o realitate. Nu știam amănuntele, dar nu ignoram faptul real că eram înconjurați din toate părțile. Nu existau decât două opțiuni, la fel de teribile: să murim luptând sau să ajungem în spatele gardurilor din sârmă ghimpată, într-un lagăr de concentrare. Ne apăsa conștiința faptului că eram aproape pierduți. Dar moralul nostru nu cedase.

Bombardamentele artileriei și ale aviației erau tot mai brutale pe zi ce trecea. Noaptea auzeam tancurile germane cum se mișcau; și, cu toate că nu le puteam vedea în întuneric, știam că scoteau minele ca să-și deschidă un coridor spre noi.

Primele raze ale zilei de 3 iunie se iveau la orizont.

În tabăra inamică se observa multă mișcare. Tancurile și vehiculele ridicau un nor mare de praf. „Ce-or avea de gând să facă?”, m-am întrebat îngrijorat. Veteranii, agitați, păreau că adulmecă pericolul în aer.

— Acalmia asta mă scoate din sărite! a comentat Artola în timp ce scruta deșertul cu binoclul.

— Să nu ne plângem, i-am răspuns. Nu ne-a atins nicio lovitură de tun și nici n-am văzut mizerabilele alea de Stukasuri.

— Vai de noi, nemții ăștia tu-le muma mumei lor n-o să ne facă nica bun, a precizat Flores.

Dintr-odată, cineva a strigat:

— Ia uitați ce vine!

O mică mașină italiană, cu un steag alb, s-a apropiat de liniile noastre. Vehiculul a fost oprit și i s-a cerut șoferului să coboare. Un ofițer a venit în întâmpinarea celor doi parlamentari. S-au salutat militărește. Apoi i-au legat la ochi și i-au condus la postul de comandă. Această scenă s-a desfășurat la mai puțin de o sută de metri de locul unde mă aflam, așa că nu mi-a scăpat niciun amănunt.

— Sunt ofițeri italieni, a spus Artola, care se uita cu binoclul.

— Și ce dracului or vrea? a întrebat cineva.

— Nu e greu de ghicit, a intervenit un veteran. În mod sigur, vin să ne ceară să ne predăm.

După câteva minute, italienii au plecat pe unde veniseră.

Jean-Baptiste Renard

Erau momente decisive.

Pe 2 iunie, asediul zonei Bir Hakeim era aproape complet. Afrika Korps, în timp ce rupea linia El Gazala și îi învingea din nou pe britanici, se pregătea pentru atacul final al ultimei poziții strategice pe care încă nu o cucerise.

De aceea, la cartierul general nu ne-a surprins sosirea celor doi emisari italieni. Căpitanul De Sairigné i-a condus până la noi. Ofițerii i-au comunicat lui Koenig, în prezența

lui Amilakhvari, că generalul Rommel cerea predarea noastră necondiționată. În caz contrar, aveau să ne omoare pe toți, *sterminare* (exterminare) a fost cuvântul pe care l-au folosit. Ne-au sugerat că era mai bine să ne predăm lor, italienilor, decât nemților, pentru că aceștia erau mult mai cruzi.

— Predarea nu face parte din tradiția militară a Legiunii, a fost răspunsul orgolios al generalului Koenig. Avem arme și muniții și suntem pregătiți pentru luptă.

Emisarii s-au retras, respectuoși.

Ce ne-a mirat a fost că a doua zi, pe 3 iunie, ne-a sosit un nou ultimatum. De data asta scris de mână, în germană, pe o foaie de hârtie galbenă cu pătrățele, semnat de însuși Rommel:

Către trupele din Bir Hakeim,

Rezistența dumneavoastră continuată nu va duce decât la o pierdere absurdă de vieți. Veți suferi aceeași soartă precum a celor două brigăzi engleze de la Got el Ualeb, care au fost exterminate alaltăieri.

Noi vom înceta lupta de îndată ce dumneavoastră veți înălța steagul alb și veți veni dezarmați spre noi.

În ciuda situației dramatice pe care o trăiam, trebuie să vă mărturisesc că misiva mareșalului Rommel ne-a măgulit. Dacă Vulpea Deșertului (pe care în mod ciudat îl admiram) se implicase personal în bătălia de la Bir Hakeim era pentru că nu se simțea atât de sigur de deznodământul final. Mai ales din punct de vedere al costului uman, material și al zilelor pierdute pe care trebuia să-l plătească.

Mulți ochi erau ațintiți asupra noastră. Ce urma să facem? Aveam să ne predăm? Cât timp mai puteam rezista? Care avea să fie sfârșitul? Și urmările sale?

Lumea își ținea respirația, în așteptarea deznodământului de la Bir Hakeim.

Domingo López Delgado

— Vreau să vă informez că generalul Koenig a primit un mesaj de la generalul Rommel, ne-a spus căpitanul Simon pe un ton grandilocvent.

După care ne-a citit mesajul.

— După cum vă imaginați, a adăugat cu glasul lui pițigăiat, ultimatumul a fost respins. Generalul m-a însărcinat să vă comunic următoarele: „Unu. De acum trebuie să ne așteptăm la un atac puternic, cu toate mijloacele combinate (aviație, tancuri, artilerie și infanterie). Doi. Sunt sigur că fiecare dintre noi își va face datoria, fără să-și pună în pericol postul, separat sau nu de ceilalți. Trei. Misiunea noastră este să rezistăm cu orice preț până la victoria definitivă. Patru. Mult noroc tuturor”.

Când Simon a terminat lectura aceluia ordin de zi, în care eram avertizați în mod clar că datoria noastră era să murim la postul de luptă, am crezut că n-o să-mi mai bată inima. În ciuda bărbii și a murdăriei care-mi acopereau fața, căpitanul a văzut că am pălit. Privindu-mă fix, a adăugat:

— Nu trebuie să credem că totul este pierdut.

Primele atacuri au fost doar un joc de copii în comparație cu ce ne aștepta acum. Rommel fusese clar: predare sau exterminare.

M-am ascuns în adăpost, ca să fiu singur. Nu voiam să vadă nimeni că debilitatea psihică pusese stăpânire pe mine. Moralul meu se fisurase ca o clădire a cărei fundație cedează. Ideea morții nu-mi trecuse niciodată prin minte cu atâta forță ca în clipa aceea. Și, cu toate acestea, veniserăm aici hotărâți să

murim pentru cauza pe care o apăram! În acel moment, am înțeles că este foarte ușor să fii dispus să mori apărând un ideal când ai 25 de ani și doar o idee vagă despre moarte. Dar când intrăm în contact direct cu ea, când vedem corpurile distruse, cu membre smulse, pânțele spintecate ale unor oameni care au apărât și ei cu ardoare idealurile lor și care, totuși, au murit cu o grimasă de teroare și de suferință atroce, când ne intră în nări mirosul de putreziciune a acelei morți, nu vrem să murim. Un strigăt țâșnește din pieptul nostru! Nu vrem să murim!

Un soldat din spatele frontului este un om cu idei, care gândește și judecă. În fine, este un om normal. Pe front, unde viața îi este în primejdie, este o bestie, toată ființa lui este instinct de conservare. Se gândește numai la el însuși. Și se întreabă dacă merită să-ți dai viața pentru semenii tăi, ca aceștia să se bucure de sacrificiul tău suprem, savurând libertatea.

Am rămas mult timp în adâncul acelei vizuini, pradă celei mai groaznice disperări. În cele din urmă, m-am liniștit. Am ieșit să stau cu camarazii mei.

Toți evitau să vorbească despre ceea ce avea să urmeze. Povesteam întâmplări și anecdote amuzante. Se spune că aceia care sunt în agonie văd trecând prin fața ochilor cele mai frumoase lucruri din viața lor. Noi nu eram oare oameni marcați de moarte, în agonie, am putea spune, deși eram în plină vigoare a vieții noastre?

Jeremiah Lerner

Coloana tancurilor germane s-a apropiat de poziția noastră. Era evidentă disproporția între capacitatea lor de foc și a noastră. Un ofițer neamț, ținând sus un steag alb în semn de încetare a focului, s-a apropiat de noi. Când a ajuns la câțiva

metri, ne-a ordonat cu glas tare să ne predăm, că altfel aveam să fim anihilați.

Dintr-odată, a observat steagul ciudat care flutura deasupra poziției noastre. Nedumerit, poate temându-se că făcuse o greșală, ne-a întrebat:

— Dar cine sunteți dumneavoastră?

— Suntem voluntari evrei din Palestina și luptăm în numele guvernului britanic, i-a răspuns maiorul Liebmann cu glas ferm. Și acesta este steagul poporului evreu, a încheiat cu vădită mândrie.

Uluirea ofițerului nazist a fost de nedescris.

Era un răspuns pe care niciodată nu și l-ar fi putut închipui. Parcă-l văzuse pe dracu'!

— Și nu suntem dispuși să ne predăm, a încheiat Liebmann, deși mă îndoiesc că ofițerul l-a auzit; se întorcea deja la coloana blindată.

După câteva minute, impresionantele tunuri germane de 88 de milimetri au deschis focul, cu un efect devastator. În continuare, Stukasurile ne-au bombardat și ne-au mitraliat de mai multe ori. De-abia atunci tancurile au înaintat și au atacat cu înverșunare. Multe au fost distruse în câmpurile de mine. Câteva au pătruns până în centrul poziției noastre. Atunci un grup de soldați evrei au sărit pe ele și au aruncat cocktailuri Molotov înăuntrul lor, dându-le foc.

Fără să avem măcar un radio care să funcționeze ca să comunicăm cu francezii, ce luptau la câțiva kilometri de noi, am rezistat. Un nor de fum negru și greu se ridica din tancurile distruse, în timp ce nemții se retrăgeau, abandonându-și morții în deșert.

*Bir Hakeim, deșertul Sahara, din 6 până în 10 iunie;
atacul final*

Domingo López Delgado

Timp de mai multe zile am suportat focul continuu al artileriei și al aviației. Dar adevăratul atac final nu începea. Am ajuns să dorim să atace o dată pentru totdeauna, atât de mare era disperarea noastră că va trebui să suferim toată ziua masacrul de la distanță, fără să ne putem apăra. În luptă, cel puțin, se înfierbântă sângele, iar mirosul înțepător al prafului de pușcă îți tulbură creierul ca într-un fel de beție.

În felul acesta, cu acea tortură zilnică ce ne înnebunea, s-au ivit zorii zilei de 6 iunie. De cum s-a luminat, artileria germană, cu toate tunurile ei și din toate direcțiile, a început să toace cu furie pozițiile noastre. Niciodată nu descărcaseră asupra noastră o asemenea cantitate de obuze!

Sub aluviunca de mitralii ce sfâșia aerul cu un șuierat de șarpe, am rămas nemișcați în adâncul tranșeelor noastre. Nici nu s-a terminat bine partea cea mai dură a bombardamentului, că am și alergat la posturile noastre; era clar că se pregătea ceva. Într-adevăr, tancurile erau deja la vedere. Nu atacau în același loc ca prima dată, ci vechiul fort turcesc. Lupta s-a terminat la egalitate.

Ochitorul, cu un genunchi în pământ și mâinile crisplate pe volanți, cu ochiul fix în cătare, pândea un tanc ce intra în câmpul lui de tragere. Noi, ceilalți, așteptam. Exploziile se succedau rapide și seci, în timp ce fumul și praful erau tot mai dense.

— Distanță o mie de metri până la obiectiv, la dreapta! a strigat Artola.

— Distanță o mie de metri! a repetat ochitorul.

— Văzut? a întrebat bascul.

— Văzut!

— Gata? a întrebat din nou bascul.

— Gata! a răspuns de astă dată Invernón, trăgătorul, cu glas sec.

— Foc!

Brațul lui Invernón s-a îndoit, o mișcare, o explozie... și un nor de nisip s-a ridicat în fața tancului.

— Scurt! a strigat Artola. Trage un pic mai sus!

Ochitorul nostru a învârtit calm volanții și a stabilit ținta. Tancul se apropia în zigzag cu viteză și trăgând direct asupra noastră. Au fost secunde eterne.

— Atenție! Foc! a urlat bascul.

Un fulger, o explozie... și tancul a început să ardă.

— Trăiască mă-ta! a exclamat Flores.

— Bravo! Ura! am strigat noi, ceilalți.

Dar nu era timp de pierdut.

Noi „ne ocupam” de tancuri cu obuze perforante și, când aveam timp, aruncam grenade brizante contra infanteriei. Din când în când, atacul înceta. Era rândul artileriei și al avioanelor, care aruncau asupra noastră altă ploaie de bombe de tot felul. Când se termina bombardamentul, reîncepea asaltul. Și tot așa, de-a lungul întregii zile, încercând să zdrobească rezistența noastră.

N-au reușit. Pe înserat, a revenit calmul. Dar ne-am dat seama că inamicul câștigase teren. S-a lăsat noaptea, neagră și rece. Am intensificat la maximum măsurile de prevedere, ca să evităm o surpriză, fiindcă inamicul nostru era tot mai aproape. Am avut parte de prima gardă împreună cu Invernón. Era un camarad bun și foarte amuzant. A avea 25 de ani și de șapte lupta în războaie. Mi-a povestit întâmplări din Spania lui, pe care o lăsase în urmă, și mi-a vorbit despre iluzia lui de

a vedea căzând dictatura lui Paco Surdul, cum îi spunea lui Francisco Franco. Brusc, Invernón a pus mâna pe pușca mitralieră și s-a trântit pe jos. Eu am apucat o grenadă și am făcut același lucru.

— Ce e? l-am întrebat la ureche.

Mi-a făcut semn să tac. Eram atenți la maximum... Cineva lucra cu o unealtă, scormonind nisipul; în mod sigur, naziștii scoteau minele. Chiar de pe o poziție de lângă noi s-a tras o rafală de mitralieră. A răspuns o mitralieră germană cu zgomotul ei caracteristic ca de tocătoare mecanică de lemne. La ora unsprezece, am chemat schimbul.

Ne-am trezit înainte de a se lumina de ziuă. Apoi ne-am „igienizat”; umezind vârful unei batiste, ne-am șters la ochi și, cu o înghițitură de apă, ne-am clătit gura, înghițind-o pe urmă, ca să ne ungem gâtul. A venit cisterna să ne aducă apă (murdară și caldă) și ni s-a comunicat că din acel moment rația avea să fie de... jumătate de litru!

Oare acei câțiva kilometri de deșert erau atât de importanți, încât să fim obligați să rezistăm până aveam să murim de sete, dacă mai înainte nu am fi avut norocul să ne omoare naziștii?

Zarea a căpătat reflexe de foc. După două ore, soarele avea să ne pârljolească. Răsărea o nouă zi la Bir Hakeim.

Jean-Baptiste Renard

Situația a devenit de nesuportat.

După ce am refuzat ultimatumul lui Rommel, forțele Axei au dezlănțuit o ofensivă cruntă. Trupele noastre au rezistat la fiecare atac cu un curaj și o hotărâre admirabile. Ziarele internaționale vorbeau deja despre „eroica apărare a francezilor” și despre frustrarea crescândă a celui mai celebru

general al lui Hitler. De la cartierul său general din Londra, de Gaulle ne-a trimis o telegramă: „Domnule general Koenig, aflați și comunicați trupelor dumneavoastră că întreaga Franță vă admiră și se mândrește cu voi toți”.

Realitatea, însă, era că încercuirea inamică se strângea tot mai mult. Lupta înceta doar când vânturile din Sahara stârneau o furtună de nisip. Și nici măcar nopțile nu mai erau liniștite. Metru cu metru, nemții câștigau teren. Pe lângă asta, superioritatea numerică le permitea să lase trupele să se odihnească după o luptă. Noi nu aveam această posibilitate. Și, cu toate că nu suferiserăm pierderi majore, în fiecare zi eram mai puțini pe frontul de luptă.

Pe 8 iunie, avioanele Stukas au atacat pentru prima dată noaptea, lansând coșuri cu grenade, care explodau la impactul cu solul. Strategia Vulpii Deșertului era clară; să ne țină treji toată noaptea, ca trupele noastre să se epuizeze. A doua zi, nemții au întreprins o acțiune rușinoasă: Stukasurile au bombardat în mod deliberat spitalul de campanie și mașina în care era instalată sala de operație, deși erau semnalate cu cruci roșii enorme. Afrika Korps a săvârșit un act nedemn de deviza lor: *Ritterlich im Kriege* (Noblețe în război)! Douăzeci și patru de răniți, precum și mai mulți infirmieri au fost uciși.

Dar cel mai grav lucru era brutala lipsă de apă. Rația s-a redus la o jumătate de litru de apă pe zi, iar apoi la un sfert de litru. Mai puțin de o cană de persoană, într-o bătălie nemiloasă, în unul dintre cele mai neospitaliere deșerturi de pe planetă! Era pur și simplu inuman.

Fără apă, provizii și muniții, era o chestiune de ore ca moralul trupelor să se prăbușească. Zarurile păreau aruncate. În timpul după-amiezii de 9 iunie, generalul Koenig a trimis un mesaj dramatic la cartierul general aliat: „Apă și muniții practic epuizate. Nu vom putea rezista mult timp”.

Pe înserat, sub ultimele raze ale soarelui, am putut vedea siluetele amenințătoare ale tancurilor Axei înconjurându-ne pe tot perimetrul. În unele sectoare, distanța dintre forțele lor și ale noastre era de mai puțin de o sută de metri.

Rommel, care s-a instalat la fața locului ca să conducă personal etapa finală a operațiunilor, a comunicat cartierului său general: „Măine voi fi la Bir Hakeim”.

Și Koenig a trimis o telegramă Armatei a 8-a britanice: „Suntem înconjurați. Gândurile noastre sunt mereu cu voi. Avem încredere. Trăiască Franța Liberă!”

Jeremiah Lerner

Atacurile nemților și ale italienilor au fost constante. Blindatele, artileria, Stukasurile... Pe 6 iunie, în timpul unui bombardament, mica noastră fântână, care ne aproviziona cu apă, a fost distrusă. Ne-au rămas numai câteva bidoane pe jumătate goale, pe care le-am distribuit între voluntari.

În după-amiaza aceleiași zile, nemții au trimis o nouă delegație, care ne-a cerut să ne predăm. Forțele noastre erau grav decimate, ne rămăseseră puțin armament și puține provizii. Dar nu aveam de ales. Predarea, în cazul nostru, echivala cu moartea. Fără nicio îndoială.

Am hotărât să rezistăm. Nu aveam nimic de pierdut.

Domingo López Delgado

Puțin câte puțin, aproape fără să ne dăm seama, am început să cedăm. Nu în fața forței inamicului, ținut la distanță

atâtea zile. Ci în fața forțelor naturii: nisipul, care, ridicându-se în nori, pătrundea în nas, în gură și în ochi, agravând setea care ne tortura, umflându-ne gâturile uscate și crăpându-ne buzele, care se acopereau de o crustă tare. Setea era adversarul nostru cel mai de temut. Și dacă lucrurile nu se schimbau, aveam să sfârșim aruncând armele pentru o înghițitură de apă. Apă, da, apă!

A mai trecut o zi. Am respins din nou atacurile. Dar pentru cât timp?! Câți camarazi se odihneau deja sub nisipurile calcinate ale aceluși deșert? Și câți dintre noi aveau să mai rămână tot acolo?

Pe 9 iunie, inamicul a strâns și mai mult cercul de fier care ne sufoca. O secție a infanteriei noastre a căzut prizonieră și altele au pierdut teren. Acum lupta se desfășura pe terenul nostru, cu puști mitraliere și grenade. Dar steagul francez cu Crucea de Lorena continua să fluture.

Și avea să rămână acolo la apusul soarelui din 10 iunie, zi de lupte necruțătoare, proiectându-și umbra glorioasă deasupra capetelor soldaților săi.

*Bir Hakeim, deșertul Sahara,
10 iunie la căderea nopții, acțiunea vive force*

Susan Travers, Miss

În seara aceea, la șase fix, generalul Koenig a primit prin radio noi instrucțiuni de la comandamentul aliat și i-a convocat pe ofițeri la un consiliu urgent. I-am văzut pe acei oameni sleiți îndreptându-se spre adăpostul generalului și mi-am dat seama că se întâmpla ceva. Mirosul înfrângerii plutea în aer și ne făcea să ne simțim foarte stânjeniți.

Dimitri Amilakhvari a fost primul care a plecat de la consiliu, cu capa lui verde în vânt și cu chipiul negru cu șnur auriu pus nostim pe-o ureche. Pentru o clipă, mi s-a părut că întrezăresc urma zâmbetului său familiar. Dragul de Amilak, care refuza să poarte casca de metal din respect pentru marele general francez din Primul Război Mondial și „tatăl Legiunii”, Paul Rollet, care făcea același lucru. „Moartea știe când ți-a venit rândul, cu sau fără cască”, i-a spus odată Amilakhvari lui Marie-Pierre Koenig. Ceilalți ofițeri l-au urmat și au plecat la fel de energic de la consiliul cu generalul, îndreptându-se spre posturile lor de comandă, toți cu o expresie hotărâtă și fără să scoată o vorbă.

Exact când eram pe punctul de a cădea într-un somn profund din cauza epuizării, am auzit sunetul unor cizme care păseau pe pietriș și mi-am dat seama că se apropia cineva de vizuina mea. Am ridicat acoperișul de pânză ca să văd cine era și, în întuneric, am reușit să recunosc silueta de neconfundat a generalului. M-am ridicat dintr-un salt și mi-am scuturat de praf uniforma zdrențuită, pe cât am putut.

Avea fața brăzdată de riduri și plină de praf, iar în ochi i se citea o oboseală imensă. Bietul Pierre purta pe umeri o povară foarte mare. Fusesse la comandă într-una dintre bătăliile cele mai crunte care avuseseră loc în Africa, redându-le onoarea francezilor liberi. Și totuși următorul său pas era la fel de crucial, deoarece viețile a circa trei mii de oameni depindeau de el...

...Zâmbindu-i, am încercat să-i ofer un strop de mângâiere, dar privirea lui era rece și distantă. Era la ani-lumină, foarte departe de mine.

— Pregătește totul, mi-a spus murmurând. Mâine-noapte vom trece liniile inamice. Nu spune nimănui nimic. E un secret absolut.

— Unde mergem? l-am întrebat, în timp ce transpirația îmi ustura ochii.

El a făcut o pauză și apoi a răspuns, încleștându-și maxilarul:

— La o întâlnire.

Mi s-a strâns inima de frică. Știam că poezia lui preferată era *Rendez-vous (Întâlnirea)*, a poetului legionar din Statele Unite Alan Seeger, scrisă în timpul Primului Război Mondial...

Am o întâlnire cu Moartea,
 într-o tranșee pentru care luptăm,
 când va veni primăvara cu umbra ei evocatoare,
 și mugurii de măr vor parfuma văzduhul.

(...)

Și eu, fidel cuvântului de onoare,
 nu voi lipsi de la această întâlnire.

Jean-Baptiste Renard

Planul generalului nostru era simplu. Pe cât de simplu, pe atât de riscant. După ce eliminase alternativa predării („Pentru un legionar această opțiune nu există”, le spusese ofițerilor săi), a optat pentru o operațiune masivă de *vive force*, adică de rupere a încercuirii inamice. Ținând cont de uriașa diferență de forțe dintre noi și inamici, decizia părea o nebunie.

— Știu că oamenii dumneavoastră nu mănâncă și nu dorm de două zile, dar acesta este ultimul lucru pe care-l mai cer de la ei în Bir Hakeim, le-a spus ofițerilor. La ora H, îi vom da generalului Rommel o palmă răsunătoare peste obraz și vom pune capăt acestei bătălii.

Pe măsură ce ideea a început să se răspândească printre trupe, s-a produs un mare entuziasm; nimeni nu voia să se predea și să sfârșească într-un lagăr de concentrare. Iar îndrăzneala planului exaltase iluziile oamenilor.

Ceva mai târziu, generalul Koenig a dat Ordinul general nr. 12, calificat ca document *très secret*. Sub conducerea sa, noi, aghiotanții, am lucrat mult timp la redactarea ordinului. Și cred că, având în vedere situația teribilă pe care o trăiam, cu viața tuturor în joc, rezultatul a fost un ordin concis și clar, fără să uităm însă aspecte esențiale, ca destinația răniților (*blessés couchés* și *blessés légers*¹), modul adecvat de a-i îngropa pe morți sau distrugerea documentelor importante.

Ieșirea se făcea pe „poarta” sud-vest. Batalionul al 2-lea al Legiunii Străine avea să deschidă marșul. Alte două batalioane aveau să acopere flancurile. Aveau să le urmeze Bren Carriers, apoi vehiculele de luptă și, la urmă, camioanele.

Punctul de întâlnire pentru cei care aveau să traverseze linia de încercuire era B837, o poziție a britanicilor la 20 de kilometri în sud, semnalizată cu trei lumini roșii în imensitatea deșertului.

S-a fixat, de asemenea, ora crucială H: 24.00 din ziua de 10 iunie 1942.

Totul era stabilit. Era timpul să trecem la acțiune.

Domingo López Delgado

În seara de 10 iunie, după șaisprezece zile de infern, am primit cu o veselie de nedescris ordinul de a ne pregăti pentru a ieși în noaptea aceea, rupând cercul de forță vie. Fără arme grele, doar cu grenade, puști mitraliere sau pistoale. Nimeni

¹ Răniți la pat și răniți ușor (în fr., în orig.)

nu se gândea la pericolul acestei acțiuni riscante. Ne gândeam numai că în noaptea aceea aveam să fim în sfârșit liberi, vii sau morți, dar liberi! Chipurile noastre livide s-au luminat la făclia speranței. Urma să scăpăm... cu orice preț.

Cisternele au trecut pe la toate pozițiile, distribuind ultimele rezerve din prețiosul lichid. Brusc, părea că setea se potolise, alungată de emoția ce ne încerca. Șoferii au pus în mișcare mașinile și au format o coloană în rânduri de câte trei. Tanchețele în față, camioanele cu răniți în mijloc, iar prizonierii, înlănțuiți și sub pază, în două camioane. Ordine scurte se auzeau peste tot. Fiecare încerca să-și ocupe locul stabilit.

Lipseau doar câteva minute până la ora H.

Jeremiah Lerner

Era ora șase seara a zilei de 10 iunie. Soarele se apropia de apus la Bir el Harmat. Peste două ore avea să fie noapte. Mai aveam doar câteva picături de apă și niște pachete cu alimente. Pierduserăm, morți sau răniți, jumătate din micul nostru batalion. Munițiile erau puține. Maiorul Liebmann își păstra calmul, dar disperarea punea stăpânire pe noi.

Deodată, în zarea roșiatică a amurgului, am văzut o siluetă care se apropia.

— E un francez, nu trageți! a strigat cineva.

Era un mesager al Forțelor Franceze Libere, ce venea de la Bir Hakeim. Și aducea un ordin pentru noi.

Vestea s-a răspândit cu iuțeala fulgerului; Armata a 8-a britanică se salvase. Izbutise să se retragă în ordine, împreună cu echipamentul și proviziile. În consecință, noul ordin era să începem retragerea.

În întunericul nopții, făcând un efort de nedescris pentru a transporta răniții — știam că aveau să fie tratați fără milă dacă aveau să cadă în mâinile naziștilor —, ce mai rămăsese din sleitul nostru batalion a reușit să fugă de nemți, îndreptându-se spre poziția britanică de la Gasr el Abid.

Domingo López Delgado

Era exact ora H. Generalul Koenig a dat ordinul de plecare. Colonelul Dimitri Amilakhvari, în automobilul său, a deschis marșul. După o scurtă distanță, vehiculul a nimerit o mină și a sărit în aer. Toate privirile, îngrijorate, s-au îndreptat spre mașina în flăcări. Dintr-odată, din fumul gros, a reapărut prințul cu capa sa verde, cu un pistol într-o mână și o grenadă în cealaltă. Ca și cum cumplita explozie n-ar fi avut loc, a continuat să le dea ordine oamenilor săi!

Tanchetele și camioanele au izbit inamicul cu distrugătoare forță a disperării. Cercul a părut că se rupe și primele vehicule au ras totul în fața lor ca un torent, pierzându-se apoi în imensitatea nopții deșertului. Dar dușmanul a reacționat; și-a revenit din uimire și mitralierele și-au făcut auzit țăcănitul. Strigăte de furie și de durere au străbătut noaptea. Operațiunea *forța vie* începea să-și încaseze prețul.

Căpitanul Brunet de Sairigné a încercat să-și conducă soldații la un atac corp la corp pe flancul stâng. Dar oamenii, paralizați de situația neobișnuită, n-au reacționat imediat. Văzând ce se întâmpla, Amilakhvari a alergat spre soldați strigând:

— *Baïonnettes aux canons! À moi la Légion! On avance!*¹

¹ „Baionetele la puști! După mine, Legiune! Înaintăm!” (în fr., în orig.)

Și el însuși, cu brațul ridicat și capa fluturând, luminat de vehiculele care ardeau în noapte, a șarjat în fruntea legionarilor săi. Cu asta, s-au sfârșit șovăielile; oamenii l-ar fi urmat pe prințul Dimitri chiar și în iad!

În timp ce lupta se desfășura în întunericul nopții, luminată numai de camioanele incendiate, care răspândeau în jurul lor o lumină roșatică, făcând totul mai sinistru, eu și încă unsprezece oameni așteptam hotărârea bascului Artola, în a cărui experiență ne-am încredințat viețile.

— Nu vă mișcați de aici, ne-a ordonat. Mă duc să văd ce se întâmplă.

Am așteptat fără să ne clintim. Cât timp am stat așa, cu o neliniște ce ne strângea de gât ca o gheară și o mână de fier ce ne zdrobea inima? N-aș putea spune; un minut, douăzeci, o oră... habar n-am! Gloanțele trasoare se încrucișau în toate direcțiile și armele automate țăcăneau împreună cu sunetul sec al puștilor.

Dacă am putea ieși... Aaaaah! Dacă am avea norocul să ieșim!

Am strâns nervoși mitralierele și am verificat că aveam grenadele la centiron. Oare unde era Artola? Apoi am început să ne imaginăm diverse lucruri; dacă o fi plecat? Nu, asta nu se poate. Uite, vine! Dar nu, umbra merge mai departe, nu este el. Când o să vină? Trebuie să fie deja târziu și, dacă se luminează de zi și suntem aici... Dar... Vine, uite-l! O fi el? Da, da! Ce noroc! În astfel de momente, devii pe deplin conștient de ceea ce înseamnă camaraderia din tranșee.

— Băieți, ne-a spus, treaba e foarte încurcată, inamicul atacă dur și mor mulți de-ai noștri, cine vrea să mă urmeze... Eu o iau pe aici, că e mai liniște.

Fără să spunem nimic, toți am hotărât să-l urmăm. Bascul a îngenuncheat și a pus busola lui luminoasă pe jos, în timp ce murmură: „Spre sud”. Pe urmă, ne-a dat instrucțiuni:

— Nimeni să nu scoată o vorbă. Mergeți fără să faceți zgomot și nu folosiți armele decât dacă suntem descoperiți și dacă se trage în noi. Caz în care, a făcut o pauză și a respirat profund, fiecare face cum vrea și scapă cine poate. Înainte!

Am înaintat ca niște fantome. În tăcere, aplecați cât puteam mai aproape de pământ. Dintr-odată, șeful nostru a ridicat mâna, indicându-ne să ne oprim:

— Acum pe burtă, că o să intrăm într-un câmp de mine, a șoptit.

Am început să ne târâm pe coate și genunchi, foarte încet, pipăind locul unde să ne sprijinim corpul; întindeam un braț cât puteam, până găseam partea de mină care ieșea din pământ, ca să o putem ocoli. O mișcare fără să fi luat această măsură de precauție ar fi fost fatală. Am continuat așa mult timp, extrem de încet.

— Stop! a ordonat Artola.

O rachetă de semnalizare a luminat câmpul. Ne-am lipit cu fața de nisip, cu mâinile crispate. Am așteptat. Stinge-te odată, fir-ai să fii! La câțiva metri am văzut soldați alergând; i-am recunoscut după căști, erau nemțotei. Ne-am lipit și mai mult de pământ. S-au apropiat... și racheta ne lumina. Am pus degetul pe trăgaci. A fost cât pe ce să ne calce în picioare... dar ce noroc am avut! Nu ne-au văzut și s-au îndepărtat.

Ce minute teribile! Aveam fața și corpul scăldate de sudoare. Am dus plosca la gură și am băut o înghițitură de apă. Ce plăcere!

— Altă rachetă de semnalizare! ne-a avertizat cineva.

— Dacă pun laba pe gâtul tipului ăstuia cu luminița..., a șoptit Flores la urechea mea.

Am trecut prin momente de neliniște cumplită, de mai multe ori. Speranța noastră era să traversăm câmpul de mine fără să fim văzuți. În drumul nostru, ne-am tot încrucișat cu

soldații naziști. Când mai aveam puțin până să reușim, ne-au luminat din nou. Dacă ne-ar fi descoperit în clipa aceea, ar fi fost o mare nenorocire. Nervii mei nu mai rezistau și, în disperarea mea, i-am propus lui Artola:

— De ce nu aruncăm o grenadă și apoi să-i măturăm cu puștile mitraliere?

— Ești nebun? a fost răspunsul lui. Omorăm câțiva și aici rămânem. Nu arunca nimic!

Am rămas iar în întuneric; dar nu puteam continua fără să riscăm o întâlnire cu nemții. O nouă rachetă a luminat câmpul de luptă; blestemații ăia erau tot acolo, înaintea noastră. Ne-am târât spre stânga, ca să-i ocolim, și am avansat. Acum noi aveam nevoie de o rachetă de semnalizare, ca să știm dacă-i lăsaserăm în urmă. Dorința ni s-a îndeplinit și drumul părea liber.

— Înainte! ne-a ordonat Artola, în timp ce făcea semne cu mâna.

Probabil că ieșiserăm din câmpul de mine... Dar am continuat să ne târâm. Coatele și genunchii noștri erau o rană, iar durerea la atingerea nisipului era înfiorătoare. Dar ce conta, dacă reușeam să ieșim?

— Stop! alt semn al lui Artola.

Ne-am oprit și l-am văzut că se târa în zigzag. Dar ce făcea? Pe neașteptate, l-a înghițit întunericul. Altă așteptare. Însă a meritat! După câteva minute, s-a întors mergând normal și ne-a spus, foarte agitat:

— Pas alergător, suntem liberi!

Dintr-o săritură, ne-am ridicat în picioare. Și am început o cursă îndrăcită spre viață, spre libertate. Aveam un chef enorm să râdem și să plângem, în același timp.

Am alergat, am alergat ca nebunii... Nu știm cât timp, nici pe ce distanță. Ne opream doar ca să ne tragem sufletul,

când Artola voia să verifice direcția pe busolă. În urma noastră s-a stins zgomotul luptei, ce avea să dureze până în zori. Lumina noii zilei avea să facă inutile eforturile celor care încă nu scăpaseră.

Lumina acelor zori de neuitat din 11 iunie 1942, cea mai emoționantă dimineată din viața mea, mi s-a părut mai clară ca niciodată, mai frumoasă ca niciodată. Eram liberi! Nu-mi venea să cred!

Eram epuizați de efortul supraomenesc, când am văzut că se apropie un camion prin deșert.

— E englezesc! a strigat unul dintre noi.

Cei din camion ne-au privit uimiți.

— Bir Hakeim?

— *Yes, yes!* am răspuns. *Water, water*, apă, vă rugăm!

Și ne-am repezit toți în același timp la apa din camion, în timp ce ei încercau să ne convingă că era mai bine să bem întâi niște lapte. Ne-au explicat că erau multe camioane englezești ce patrulau prin apropiere, ca să-i adune pe supraviețuitorii pierduți prin deșert. Apoi ne-au condus în locul de concentrare al trupelor noastre.

Bucuria noastră a fost enormă când ne-am reîntâlnit cu tovarășii noștri de suferință, mai ales cu cei din America de Sud. Ne-am îmbrățișat, plângând și râzând, de nenumărate ori. Ne-am bombardat cu întrebări (cum ți-a mers? cum ai reușit să ieși? ai fost rănit? ce camarazi au căzut?) la care încercam să răspundem toți în același timp. După cum a subliniat cu ironie Renard, aghiotantul lui Amilakhvari:

— În ciuda spaimei, nu și-au pierdut obiceiul...

Eram rămășițele orgolioase ale forței care rezistase în infernul de la Bir Hakeim timp de șaisprezece zile, care în curând aveau să intre în istorie.

Facundo Peláez

Reîntâlnirea de la Gasr el Abid a fost cel mai emoționant moment din viață din câte mi-a fost dat să trăiesc.

Se spune că a fost *Miss* — la volanul mașinii lui Koenig, unde era și Amilakhvari — cea care a zărit prima coloană de supraviețuitori. Și a crezut că este un miraj: „un fir subțire de oameni desenați pe orizontul imaculat al deșertului”.

Pe urmă, am aflat că, văzându-i că se apropiau, prințul Dimitri a luat-o la fugă pe dune până s-a întâlnit cu oamenii săi, pe care i-a îmbrățișat și i-a sărutat pe ambii obraji, pe fiecare în parte, în timp ce lacrimile îi curgeau pe față.

Și așa, ceas după ceas, noi grupuri de viteji au sosit la bază. Fiecare sosire a fost sărbătorită cu aceeași hărmălaie. În scurt timp, am înțeles că majoritatea trupelor scăpaseră de implacabila încercuire. Noi am venit cu un convoi de camioane britanice. Uralele pe care le-am primit la sosire, într-o mie de limbi diferite, m-au emoționat până la lacrimi. Și eu nu plâng cu una, cu două! Dar acea primire a fost copleșitoare, pe legea mea! Când atmosfera s-a mai calmat și emoția a făcut loc petrecerii, Domingo, floare a bandiților și bun tovarăș, s-a apropiat de Renard, care era scund și șchiop, un tip formidabil și el, și i-a spus deodată, în timp ce-l lovea

ușor și afectuos cu palma și amândoi se contopeau într-o îmbrățișare:

— Ce dor mi-a fost de tine, *mon Petit Renard du Désert!*¹

Jean-Baptiste Renard

Am suferit pierderi importante. Atât în privința efectivelor, cât și a valorii unor ofițeri; comandanții Babonneau și Puchois au fost capturați, iar Bablon a fost rănit grav. Căpitanul De Lamaze și locotenentul Dewey au fost uciși. În timpul asediului și al fugii, Legiunea Străină a pierdut o treime din luptătorii săi. Pe lângă întregul echipament pe care a trebuit să-l abandonăm.

Cu toate acestea, când emoția reîntâlnirii a cedat locul analizei militare obiective, îndoielile s-au spulberat; operațiunea de rupere a asediului *vive force* a fost un mare succes. Ceea ce a consacrat bătălia de la Bir Hakeim ca o victorie răsunătoare.

De fiecare dată când un nou contingent de trupe, care rătăcise ore întregi prin deșert, fără apă și expus atacurilor patrulelor inamice, sosea la Gasr el Abid, retrăiam aceeași emoție.

Pe neașteptate, am zărit o nouă coloană de supraviețuitori. Am rămas cu gura căscată. Generalul Marie-Pierre Koenig s-a uitat la Amilakhvari și la mine. Amândoi am negat; forțele care se apropiau nu făceau parte din Legiune și nu știam cine erau. Se aflau într-o stare foarte proastă; unii

¹ Vulpița mea de deșert (în fr., în orig.)

dintre ei se clătinau, în timp ce alții își duceau răniții cu un efort enorm și cu o lipsă totală de mijloace. În fruntea coloanei flutura un steag murdar și rupt, pe care înaltul comandament francez n-a reușit să-l recunoască.

Comandantul grupului de soldați costelivi a luat poziție de drepți în fața generalului.

— Maior Liebmann, la ordinele dumneavoastră, domnule general! a spus într-o franceză perfectă și cu o energie surprinzătoare, ținând seama de condiții, în timp ce saluta.

— Pe loc repaus, domnule maior, i-a răspuns generalul la salutul militar, șovăind dacă să-i pună întrebarea elementară care era în mintea tuturor; până la urmă, s-a hotărât: Poziția și unitatea, domnule maior?

— Bir el Harmat, domnule general. Suntem voluntari evrei din Palestina, sub comanda armatei britanice, domnule, a zis, după care a continuat pe un ton sumbru: Batalionul nostru avea patru sute de oameni, dar am suferit multe pierderi. Am supraviețuit mai puțin de o sută, domnule.

În acel moment, generalul Koenig a observat că unul dintre soldații epuizați s-a apropiat de ciudatul steag, l-a coborât și a început să-l împăturească.

— Ce face soldatul dumneavoastră, domnule maior? l-a întrebat.

— Regulamentul britanic nu ne permite să înălțăm steagul nostru, i-a răspuns. Este alb și albastru, cu steaua lui David, a ținut să-i explice cu o doză de inocență generalului uimit, căci starea drapelului nu permitea să se vadă simbolurile și culorile.

— Oprește-te, soldat! a lătrat Koenig, spre surprinderea tuturor. Și pune steagul pe capota mașinii mele, alături de steagul Franței.

S-a auzit un murmur de emoție, care a fost înlocuit de uimire când soldatul, cu ajutorul meu, așa cum ordonase colonelul, a fixat steagul pe mașina generalului.

— Atențiune! a ordonat Koenig. Salut la drapel!

Și astfel, pe scena neverosimilă a deșertului Saharei și la crepusculul uneia dintre bătăliile cele mai importante ale războiului, ofițerii Forțelor Franceze Libere au prezentat omagiul lor drapelului voluntarilor evrei, viitorul steag național al Israelului. A fost primul omagiu care i s-a adus.

De-abia după aceea au izbucnit uralele și nesfârșitele umbrățișări, în timp ce soldații sărbătoreau reîntâlnirea cu camarazii lor de luptă.

Bătălia de la Bir Hakeim a fost un moment de imensă glorie pentru Forțele Franceze Libere ale lui de Gaulle.

Declarațiile au urmat una după alta, fiecare mai impresionantă decât cealaltă. *Sir Winston Churchill* a declarat: „Oprind ofensiva lui Rommel timp de cincisprezece zile, francezii liberi de la Bir Hakeim au salvat soarta Egiptului și Canalul Suez”. Rommel însuși a recunoscut: „În niciun loc din Africa n-am avut parte de o luptă mai încrâncenată și mai eroică”.

Însuși Führerul Adolf Hitler i-a răspuns ziaristului Lutz Koch, care fusese corespondent de război: „Ați auzit, domnilor? Este o nouă dovadă că am avut întotdeauna dreptate; francezii sunt, după noi, cei mai buni soldați din Europa. În pofida actualului indice de natalitate, Franța va fi întotdeauna capabilă să mobilizeze o sută de divizii. După acest război, trebuie să facem o alianță care să includă o națiune în stare să sărvășească fapte militare ce uimesc lumea, ca la Bir Hakeim”.

Inclusiv *Miss*, ale cărei curaj și îndrăzneală la volan au salvat viețile comandanților noștri supremi, Koenig și Amilakhvari, s-a exprimat în felul ei: „Eu mă temusem că o să fie un rendez-vous cu moartea. Dar a fost un rendez-vous cu onoarea”.

PARTEA A PATRA
NOIEMBRIE SÂNGEROS

„Mii de vulturi tăcuți
își întind aripile,
iubirea mea, nu te distruge
acest dans silențios...?
Blestemat dans al morților...!
Pulbere a dimineții.
Presimt că după noapte
va veni noaptea cea mai lungă,
vreau să nu mă părăsești,
iubirea mea, în zori.”

*Al alba*¹, Luis Eduardo Aute

¹ *În zori* (în sp., în orig.)

I

DRUMURILE DISPERĂRII

*Lyon, Franța, zona liberă,
mijlocul lui octombrie, anul 1942*

**Anne Michelle Lafourcade,
Michelle (ceva mai mult de 30 de ani), cântăreață**

Din întâmplare, am aflat micul ei secret, pe care o să vi-l povestesc.

Eram foarte singură. Lumea mea era Parisul; la Lyon nu aveam prieteni și cu greu reușisem să obțin un contract, ca să cânt într-o cafenea de trei ori pe săptămână. Am părăsit Parisul în căutarea libertății și pentru că simțeam că identitatea mea franceză era călcată în picioare de naziști. Din idealism, în definitiv. Libertate, Egalitate, Fraternitate. Nici vorbă! Pe urmă, am aflat că majoritatea colegelor mele au rămas în *Cité Lumière*¹ și că multe cântau pentru nemți, foarte fericite și fără procese de conștiință, *les grandes putains* (târfele de lux). Ca Arletty, care a spus: „Sufletul meu este francez, dar fundul meu este internațional”. Vă imaginați ce indignată am fost! Dar, în fine, eu m-am născut la Eure-et-Loir, unde am avut onoarea să-l cunosc pe prefectul Jean Moulin,

¹ Orașul Luminilor (în fr., în orig.)

ba chiar am cântat pentru el de mai multe ori la prefectură, așa că aveam puțin mai multă demnitate decât acele panarame de doi bani. Dar nu mi-a mers bine.

La câteva luni după ce am sosit la Lyon, am avut un amant, un colonel la pensie cu mult mai în vârstă decât mine. Eu îi spuneam *Mon Capitane*¹. Nu eram îndrăgostiți, cel puțin eu n-am fost, la început, dar petreceam clipe plăcute; puținele momente de fericire pe care le-am trăit în acel oraș. Într-o bună zi, el a hotărât să se alăture Rezistenței și așa a rămas Michelle din nou săracă și singură.

De aceea făceam plimbări lungi la periferie. Nu-mi plăcea să mă duc în centru; nu mă încânta să văd lume râzând și distrându-se, de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic. Și se întâmplau multe lucruri, pentru Dumnezeu! Existau francezi ca noi care luptau și mureau în nordul Africii, confruntându-se cu naziștii. Se făceau razii și erau arestați oameni în fiecare zi, oameni ce dispăreau pentru totdeauna. Era lume curajoasă — sau inconștientă ori stupidă —, precum *Mon Capitaine*, care lupta în păduri și munți pentru libertatea patriei sale. De aceea mă îmbolnăvea să văd că oamenii continuau să-și ducă viața ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, ca și cum toate astea nu contau.

Și, de aceea, păstrând proporțiile, mă simțeam la fel ca acea fetiță. Singură, departe de luminile orașului, cufundată în tristețea mea.

M-am întâlnit cu ea de mai multe ori în acele înserări de vară. Ba chiar am început să ne salutăm cu o ușoară înclinare a capului. Numai atât. Eu îi respectam tăcerile, iar ea le respecta pe ale mele. Mi-a atras atenția faptul că îi plăcea să se oprească pe o colină mică, din afara orașului, și să privească trenurile plecând. Pe atunci văzusem deja, cu groază, că în trenurile de

¹ Căpitanul meu (în fr. în orig.)

marfă și pentru vite erau transportate ființe umane, ce călătoreau înghesuie ca animalele. Se pare că ea nu văzuse.

Într-o seară, am zărit-o de departe: stătea pe jos, pe mica ei colină, cu picioarele strânse și ținându-și capul sprijinit pe genunchi. Am înțeles că plângea. Am hotărât să mă apropii. Când m-a văzut la câțiva pași de ea, s-a speriat. Dar n-a reacționat urât. Doar și-a întors fața, scăldată în lacrimi, încercând să se ascundă de privirea mea.

— Bună. E din cauza trenurilor, nu? i-am spus, cât mai blând cu putință. Din cauza oamenilor pe care îi transportă...

A încuviințat dând din cap, fără să spună ceva.

— Ți-e frică?

A încuviințat din nou.

S-a așternut o tăcere lungă. Poate că fetița aceea nu înțelegea ce se întâmpla în lumea noastră dementă și crudă. Sau poate că înțelegea prea bine.

— Părinții mei nu știu nimic... despre asta.

M-a străbătut un fior. Câteva clipe am rămas paralizată.

— Trebuie să le spui, am reacționat. E mai bine să știe.

A încuviințat din nou, în timp ce-și ștergea lacrimile cu mâneca bluzei și încerca să-și revină. A mai trecut un timp de tăcere. Apoi s-a ridicat, și-a scuturat praful de pe fustă și a plecat.

— La revedere... Și mulțumesc.

Pe urmă, în următoarele săptămâni, n-am mai văzut-o.

Charlotte

La două săptămâni după ce i-am povestit tatei despre trenuri, mama a venit într-o după-amiază, în mod foarte discret, la dulapul unde „locuiam” eu și Raymond.

— În seara asta o să mergem toți patru la o cafenea. Îmbrăcați-vă cât mai frumos, cum facem întotdeauna, a șoptit cu vocea ei dulce.

Nu ne-a spus nimic altceva. În realitate, pe atunci ne obișnuiserăm să nu vorbim. Nici măcar între noi. Eu și Raymond petreceam ore întregi închiși în dulap, fără să ne spunem o vorbă. Iar cu părinții noștri, în puținele dăți când aveam ocazia să fim împreună, nu aveam despre ce să vorbim. Totul se reducea la scurte murmure și lungi tăceri.

Așa că nu știam nimic din ce se întâmpla în propria noastră lume și, cu atât mai puțin, în lumea exterioară. Când i-am povestit tatei despre trenuri, a rămas foarte impresionat.

— Ești sigură, sigură? m-a întrebat de câteva ori, tot mai palid la față.

Am avut impresia că vestea mea nu era o noutate pentru el, dar că i-a confirmat cele mai negre coșmaruri. În următoarele cincisprezece zile n-am ieșit din dulap. Până când mama ne-a anunțat că urma să mergem la cafenea.

Locul acela era mai mult o magherniță decât o cafenea.

E adevărat că în jurul gării, nu foarte departe de casa familiei Rapalian, sunt multe cafenele proaste, pentru lume simplă. În acea parte a orașului se numărau pe degetele de la o mână localurile cu clasă. Dar cafeneaua aceea întunecată, murdară și urât mirositoare câștiga toate premiile la cea mai proastă categorie. De ce ne duseserăm în acel loc?

Ne-am așezat la o masă departe de fereastră. După câteva minute, au intrat doi bărbați corpolenți, de statură medie, unul cu barbă și ras în cap, celălalt cu părul scurt și creț. Amândoi erau îmbrăcați cu canadiene din piele neagră și aveau niște ceasuri ce băteau la ochi. Părinții noștri ne-au spus să ne

așezăm la altă masă și au comandat o limonadă dublă pentru mine și Raymond. Ei au cerut niște cafele. Aspectul celorlalți clienți lăsa mult de dorit, fără îndoială erau la înălțimea localului. Ce departe rămăsese don Giusto, cu înghețata lui de căpșuni! Dar Raymond, întotdeauna foarte grijuliu cu mine, m-a lăsat să beau eu cea mai mare parte din apa cu lămâie. Era destul de fadă, dar gestul lui a fost foarte frumos.

Bărbații corpolenți dădeau din mâini, cu mișcări mitocănești și energice. Tata îi contrazicea uneori, iar alții încuviința. Mama tăcea. Toți erau foarte serioși. Către sfârșit, și-au strâns mâinile, fără să zâmbească. Părea că ajunseseră la un acord.

Când ne-am întors, era deja noaptea târziu. N-am întrebat nimic, iar ei nu ne-au spus nimic. Totuși, presimțeam că urma să se întâmple ceva.

Jean-Claude Rapalian

Nu știu la ce oră au plecat belgienii. Probabil foarte devreme. Poate în zori. Când m-am trezit, mi-a atras atenția faptul că nu i-am văzut și că n-am auzit zgomote în... camerele lor. L-am întrebat pe tata.

— Da, au plecat. Dar s-ar putea să se întoarcă, mi-a răspuns cu un aer misterios.

Apoi le-am pus câteva întrebări vecinilor de încredere, fără să trezesc bănuieli. Mi-au spus că s-a auzit motorul unui camion în zori. Că a staționat câteva minute pe strada principală, unde dă fundătura noastră. Și că niște persoane s-au urcat în el. Asta a fost tot.

Dar a fost suficient; fără îndoială, chiriașii noștri plecaseră spre granița elvețiană. Nu erau vremuri pentru sentimentalisme. Deveniserăm duri, ca să supraviețuim. Dar n-am putut

evita să nu mă încerce frica gândindu-mă la soarta celor doi copii. Puteam să fiu eu în locul lor, mi-am zis.

Charlotte

După trei zile de la întâlnirea din cafenea, dimineața devreme, tata Léon a deschis cu grijă ușa dulapului și ne-a trezit bătându-ne ușor pe umăr.

— Ascultați-mă cu atenție; îmbrăcați-vă ca atunci când mergem la cafenea și puneți-vă toate lucrurile în valijoară, ne-a spus, accentuând fiecare vorbă. Să nu uitați nimic, fiindcă plecăm de aici.

Am rămas cu gura căscată! Și nedumeriți. Plecam, dar unde?

Am ieșit în stradă. De-abia se vedea prima rază a zorilor în noaptea întunecoasă. Am mers pe fundătură până am ajuns la o stradă mai largă. Am dat colțul și am văzut un camion cu motorul pornit.

— Repede! Urcați în camion! ne-a zorit un bărbat cu o canadiană neagră, pe care l-am recunoscut imediat — era grasul ras în cap din cafeneaua jechoasă.

Am urcat cum am putut în remorca mașinii, care era acoperită cu o prelată. Tata și Raymond ne-au ajutat pe mama și pe mine. Acolo, sub prelată, în întuneric, am descoperit alte douăsprezece persoane de toate vârstele. După cum ne-au spus, noi am fost ultimii pe care i-au luat. Camionul a plecat imediat.

O jumătate de oră mai târziu, s-a oprit într-un șopron, la periferia orașului. Șoferii, cei doi bărbați corpolenți de la

cafenea, care purtau canadiene negre, ajutați de un tânăr voinic, au încărcat cât ai clipi nenumărate mobile de tot felul. Mobilele, care ocupau mai bine de jumătate din remorcă, îi apărau pe cei ce călătoreau de privirile curioșilor și de eventualele controale ale poliției. În restul camionului stăteam noi, în total șaisprezece persoane. Au încărcat și niște apă și ceva de mâncare. Nu era loc nici să arunci un ac.

În momentul acela dinaintea plecării, tata s-a apropiat de noi și a șoptit ceva. Raymond a zâmbit, părea mulțumit. Eu n-am înțeles nimic din ce-a spus tata, în afară de cuvântul Elveția. Am zâmbit și eu.

După câteva clipe, camionul și-a reluat drumul. Prelata și mobilele ne împiedicau să vedem ce se întâmpla afară. Totuși, după curentul ce pătrundea printre crăpăturile dintre mobile, ne-am dat seama că eram pe câmp și, mai târziu, că începeam să urcăm.

— *Le Jura*, masivul Jura, a spus unul dintre tovarășii de drum. Nu l-a contrazis nimeni.

Iar eu mă aflam acolo, în camion, înghesuită ca în dulapul armenilor. Dar acum creștea o speranță în sufletul meu. „Suntem pe drumul spre libertate”, mi-am zis. Și m-a invadat o fericire mare cât un ocean, fără să mă pot stăpâni.

Foarte repede am pierdut simțul timpului și al distanței.

Era tot mai frig. Logic; toamna înaintase (era jumătatea lui octombrie) și noi intram în masivul Jura, cu climă aspră și vântoasă. Ne opream doar ca să ne facem „nevoile”, și asta se întâmpla cel mult de două ori pe zi! Având în vedere clima aceea, nu era de ajuns. În curând, au apărut oalele de noapte — oale de uz domestic, câte o sticlă, un lighenaș, o cratiță (fabricate cu siguranță pentru scopuri mai nobile). Nu era loc

pentru pudoare și ne descurcam cum puteam, în totală promiscuitate. Noi, fetele și femeile, eram cele mai stânjenite, deși părinții și soții noștri încercau să ne ajute. După două sau trei zile, au început să lipsească apa și mâncarea. Toți știam că nu era momentul pentru confort, dar câțiva s-au plâns, pe bună dreptate din punctul meu de vedere, că „le dăduseră tot ce aveau” acelor *passseurs*¹ și că aceștia nu se ocupaseră de nimic, nici de nevoile cele mai elementare.

În remorca aceea întunecoasă a camionului, care începea să miroasă urât, se vorbea foarte puțin. Din când în când, se lega câte o scurtă conversație banală. Despre temeri și speranțe. Momentul prezent nu conta; conta doar viitorul, ce avea să se întâmple în următoarele zile. Aerul era încărcat de nesiguranță. Nimeni nu avea chef de vorbă.

Din câte mi-am putut da seama, majoritatea erau evrei. Deși era și o pereche de unguri ce păreau țigani și o mamă cu un copil cu sindromul Down. „O fac pentru el”, a explicat ea într-una din zile — într-o franceză cu accent breton — și a sărutat copilul pe cap. Erau mai mulți copii și câteva persoane foarte în vârstă. Dar adolescenți eram numai noi doi.

În primele zile, n-am avut nicio legătură cu șoferii. Când camionul se oprea ca să ne facem nevoile, ei rămâneau în cabină. Iar când opreau ca să pună benzină sau ca să mănânce, nu ne dădeau voie să coborâm. Pe neașteptate, într-o zi la prânz, camionul s-a oprit. Nu știam cauza, pentru că oprise deja cu puțin înainte ca să ne facem nevoile. Șoferii au dat la o parte câteva mobile, au deschis un culoar strâmt și ne-au poftit să coborâm.

Ne aflam în mijlocul unei păduri dese, pe vârful unui munte. Cerul era cenușiu și ploaia amenința să înceapă. Nu știam ce se întâmpla. Cei care ne treceau frontiera i-au luat

¹ Călăuze pentru trecerea frontierei

deoparte pe capii familiilor, care erau cinci. Patru bărbați și femeia cu copilul bolnav. Noi, ceilalți, am rămas lângă camion, cu inima cât un purice. Atunci am observat că discuția dintre *passseurs* și capii de familie era tot mai aprinsă, până s-a transformat într-o ceartă, cu gesturi de furie și cuvinte tot mai dure. Tata scutura din cap, indignat.

Ce se întâmpla? ne întrebam înfricoșați.

Deodată, s-a auzit clar vocea grasului cu părul creț, care spunea, aproape strigând:

— Suntem la jumătatea drumului. Acum o să intrăm în zona cea mai periculoasă. Dacă nu ne plătiți mai mult, nu continuăm! E clar?

Acum știam: eram victimele uni șantaj mârșav.

Șoferii au intrat în cabina camionului. Aveau o atitudine de dispreț și de superioritate. Era ori da, ori ba, și părinții noștri știau asta. Tata și ceilalți au început să vorbească între ei. Se vedea clar că erau disperăți și că nu știau ce să facă.

— Țștia nu sunt *passseurs*, nu sunt călăuze, sunt mafioți! a zis cineva.

— Eu le-am dat cât mi-au cerut... și era tot ce aveam! a spus mama copilului.

— Canalii!

— Știți... eu am un pistol, a spus altul ca din întâmplare.

A fost teribil să vedem cum josnicia și disperarea erau în stare să trezească brutalitatea în acei oameni pașnici. În cele din urmă, a câștigat resemnarea; se aflau în mijlocul unui loc pustiu, iar viețile familiilor lor erau în mare primejdie. N-aveau de ales. Mama copilului n-a putut da bani, nu mai avea nimic. Bărbatul care se plânsese tot timpul călătoriei că îl storseseră, că nu-i mai rămăsese nimic, se pare că, până la

urmă, tot mai avea ceva. Ceilalți trei, printre care și tata, și-au plătit partea din suma cerută. Le-au dat șoferilor banii strânși din colectă.

— Continuăm drumul, toți, sus în camion! a strigat cel ras în cap, lăsând impresia că strânseseră mai mult decât se așteptau.

Am urcat, ne-am cuibărit din nou, fiecare pe locșorul său, iar camionul a pornit. Dar nimic nu mai era la fel. Nimănui nu-i mai păsa de condițiile de igienă groaznice și de lipsa de hrană. Toți eram acaparați de un sentiment teribil de neîncredere față de cei cărora le încredințaserăm viețile noastre.

A mai trecut o zi și jumătate. Camionul înainta hurducă-indu-se pe drumurile muntoase, șerpuite și pline de băltoace. Noi dormeam; învățaserăm să ne controlăm neliniștea, în așteptarea deznodământului final, oricare ar fi fost acesta. Nu puteam face nimic. În acele nopți interminabile, înghesuți în camion, eu îmi puneam capul în poala mamei, care mă mângâia pe păr cu dragoste și răbdare. Știa că asta mă făcea să mă simt mai bine.

Dintr-odată, m-a trezit o zguduitoră. Mama a încercat să se ridice în picioare, fără să țină seama că eu dormeam în poala ei. Am întredeschis ochii, adormită. Toți se mișcau, unii erau în picioare. Un miros înțepător, care îți usca gâtul, se răspândea în remorcă, în timp ce o coloană de fum se ridica dintr-un colț.

— Foc! a strigat unul dintre bărbați.

— A izbucnit un incendiu, opriți! a strigat tata.

Alții au bătut în cabină, încercând să atragă atenția șoferilor.

Nimeni nu ne auzea! Camionul continua să înainteze în noaptea târzie, în timp ce fumul devenea mai gros și aerul greu de respirat.

— Dați cu apă, asta-i singura soluție, vă rog! a implorat țiganul.

— Și urină! a strigat altcineva.

Doi bărbați au încercat să facă loc printre mobile, ca să intre aerul proaspăt, dar a fost imposibil.

Nu se putea face nimic; nimeni nu ne auzea! Camionul înainta, focul se extindea, iar aerul devenea de nerespirat. Toți încercam să facem ceva în acel spațiu minuscul, înghiontindu-ne unii pe alții, țipând ca nebunii, cuprinși de disperare.

— Ne asfixiem! Opriti, vă rog! am strigat până am răgușit.

În clipa aceea, am simțit că leșin. Mi s-au înmuiat picioarele și mi s-a încetșosat vederea. Totul în jur a devenit neclar.

II

PRESIMT CĂ, DUPĂ ACEASTĂ NOAPTE, VA VENI NOAPTEA CEA MAI LUNGĂ

*Konskie, Polonia, în aceeași perioadă
(mijlocul lui octombrie 1942)*

Christoff Podnazky

Când mă gândesc că atunci când am urcat în trenul acela de la Liège spre Plock îmi făceam atâtea iluzii! Că aveam să-mi apăr patria poloneză, ca strămoșii mei. Ce puțin a durat visul acela! Am alunecat pe marginea unei prăpăstii. Din acel moment, n-am făcut altceva decât să cad și să cad.

Până am ajuns în acea chichineață din ghetoul din Konskie. Și să ținem seama că, mulțumită prietenului meu Alter, am reușit să găsec o slujbă mai bună (care în acele vremuri însemna o slujbă ce nu te târa spre moarte) și să locuiesc singur în cămăruța mea. La un moment dat, au fost aduși în ghetou evreii din Gowarczów. La jumătatea lui octombrie, într-o seară, a sosit Hirsch, noul meu coleg de cameră. A apărut în ușa, palid și trist, cu un rucsac mic în spate, la fel ca mine cu un an înainte. Mi-am ascuns neplăcerea și am încercat să-l încurajez.

Cu câteva nopți înainte, ținuserăm ultimul nostru „sabat”. Dar Alter nu mai era același. Chiar dacă ne obligam reciproc să ciocnim păhărelele de rachiu, tot mai goale. Ciocneam pentru familiile noastre, pentru oamenii cu inimă bună care ne ajutau (ca Swit și domnul Kazimierz) și pentru noi.

— *Lejaim!*¹ ne-am urat, și privirile noastre triste și încărcate de afecțiune s-au întâlnit, știind că pentru o bună bucată de timp nu vom mai face asta.

Îngrijorat de vizita lui Swit la atelier, mi-am luat inima-n dinți.

— Prietene drag, de câteva săptămâni te văd cam ciudat, foarte îngrijorat, i-am spus, pregătind terenul. Nu vrei să-mi zici nimic?

Alter s-a foit pe taburet, stânjenit. Apoi mi s-a părut că mintea lui își luase zborul. A rămas pe gânduri multă vreme. I-am respectat tăcerea. Când, în sfârșit, „s-a întors”, a început să scoată câteva vorbe:

— Da, e adevărat... Se întâmplă unele lucruri. Și mă tem că se vor întâmpla altele și mai rele, mi-a spus și apoi a continuat, privindu-mă drept în ochi: Vreau să știi că, dacă acest moment va veni, Swit și tu veți fi primii care veți afla.

Îmi spusese tot. Și nu-mi spusese nimic. Dar cum să-l sâcâi după o asemenea mărturisire?

Kazimierz Wroblevsky

În octombrie 1942 se vorbea despre multe lucruri. Lucruri foarte urâte.

¹ Noroc! (în ebraică, în orig.)

Se spunea că treceau trenuri pentru transportul animalelor din toată Europa (Franța, Belgia, Olanda, Austria, Germania) „spre Est”, pline cu femei, bărbați, copii și bătrâni. Aproape toți evrei. Eu, ca majoritatea polonezilor, nu credeam. Gândeam că erau invenții. „Cum să se poată ține în secret așa ceva?”, îi întrebam pe cei care povesteau asta. Alții mergeau mai departe: „Sunt exagerări ale evreilor, le place să facă pe victimele”. Dar ne gândeam: dacă era adevărat, unde erau duși toți acei oameni? Unde îi țineau? N-aveau cum să dispară de pe fața pământului ca prin farmec!

Eu vedeam în fiecare zi cum naziștii îi torturau pe evrei. Câteva dintre „distracțiile” cele mai populare erau să le taie barba (mai ales bătrânilor), să se plimbe într-o căruță trasă de evrei sau să le oblige pe adolescente să-i spele pe picioare în plină stradă. Mulți soldați făceau fotografii cu „isprăvile” lor și le trimiteau logodnicilor. Dar nu-mi trecea prin cap că puteau merge mai departe de atât. Și nu era puțin. Uneori, partidele politice poloneze susțineau zvonurile. Dar eu nu cred în politicieni. Așa că aveam îndoielile mele.

Până când, într-o zi, dimineața devreme, a apărut Inginerul la atelier. De o vreme, băiatul ăsta arăta din ce în ce mai rău. Iar în ziua aceea părea un spectru, ce să zic, o fantomă! Dar m-a salutat cordial, ca întotdeauna.

— Vreau să vă rog ceva, domnule Kazimierz.

— Spuneți, i-am răspuns afectuos, dar păstrând distanța.

El intra direct în subiect. Asta îmi plăcea. Însă, în dimineața aceea, a început să vorbească pe ocolite, să spună lucrurile pe jumătate...

— S-ar putea să se întâmple unele lucruri în următoarele săptămâni... în ghetou, știți? Lucruri neplăcute, mă înțelegeți? a spus și a continuat să se învârtă în jurul subiectului.

În alte împrejurări, m-aș fi impacientat: „Alter, spuneți-mi odată ce vreți”, ca să știe că n-am timp de pierdut. Dar l-am văzut atât de abătut! L-am întrebat cum îl puteam ajuta. Răspunsul lui m-a lăsat înmărmurit. Și foarte îngrijorat. Inginerul voia să-i protejez pe angajații mei evrei, dacă naziștii veneau să-i ridice. Prima mea reacție a fost de mândrie.

— Nimeni nu va intra în cizmăria lui Kazimierz Wroblevsky să facă abuzuri! Aici încă sunt stăpân eu!

Dar știam că nu era adevărat. De aceea, când Alter a insistat, i-am spus că o să mă gândesc. O să văd ce pot face. Era o prostie să nu recunoști realitatea.

Ne-am strâns mâinile. Ca de obicei. Dar totul se schimbase atât de mult! Ce se petrecea în sfânta mea patrie?

Swit Mariah Czerny

Ultimele zile din octombrie au trecut cu o încetineală disperantă. Între timp, toamna s-a instalat definitiv la Konskie, cu tristețea, frigul, vânturile și ceața ei.

Neliniștea noastră creștea pe zi ce trecea. Și spun „noastră” pentru că, după ce l-am vizitat pe Christoff la atelier, am aranjat să păstrăm legătura și să schimbăm orice frânturi de informații pe care reușea să le obțină fiecare. Știam că urma să se întâmple ceva cumplit și că vom fi primii care vor afla. Despre ce era vorba? Când avea să se întâmple?

Disperarea noastră nu putea fi mai mare.

Asta până în ultima joi din octombrie, când m-am dus să dau o mână de ajutor la cantina populară din ghetou și am observat că Alter nu venise. Am pregătit puținele legume pe care le obținuserăm pentru supă, în timp ce mă uitam iar și iar spre poartă. Dar nu apărea!

S-a făcut după-amiază. Am curățat un pic bucătăria și „am spălat” cum am putut vesela și tacâmurile (de câteva săptămâni nu se mai dădea săpun). Când am terminat, se făcuse noapte de-a binelea, iar ceața tomnatică invada totul. Chiar și așa, nu m-am grăbit, am încercat să mai rămân puțin... Așteptam minunea!

A fost ceva providențial. Chiar în clipa când plecam, din întuneric s-a ivit brusc Shlomo, un prieten de-ai lui Alter de la Judenrat.

— Ce noroc că mai ești aici! mi-a zis în șoaptă. Alter m-a rugat să-ți dau biletul ăsta.

Și, cu foarte multă precauție, mi-a strecurat în mână un mic sul de hârtie. „Și-a adus aminte de mine!” a fost primul gând care mi-a trecut prin minte. În mizeria de sentimente în care trăiam, asta era foarte important pentru mine. Shlomo a dispărut în noapte, la fel de discret cum apăruse.

Am strâns biletul în pumn cu toată forța, ca și cum ar fi fost comoara cea mai de preț din lume. Pe urmă, m-am gândit

FETIȚA CARE PRIVEA TRENURILE PLECÂND

că era mai bine să-l ascund și l-am vârat în sutien, aproape de inimă. Am grăbit pasul cât am putut. În scurt timp, am ajuns la ferma părinților mei. I-am salutat și m-am încuiat în camera mea. Am scos bilețelul păstrat cu grijă și am citit mesajul iubitului meu:

Adorată Swit, lucrurile s-au precipitat. Trebuie să stăm de vorbă urgent. Ai putea veni mâine, pe la cinci după-masă, la stejărișul nostru?

Te iubesc,
Alter.

III

VREMEA REVANȘEI?

*El Alamein, Egipt, în aceeași perioadă
(mijlocul lui octombrie 1942)*

Domingo López Delgado

E de necrezut cât de repede trece timpul când revenim la normal! Și cât de încet trece pe câmpul de luptă...

În zorii zilei de 11 iunie ne-am redobândit libertatea, scăpând de moarte ca prin urechile acului în timpul încercuirii de la Bir Hakeim. După patru luni, ne ocupam pozițiile în marea ofensivă aliată de la El Alamein. Ne făceam iluzii că atacul nostru va schimba sorții războiului.

Acele patru luni au trecut în zbor. După Bin Hakeim, ne-au permis să ne instalăm, pentru opt zile, pe plajele de la Alexandria. A fost o odihnă scurtă, dar totală. Primul lucru pe care l-am făcut când am sosit a fost să dormim. Să dormim mult, ca să recuperăm. Dar nu puteam; aveam coșmaruri și ne trezeam speriați.

Pe urmă, am fost trimiși la o tabără militară în apropiere de Cairo. Am străbătut un oraș care era cuprins de panică,

deoarece naziștii se aflau la numai optzeci de kilometri, iar acolo locuiau numeroși evrei. Am plecat pe înserat, în aclamațiile oamenilor care, aflând că eram cei care rezistaseră la Bir Hakeim, ne-au salutat pe străzi și de la ferestre ca pe niște eroi. Trebuie să mărturisesc că aceste manifestări nu mă lăsau indiferent; simțeam o satisfacție enormă pentru că îmi făcusem datoria. În acea tabără militară a început reorganizarea Semibrigăzii a 13-a a Legiunii Străine, acoperită de glorie, dar decimată în luptă.

În luna iulie, am primit știrea că Forțele Aliate, ajutate de rezistența din Bir Hakeim, au oprit înaintarea lui Rommel în El Alamein și că, deocamdată, Egiptul nu era în pericol.

10 august a fost ziua cea mai emoționantă; generalul de Gaulle în persoană a sosit de la Londra și a trecut în revistă trupele noastre. Generalul Koenig și colonelul Amilakhvari au primit Crucea Eliberării din mâna lui de Gaulle. Noi stăteam aliniați în spatele lor și l-am putut vedea pe conducătorul Franței Libere de la câțiva metri depărtare. M-a străbătut un fior prin tot corpul.

L-a vizitat, de asemenea, la spital și l-a decorat cu Crucea Eliberării pe locotenentul Théodore Gérard, căruia un obuz german i-a smuls un picior în noaptea dinaintea fugii, când îi ajuta pe servanți să tragă un obuz. N-am putut să nu mă gândesc că soarta asta aș fi putut s-o am și eu!

În săptămânile următoare, am primit echipamentul, niște camioane enorme Bedford (care nu ne-au plăcut deloc) și tunuri antitanc noi. Instrucția s-a intensificat și s-au recompus unitățile, amestecându-ne pe noi, cei ce cunoșteam deja „frumusețile frontului”, cu începătorii. Noi, spaniolii, sud-americii și alți prieteni, ne întâlneam ca să stăm la taclale și să cântăm. La Alexandria am găsit iarbă mate. Deși era foarte proastă (numai bețe și, după câteva infuzii, nu mai avea

niciun gust!), ne-a folosit, oricum, ca să ne ostoim dorul. Spaniolii au vrut s-o încerce, dar, după prima sorbitură, au blestemat băutura aceea atât de amară.

Au început pregătirile de plecare. Momentul de a relua lupta era aproape. Înainte de plecare, regele George al VI-lea al Angliei, însoțit de generalii britanici Montgomery și Alexander, a trecut în revistă trupele. Cu echipament mai modern și moralul ridicat, într-o dimineață, am pornit la drum.

Plecam în căutarea revanșei.

Jean-Baptiste Renard

Din primul moment, situația s-a prezentat grea pentru noi. Generalul Montgomery ne-a vizitat pe 19 septembrie în „bivuacul”¹ nostru de la Heliopolis, aproape de Cairo. A fost primul contact al lui Monty cu noi, Forțele Franceze Libere, care ne întorceam de la „întâlnirea noastră cu gloria” de la Bir Hakeim.

Frontul african se împotmolise din iulie de-a lungul unei linii ce începea de la gara de pe coastă în El Alamein. Montgomery, avansat de curând în gradul de comandant al Armatei a 8-a, plănuia să rupă această linie înainte de sfârșitul lui octombrie. Efortul principal urma să se facă în sectorul nord al liniei, cu trupe britanice, australiene și neozeelandeze. În același timp, alt atac secundar trebuia să aibă loc în sud, având ca obiectiv cucerirea primejdiosului podiș El Himeimat. Acest asalt urma să fie încredințat francezilor.

¹ Tabăra unor trupe staționate temporar în afara unei localități, sub cerul liber (N. red.)

De îndată ce generalul Koenig și statul său major au aflat de planul lui Montgomery, neliniștea a pus stăpânire pe comandanții noștri. Și pe bună dreptate. El Quaret el Himeimat, cu înălțimea lui impunătoare și versanții abrupti, se ivește în deșert ca un enorm foișor de pază. Este o poziție defensivă impresionantă. Iar terenul din jur este instabil, foarte greu de străbătut. Nu există niciun alt amplasament cât de cât asemănător! Pe lângă asta, câmpurile de mine care îl apărau nu fuseseră localizate bine de britanici. Și, ca și cum asta n-ar fi fost de ajuns, hărțile care indicau liniile de apărare ale Axei erau învechite. Toți știam că inamicul le întărise!

Ca să completez panorama, trebuie să spun că generalul Montgomery a impus o atmosferă secretoasă necesară, dar exagerată. Nici măcar generalul Koenig nu știa clar în ce măsură atacul nostru era o parte esențială a ofensivei sau era doar o simplă manevră de distragere a atenției. Ordinele pe care le primise erau insuficiente și contradictorii. Se pare că exista un dispreț al înaltului comandament britanic față de francezi. Bineînțeles că soldații nu știau nimic din toate astea. Dar a fost imposibil să se evite instaurarea unui climat de nesiguranță printre ofițerii noștri.

Nu erau cele mai bune condiții pentru a începe o bătălie decisivă.

IV ȘANTAJUL

*Munții Jura, Franța, zona liberă,
ultimele zile din octombrie 1942*

Charlotte

Am deschis ochii. Nu se vedea nimic! Țipetele erau înfri-coșătoare și toți se luptau să scape, împingându-se unii pe alții. Tata Léon mă ținea în brațe, dar nu mi-am văzut pe mama și pe Raymond. Nu aveam nicio emoție, simțeam doar o slăbiciune extremă, eram ca anesteziată.

De-abia în acel moment mi-am dat seama că se oprise camionul. Auziseră strigătele noastre! Și acum șoferii își foloseau toată forța ca să dea la o parte niște mobile și să facă un culoar de trecere până unde ne aflam noi.

Până la urmă, au reușit! Un curent de aer a măturat remorca; am început să distingem unele forme și am văzut apărând din dreapta lumina slabă a lanternei șoferilor, care indica drumul salvării noastre. Îmbrâncindu-ne, care cum puteam, am înaintat în direcția aceea. Dar atunci am văzut, cuprinși de isterie, că aerul proaspăt întetea focul și că flăcări mari se apropiau de corpurile noastre. Unii au reușit să coboare (folosind bara de protecție și roțile în loc de scară),

în timp ce alții, fără să le pese de vârstă, se aruncau jos din camion, lovindu-se cumplit în cădere. În acel moment, flăcările au ajuns la copilul cu sindromul Down și la mama lui, iar hainele lor au început să ardă. Doi bărbați s-au aruncat asupra lor și au încercat să stingă flăcările cu ce aveau la îndemână, inclusiv cu mâinile goale. Mi se învârtea capul, dar deodată am văzut că Léon ajunsese la ieșire.

Am sărit din camion. Ne-am rostogolit îmbrățișați pe pământul pietros. Când, în sfârșit, ne-am oprit, aveam hainele zdrențuite, iar coatele și genunchii însângerați. Dar puteam respira! Am tras adânc în piept aerul curat de munte, fără să ne pese de frig. În întunericul nopții i-am zărit pe mama și pe Raymond, care se apropiau clătănându-se. Erau bine. Tata s-a alăturat celorlalți bărbați care stingeau focul din camion, între timp înțețit. Toți tovarășii noștri de nenorocire izbutiseră să coboare. Unii păreau grav răniți și gemetele lor îți rupeau sufletul.

Șoferii nu aveau extinctoare. Incendiul, departe de a se stinge, avea tot mai multă forță. Tata și ceilalți alergau dintr-o parte în alta, încercând să strângă puțin pământ și nisip din acel sol stâncos, lucru ce era imposibil. Alții băteau focul cu ramuri smulse din arbuști, fără prea mult succes. Dacă mașina ardea complet, nu ne mai rămânea decât să mergem pe jos, prin acei munți înghețați, fără apă și fără mâncare, fără un loc unde să ne adăpostim, la bunul plac al celor ce ne urmăreau!

Atunci s-a întâmplat o minune!

Dumnezeu a deschis brusc băierele cerului și o ploaie torențială a căzut pe neașteptate peste camion și peste noi.

În câteva clipe, incendiul s-a stins. Noi eram uzi până la piele și înghețați, dar ne-am bucurat de întâmplare. Ceva mai calmi, cei care erau în stare fizică bună s-au ocupat de

răniți, cu puținele medicamente pe care le aveam la dispoziție. Cu tata Léon în prima linie, ca întotdeauna.

Nu știi cât era ceasul, dar încă nu se vedeau primele raze ale dimineții. După orele de suferință și de emoție, am început să simțim un frig cumplit. Cu hainele ude, tremuram ca niște trestii în vânt. Mama m-a îmbrățișat și am încercat să ne adăpostim printre stânci. Pe urmă, a venit și Raymond. Tata continua să-i ajute pe cei în stare mai gravă, mai cu seamă pe mama cu copilul. În ciuda frigului îngrozitor, a foamei și a durerilor cauzate de răni și de lovituri, până la urmă somnul ne-a învins.

A fost un răsărit ireal. Ca într-un vis. Sau poate într-un coșmar. Eu nu voiam să deschid ochii, nu voiam să mă trezesc! Mă simțeam fără vlagă. Fără putere să înfrunt ce se întâmpla. Mai era atât de mult de mers! Și care avea să fie sfârșitul călătoriei? Dar n-am mai putut îndura foamea și frigul.

Am deschis ochii și am privit în jur. Ceața deasă, prin care de-abia se ghicea un soare timid, acoperea totul. Tovarășii de călătorie, care erau deja în picioare, păreau niște fantome cenușii, ce se mișcau cu încetinitorul. Ici, colo se vedeau grupuri de stânci, printre care creșteau câțiva arbuști alpini. Ne aflam într-un loc înalt. Mama stătea lângă mine, la fel de dezorientată. Tata, Raymond și ceilalți bărbați încercau să recupereze din camion tot ce nu fusese distrus de foc. Șoferii nu se vedeau pe nicăieri.

— S-au dus în satul cel mai apropiat, să facă rost de piese de schimb ca să repare camionul, a zis cineva.

Deodată, din ceață, a apărut Raymond, zâmbitor, cu cele două valijoare ale noastre. Erau ude, murdare și zgâriate; dar

tot ce aveam pe lume era acolo! Ne-am îmbrățișat și el s-a așezat lângă mine.

Atunci am văzut o scenă care ne-a lăsat cu gura căscată.

Rătăcind printre stânci, fără țintă și cu privirea pierdută, l-am văzut pe tata. Ținea în mâna dreaptă, bine strâns, precum cineva care are grijă de un obiect considerat de mare valoare, mânerul valizei sale, fără să-și dea seama că valiza nu mai era!

Eu și Raymond am schimbat priviri pline de duioșie, dar și de tristețe și durere. Fratele meu s-a ridicat imediat și s-a apropiat de el. Eu l-am urmat.

— Tată, ai pierdut geamantanul, i-a spus cu un glas încărcat de dragoste și a zâmbit, ca să atenueze tensiunea momentului.

Tata s-a trezit brusc din visare. S-a uitat la mâna în care ținea mânerul solitar și ne-a aruncat o privire disperată; părea că nu înțelegea. După o clipă, a revenit la realitate. A zâmbit rușinat, în timp ce făcea niște mișcări stângace, încercând să se scuze pentru cele întâmplate. Toți patru am râs un timp, pe când ceilalți călători ne observau curioși.

Acest episod m-a lovit în adâncul inimii. Până atunci îl văzusem pe tata Léon ca pe o ființă specială, în stare să se mențină deasupra nefericirilor pe care le sufeream de mai bine de doi ani. Dar am înțeles dintr-odată că era tot o ființă umană fragilă. Învăluit de dragostea și de admirația mea, de acord, dar supus sălbaticelor legi ale junglei impuse de nazism, capabile să răpească judecata celui mai nobil suflet.

Am petrecut două zile interminabile în pustiul acela rece și stâncos, lingându-ne rănilor. Am profitat de o după-amiază cu soare și ne-am uscat hainele, pe care le-am întins pe pietre. Tata a recuperat resturile valizei sale distruse și câteva

dintre lucruri, risipite printre stânci. Șoferii au adus, pe lângă piesele de schimb pentru camion, alimente, alcool și feșe. Totul în cantități foarte mici; știam că erau niște mizerabili. Cu multă inventivitate, Blima și alte femei din grup au făcut niște supe, bune ca remediu împotriva frigului. S-au ocupat, de asemenea, de răniți.

Niciodată nu s-a aflat cauza incendiului. *Les passeurs* au spus că fusese unul dintre noi, încercând să aprindă un foc în remorcă. O minciună gogonată, încă una dintre minciunile lor absurde! Noi eram convingși că fusese o defecțiune mecanică. Pe la jumătatea după-amiezii următoare, au pornit motorul, să vadă dacă merge. Mergea cu întreruperi. Oricum, după un timp, l-au mai dres puțin. În timp ce bărbatul corpulent cu părul creț continua să repare motorul, cel ras în cap i-a chemat pe bărbați să-l ajute să aranjeze remorca. Deja cu toții îi detestam, dar nu aveam altă soluție; eram pe aceeași corabie.

Au pus mobilele la loc. Deși unele arseseră, majoritatea serveau oricum ca să ne ascundă. După două ore, bărbatul ras în cap a început să bată din palme.

— Haideți! Repede! Toți în camion, a strigat. Și să nu vă uitați lucrurile, ne-a spus, de parcă escrocilor ălor le-ar fi păsat de noi.

Eu îi uram pentru felul cum ne maltrataseră și ne șantajaseră. La apusul soarelui, ne-am reluat drumul. Cu câteva zile înainte, urcaserăm în camion foarte slăbiți, după luni întregi de lipsuri. Acum, după ce stătuserăm două zile în acel pustiu înghețat aproape fără să mâncăm, eram leșinați. Ar fi fost o minune să nu facem pneumonie.

Dar știți ceva? Sufletul omenesc, spiritul sau mai știu eu ce sunt de neînvinși.

Ne-am pus din nou în mișcare, ascultând zgomotul vechiului camion, simțind aerul rece care se strecura printre mobile și ne mângâia fața... și speranța a revenit, puțin câte puțin. Cu fiecare clipă ce trecea, eram mai aproape de frontiera elvețiană, de a ne salva viețile și a ne redobândi libertatea. Aveam să rezistăm oricât era nevoie.

Au mai trecut încă două zile. Călăuzele se opreau acum tot mai des și căutau drumurile cel mai puțin umblate. Eram tot în vârful muntelui, în acei munți Jura plini de canioane, defileuri și chei, pe care trebuie să le cunoști foarte bine ca să nu te rătăcești. Dintr-odată, mi s-a părut că începeam să coborâm. I-am spus asta în șoaptă lui Raymond și el mi-a răspuns că era de aceeași părere. După scurt timp, toți aveam aceeași impresie. Ne uitam unii la alții în așteptare, în timp ce coborâșul lent continua.

Până când camionul s-a oprit. Șoferii au dat la o parte niște mobile și ne-au invitat amabil să coborâm, ceea ce ne-a surprins. Se însera. Eram încă destul de sus pe munte, în luminișul unei păduri. Mai jos, în câmpie, se vedeau lumini aprinzându-se. I-au chemat pe capii familiilor.

— Acolo, unde se văd luminile, i-a informat corpulentul ras în cap, se află Elveția. Este aranjat totul ca să puteți trece. Ei știu despre acest transport.

— Dar nu așa ne-am înțeles! au protestat câțiva.

— Ne-ați spus că o să ne duceți până la graniță și că acolo veți face „aranjamentul” cu grănicerii, ca să putem trece, a intervenit altul.

— V-am lăsat la un pas de frontieră! Și v-am spus că totul este aranjat!

Discuția a început să se încingă. Un bărbat, destul de în vârstă, s-a repezit la șoferul creș și a vrut să-l scuture un pic.

— Nerușinaților! Ne-ați înșelat! O să murim din cauza voastră!

Dar era bătrân și foarte slăbit. Corpolentul l-a dat la o parte cu o mână și bietul om s-a rostogolit pe jos. Văzând că situația le scapă de sub control, celălalt grăsan a început să țipe:

— Noi plecăm! Dacă nu vă dați jos lucrurile din camion acum, le luăm cu noi!

— Dacă se mai ia cineva de noi, o să vă dăm pe mâna Gestapoului, a adăugat cel ras în cap. Și apoi a murmurat ca pentru sine, deși era evident că voia să fie auzit: Porci de jidani!

N-aveam ce face. Au urmat schimburi de înjurături și amenințări, dar, până la urmă, n-am avut altă soluție decât să ne dăm jos lucrurile și să privim cum canaliile acelea plecau cu camionul. Câțiva dintre noi, printre care Raymond, au aruncat după ei cu pietre. Dar a fost doar un gest de frustrare; rămăseserăm pe jos în mijlocul nopții, într-un loc complet necunoscut.

S-au auzit atunci cele mai diferite păreri. Unii, pradă disperării, voiau să coboare imediat; „soarta noastră este hotărâtă, fie ce-o vrea Dumnezeu”, ziceau. Alții, fără urmă de speranță, propuneau să ne întoarcem la Lyon. Până la urmă, a câștigat o sugestie mai înțeleaptă, pe care, printre alții, o susținea tata. „O să coborâm în sat mâine-dimineață, ca să atragem mai puțin atenția.” Ideea era să aflăm unde ajunseserăm și, abia acolo, la fața locului, să hotărâm dacă era posibil să trecem granița. Un bărbat bătrân, care după înfățișare și felul de a vorbi părea foarte religios, ne-a atras atenția:

— Trebuie să fim prudenți. Cine știe unde ne-au lăsat! Nu e bine să apărem toți împreună în sat. Ar fi mai indicat să

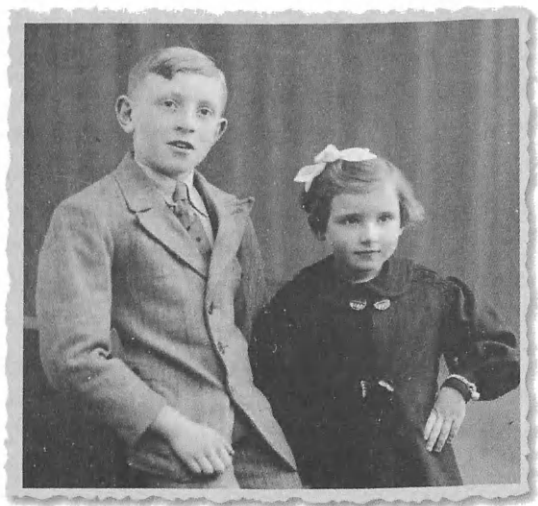
trimitem pe cineva înainte, poate câțiva băieți tineri, ca să nu trezească bănuiele...

Dar întâmplarea făcea ca Raymond să fie singurul tânăr adolescent! Și eu îi urmam ca vârstă! În afară de noi doi, nu erau decât copii mici și adulți. Tata s-a uitat la noi, temător, fără să știe ce să facă.

— Dacă tata îmi dă voie, eu n-am nicio problemă să cobor, a spus Raymond foarte sigur pe sine.

— Nici eu, am spus imediat, fără să mă gândesc, ca să nu-l las singur pe fratele meu, deși am simțit că mă cuprinde groaza.

Dar era prea târziu. După câteva șovăieli, părinții mei au acceptat. A doua zi, în zori, urma să coborâm pe cărarea îngustă spre acel sat străin, care acum ne aștepta dormind.

V

MII DE VULTURI TĂCUȚI ÎȘI ÎNTIND ARIPILE

*Konskie, Polonia, în aceeași perioadă
(sfârșitul lui octombrie 1942)*

Christoff Podnazky

Un vânt rece, mai mult de iarnă decât de jumătatea toamnei, mătura străzile din Konskie.

Era dimineață devreme și mergeam grăbit, încercând să ajung la timp la cizmăria domnului Kazimierz. Nu eram singurul. Străzile erau prea pline pentru ora aceea a zilei. Brusc, când am trecut de un colț de stradă, o mână m-a apucat cu forță de braț și m-a tras spre o latură a drumului. Când am vrut să reacționez, eram deja lipit cu spatele de peretele unei case, într-un loc unde începea o străduță. Era Alter, slavă Domnului! În vremurile pe care le trăiam, orice gest neașteptat ne înspăimânta.

— Ce se întâmplă, prietene? l-am întrebat pe un ton de reproș, surprins de atitudinea lui.

— Uite ce, Christoff, dă-mi cuvântul tău că n-o să spui nimănuî ceea ce o să-ți povestesc, mi-a zis, fără nicio introducere. Dar chiar nimănuî!

Am înțeles că situația era foarte gravă. Sosise momentul temut al adevărului.

— Bineînțeles! Contează pe mine, jur!

Alter a respirat adânc, a făcut o pauză lungă și mi-a spus că săptămâna următoare naștii aveau să vină să-i ridice pe toți evreii, fără excepție. M-am uitat la el; n-am înțeles ce însemna asta și i-am spus-o. Alter a făcut o nouă pauză. În sfârșit, privindu-mă țintă în ochi, mi-a mărturisit:

— Înseamnă... ce-i mai rău. De îndată ce o să te anunțe Swit, va trebui să te ascunzi. Dacă ești la slujbă, domnul Kazimierz te va ajuta. După ce o să treacă momentul cel mai dificil, va trebui să fugi de aici.

Am rămas șocat. Nu reușeam să înțeleg. Doar ne furaseră tot ce aveam și ne distruseseră familiile... Ne umiliseră în public până la saturație. Și, pe urmă, ne închiseseră în ghetouri ca pe animale, unde muream de foame, și ne lăsau să ieșim numai ca să muncim pentru ei. Ce mai voiau de la noi? Eram numai piele și os! De ce era nevoie să ne elimine? Ce câștigau cu asta?

N-am fost în stare să spun nimic. Chipul și mintea mea erau complet blocate. Am rămas tăcut, în timp ce Alter mă strângea într-o scurtă îmbrățișare, pe care i-am întors-o cât am putut mai degajat, ca și cum n-aș fi înțeles imensitatea tragediei care se abătea peste noi.

Apoi prietenul meu a pornit în josul străzii, cu pas grăbit. De-abia atunci am izbutit să reacționez.

— Alter! Și tu ce-o să faci?

Prietenul meu s-a oprit un moment, a întors capul și m-a privit cu o tristețe infinită. Momentul mi s-a părut o veșnicie. Apoi s-a întors din nou, și-a reluat drumul și s-a pierdut în ghetou.

Swit Mariah Czerny

Era ora cinci fix după-amiază. Ajunsesem devreme la stejărișul nostru, ca să mă întâlnesc cu iubitul meu. Așteptam această clipă de săptămâni întregi, iar acum nu mă puteam opri să nu mă uit nerăbdătoare în lungul drumului, cu speranța de a-l vedea ivindu-se în orice moment. Eram un ghem de nervi. „Trebuie să mă stăpânesc, mi-am zis, ca să-l pot ajuta mai bine.”

Dintr-odată, inima mi-a tresărit; venea! Toate necazurile și suferințele îndurate în ultima vreme îl consumaseră, e adevărat, dar nu reușiseră să-i distrugă înfățișarea plăcută, nici demnitatea. Eu îl admiram. Și, cu fiecare zi, îl iubeam mai mult.

Ne-am îmbrățișat strâns. M-a invitat să mă așez pe un trunchi de copac și a venit lângă mine. Se vedea că voia să intre direct în subiect.

— O să-ți povestesc ceva ce n-am spus nimănui. Nici măcar lui Christoff, a zis, măsurându-și vorbele. Ții minte că acum câteva zile m-ai întrebat ce se întâmpla cu mine, de ce eram atât de îngrijorat?

— Sigur, bineînțeles. Țin minte foarte bine și răspunsul tău: „Am aflat ceva îngrozitor și tu vei fi prima care va ști ce...”

— Acum câteva luni, au sosit știri că naziștii au construit lagăre noi. Dar nu de muncă... — Alter a făcut o pauză și și-a înghițit saliva —, ci de exterminare... pentru evrei. Mi s-a povestit că, la sosirea prizonierilor acolo, după ce îi pun să se dezbrace, îi bagă pe toți, indiferent de vârstă și de sex, într-o sală mare cu dușuri, sub pretextul igienizării, pentru a preveni bolile. Dar, în realitate, nu e vorba de dușuri... ci de camere de gazare. Odată închise toate ușile, din dușuri nu

iese apă, ci gaz Zyklon B, un pesticid pe bază de cianură, care provoacă moartea în câteva minute. Cum îți poți închipui, la început am pus la îndoială aceste știri, am crezut că era o fantezie macabră...

— În mod sigur, așa ceva nu poate fi adevărat! E o nebunie! l-am întrerupt îngrozită, încercând să refuz realitatea.

Alter m-a privit cu nespusă duioșie. Mi s-a părut chiar că întrevăd umbra unui zâmbet trist. Apoi a continuat:

— Dar ni s-a confirmat totul, de fiecare dată cu mai multe detalii. Știm chiar și unde se află unele dintre aceste locuri, a afirmat cu o siguranță teribilă, care nu lăsa loc iluziilor. Sobibor, aproape de Ucraina; Treblinka, nu foarte departe de aici, la nord-est de Varșovia; Auschwitz, la sud, aproape de granița cu Slovacia...

— Dar de ce? De ce fac asta?

Alter a ridicat din umeri. Nu avea nicio explicație pentru asemenea orori. Dar am intuit că nu-mi spusese totul. Cu o zi înainte, un grup de ofițeri de la Gestapo se prezentase la biroul lui de la Judenrat și îi ceruse o listă cu numele tuturor evreilor care locuiau în ghetou. I-au dat un termen de trei zile.

— Până poimăine? l-am întrebat, tulburată de tot ceea ce auzisem. Dar... azi e duminică. Și, în plus, este Ziua Tuturor Sfinților, Ziua Morților!

De-abia am spus asta, că am regretat imediat. Dar Alter era destul de dărmător ca să-l mai afecteze cuvintele mele, oricât de rău-prevestitoare ar fi putut să sune.

Nu s-au purtat urât cu el. Dar i-au cerut să păstreze secretul absolut în privința acelei conversații. Și l-au avertizat că trebuia să respecte termenul: „În caz contrar...”, mă rog... știți... Am rămas mută. M-a cuprins disperarea și am început să-mi imaginez cum cele mai groaznice coșmaruri

deveneau realitate. A trebuit să fac un efort enorm ca să-mi stăpânesc lacrimile, pentru binele iubitului meu.

— De asta ți-am trimis ieri biletul. Și acum vreau să te rog să-l ajuți pe Christoff, dacă va fi nevoie.

Copleșită cum eram, n-am înțeles bine. Oricum, am acceptat să-l ajut, fără obiecții.

— Dar... tu? Ce o să faci?

Mi-a dezvăluit că prevenea unele persoane cu multă discreție și fără să le dea prea multe amănunte. Dacă se ducea buhul în ghetou, n-ar fi făcut decât să grăbească dezastrul. Pe lângă asta, în unele cazuri, încerca să le găsească adăpost.

Îmi dădeam seama că, până în ultimul moment, iubitul meu își consacra viața salvării celor care au avut încredere în el. Era felul lui de a fi, nobil și loial. Dar clipa finală, când trebuia să iei decizii cumplite, în chestiuni de viață și de moarte, se apropia implacabilă. Nu mai era mult până atunci și rămăsese o întrebare la care n-a vrut să-mi răspundă.

— Alter, te rog, spune-mi ce-ai de gând să faci cu lista.

— Iubirea mea, a șoptit în timp ce-și ridica privirea la mine, dacă aș face această listă, ar trebui să figureze pe ea părinții mei, unchii și nepoții, Christoff, colegii mei de școală, prietenii mei de-o viață... Mă înțelegi?

— Și... atunci? am întrebat disperată.

— Da... A dat de mai multe ori din cap, învins. Ce-ți imaginezi. Dar, oricum, n-am prea multe speranțe; le-au cerut lista și altor membri ai Consiliului și probabil că vreunul va ceda.

— De ce nu fugi? i-am spus aproape strigând, încercând să găsesc un fir salvator de care să mă agăț.

Alter a făcut o pauză lungă. Și-a fixat privirea dincolo de stejăriș, spre munții îndepărtați. Dar, în realitate, scormonea în adâncul lui, în rădăcinile și în sentimentele sale.

— Nu pot să-i abandonez pe ai mei.

Am înțeles ce însemna asta. L-am îmbrățișat cu toată puterea, înnebunită de durere. M-a învins emoția și lacrimile au început să-mi curgă fără să le pot opri.

— Mâine-seară o să iau cina cu părinții mei, așa am stabilit. Ei știu foarte puțin despre toate astea, nu au prea multe opțiuni, mi-a spus cu voce foarte înceată, în timp ce clătina din cap cu durere. Îți cer doar un lucru: după ce se termină masa, aș vrea să vin să te văd și să petrecem noaptea împreună, mi-a șoptit la ureche, în timp ce continuam să ne îmbrățișăm. Poți să aranjezi asta?

— Da, da, iubirea mea, i-am răspuns, ștergându-mi lacrimile. O să vorbesc cu părinții mei. Vor înțelege. Totul o să fie bine.

VI JERTFA DE LA EL HIMEIMAT

*El Himeimat, Egipt, în aceeași perioadă
(sfârșitul lui octombrie 1942)*

Jean-Baptiste Renard

Legionarii au plecat spre frontul de luptă la ora 19.15, în seara zilei de 23 octombrie.

În scurt timp, au întâmpinat primele dificultăți, terenul instabil și nisipos împiedica înaintarea vehiculelor, ce se împotmoleau cu ușurință. Încercând să forțeze, motoarele s-au încălzit. Un camion chiar a luat foc. Tancurile au fost nevoite să salveze restul mașinilor, îngropate până la șasiu. Un dezastru! Am ajuns la poziția stabilită cu o întârziere îngrijorătoare.

Noaptea era senină. Sub strălucirea lunii pline, masivul El Himeimat era și mai impresionant. Un vânt ușor bătea din nord.

Domingo López Delgado

În fața noastră se înălțau niște munți foarte abrupti, ce ofereau un punct de observație minunat pentru forțele Axei. Acei munți, numiți El Himeimat, erau obiectivul nostru.

Când s-a lăsat noaptea, am început să ne apropiem în coloană. Înainte de semnalul plecării, stăteam de vorbă cu doi spanioli, Raúl Gómez și Díaz Otero. Erau de la infanterie și, prin urmare, porneau înaintea noastră. Ne-am urât noroc și l-am felicitat pe Díaz, care împlinea 29 de ani.

Niciodată nu s-au mai întors.

După ce a plecat infanteria, am înaintat noi, cu tunurile antitanc. Nisipul era afânat și deplasarea dificilă. Dar, până la urmă, am ajuns. Atunci a apărut căpitanul Simon.

— Este momentul revanșei! ne-a spus zâmbind, în timp ce-și freca mâinile. O să-i luăm prin surprindere, pentru că n-o să atacăm din față, ci dintr-un flanc. O să vedeți că totul o să meargă de minune. Atenție și succes!

Jean-Baptiste Renard

Brusc, pe la zece noaptea, cele o mie două sute de tunuri postate de-a lungul liniilor britanice au urlat cu furie, toate în același timp. Era un cataclism! Părea că pământul se rupea, zgomotul era asurzitor!

Bătălia de la El Alamein începuse.

Batalionul 1 de legionari era blocat în fața câmpurilor de mine, așteptând ca geniștii să deschidă o potecă pentru a se apropia de El Himeimat. În clipa aceea, aparatele de radiotelegrafie de la postul de comandă al Legiunii au încetat să funcționeze. Comunicațiile cu trupele din teatrul de operațiuni au fost întrerupte. Era ceva extrem de grav.

Oricum, Batalionul 1, sub comanda lui Pâris de Bollardière, a început să urce coasta podișului. După puțin timp, a dat de un câmp minat ce nu era semnalat pe hărți. În clipa aceea, mamicul a dezlănțuit un atac violent cu mortiere, arme

automate și tunuri Breda. Între două și trei dimineața, situația s-a agravat; toate încercările de a avansa au eșuat. Asta le-a permis nemților și italienilor să lanseze un contraatac feroce. Situația dificilă și confuzia datorată proastei funcționări a transmisiunilor l-au obligat pe De Bollardière să replieze batalionul la vreo mie două sute de metri de faleză.

Domingo López Delgado

Culcați în gropile pe care le săpaserăm în nisip, ne așteptam rândul, foarte încordați. Când artileria își înceta focul, urma momentul infanteriei. Apoi al nostru.

Dintr-odată, ivit parcă din neant, l-am văzut trecând în jeepul lui pe colonelul Amilakhvari cu chipiul alb și capa verde. „Dacă riști să fii obligat să te prezinți în fața lui Dumnezeu, trebuie să fii îmbrăcat cum trebuie”, spusese el. Străbătea linia de foc, disprețuind primejdia, având grijă ca întotdeauna de legionarii săi, pe care-i iubea foarte mult.

Pentru noi era ca un tată.

Ca să intre în acțiune, batalionul nostru aștepta semnalul, o rachetă de culoare verde, anunțând că Batalionul 1 și-a atins obiectivul. Neștiind ce se întâmplase și văzând că semnalul nu sosea, iar zorile se apropiau, colonelul Dimitri a dat ordinul de asalt al promontoriului Naqb Rala, situat pe o latură a podișului El Himeimat. Italienii se simțeau atât de siguri, că de-abia trăseseră primele rafale de mitralieră când legionarii au năvălit peste ei. Eroare gravă a italienilor. În ciuda împușcăturilor de foarte aproape, legionarii s-au năpustit asupra lor ca niște lei, hotărâți să lupte corp la corp. Atacul a fost nemilos și inamicul a cedat. La șase dimineața,

după o șarjă eroică, în frunte cu cei trei căpitani, Messmer, Morel și Lalande, obiectivul a fost cucerit.

Era rândul nostru. Trebuia să amplasăm tunurile, pentru ca, în caz de contraatac al tancurilor, să le putem „prezenta onorurile cuvenite”. Dar era deja târziu; începuse dimineața... Și forțele Axei pregăteau contralovitura.

Jean-Baptiste Renard

Contraatacul a fost fulminant. La câteva minute după ce oamenii noștri, printr-un act eroic, au atins vârful, batalionul de parașutiști italieni *Folgore* a năvălit peste ei. S-au înfruntat două corpuri de elită, iar șocul a fost violent.

Oamenii noștri au rezistat. Dar, pe neașteptate, au văzut grupul blindat german *Kiel*, douăsprezece vehicule cu multă artilerie, încoronând podișul. Între timp, Divizia a 7-a blindată engleză, care trebuia să fie la fața locului, nu apărea pe nicăieri. Și nici artileria noastră nu-și ocupase pozițiile! Infanteria n-a putut face nimic, iar penibilul ordin de retragere n-a întârziat să sosească. Era ora șapte dimineața.

În plină zi și pe teren deschis, replierea a fost un măcel. În ciuda focului distrugător, ai noștri s-au retras cu mult calm, fără să-și părăsească răniții și luându-i cu ei și pe prizonieri.

Jean-Baptiste Renard

Blindatele germane au încercat să oprească retragerea oamenilor noștri. Dar, de data asta, tunurile Batalionului al 2-lea s-au făcut auzite. Trei vehicule au fost lovite și naziștii au șovăit câteva minute înainte de a continua atacul.

Au fost minute prețioase. Batalionul al 2-lea, sub un foc intens, a izbutit să se retragă în ordine, deși cu pierderi mari. În acele momente, numeroși ofițeri fuseseră uciși sau răniți: locotenentul Suberbielle, căpitanii Wagner, Morel și Lalande, comandantul Pâris de Bollardière. Și mulți alții...

La ora nouă, generalul Koenig, foarte îngrijorat de felul cum evolua bătălia și de soarta oamenilor săi, a ordonat o regrupare; dacă nu era posibil să obținem victoria, era cel puțin indispensabil să evităm o înfrângere catastrofală. Atunci, artileria căpitanului Simon a început o luptă decisivă și disperată, încercând să întârzie înaintarea forțelor Axei, ca Legiunea să se poată regrupa.

Domingo López Delgado

Acela a fost cel mai greu moment al nostru. Aveam inamicul deasupra noastră. Și eram expuși, lipsiți de orice protecție.

Naziștii și-au dat seama că infanteria noastră era în afara focului lor și și-au concentrat toată forța artileriei asupra noastră. În mijlocul obuzelor ce explodau în toate părțile, am încercat să cuplăm tunurile la camioane. Dar tunurile erau foarte grele și se împotmoleau în nisip. Eram concentrat făcând această treabă, izolat de iadul ce ne înconjura, când un camarad a dat alarma; un important contingent de italieni bine înarmați venea spre noi.

Am îngenunchat în spatele blindajului unui tun ca să mă apăr, am scos pistolul și am început să trag. Italienii erau deja la mai puțin de cincizeci de metri de noi. Trăgeam încontinuu, gloațele ricoșau pe lângă noi, se putea întâmpla orice... Am văzut, dintr-odată, cum cei care ne atacau s-au trântit la

pământ și au lansat grenade. Cu toate acestea, părea că îi opriserăm. În timp ce unii împingeau tunul, alții, ascunși tot timpul în spatele blindajului, trăgeau fără încetare, printre care și eu. Înaintam printre gloanțe cu viteza broaștei-țeptoase. Situația a devenit disperată. În cele din urmă, am ajuns cu tunul la camion și l-am cuplat. Unul dintre băieți a sărit în camion, și-a luat mitraliera și a descărcat-o în italienii care au fost nevoiți să se adăpostească. Nici n-am apucat să ne urcăm, când camionul a pornit; câțiva camarazi au fost nevoiți să se urce din mers. Șoferul părea grăbit, nu știu de ce... Eram aproape salvați. Dar cineva mi-a spus:

— Ești rănit!

— Cine? Eu? am întrebat mirat și speriat.

— Tu, cine altul! mi-a răspuns unul dintre spanioli.

O sudoare rece mi-a scăldat fața și o slăbiciune bruscă mi-a înmuia picioarele.

— Dar nu simt nimic! am protestat, dornic să se fi înșelat.

— Întinde-te în spatele camionului și-o să vedem ce este, mi-au spus pe un ton fără replică.

Invernón, care părea cel mai priceput la primul ajutor, mi-a tăiat pantalonul cu un pumnal. De-abia în clipa aceea mi-am dat seama de situație; pantalonul era îmbibat de sângele care țâșnea abundent dintr-o rană adâncă în coapsa dreaptă.

— O schijă de obuz, a pus diagnosticul bascul Artola. Rănile nu se simt decât la un timp după ce-ai fost atins, mi-a explicat.

M-a cuprins o amețală ciudată. Eram pe punctul de a leșina. Unul dintre camarazi mi-a dat să beau câteva înghițituri dintr-o băutură tare, care m-a mai întremat puțin. M-au bandajat cu ce aveau la îndemână.

Între timp, camionul a continuat să traverseze deșertul sub bombardamentul neîncetat al inamicului, până am ajuns,

MARCHES FRANÇAISES LIBRES		FICHE MATRICULAIRE		Modèle No. 2
Corps: <i>1er Régiment de Tirailleurs Algériens</i> de <i>Sous-Officier ou d'Homme de Troupe</i>				
N° Mle <i>4501</i>	Noms et prénoms <i>Ruperto Domingo</i>		Bureau de recrutement de <i>Alger</i>	
			N° <i>2430</i>	
			Classe <i>1/42</i>	
BLESSURES				
1 ^{er} - de Guerre <i>Balat d'obus à la jambe droite</i>			2 ^e - en Service commandé	

în jur de trei după-amiază, la adăpostul pozițiilor noastre. M-au dus la infirmerie. M-au tratat cu multă grijă și am început să mă simt mai bine, așa că m-am gândit să cer voie să rămân acolo încă o vreme. Dar nu mi-au permis.

— Când un soldat colonial este dus la infirmerie, se va repatria; când o face un soldat francez, se va vindeca, dar când un legionar este dus la infirmerie, va muri, a hotărât ofițerul ce conducea spitalul de campanie.

Am ieșit afară. M-am îndreptat spre o ambulanță, mergând cu mari eforturi, pe o căldură cumplită, ca să mă întorc la batalionul meu.

— Nu, în asta nu! m-a oprit unul dintre infirmieri, cu o expresie îngrijorată și cu o voce sumbră.

De-abia atunci mi-am dat seama că se petrecuse ceva foarte grav. Și că o veste devastatoare se răspândea în tabăra noastră, ca un ciclon în calmul deșertului.

Susan Travers, *Miss*

Când a intrat în raza noastră de acțiune, am văzut că mașina care se apropia era o ambulanță, un Dodge american enorm (...) care a trecut prin fața noastră, cu viteza maximă pe care i-o îngăduia nisipul deșertului, și s-a îndreptat spre cortul spitalului. Nu era nimic ciudat în acest fapt; probabil că aducea răniți. Dar ceva din expresia șoferilor și faptul că ambulanța era flancată de două jeepuri ofițerești m-au neliniștit.

N-am îndrăznit să mă mișc, am rămas acolo, în soare, cu ochii întredeschiși, încercând să ghicesc identitatea bărbatului pe care îl scoteau cu grijă din ambulanță și-l puneau pe o targă ca să-l ducă în grabă în spital...

...Van der Wachler, șoferul lui Amilakhvari n-a mai putut rezista. A aruncat țigara, a acoperit-o cu nisip și s-a îndreptat spre spitalul de campanie. După câteva minute, a ieșit și mi-am dat seama că aducea vești proaste. Avea umerii căzuți și, când s-a apropiat de șirul nostru de mașini, am văzut că avea obrajii umezi. N-am fost capabilă să mă mișc. Simțeam că nu puteam să respir, sufocată de arșiță și de prevestirea rea. Țin minte că am crezut că o să leșin.

— Era locotenent-colonelul Amilakhvari, a spus Van der Wachler, cu pronunțatul lui accent flamand. A murit.

Părea imposibil ca Amilakhvari să fi murit. Întotdeauna mi s-a părut nemuritor...

...Van der Wachler era complet dărâmat. Ținându-și capul în mâini, a plâns fără jenă.

Jean-Baptiste Renard

Era zece dimineața. Colonelul Amilakhvari se afla cu oamenii săi, pe care îi încuraja în dificila lor retragere. Un ofițer de legătură britanic s-a oferit să-l ducă în mașina lui blindată.

— Locul meu este alături de oamenii mei, i-a răspuns. Nu mă voi retrage până n-o va face ultimul dintre legionarii mei.

Se spune — deși poate că nu este decât o legendă — că, puțin înainte, în momentul culminant al atacului, își pierduse mitica sa capă. Și că asta i-a fost fatal.

După puțin timp, un obuz a explodat la câțiva pași de el. O schijă l-a lovit pe Amilakhvari în cap. Alta l-a rănit în spate pe medicul Lepoivre, ce se afla lângă el. Căpitanul Saint-Hillier i-a târât pe răniți până în spatele unei movile. După câteva momente, a reușit să-i bage într-un tanc. Și apoi o ambulanță i-a dus urgent la spital. În toiul luptei înversurate, legionarii nu și-au dat seama de ceea ce s-a întâmplat.

Nu mult după aceea, când vestea nefastă a morții prințului a început să se răspândească, eu am aflat printre primii. Nu-mi venea să cred. Probabil că informația era greșită. Nu se putea! Când mi-am dat seama că nu aveam altă soluție decât să accept realitatea, m-am retras și am plâns în tăcere.

La prânz, generalul Koenig a fost informat de moartea dragului său prieten. La trei după-amiază, ultimele tunuri ale companiei căpitanului Simon au ajuns la apărarea liniilor franceze. Mai mulți soldați au fost nevoiți să târască tunurile pe kilometri întregi de nisip moale, ca să nu cadă în mâinile inamicului.

Când, la sosire, au aflat despre moartea comandantului lor, stupefacția a pus stăpânire pe ei. O stupefacție care a făcut loc descurajării și celei mai adânci tristeți.

În seara de 24 octombrie, patru legionari au transportat rămășițele prințului Amilakhvari până la cortul de campanie al generalului Koenig. O escortă de onoare i-a însoțit cu torțe ce luminau drumul. Procesiunea aceea de lumină, în noaptea deșertului, nu mi se va șterge din memorie cât voi trăi.

Generalul a hotărât ca trupul să rămână în cortul lui, pe o masă, pentru ca soldații să-i prezinte onorurile. A fost impresionant să-i vezi pe acei bărbați epuizați, care dăduseră totul în luptă, mulți dintre ei răniți, venind să-și ia rămas-bun și să îngenuncheze în fața comandantului lor. M-a emoționat până în străfundul ființei mele când i-am văzut pe legionarii căliți de soarele deșertului și de zăpezile polare cum plângeau ca niște copii.

Murise așa cum trăise, cu admirabilă demnitate și o dăruire fără limite ideilor în care credea. Cum a spus generalul Monclar: „Amilakhvari este Legiunea”. Peste o săptămână ar fi împlinit 36 de ani.

În timp ce noi mușcam țărâna înfrângerii la El Himeimat și ne plângeam morții, generalul Montgomery și-a deschis drum la nordul liniei El Alamein. După o săptămână, Forțele Axei se retrăgeau, încolțite de armata Aliatilor. Urmărirea a continuat pe mii de kilometri, până au ajuns la Tunis, în aprilie '43, consacrand înfrângerea definitivă a generalului Rommel și a legendarului său *Afrika Korps*. El Alamein a fost prima victorie importantă asupra germanilor și a aliaților din Axă pe toate fronturile de luptă în timpul celui de Al Doilea Război. Churchill a afirmat: „Înainte de Alamein, n-am obținut nicio victorie. După Alamein, n-am suferit nicio înfrângere”.

Asupra francezilor liberi a căzut însă reproșul de a nu fi avut succes în cucerirea podișului El Himeimat, fără să se țină seama de viețile jertfite cauzei Aliate, inclusiv cea a admiratului nostru comandant. Astfel încât generalul De Larminat s-a văzut obligat să lase mărturie în scris că „examinarea documentației și a terenului stabilesc în mod evident că misiunea Legiunii era imposibil de executat” și să protesteze energic împotriva secretului păstrat de Înaltul Comandament britanic cu privire la aliații săi francezi, pe care îi tratase ca pe o forță de mâna a doua.

Noi însă, francezii liberi, care cu numai doi ani în urmă răspuseserăm la Apelul generalului de Gaulle, știam că rezistența cu gust de victorie de la Bir Hakeim, a cărei importanță o recunoștea o lume întreagă, și jertfa de la El Himeimat, pe care foarte puțini o apreciau, contribuiseră la schimbarea decisivă a mersului războiului. „Fără Bir Hakeim nu ar fi fost posibil El Alamein”, a declarat Churchill.

S-a afirmat chiar, parafrazându-l pe Sir Winston, că: „Înainte de Bir Hakeim, noi, Aliții, am cunoscut doar înfrângerea. După Bir Hakeim, am cunoscut doar victoria”.

Am făcut ceea ce trebuia să facem.

VII

ABERAȚIILE UMANE

*Un loc oarecare în apropierea graniței dintre
Franța și Elveția, probabil 30 octombrie 1942*

Charlotte

— Ai grijă! Stâncile astea sunt alunecoase, mi-a atras atenția Raymond.

Erau zorii unei zile a cărei dată n-o știam, într-un loc pe care nu îl cunoșteam. Aveam câteva ore de coborâș înainte de a ajunge la sătucul ce se zărea jos pe platou, așa că am plecat dis-de-dimineată. Cărarea era abruptă, cu puțină vizibilitate, prin ceață pătrundea doar o mică rază de lumină. Și noi nu aveam lanternă. Luaserăm cu noi doar o ploscă plină cu apă și îmbrățișarea interminabilă a mamei, care nu se resemnase că fuseseră aleși copiii ei pentru acea misiune riscantă.

Raymond a pornit hotărât, deși eu, care-l cunoșteam foarte bine, puteam să citesc în privirea lui tensiunea la care era supus. Pe mine mă stăpânea o frică îngrozitoare, atenuată doar de oboseală și de foame, care mă împiedicau să mă gândesc la altceva. Raymond întotdeauna a fost foarte protector cu mine. Eram sora lui mai mică și cred că avea o anumită slăbiciune

pentru mine. Dar, în dimineața aceea, era prima dată când, în plus, se simțea răspunzător de ceea ce mi se putea întâmpla.

Am tot coborât. Ne dureau genunchii și eram frânți de oboseală. Apa din ploscă s-a terminat imediat și a trebuit să bem din pâraiele ce coborau de pe stânci, ca să ne reîmprospătăm forțele. Cum se întâmplă întotdeauna la munte, distanțele s-au dovedit mult mai mari decât păreau. Pe la amiază am ajuns în sat. Cărarea se sfârșea într-o stradă laterală, așa că sosirea noastră a trecut neobservată. Mie îmi tremurau picioarele, nu știu dacă de oboseală sau de frică.

Era puțină lume pe stradă, cum e firesc în timpul iernii. Locuitorii erau imaginea vie a țăranului francez, pe care o cunoșteam atât de bine. Nimic nu te făcea să crezi că eram în Elveția sau, cel puțin, aproape de frontieră. Deși știam că sătulețele de limbă franceză din Elveția, la fel ca acelea din Belgia, sunt foarte asemănătoare cu cele din Franța.

Până când, după ce am rătăcit jumătate de oră, ne-am întâlnit cu o patrulă de soldați; aveau uniforma de neconfundat a milițienilor francezi. Ce nenorocire! Cu toate acestea, ne făceam încă iluzia că puteam fi în Franța, dar aproape de granița elvețiană. Deie Domnul să fie așa! Nu aveam curaj să vorbim cu nimeni. Ne temeam să nu cădem în mâinile vreunui francez colaboraționist. Așa că am continuat să ne plimbăm prin sat. Am găsit o fântână și ne-am așezat. Am băut apă, ne-am tras sufletul și am încercat să ne odihnim. Mai ales eu, care eram vlăguită și foarte tristă. Atunci Raymond mi-a spus:

— Uite, Charlotte, acolo e o biserică, o vezi?

Am dat din cap.

— Trebuie să fie la vreo trei străzi de aici. Hai să mergem până acolo și să-l întrebăm pe preot, mi-a propus; și cum eu

nu i-am răspuns nici de data asta, a insistat: N-am altă idee. Trebuie să facem ceva!

— Și o să-i spunem cine suntem?

— Da, n-avem altă soluție.

Am încuviințat din nou, speriată. Și am pornit.

A fost cel mai lung drum din viața mea. Oare iluzia născută în atâtea ore de singurătate și teamă avea să fie înlocuită de cea mai cruntă deziluzie? Nu știam, dar oricum doream să nu ajung niciodată la biserica aceea.

Ușa era puțin deschisă, dar n-am vrut să intrăm. Am preferat să batem. Au trecut câteva minute. Am insistat. Ușa grea din lemn, încărcată de ferecături din fier, s-a întredeschis și a apărut un preot în sutană, care ne-a salutat cu afecțiune. Era un bărbat tânăr, slab, de statură mijlocie.

— *Bonjour*, eu și sora mea am vrea să vorbim cu dumneavoastră, părinte.

Preotul ne-a privit o clipă din cap până-n picioare.

— Sigur, cum să nu. Pofțiți, ne-a răspuns în timp ce ne făcea semn să intrăm.

L-am urmat într-o încăpere mică și ne-am așezat pe niște bănci din lemn.

— Vă ascult, ne-a spus și a zâmbit pentru prima dată, încurajându-ne.

Mi-am zis: „Este momentul adevărului”.

Și a fost. Raymond i-a povestit tot. Cine eram, de unde veneam și de ce, ce s-a întâmplat cu călăuzele și promisiunea lor mincinoasă că totul era aranjat ca să intrăm în Elveția.

Preotul a respirat adânc. S-a încruntat, arătând că era contrariat. A mai rămas tăcut câteva clipe, gânditor.

— Să știți că îmi pare foarte rău, ne-a răspuns mârnat. Aici suntem în „zona roșie”. Este o zonă interzisă, sub un control german riguros. Dacă mai mergeți puțin, o să vă întâlniți cu soldați în uniformă. Dar nu francezi, ci naziști.

A fost un moment de teribilă decepție. Cât avea să mai dureze chinul nostru? Nu mai aveam nici forță și nici chef să continui. Într-o singură clipă, am căzut în cel mai negru pesimism! Eu și Raymond ne-am uitat unul la altul neconsolați. Dar preotul a continuat:

— Nu pot să fac foarte multe pentru voi, ne-a spus și apoi, cumpănindu-și vorbele, a adăugat: dar vă pot ascunde pentru trei sau patru zile într-un hambar. Nu veți putea ieși de acolo, dar cel puțin nu o să suferiți de foame. O să le cer ajutor altor locuitori din sat.

În momentul acela, mie au început să-mi curgă lacrimile. Ura mea față de falșii *passieurs* care ne-au înșelat s-a amestecat cu frustrarea provocată de vremurile pe care aveam parte să le trăim. Un strigăt mă sfâșia pe dinăuntru: „De ce?!”

Totuși, în pofida amărăciunii, comportamentul preotului m-a făcut să mă simt mai bine. Într-o vreme în care atâția oameni ne întorceau spatele, de parcă am fi fost ciumați, cel puțin o persoană ne întindea o mână de ajutor. Cunoșteam represaliile sălbatice ale naziștilor împotriva celor ce ascundeau evrei, care în majoritatea cazurilor sfârșeau cu moartea „celui vinovat” de o asemenea crimă.

Părintele Antoine, căci așa îl chema pe preot, ne-a pregătit câte o cană mare de lapte cald cu ovăz. L-am băut cu disperare. Antoine ne-a sfătuit să așteptăm câteva ore înainte de a face drumul înapoi, când satul era mai liniștit. Și puteam să ne odihnim puțin.

Am pornit pe drumul de întoarcere cu forțele ceva mai întremate, dar cu sufletul și cu visurile făcute țândări. Am urcat încet cărarea în pantă. Se făcuse noapte, când am zărit locul unde se aflau ai noștri.

Până atunci eram doar doi tineri: Raymond în plină adolescență, iar eu pe punctul de a intra în adolescență. Dar în acel moment ne-am transformat în mesagerii unei vești teribile.

În noaptea aceea, eu și Raymond am devenit adulți.

Père Antoine, paroh în departamentul Ain, regiunea Ron-Alpi

Nu, nu... n-am fost eu.

Poate că e o confuzie de nume... Era un *Père Antoine* în departamentul Jura, nu departe de aici. *Père Antoine Passy*, dacă nu mă înșală memoria. Poate că el este cel pe care-l căutați. Eram la distanță mică, dar în două lumi diferite! În primul rând, parohia lui se afla în regiunea controlată de nemți. Și, pe deasupra, aproape de frontiera elvețiană. Închiiți-vă! Trăia într-o spaimă permanentă. În parohia mea, situația era grea, dar poate nu atât de grea. Deși am trăit multe întâmplări asemănătoare, *malheureusement*¹. Existau organizații serioase de ajutorare, care o făceau din solidaritate, cu scopuri umanitare: OSE, MJS (*Mouvement de la Jeunesse Sioniste*²) și Comitetul de pe strada Amelot. Adu-nau câțiva urmăriți, în general între zece și douăzeci, și îi trimiteau cu un convoi. Dădeau prioritate copiilor.

¹ Din nefericire (în fr., în orig.)

² Mișcarea Tineretului Sionist (în fr., în orig.)

Dar erau și călăuzele... Printre ei găseai tot felul de oameni, *Mon Dieu!* Unii erau delincvenți vulgari. Și se pare că aceștia despre care întrebați au nimerit pe mâini rele. I-au înșelat, le-au întins o capcană, *un guet-apens*. I-au lăsat unde au avut ei chef, cum făceau de multe ori. În fond, nu le păsa, din moment ce-și primiseră banii.

Noi ajutam pe cât puteam. Le ofeream refugiaților un loc sigur și mâncare caldă. Atât celor care se îndreptau spre frontieră, cât și nefericiților a căror intrare fusese respinsă de autoritățile elvețiene. Sau celor care aveau o soartă și mai rea: după ce treceau granița, erau prinși de poliția elvețiană și expulzați. Funestul *refoulement*. Dar nu ne ocupam de trecerea frontierei. Era o chestiune complicată, la nivel de țări, în care preferam să nu ne implicăm. Cunoșteam enoriași care, din prietenie sau pe motive de rudenie, ajutau câte o familie să scape. Dar o făceau pe cont propriu.

Era o perioadă groaznică, *Mon Dieu!* Cum bine știți, și Biserica trăia vremuri grele, cu multe amenințări.

Nu spun nimic nou pentru dumneavoastră. Dar adevărul este că noi, preoții, procedam, fiecare, în acord cu știința și înțelepciunea credinței, călăuziți de Domnul și de conștiința noastră. În general, nu aveam instrucțiuni clare. Ne simțeam foarte singuri. Și, la urma urmei, și noi suntem ființe umane, cu îndoielile și temerile noastre.

E adevărat, știam că în alte țări Biserica avea o atitudine curajoasă. În Olanda, de la mijlocul anilor treizeci, catolicilor li se interzisesse să intre în mișcarea nazistă. Când au început raziile și deportările de evrei, episcopii au protestat în mod public și au ajuns chiar să le interzică polițiștilor catolici să participe la aceste acțiuni, chiar dacă își pierdeau slujba. Și în

Bulgaria, Biserica Ortodoxă s-a opus cu tenacitate persecu-
tării evreilor. Episcopatul german a fost împotriva progra-
mului de eutanasiu nazistă, reușind să determine suspendarea
lui. Și în celelalte țări au existat, de asemenea, exemple de
urmat, cum a fost în Franța noastră al arhiepiscopului orașu-
lui Toulouse, domnul Jules-Géraud Saliège, care, în 1942, a
publicat scrisoarea pastorală *Et clamor Jerusalem ascendit* și a
ordonat să fie citită în toate parohiile din dioceza sa. A scris:
„Evreii sunt bărbați. Evreicele sunt femei. Sunt în aceeași
măsură frații noștri ca și ceilalți. Un creștin nu poate uita
asta”. Și a cerut să fie adăpostiți în biserici.

Pe de altă parte, erau și preoți ca episcopul Alois Hudal
sau cardinalul Adolf Bertram, care și-au manifestat simpatia
față de național-socialism. Unii, chiar în Germania, au vrut
să scrie din nou Evangheliile, ca să elimine influența evre-
iască. Destul de greu de făcut, fiindcă Domnul nostru Iisus
Hristos era el însuși evreu...

Au fost și unii care considerau că sosise momentul să
decreștineze Reichul, altminteri fiind imposibil să se elimine
rădăcinile evreiești în Germania. Au fondat Mișcarea *Völkisch*,
întru credința germană, un fel de cult păgân al nazismului, care
a ajuns să aibă sute de mii de adepți și o mare receptivitate în
sânul trupelor Waffen-SS ale lui Himmler.

Știam, de asemenea, despre presiunile făcute de nazism și
fascism asupra Vaticanului. Permanent aveau loc negocieri
pe teme religioase, politice și privind drepturile omului. Și nu
o dată, nu pot să neg asta, deciziile Vaticanului ne-au îngrijor-
at profund. Din fericire, în 1937, Sfântul Părinte Pius al XI-lea
a publicat Enciclica *Mit Brennender Sorge... Cu arzătoare
neliniște...* și a ordonat să fie citită pe 21 martie în cele unspre-
zece mii de biserici din toată Germania. A fost un șoc! Sur-
priza a fost totală. Iar sprijinul oamenilor, unanim. Pentru

prima dată i se spuneau nazismului în față lucruri ca acesta: „Oricine divinizează rasa, poporul, statul sau pe reprezentanții puterii statale, [...] într-un cult idolatru, pervertește și falsifică ordinea creată și impusă de Dumnezeu”. Formidabil! *Malheureusement*, după doi ani, când era gata să facă publică noua Enciclică *Humani generis unitas*, în care condamna antisemitismul, s-a îmbolnăvit și Domnul l-a chemat la El.

An die ehrwürdigen Brüder Erzbischöfe
und Bischöfe Deutschlands
und die anderen Oberhirten
die in Frieden und Gemeinschaft
mit dem Apostolischen Stuhle leben

über die Lage der Katholischen Kirche
im Deutschen Reich

Papst Pius XI.

Ehrwürdige Brüder

Gruß und Apostolischen Segen!

Mit brennender Sorge und steigendem Besorgten beobachtet Wir seit geraumer Zeit den Leidensweg der Kirche, die wachsende Bedrängnis der ihr in Gesinnung und Tat treubleibenden Befenner und Befennerinnen inmitten des Landes und des Volkes, dem St. Bonifatius einst die Licht- und Trostbotschaft von Christus und dem Reiche Gottes gebracht hat.

Diese Unsere Sorge ist nicht vermindert worden durch das, was die Uns an Unserem Krankenlager besuchenden Vertreter des hochwürdigsten Episkopats wahrheits- und pflichtgemäß berichtet haben. Neben viel Tröstlichem und Erhebendem aus dem Befennertampf ihrer Gläu-

Cu urmașul său, papa Pius al XII-lea, au revenit îndoiele. Vaticanul a făcut multe diligențe secrete ca să-i ajute pe evrei, asta e adevărat. Dar poziția oficială a fost de „neutralitate”. Și, cu toate că mesajul de Crăciun din 1942 fusese clar, manifestațiile publice au fost puține. Așa că ne-am simțit foarte singuri într-un moment critic. Oricum, munca clericilor, laicilor și a enoriașilor nu a încetat. Mulți au fost arestați și torturați de Gestapo sau de *collabos*. Mulți au fost asasinați. Dar oricum nu au cedat. *Je rends grâce à Dieu*¹.

¹ Mulțumesc lui Dumnezeu. (în fr., în orig.)

**Mathias Landauer-Degas,
inspector principal de grăniceri, Geneva, Elveția**

Din câte îmi spuneți, acel transport n-a ajuns niciodată la graniță. Așa că problema aceasta n-a depins niciodată de mine. Altfel, v-aș putea da informații. Pentru că noi înregistram și măsurăm totul. Ce nu se notează cu precizie nu există; simplu ca bună ziua.

Din datele pe care mi le-ați furnizat, pot să afirm următoarele: din punct de vedere tehnic, acest transport avea posibilități minime, ca să nu spun nule, de a trece frontiera. Din două motive. În primul rând, din cauza geografiei. Departamentul Jura și nordul departamentului Ain făceau parte din zona ocupată de Germania. În afară de Wehrmacht și de milițiile franceze, contau pe Gestapo și pe forțele Waffen-SS, ceea ce nu e un fleac. În plus, teritoriul vecin cu granița fusese declarat „zonă roșie”, adică, de maximă securitate. În schimb, departamentul Haute Savoie și sudul Ainului se aflau sub jurisdicția Vichy-ului, aparțineau Franței libere, ca să-i spunem așa... Milițiile lor puteau fi execrabile, dar erau în același timp insuficiente și foarte ineficace. Era mai simplu să ajungi la frontieră.

În al doilea rând, din cauza perioadei. A fost foarte proastă! Legile în Elveția se înăspriseră mult. Până în august 1942, executarea dispozițiilor federale depindea în mare măsură de cantoane. Unele erau mai stricte, altele nu. Punerea lor în practică varia și era eratică. Dar în vara lui '42 au început să sosească în Elveția informații despre deportările masive de evrei din Franța, inclusiv copii și bătrâni. Se vorbea despre „masacre” și despre „eliminarea sistematică în lagăre de exterminare” a

evreilor „deportați în Est”. Era prea curând ca să știm dacă aceste fapte erau adevărate. Dar era și prea târziu ca să le dezmințim ca pe niște simple „zvonuri”. Un val tot mai mare de refugiați a început să sosească la frontierele Confederației Elvețiene. Heinrich Rothmund (director al Poliției din Departamentul Federal de Justiție), cu sprijinul Consiliului Federal, a ordonat ca din 13 august frontiera să fie închisă pentru civilii în căutare de azil, cu excepția personalului militar și a refugiaților politici. Dispoziția preciza, ca să nu existe îndoieli: „Cei ce fug doar din cauza rasei lor nu trebuie să fie considerați refugiați politici”. Cumplit! Dar protestele oamenilor au fost imediate și masive. După mai puțin de două săptămâni, dispoziția a fost modificată, în sensul că autoriza intrarea așa-numitelor „cazuri de extremă necesitate”, copii singuri sub șaisprezece ani, părinți cu copii sub șase ani, bolnavi, femei gravide, persoane peste 65 de ani și persoane cu rude apropiate în Elveția. În octombrie, autoritățile federale au luat măsuri suplimentare pentru apărarea granițelor, ordonând armatei să patruleze în cantoanele Geneva și Valais, limitrofe cu Franța și Italia, ca să vină în sprijinul grănicerilor și al poliției locale. În plus, la punctele de frontieră cele mai cunoscute s-au instalat garduri de sârmă ghimpată.

Da, sfârșitul lui octombrie a fost o perioadă proastă. Deși e probabil ca ei să nu fi știut asta. De asemenea, se pare că operațiunea a fost montată de neofiți. Sau, mai rău, de pungași. N-a fost decât o capcană.

Țineți seama că organizațiile de încredere ca l’Oeuvre de Secours aux Enfants (OSE) încercau să treacă granița cu asemenea transporturi. Nu lăsau persoanele pe care le conduceau în voia sorții, cu excepția unor cazuri extreme. Și se

străduiau ca integrarea transportului să se facă, în măsura posibilului, respectând dispozițiile elvețiene, care se schimbau foarte mult, după cum v-am explicat, pentru a evita expulzarea. În general, încercau să ajungă în împrejurimile Genevei, trecând granița de la Haute Savoie, prin Hermance, Jussy, Veyrier, Certoux... Când trecerile se făceau prin locuri din afara rutelor, prin văi și câmpii, trebuia să se traverseze nenumăratele garduri din sârmă ghimpată, *les barbelés*, ceea ce implica să conteze pe un ajutor adițional, oferit de propria organizație sau de Rezistență. Alteori, când condițiile meteorologice erau favorabile, foloseau trasee ocolitoare, ce traversau munții, foarte numeroase în Haute Savoie. Dar asta nu era simplu; trebuia să cunoști bine locurile și să fii în formă fizică bună, ceea ce erau condiții rareori îndeplinite printre refugiați. În general, optau să treacă frontiera între apusul soarelui și miezul nopții. Uneori, preferau zorile. Existau coduri care ne spuneau cine se afla în spatele fiecărei operațiuni. Când un transport sosea *par Simon*, știam că era de la MJS (aluzie la conducătorul organizației Simon Lévitte). Dacă transportul venea *par Amelot*, organizatorii erau din Comitetul de pe strada Amelot. Deși pare surprinzător, asta ne dădea o oarecare liniște. Transporturile organizate de *passseurs* erau mai complicate și, de obicei, ne creau probleme.

Când descopeream prezența unui transport pe teritoriul nostru, aplicam legile Confederației Elvețiene. Făceam tot posibilul ca să nu ținem seama de drama umană și să fim obiectivi. Era datoria noastră. Dar dacă e să vorbesc sincer, cu inima deschisă, trebuie să vă spun că asta era imposibil. Și eu aveam copii mici și părinți în vârstă, și frați și surori, și prieteni de-o viață. Ce lege ne poate spune cum să-i separăm pe

unii de alții, știind că un refuz însemna o condamnare la moarte? Era foarte greu pentru toți, pentru ei și pentru noi.

Când mă întorceam acasă, noaptea târziu, îi găseam pe soția mea și pe copiii dormind. Întotdeauna îi sărutam, pe fiecare, de trei ori, chiar dacă ei nu-și dădeau seama. De-abia după ce îndeplineam acest ritual, mâncam ceva și mă duceam la culcare. Știți că, în fiecare seară, când mă aplecam să-i sărut, mi se arătau, într-un fel de cascadă insuportabilă, chipurile celor pe care îi trimiseseam înapoi? Era cumplit!

Pentru că, la urma urmei, eu nu eram vinovat de războaie și nici de persecuții. Eu nu decretam legi și nici regulamente.

Culmea era că ne mișcam într-o mare de contradicții. Elveția a fost o țară neutră în timpul războiului. În plus, majoritatea locuitorilor erau vorbitori de germană, ca mine (în ciuda ramurii franceze dinspre mama, din familia căreia a făcut parte și pictorul Edgar Degas). Totuși, opinia publică era în favoarea acordării refugiului celor persecutați, care în imensa lor majoritate erau evrei. Iar cei ce nu erau evrei erau nemți sau austrieci, dușmani ai regimului nazist. Sau francezi din Rezistență. Cum se explică acest lucru?

Pe lângă asta, exista o mare controversă privind numărul de refugiați pe care-i putea accepta Confederația. Eduard von Steiger, membru al Consiliului Federal, apăra teoria „bărcii de salvare pline de oameni”. Elveția era o mică barcă de salvare într-un mare naufragiu. Dacă oamenii continuau să se urce la bord, sfârșea prin a se scufunda. Albert Oeri era de acord cu părerea lui Von Steiger, dar spunea că în barca de salvare era încă mult loc și, prin urmare, era imoral să nu mai lăsăm pe nimeni să urce. Felix Moeschlin susținea că Elveția nu era o mică barcă, o coajă de nucă, ci un transatlantic de primă categorie. Și că, de aceea, nu risca nimic dacă includea victimele unui naufragiu pe lista sa de pasageri. Nu știu ce să

vă spun. Fiecare avea dreptate în felul lui. Dar partea înfiorătoare era că, între strigătele disperate ale naufragiaților pe punctul de a se îneca și salvarea lor la bordul unei nave, mare sau mică, ne aflam noi! Și trebuia să luăm decizii în fiecare zi dată de Dumnezeu!

De aceea dispozițiile se schimbau tot timpul și, de multe ori, erau redactate într-un mod neclar, ceea ce ne dădea o oarecare marjă de libertate ca să procedăm după cum ne dicta conștiința. Și sentimentele. Deși sentimentele nu se înregistrează și sunt foarte greu de măsurat. Dar, în primul rând, eram ființe umane și apoi funcționari.

Așa ceva nu se poate uita. Ar fi tragic dacă am face-o.

Charlotte

Ceea ce le-a povestit Raymond tovarășilor noștri de fugă despre întâmplările din sătuc a fost devastator.

Furia împotriva falselor călăuze a făcut loc foarte repede celei mai crâncene decepții. Femeile și destui bărbați plângeau fără să se poată stăpâni. Unii, de pildă mama cu copilul cu sindrom Down, nu mai aveau bani, le dăduseră acelor canalii și ultimul sfanț. Cum aveau să se întoarcă la Lyon? Din ce aveau să trăiască? Părea că zilele le erau numărate...

A doua zi, dis-de-dimineață, am început să coborâm în grupuri mici de trei sau patru persoane, așa cum hotărâserăm cu părintele Antoine. N-au fost probleme. Pe seară, ne strânseserăm deja toți într-un hambar de la marginea satului. Ce ne spusese Antoine era adevărat, n-am suferit de foame, ceea

ce nu era un fleac în acele timpuri. În ziua a patra, a început plecarea tot în grupuri mici.

După o zi, ne-a venit rândul nouă, toți patru. Ne-a condus un tânăr de vreo optsprezece ani (am aflat că era din Rezistență), până la gara cea mai apropiată. După două ore, am plecat spre Lyon. În timpul călătoriei n-am vorbit între noi aproape deloc. Descurajarea era totală. În mod ironic, am văzut că în trenurile care circulau între granița elvețiană și Lyon controalele militare erau minime. Firește; ne întorceam în vizuina lupului. Cine putea să aibă vreun interes să ne aresteze?

La două săptămâni după plecarea noastră — când la colțul străzii am văzut acel camion care am presupus că ne va transporta spre libertate — ne-am întors la ulicioara armenilor. După câteva minute, eu și Raymond ne-am instalat în dulapul nostru. Nu ne venea să credem.

Am plâns nu știu cât timp. Și, când n-am mai avut lacrimi, am continuat să plâng în sinea mea. Fuseserăm victimele celei mai josnice escrocherii. Nu puteam să nu mă gândesc că ființa umană este o cutie plină de surprize. Și că, de multe ori, aceste surprize sunt teribile. Învățasem pentru totdeauna că aberațiile ce se pot comite în numele unei presupuse ideologii sau pentru bani nu au limită.

VIII

SĂ NU MĂ PĂRĂSEȘTI, IUBITUL MEU, ÎN ZORI

*Konskie, Polonia, Ziua Tuturor Sfinților
sau Ziua Morților, 1 noiembrie 1942*

Swit Mariah Czerny

Alter a venit la noi la fermă puțin după miezul nopții, așa cum stabiliserăm. Eu am vorbit foarte sincer cu părinții mei. Mă rog, atât cât putea să vorbească de sincer cu părinții ei o tânără de douăzeci de ani timidă ca mine, despre subiecte atât de delicate... La început, m-au înțeles greșit. Credeau că voiam altceva și s-au supărat. Așa că am fost nevoită să le povestesc în parte adevărul, dar ascunzându-le faptele oribile pe care le știam. Le-am spus că nu aveam să mă mai întâlnesc cu Alter un timp îndelungat, fiindcă situația din ghetou era tot mai complicată. Și că de aceea voiam să avem câteva ore, ca să stăm de vorbă în liniște înainte de a ne despărți. Nimic altceva, am insistat. Și le-am dat cuvântul meu. Până la urmă, au acceptat să stăm într-o mică magazie cu scule și alte unelte din fermă, pe care tata o folosea uneori pentru întâlniri familiale

și unde erau și câteva mobile. Le-am mulțumit frumos. Eram foarte bucuroasă că aveam asemenea părinți.

Eu și mama am pregătit ceva de mâncare și de băut. Totul foarte modest, fiindcă erau vremuri de lipsuri mari. Eu am aerisit și am măturat magazia, ca să arate cât mai bine. Pereții și tavanul erau din placaj și pe jos era pământ, așa că prea mult n-am putut să fac.

Pe urmă am așteptat să vină iubitul meu. Sentimentele și senzațiile mele erau foarte diferite! Era prima mea întâlnire acasă. Și cu un tânăr ca Alter! Mă simțeam mândră. Dar în ce condiții! Încă nu digerasem tot ce-mi povestise Alter cu o seară înainte. În mod sigur, ceva era adevărat. Dar se și exagera. Totul era prea înspăimântător! „Nu se poate, nu se poate”, îmi spuneam tot timpul. Și în adâncul sufletului meu eram convinsă că Alter, atât de inteligent și de respectat de toată lumea, va ști să iasă din toată povestea asta.

Alter i-a salutat pe părinții mei și ne-am dus în magazia cu scule de lângă casă. La început, am stat de vorbă ca întotdeauna, în timp ce ne delectam cu mâncărurile făcute de mama.

— Mama ta gătește foarte bine! Sper că și tu la fel, a glumit Alter, în timp ce eu mă îmbujoram.

Am stat așa vreo două ore, aparent destul de relaxați. Dar nesiguranța plutea în aer. Ceasul mergea înainte. Se apropia ora fatidică.

— Vreo noutate? l-am întrebat rupând tăcerea.

— Nu, nu, mi-a răspuns cu o voce calmă, spulberându-mi într-o clipă iluziile că s-ar fi schimbat ceva. După ce o să plec de aici, în timpul zilei sau mâine-dimineață, mi-ar plăcea să

vorbești cu Christoff, ca să vă puneți de acord. Eu i-am anunțat deja pe alții.

Am încuviințat dând din cap; nu eram în stare să scot niciun cuvânt. Viitorul se arăta la fel de sumbru ca în seara dinainte. Dar eu încă așteptam un miracol!

Să fi fost trei sau patru dimineața când m-am apropiat de fotoliul în care stătea Alter, mi-am făcut un locșor lângă el și l-am îmbrățișat, lăsându-mi capul pe pieptul lui.

El m-a strâns în brațe cu putere și a început să mă mângâie pe păr, cu nespusă duioșie. Era totul așa de ciudat! Din atât de puțin fuseserăm în stare să construim o lume, unde să putem trăi fericiți și să putem visa că vom îmbătrâni împreună, înconjurați de copiii noștri... Însă, din cauza unor forțe blestemate necunoscute, în câteva ceasuri această lume putea exploda în mii de bucăți.

De ce, Dumnezeuule? De ce?

La un moment dat, am adormit. Poate o oră sau ceva mai mult. Când am deschis ochii, pe fereastră se zăreau primii zori. Era în jur de cinci dimineața. Frigul iernatic din magazie și epuizarea din cauza situației brutale pe care o trăiam ne slăbiseră puterile. M-am trezit stăpânită de panică. Și mi-am dat seama că Alter, în ciuda caracterului său ferm, era și el copleșit. Am încălzit puțină apă și am făcut o cafea, pe care am băut-o cu o bucată de pâine.

În jur de ora șase, primele raze de soare au pătruns în cuibul nostru.

— E timpul, a spus Alter aproape șoptit.

Nu m-am mai putut opri. M-am aruncat peste el și l-am acoperit cu sărutări, în timp ce lacrimile pe care nu le puteam stăpâni îmi curgeau pe obraji. Iubitul meu m-a îmbrățișat

îndelung, cu o blândețe minunată. Apoi m-a bătut pe umăr ușor și am înțeles că timpul se sfârșise. Că timpul nostru împreună se sfârșise.

A traversat magazia și a deschis ușa. Înainte de a ieși, s-a mai întors o dată spre mine.

— Pe curând, iubirea mea!

Niciodată n-am să uit acea ultimă privire. Apoi a plecat, iar silueta lui s-a desenat în fața soarelui ce răsărea.

Erau zorii Zilei Morților. Și în zare se ghicea un dans tăcut.

PARTEA A CINCEA
TĂIȘUL COASEI

„Se ivește coasa ca o rază
nesfârșită într-o mână neagră.”

Primero de mayo de 1937, Miguel Hernández

I

VREAU SĂ LE SPUN EU

*Lyon, Franța, zona liberă,
sfârșitul lui noiembrie 1942*

Jean-Claude Rapalian

Războiul ne făcea tot mai insensibili.

Soarta vecinilor mei, inclusiv a chiriașilor noștri, îmi era tot mai indiferentă. Nu spun că nepăsarea asta mi se pare în regulă, dimpotrivă, mi se pare oribilă! Dar așa stăteau lucrurile. Trăiam ascultând zvonuri înspăimântătoare. Zarzavagiul din colț, brutarul de pe strada principală, femeia care făcea curat în casă, fiecare avea „versiunea sa” despre realitate. Care mai de care mai proastă! La început, nu îi credeam. „Zvonuri”, spuneam. Pe urmă, când aflam adevărul, se dovedea că acesta întrecea în rău zvonurile. „Nu se poate!”, protestam. Dar în scurt timp ne obișnuiam.

Totuși, în seara aceea rece de noiembrie, când am deschis ușa ce dădea spre stradă și am văzut acea defilare de spectre distruse, mi s-a făcut foarte milă. Mai ales când, în coada jalnicei procesiuni, am zărit-o pe fetiță. În două săptămâni îmbătrâniseră cu zece ani! Hainele murdare și rupte, puținele obiecte personale în pungi vechi de zarzavaturi, mirosul pe

care-l răspândeau corpurile lor și, mai ales, privirile... Umi-
lința și rușinea le ieșeau prin pori. Da, rușinea, chiar dacă
pare minciună ce spun! De parcă ar fi fost vinovați de ceva!
Avuseseră încredere în cine nu trebuia. Nu putuseră scăpa de
mașinăria infernală care îi condamna. Și tot lor le era rușine.
Când eram copil, visam să fiu scriitor. Începând din seara
aceea, mi-am zis mereu că, dacă reușesc asta într-o bună zi,
voi povesti lumii întregi scena aceea.

Charlotte

Primele zile, după întoarcerea la casa familiei Rapalian,
au fost foarte grele. Pentru prima dată l-am văzut pe tata
depășit de împrejurări. Se prefăcea în fața noastră, dar se
observa că nu știa ce să facă. Cineva i-a sugerat ca, pentru un
timp, să căutăm noi mâncarea. Eram tineri și puteam trece
neobservați. Dar i-a trebuit mult până să ne spună asta. Ce
aveam să credem noi? Că îi era teamă? Că din cauza întâm-
plării cu acele călăuze voia acum să scape de obligații?

Când până la urmă ne-a spus asta, am acceptat încântați.
Cu o mare doză de inconștiență, eram încântați să ieșim
puțin din închisoarea noastră. Dar nu ignoram zvonurile. Eu
văzusem cu propriii ochi vagoanele cu oameni îndreptându-se
spre Est. Din unele șoapte pe care le-am prins pe holuri, și
spaniolii erau îngroziți (atât de tare, încât cuplul fără copii a
părăsit casa); persecuțiile păreau că nu se mai sfârșesc. Și nu
se bazau pe niciun criteriu. De fiecare dată, erau mai violente
și mai absurde. De ce luau copii, bătrâni, invalizi sau femei
gravide? Cum puteau să le fie de folos naziștilor, care aveau
nevoie de oameni în putere, ca să producă arme și alimente?
Care era rațiunea?

Eu și Raymond ne-am planificat foarte amănunțit ieșirile. Eu nu mai eram fetița timidă care plecase din Liège cu mai bine de un an în urmă. Mai aveam puțin până să împlinesc zece ani, dar păream de cincisprezece. Deși tot îmi mai era dor de Katiuška!

Ne lua cincisprezece minute să ne ducem la prăvălia de legume și fructe de la colțul ulicioarei, să alegem ceva din puțina marfă care exista, să ne tocmim și să plătim. Ne trebuiau mai mult de douăzeci ca să mergem la brutăria de pe strada principală, care nu avea niciodată nimic (pâinea era un articol de lux!). Pentru *crèmerie*¹, mai goală decât brutăria, aveam nevoie de circa o jumătate de oră. Uneori, Raymond mă lua de braț, ca și cum am fi fost iubiți. Râdeam de orice prostie; nimeni nu putea bănui drama pe care o trăiam. Deși niciodată n-am putut depăși panica și nici să-mi stăpânesc tremuratul picioarelor.

Ieșirile la baruri și cafenele au rămas foarte departe în amintire. Economiiile tatei scăzuseră mult și treceam prin tot felul de lipsuri. Era de neimaginat luxul unei înghețate. În schimb, la prăvălii, eu și Raymond auzeam vești și zvonuri.

Așa s-a întâmplat că, într-o zi, am auzit că trupele italiene ocupau acum o parte mult mai mare din teritoriul Franței. Că zona controlată de forțele lui Mussolini ajungea până în apropiere de Lyon, la mică distanță de locul unde stăteam noi. Se spunea și că Gestapoul își sporise prezența în Franța de la Vichy și că temutul Klaus Barbie se stabilise la Lyon. I-am împărtășit tatei aceste noutăți.

¹ Lăptărie (în fr., în orig.)

— Nu este o veste proastă, a comentat Léon, după ce a respirat adânc, gânditor. Italienii s-au purtat întotdeauna mai bine cu noi decât nemții... Dar mă îngrijorează povestea cu Barbie.

Nu știi ce efect au avut informațiile noastre. Cert este că tata, după ce rămăsese închis în casă timp de trei săptămâni, ne-a adunat laolaltă într-o bună zi.

— Eu nu mai suport situația asta, ne-a spus, străduindu-se să-și ascundă deznădejdea. Uite, Blima, am ajuns să depin-dem de copiii noștri. Ei sunt cei care ne ajută pe noi.

Și apoi ne-a anunțat:

— Azi mă duc eu să cumpăr de mâncare.

Consuelo Hernández Randall

Tata, Tito Hernández, a fost primul care a auzit de afacere. Într-o cârciumă, aproape de gară, unde se dusesse să bea câteva beri cu o gustare, că mereu zice că-s grozave. I-a povestit un prieten andaluz, amic cu italieni. Când s-a întors la cocina armenilor, imediat a chemat-o pe maică-mea.

— Fii atentă, Sidney, auzi ce s-a-ntâmpat!

Când mama a auzit povestea, a rămas încremenită, distrusă.

— Și acum ce facem, Tito? E o veste teribilă!

— Păi, trebuie să-i povestesc doamnei, belgiencei, ce să facem?

— Și ești sigur, foarte sigur că-i adevărat? a insistat atunci maică-mea.

— Mie-n sută! a afirmat tata, convins.

— Păi, atunci n-ai altă soluție, dragul meu...

Charlotte

Tata a ieșit la prânz să caute de mâncare și nu se mai întorcea. Trecuseră câteva ore. Dar nu ne-am îngrijorat. După fuga eșuată în Elveția și cele trei săptămâni cât stătuse închis în casă, era normal să nu se mulțumească doar să caute de mâncare. În mod sigur, încerca să restabilească legătura cu prietenii săi.

Cu toate acestea, când am văzut că *monsieur* Krikor Rapanian s-a apropiat de mama însoțit de Tito, poetul andaluz, am intuit imediat că era ceva în neregulă. Totul era foarte ciudat.

— Doamnă Blima, ne îngăduiți să discutăm cu dumneavoastră câteva minute singuri? a întreat-o armeanul, politicos ca întotdeauna.

Dar chipul lui îl dădea de gol; era alb ca varul. Au luat-o toți trei pe culoar, spre sufragerie. Raymond și eu am rămas sprijiniți de ușa dulapului nostru, surprinși și îngrijorați.

— Ce ciudat! i-am spus lui Raymond. De ce *monsieur* Krikor și Tito vor să discute cu mama?

Raymond a ridicat din umeri. Era „fratele mai mare”; ca întotdeauna, a încercat să pară calm. Dar era evident că și el era neliniștit.

„Minutele” pe care Krikor i le ceruse mamei s-au prelungit. Îngrijorarea noastră creștea cu fiecare clipă. Trecuse poate în jur de o oră sau ceva mai mult. La un moment dat, am auzit zgomot de pași pe coridor și i-am văzut apărând. Mama își târa picioarele și o țineau de brațe, de-o parte și de alta, Krikor și Tito! Ce se întâmplase, Dumnezeule?

Cu foarte multă grijă, au așezat-o pe scaun, în salonul din fața dulapului nostru. Noi ne-am ridicat și am alergat s-o îmbrățișăm, dar *monsieur* Krikor a întins mâna, indicându-ne să ne oprim, fără să spună o vorbă. Între timp, Tito i-a adus

mamei un pahar cu apă. Noi am rămas lângă ea, așteptând. Domnul Krikor a început să spună câteva cuvinte, dar mama l-a întrerupt:

— Vreau să le spun eu, a murmurat.

Apoi a respirat profund, ne-a strâns tare de braț pe fiecare și s-a uitat în ochii noștri, cu o privire de om învins.

— Tata a fost arestat.

II

IADUL PE PĂMÂNT

*Konskie, Polonia, din noiembrie 1942
până în aprilie 1943*

Swit Mariah Czerny

Când Alter a plecat de la fermă în zori, eu credeam încă, sau voiam să cred, că se poate întâmpla o minune.

Pe urmă n-am mai știut nimic. Era duminică și zi de sărbătoare religioasă, așa că familiile au rămas în casă toată ziua, cu excepția vizitelor la cimitir, unde aprindeau lumânări și puneau flori la mormintele celor dragi de Ziua Morților. Serviciul cantinei Judenratului se relua luni.

Ziua s-a arătat însorită, dar pe înserat s-a lăsat tot frigul apropiatei ierni. O tăcere de mormânt s-a așternut peste oraș.

Luni dimineață, l-am prins pe Christoff în drum spre cizmarie. L-am avertizat că operațiunea naziștilor era iminentă, deci, să-și ia măsurile necesare.

— Da, *Aktion*, așa îi spun, mi-a răspuns cu chipul încordat și sumbru, deși părea pregătit pentru ceea ce urma să se întâmple. O fac în toate satele. Știu că au fost deja la Szydłowiec...

Nici el nu știa nimic despre Alter. Faptul că nu se știa nimic despre locul unde se afla îmi sporea îngrijorarea. Dar îmi dădea și oarece speranțe. O fi scăpat? S-o fi ascuns? Trăiam cu sufletul la gură.

La puțin timp după prânz, un cutremur de pământ a pus stăpânire pe oraș.

Pe șoseaua care traversează așezarea și care nu trece prea departe de fermă, înainta o coloană interminabilă de camioane germane. Urmând dispozițiile ofițerilor Waffen-SS, care s-au ivit dintr-odată din toate colțurile, camioanele s-au răspândit prin oraș. Locuitorii, polonezi evrei și creștini, priveau nedumeriți ce se întâmpla.

Exact în clipa când a apus soarele, în jur de ora cinci după-masă, camioanele au efectuat o serie rapidă de manevre, trupele s-au desfășurat și, în câteva minute, cele două părți ale ghetoului au fost complet înconjurate.

Atunci s-a dezlănțuit iadul pe pământ.

Ofițerii SS, însoțiți de patrule de soldați înarmați până-n dinți și câini polițiști, au dat buzna în ghetou, strigând din rărunchi și gesticulând în fața oricărui evreu cu care se întâlneau, indiferent că era bărbat, femeie, copil sau bătrân.

— Toți pe esplanada din fața pieței! țipau, în timp ce soldații îi împingeau cu vârful puștii pe cei mai înceți și îi loveau în spate cu patul puștii pe cei rămași în urmă.

Singurul lucru care conta era ca toți evreii, până la ultimul, să fie duși în piața centrală. Dacă vreun polonez creștin rămăsese în ghetou, cine știe din ce motiv, ziua aceea a fost cu ghinion pentru el, deoarece a fost luat în coloană cu ceilalți. Pe măsură ce în ghetou s-a dus vestea că aveau să fie mutați, evreii și-au făcut mici boccele cu puținele lucruri pe care le mai aveau. Dar când au ajuns pe esplanadă, ofițerii i-au obligat să lase tot ce aveau. Era un semnal tragic; acolo unde se duceau nu aveau nevoie de bagaj...

De la esplanadă au fost duși la vagoanele de marfă și de vite, care așteptau în gara din Konskie, umplându-se până la refuz. În această primă *Aktion*, începută pe 2 noiembrie, șase mii de evrei din ghetou au fost duși la unul dintre lagărele despre care îmi vorbise Alter, Treblinka. Cei care n-au putut fi urcați în trenuri au rămas pe esplanadă sub pază, fără mâncare, pe un frig de iarnă. După trei zile, naziștii s-au întors să continue; într-o a doua *Aktion*, alți trei mii de evrei au fost prinși și transportați la același lagăr blestemat.

De-a lungul lunilor noiembrie și decembrie și până în prima săptămână din ianuarie, s-au succedat persecuțiile. Ultimele sute de evrei care mai rămăseseră în oraș au fost lichidați chiar acolo. Foarte puțini au supraviețuit, ascunși de prietenii lor polonezi.

În cele din urmă, „măreața” operă a fost realizată; aproape zece mii de evrei, costelivi, zdrențăroși, bolnavi și morți de foame, au fost trimiși spre propria anihilare. Mândrele trupe Waffen-SS și Führerul lor au putut declara pe un ton triumfal că orașul Konskie era *Judenrein*. Liber de evrei.

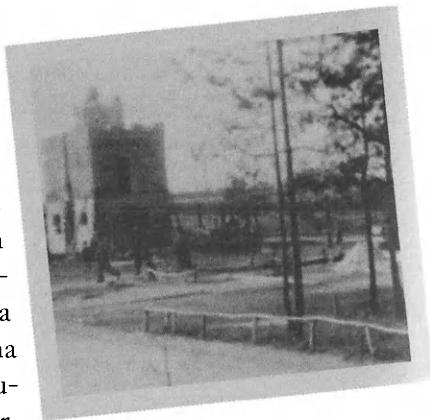
SS-Scharführer Matthias*, șef de lucrări în lagărul de exterminare de la Treblinka

Erau zile epuizante, țin bine minte! Noiembrie 1942 a fost o lună cu foarte multă muncă. De-abia de la mijlocul lui decembrie transporturile au început să se rărească, ceea ce mi-a permis să-mi iau niște binemeritate zile libere de sărbătorile de sfârșit de an și să-mi vizitez familia.

E imposibil de știut de unde venea fiecare transport, erau prea multe! Dar, judecând după dată, începutul lui noiembrie, cred că puteau veni din sudul Poloniei. Konskie?

E probabil, dar nu pot să vă asigur.

Munca aceea extenuantă ne cerea un mare efort de organizare. De exemplu, dacă trenul sosea după ora șase după-amiaza, era reținut în gară și abia a doua zi dimineață era adus în lagăr. Era important să folosim lumina naturală. Așa reușeam să prelucrăm până la zece mii de persoane pe zi. Când sosea transportul, începeam imediat. „Durata de viață” (cum o numeau tehnicienii Reichului) era

de o oră și patruzeci și cinci de minute. Da, chiar dacă e greu de crezut! Eficacitatea noastră era impresionantă.

Totuși, când aceste reguli erau modificate, întâmpinam greutăți. Odată, la căderea nopții, a sosit un transport din Ostrowiec. Dar cum ceva mai târziu am fost informați că a doua zi dimineată avea să sosească un nou transport, n-am avut altă soluție decât să facem treaba în noaptea aceea. Se pare că prizonierii aflaseră ceva! Cert este că, în clipa în care îi băgam în cabine, când erau deja goi, s-au opus să intre cu lovituri de pumni. Am fost nevoiți să recurgem la arme, spre marea nostru regret. A fost o rezistență pe cât de inexplicabilă, pe atât de inutilă! Sângele a stropit pereții și a curs pe culoare. Munca de curățenie a fost enormă!

Aveam însă și unele momente de distracție; fiindcă ne plăcea mult muzica, la fel ca și ucrainenilor care ne ajutau la munca din lagăr, am format o orchestră evreiască. Ne amuza la sfârșitul zilei, pentru ca serile să nu fie atât de melancolice. Uneori, ajuta și la înăbușirea strigătelor ce se auzeau din cabine, când lucrurile nu mergeau cum trebuie.

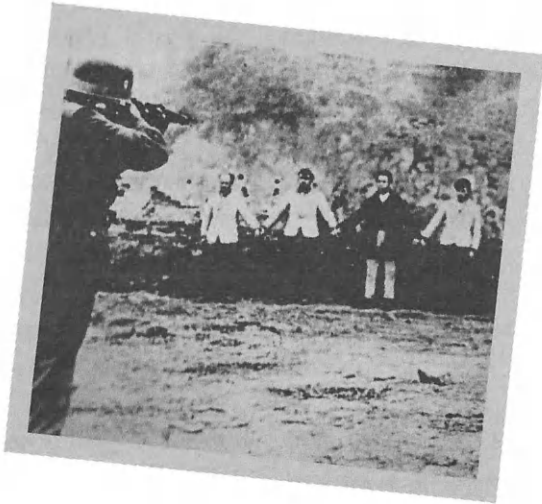
În fiecare seară, făceam un inventar foarte amănunțit. Bani recuperati, aurul de la dinți, obiectele de valoare (e incredibil câte lucruri sunt în stare să ascundă evreicele în vagin!), hainele în stare bună. Și numărul de corpuri incinerate, bineînțeles, ceea ce îl interesa cel mai mult pe comandantul Franz Stangl. Număram corpurile întregi, cele care aveau cap. Dacă lipsea capul, corpul nu se înregistra. Capetele se numărau separat.

Anul 1942 a fost cel mai bun pentru lagărul nostru din Treblinka; am ajuns la cifra de 713 555. Eficacitatea noastră a fost recunoscută de toți.

Swit Mariah Czerny

După câteva zile am aflat că în noaptea de duminică, 1 noiembrie, mai mulți membri ai Judenratului și alți evrei care refuzaseră să colaboreze, vreo doisprezece în total, au fost arestați de Gestapo. Și că, în zorii zilei următoare, au fost duși pe un câmp din afara orașului, unde au fost împușcați.

Am aflat și că printre ei era un tânăr înalt, îmbrăcat într-un costum vechi bleumarin, căruia i se spunea Inginerul. Eu credeam că îmi secaseră lacrimile și că nu mai puteam plânge după toată suferința îndurată. Dar încă aveam lacrimi! Nici măcar nu puteam să-mi amintesc imaginea aceluia bărbat înalt, blând și credincios, fără să izbucnesc în plâns. Părinții mei, foarte îngrijorați de sănătatea fiicei lor, încercau să mă calmeze; dar era în zadar.

Doar o luminică îmi dădea o urmă de speranță în acele zile negre. Oare unde era Christoff? Ce se întâmplase cu el?

Pentru că singura mică revanșă pe care mi-o putea da viața în fața unei asemenea nenorociri era să îndeplinesc dorința lui Alter și să-l ajut pe Christoff să se salveze.

Într-o seară, după o săptămână și ceva de la aceste întâmplări groaznice, învățam în dormitorul meu de la fermă. Deodată, am auzit că bătea cineva la fereastră. M-am speriat cumplit! Erau vremuri când totul se putea întâmpla, în orice moment. Mi-am întors capul și, prin geamurile aburite, am reușit să văd chipul livid și bărbos al lui Christoff. Trăia! Inima mi-a tresărit de bucurie! Eu vorbisem mai înainte cu părinții mei, care erau niște sfinți, și am stabilit că, dacă apărea cumva Christoff, erau dispuși să-l ascundă. „Dar numai pentru câteva zile”, m-au avertizat.

Christoff mi-a povestit că, în după-amiaza când a început *Aktion*, a mai rămas un pic la cizmărie, împreună cu trei colegi evrei. Au mai fost doi, care n-au crezut ce se întâmpla și au plecat înainte, spre nenorocirea lor. Când s-a dezlănțuit atacul, domnul Kazimierz i-a ascuns într-un puț pe care-l făcuse în capătul atelierului și pe care l-a acoperit apoi cu niște scânduri, peste care a îngrămădit resturi de piele și vase cu chimicale. Au stat acolo zece zile, îngrămădiți unii peste alții, fiindcă nu încăpeau în puț toți patru. O dată pe zi, domnul Kazimierz le aducea apă și un pic de mâncare. Când naștii și-au terminat sarcina sinistă și s-au retras din oraș, au înțeles că atunci era șansa lor să fugă.

Christoff a stat să se întrezeze la fermă trei zile, ascuns în aceeași magazie unde mi-am luat rămas-bun de la Alter. De fiecare dată când treceam pe acolo ca să-i duc de mâncare, mi se strângea inima la amintirea iubitului meu. Dar simțeam o

mică bucurie, deoarece știam că îi îndeplineam dorința, chiar și cu prețul vieților noastre.

Într-o noapte, Christoff a dispărut. Și câteva luni n-am mai știut nimic de el. Până când, într-o zi, am primit o scurtă scrisoare. Era din Malmö, Suedia.

Dragă Swit,
Sunt bine. Mulțumesc părinților tăi și ție pentru tot.
Dar ar fi trebuit să fie el.
Îmbrățișări, Ch.

III

ÎN INIMA ÎNTUNERICULUI

*Lyon, Franța, zona liberă,
din decembrie 1942 până în aprilie 1943*

Charlotte

Lumea s-a prăbușit peste noi.

Tata arestat? Léon era apărătorul nostru, singurul nostru sprijin! Cel care ne adusese din Liège, străbătând o lume ostilă care ne hărțuia tot timpul. Care ne persecuta fără milă. Care nu ne socotea ființe umane. De câte ori am încercat să ne ascundem suferința, pentru tata, ca să creadă că sacrificiul pe care-l făcea ne alina durerea! Deși nu era adevărat. Și acum nu-l mai aveam nici pe el!

Nu știam ce să facem. Mama a încercat să se arate tare, dar lacrimile îi alunecau pe obraz tot timpul. *Monsieur* Krikor ne-a spus să nu ne facem griji pentru plata chiriei. Ca și cum asta ne neliniștează! Dar, oricum, i-am mulțumit pentru gest. Tito și Sidney au venit să stea puțin de vorbă cu noi. De necrezut! De un an de când stăteam închiși acolo împreună, nimeni nu luase inițiativa de a discuta cu celălalt. Tito ne-a promis să se intereseze la prietenii lui și să obțină mai multe informații.

Până la urmă, am rămas singuri. Cu adevărat, singuri. Singuri în acea lume turbată, ce părea că avea să ne înghită într-o clipită.

Cu un singur gând, care ne tortura: Tată, unde ești?

Jean-Claude Rapalian

După ce tata i-a lăsat singuri pe belgieni, am hotărât să trec să-i salut și eu. Oricum așa fi făcut-o, dar mi-a sugerat asta Krikor.

— Jean-Claude, băiete, de ce nu te duci să vezi ce face băiatul ăla, Raymond, care e aproape de vârsta ta? mi-a spus tata, foarte impresionat de cele întâmplate. E prima noapte când vor fi singuri...

M-am dus spre locul unde stăteau ei. Am bătut la ușă. Mi-a deschis Raymond, care întotdeauna se ghemuia în partea dinspre ușă. Ne-am uitat unul la altul. N-am știut ce să-i spun. Nici el mie. Dar mi s-a părut că se bucura. Atunci sora lui a ridicat capul și m-a privit. Eu i-am zâmbit. Știu că a fost o prostie, dat fiind momentul acela teribil pe care-l trăiau, dar nu m-am putut stăpâni. Fata aceea dulce, cu părul ci blond și funda colorată, mă făcea să simt atâta duioșie!

Ea mi-a întors zâmbetul. Un zâmbet stins, foarte trist. Le-am spus noapte bună, deși știam că îi aștepta o noapte plină de coșmaruri.

În sufletul meu simțeam că mă dusesem acolo pentru ea.

Ceva mai târziu, înainte de a mă culca, am avut o conversație cu tata și i-am spus ce mă frământa. Tot orașul știa că, din noiembrie 1942, *Klaus* Barbie își stabilise cartierul general

la Lyon, de unde comanda Gestapoul din sudul Franței. Era un om de temut. Pe de altă parte, trupele italiene înaintaseră până la periferia Lyonului. Și italienii erau mai puțin cruzi cu prizonierii.

Pe mâinile cui căzuse *monsieur Léon*?

Sursa de informații a lui Tito („un andaluz prieten de-ai italienilor”) ne dădea speranțe. Dacă *monsieur Léon* era prizonier al Armatei Italiene, situația lui era foarte complicată, dar mai puteam avea o speranță.

În schimb, dacă era în mâinile Gestapoului și ale noului său *SS-Hauptsturmführer*, totul era pierdut.

Oare cine îl prinsese? Unde? Câțiva metri separau viața și moartea lui *monsieur Léon*.

Giusto Pacella

Ah! Ce iarnă a fost în '42! O duceam tot mai prost. La calamitățile războiului, care dura de trei ani, s-a adăugat frigul iernii ce a venit devreme în anul acela. Pe zi ce trecea, venea tot mai puțină lume. Michelle și Charlie aveau spectacol numai vincrea și sâmbăta, dacă aveau noroc! Pentru că, uneori, show-ul se suspenda din lipsă de public. Închipuiți-vă starea sufletească a lui Michelle, din fire destul de depresivă. Patronul a redus numărul chelnerilor, deși eu n-am avut probleme, pentru că îmi aprecia munca. Totuși, uneori îmi spunea că-mi va scădea leafa. Din fericire, asta nu s-a întâmplat niciodată.

Deși nu aveam clienți, prisoseau zvonurile! Se vorbea despre isprăvile generalului Delestraint, care încerca să coordoneze grupurile Rezistenței în Sud. Și, mai ales, despre Jean Moulin, fostul prefect de Eure-et-Loir, acum mâna dreaptă

a generalului Charles de Gaulle în toată Franța. Clienții se apropiau și îmi șopteau cu aer misterios:

— Don Giusto, un prieten de încredere mi-a spus că acum două zile l-a văzut pe Jean Moulin în cutare sau cutare cafenea... Ce părere aveți? Știți ceva?

Eu le făceam jocul. Nici nu confirmam, nici nu dezmințeam. Duceam și aduceam. Să știți că eu nu prea aveam habar

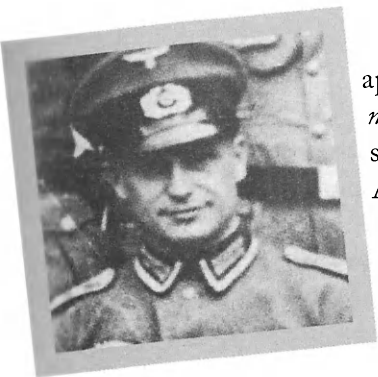

cine era acel Moulin! Dar vedeam că toți vorbeau despre el cu admirație. Unul dintre clienți mi-a arătat chiar o fotografie. Cu o pălărie cu borurile lăsate pe o sprânceană, ca de cântăreț de tangou, stil Gardel, și un surâs abia schițat. Ce prezență!

Cea care îl cunoștea bine pe Jean Moulin era Michelle. Cântase pentru el în apropiere de Paris, cine-ar fi spus! Dar îmi închipuiam că, dacă știa ceva despre el, nu avea să-mi povestească mie. Sau poate da. La urma urmei, eram singurul ei prieten, sau poate nu?

Altul despre care vorbeau mulți era un neamț de la SS, Klaus Barbie. De el vorbeau cu teamă, cu voce scăzută. Naziștii îl trimiseseră în Sud să facă ordine, și treaba era serioasă.

În scurt timp s-au înmulțit raziile pentru a vâna evrei. De fiecare dată, erau mai violente și nu iertau pe nimeni, inclusiv instituțiile pe care până atunci le respectaseră chiar și naziștii, ca de pildă UGIF (o asociație a evreilor francezi). Eu îmi aminteam de prietenii mei belgieni și francezi care veniseră în Sud ca să scape... Săracii oameni! Ce s-o fi întâmplat cu ei?

M-a bucurat însă prezența în apropiere a trupelor italiene, din *mio paese*, din țara mea, care acum se aflau în împrejurimile Lyonului. Am aflat chiar și că mai mulți prieteni de-ai mei făceau parte dintr-un batalion. În curând, urma să mă întâlnesc cu ei.

Nikolaus Klaus Barbie (29 de ani), SS-Hauptsturmführer și șef al Gestapoului din Lyon

Ordinele pe care le-am primit au fost clare: să distrug Rezistența și să curăț orașul Lyon de evrei.

Arhitectura medievală a orașului le-a înlesnit sarcina dușmanilor noștri. Existau numeroase străduțe și *cul-de-sacs*, precum și beciuri vechi și catacombe, uitate de veacuri, unde membri ai Rezistenței și evreii aveau ascunzători. Evreii se simțeau foarte bine în aceste medii urât mirositoare și subterane.

De aceea, mulți colegi din Berlin și Paris au spus că misiunea mea era imposibilă. Erau și unii care credeau că eram prea tânăr, căci de-abia împlinisem 29 de ani. Ce surpriză le-am făcut!

N-o să-mi pierd timpul vorbind despre evrei, o rasă inferioară, fără doar și poate. Dar ceea ce mulți nu știau era că majoritatea francezilor erau slabi și servili. Asta m-a învățat tata. Un bărbat alcoolic și violent. Dar câtă dreptate avea! Era de ajuns să pui în practică unele „metode” și imediat ciripeau tot. De multe ori, nici măcar asta nu era necesar; era de ajuns să le arăți câteva instrumente...

Pe de altă parte, informatorii făceau coadă la biroul nostru. Nu făceam față cu cei douăzeci și cinci de ofițeri la dispoziția mea ca să duc la capăt toate cercetările. Unii turnau din lăcomie sau ca să obțină vreo favoare. Dar mulți o făceau ca să se apropie de putere, ca să se pună bine cu conducerea. Și conducerea eram noi. Trebuia să vedeți cu câtă disperare încercau să ne fie pe plac acei lingușitori! Erau și unii, mai puțini, care denunțau deoarece credeau că era de datoria lor, pentru binele Franței. Bieți idioți!

În scurt timp, am avut informații suficiente ca să intensificăm raziile printre evrei. Dar nu tatonând, ci mergând la adrese exacte, oferite de informatori. Era nu doar mai eficient, ci semăna și teroarea printre evreii ascunși în vizuinile lor, care acum știau că îi eliminam punctual. Aceasta a fost una dintre marile mele inovații după ce am preluat conducerea la Lyon și mi-a adus mult prestigiu. De asemenea, am început să primim informații foarte interesante cu privire la rețelele Rezistenței. Dar mai aveam mult de lucru în sensul acesta.

Mă preocupau însă autoritatea și teritoriul pe care le câștigaseră italienii, alți neajutorați! Acum nu se mai ocupau numai de granița cu Franța și de unele regiuni din apropierea ei, ca Haute Savoie, ci își extindeau „domeniul” în tot Isère-ul, până la porțile Lyonului. Nu cred că ideea a fost a Führerului! E mai probabil să se fi datorat influenței excesive a unor generali din Wehrmacht...

Și, culmea, cele două lagăre de concentrare principale din regiune, cel din Vénissieux, situat în împrejurimile Lyonului, și cel din Vienne, la o distanță de vreo douăzeci de kilometri, după ce au fost preluate din mâna guvernului de la Vichy în noiembrie '42, au rămas unul sub autoritatea noastră și celălalt sub autoritatea italienilor. O dezordine absolută! În funcție de lagărul unde era dus prizonierul, tratamentul pe

care-l primea acesta era diferit. O prostie! Am informat înalțul comandament despre acest fapt și am cerut ca lagărul de la Vienne să treacă sub controlul nostru cu maximă urgență.

Generalul De Castiglioni*, comandant al Diviziei Alpine Pusteria

De la început au existat neînțelegeri între *tedeschi* (nemți) și noi. Ca să nu mai vorbim despre permanenta atitudine de superioritate pe care o arătau ofițerii lor, lucru deplasat între aliați. Am fost ignorați după capitularea Franței și, mai târziu, umiliți în timpul predării Greciei, la a cărei înfrângere am contribuit cu sângele soldaților noștri!

De aceea, când importanța Italiei a fost, în sfârșit, recunoscută, punându-se sub jurisdicția noastră o parte considerabilă din Franța — Isère, Savoia și totalitatea Alpilor —, n-aveam de gând nicicum să le permitem să ne țină sub cizma lor și să facă ei ce vor. Originea conflictului a fost *gli arresti di ebrei*¹. Și în privința asta aveam puncte de vedere diferite de mult timp. Coincideam în privința principiilor. Dar politica lui *Il Duce* cu privire la evrei era mai prudentă, cu toate că, în multe cazuri, până la urmă Führerul își impunea punctul de vedere.

Exista, de asemenea, o chestiune de suveranitate, de demnitate națională italiană. De aceea am decis, după mai multe avertizări anterioare, să-i trimit, la începutul lui martie '43, o scrisoare prefectului de Isère, în următorii termeni:

¹ Arestarea evreilor (în it., în orig.)

Domnule Prefect,

Vă comunic că, în conformitate cu notificarea de către autoritatea centrală italiană trimisă guvernului de la Vichy, arestările evreilor de orice naționalitate, inclusiv de naționalitate franceză, sunt rezervate autorității militare italiene pe teritoriul aflat sub control italian.

Vă rog, prin urmare, să procedați la revocarea arestărilor și a internărilor efectuate până în prezent.

Consider că poziția noastră a fost clară. Bineînțeles că scrisoarea a stârnit multă vâlvă în guvernul de la Vichy și între autoritățile naziste. Mi s-a relatat chiar și atacul de furie pe care l-a avut șeful Gestapoului din Lyon, Nikolaus Barbie.

Nu mi-a păsat deloc de asta. Pentru mine conta doar patria.

Charlotte

În sfârșit, am primit vești! Dar erau foarte puține...

Trăiserăm două săptămâni teribile. Fără să știm, fără să bănuim, fără să ne închipuim, fără să ne gândim de ce lucrurile n-au fost altfel; asta era cel mai rău. Tăcerea este cel mai rău lucru. Tăcerea anunță întâmplări neplăcute. Nu ne puteam gândi la altceva.

Până când l-am văzut pe coridor pe Tito, poetul andaluz. Toată fața lui era un zâmbet. Imediat ne-a adunat pe toți trei. Consuelo a rămas mai în spate. Stăteam și așteptam.

— Trăiește! a murmurat, cu o veselie debordantă, în timp ce dădea din mâini.

— Mulțumesc lui Dumnezeu! a suspinat mama.

L-am luat de mână pe Raymond și l-am strâns cu putere.

— Și fi atentă, e aici aproape, la Vienne! a afirmat cu ochii cât roata carului. Italienii l-au arestat pe Léon. Dar încă nu l-au deportat.

Când a spus „încă”, parcă mi-a dat cineva cu un par în cap. Imediat mi-au venit în minte vagoanele care plecau de la Lyon, cu mâini și picioare ieșind printre scânduri...

Voiam să știm mai multe. Dar Tito nu mai avea nimic de povestit.

— Asta am aflat-o de la prietenii mei italieni. O să vadă dacă există posibilitatea ca vreunu' dintre dumneavoastră să-l poată vizita, a promis, dându-ne mai multe speranțe.

Știam că Vienne era foarte aproape de Lyon. Dar era adevărat și că ne aflam într-o luptă brutală cu timpul.

Vreme de mai bine de un an, cele trei familii, Rapalian, Hernández și noi, conviețuiserăm aproape fără să ne vorbim. Fiecare închis în propria nenorocire. Acum, în câteva zile, o întâmplare tragică a trezit solidaritatea și afecțiunea nebănuite. În ciuda durerii pe care o simțeam, n-am putut să nu mă gândesc la asta.

Anne Michelle Lafourcade, *Michelle*

Eu îmi făceam în continuare plimbările solitare. Tot mai copleșită de greutatea materiale (ce câștigam la Grand Café des Commerçants nu-mi ajungea deloc) și de tristețea care îmi strângea inima.

Trecuse deja o lună fără vești de la Mon Capitaine. Era imposibil să nu mă gândesc la ce putea fi mai rău. Doar hoinăreala prin *alentours*, prin împrejurimile orașului, mă liniștea oarecum, îmi aducea un strop de pace. Uneori, parcurile și câmpurile de la marginea orașului erau acoperite de zăpadă.

Alteori, predomina ceața, care învăluia totul și transforma copacii desfrunziți în siluete misterioase. Îmi plăcea acea atmosferă. Ca să-mi închei după-amiaza, intram în câte o cafenea din afara orașului (de trei parale, n-aveam bani pentru altceva) și beam o cafea mare, foarte tare, cu un strop de rom. Când nu mă duceam foarte departe, preferam să ajung până la Grand Café des Commerçants, pentru că nu-mi luau bani pe cafea...

Însă umblatul ăsta pe străzi în plină iarnă îmi afecta vocea. De aceea m-am bucurat când, anul acela, încă de pe la jumătatea lui februarie, s-au simțit primele mângâieri ale primăverii.

A fost exact într-una din acele zile însorite, când am întâlnit-o din nou. În același loc și cu aceeași privire. N-aș putea spune că eram prietene. De-abia schimbaserăm câteva cuvinte. Dar aveam ceva în comun, dincolo de durerile și de speranțele noastre; în spatele fragilității noastre aparente se ascundea o mare hotărâre. Tata, un om foarte cult, obișnuia să-l citeze pe un poet sud-american, al cărui nume nu mi-l amintesc: „Nu te da bătut, nici măcar când ești învins”. Intuiam că amândouă făceam onoare acestui fel de a fi.

— Bună, mi-a spus cu naturalețe.

Trecuseră mai mult de două luni de când n-o mai văzusem. În vremea aceea, când nu mai vedeai pe cineva în locurile pe care le frecventa, știai că i se întâmplase ceva rău. Eram bucuroasă că o regăsisem. M-am așezat lângă ea.

I-am povestit câte ceva din viața mea, ca să-i câștig încrederea: că eram cântăreață, că aveam un iubit căpitan în Rezistență. Și ea mi-a povestit câte ceva; mi-a istorisit în puține cuvinte cum a scăpat din Liège, trecând prin Paris. Despre ascunzătorile ei. Și despre internarea tatălui ei în lagărul de la Vienne. M-au trecut fiorii.

— S-ar putea ca Raymond să-l poată vizita pe tata, mi-a mărturisit, cu o strălucire în ochi. Tito, un andaluz care locuiește în aceeași casă cu noi, încearcă să aranjeze vizita.

— Vă doresc mult succes, i-am spus emoționată și ne-am îmbrățișat la despărțire.

„Frumos loc ca să-ți faci o prietenă”, mi-am zis cu ironie în timp ce mă întorceam în cămăruța mea de la pensiune, bucurându-mă de ultimele raze de soare din acea zi exasperant de cenușie.

Ultimele săptămâni n-au fost precum celelalte. Cel puțin, nu pentru mine.

În bârfele din baruri și cafenele, în prăvălii și magazine, la întâlnirile secrete de la gară, un zvon a pus stăpânire pe străzi. Cine îl răspânda o făcea cu o figură complice, iar cine îl auzea căsca ochii și gura uluit: „Jean Moulin este aici”.

Pentru restul oamenilor, era un personaj mitic, „mâna dreaptă a Generalului în Franța”, „unificatorul Rezistenței”. Pentru mine, era mai ales un bun prieten, într-o vreme când aceștia lipseau cu desăvârșire. Mai mult decât atât, era o persoană sensibilă, care îmi apreciasse arta. Aveam o datorie eternă față de el.

Prezența lui în apropiere mă stimula. Simțeam că retrăiam parcă multe visuri pe care războiul le îngropase. Când mi-a deschis ușa prefecturii după ce mi-a auzit glasul, am simțit că l-am apucat pe Dumnezeu de picior. După câteva luni, mașinăria nazistă devorase totul.

Dar mă gândeam și la alte zvonuri. În nici trei luni, noul șef al Gestapoului își dobândise faima de om crunt și nemilos. Și se știa că era obsedat de Rezistență. Oare Jean era la curent cu asta?

Charlotte

După o săptămână, Tito ne-a adus vești.

— Este tot la Vienne, în mâinile italienilor, s-a grăbit să ne asigure.

Am respirat ușurați. Știam că, dacă trecea sub controlul nemților, deportarea era sigură. Cu destinație necunoscută. Și începuseră deja să sosească la Lyon versiuni incredibile despre ceea ce se întâmpla „în Est”.

Dar Tito lăsase pentru sfârșit partea cea mai bună.

— Joia care vine, unul dintre dumneavoastră o să-l poată vizita. O să facă o excepție. E totu’ aranjat! a încheiat, foarte mândru de succesul lui.

Ne-am uitat unul la altul, neîncredători.

— Mulțumesc mult! i-a spus mama, emoționată, în timp ce lua între mâinile ei mâna dreaptă a lui Tito.

Cine trebuia să meargă? Alegerea nu era prea grea; eu eram prea mică, iar mama n-ar fi rezistat să-l vadă pe tata închis.

Joi dimineață, devreme, Raymond a pornit spre Lagărul de Concentrare pentru Străini din Vienne. Tito, care nu înceta să ne uimească, i-a dat instrucțiuni exacte cum să ajungă și ce să facă acolo.

Locul nu putea fi mai deprimant. Pe un teren întins, în apropierea munților, se îngălămbădeau niște barăci vechi din lemn, înconjurată de garduri și sârmă ghimpată. Din loc în loc, era câte un turn de supraveghere. În locul ce părea a fi intrarea principală existau o puternică pază militară și o gheretă

de control. La intrare era o coadă lungă de oameni de tot felul și de toate vârstele. Raymond a vorbit cu ei și a aflat că erau rude ale deținuților. Și că trebuia să aștepte afară, în acea dimineață înghețată, cu ninsori intermitente, până avea să-i vină rândul. După trei ore, când deja aproape înghețase, i-a venit rândul să vorbească cu ofițerul de gardă.

— *Bongiorno*, vin să-l vizitez pe Léon Wins, din partea lui Stéfano Mondadori, i-a explicat cât de bine s-a priceput.

Când a auzit numele lui Stéfano, ofițerul a dat din cap. Timp de câteva clipe, care lui Raymond i s-au părut o veșnicie, ofițerul a căutat printre hârtii. Când Raymond simțea că i se înmoaie picioarele, ofițerul de gardă a reacționat.

— *Ecco! Wins, caserma trentuno*¹, i-a zis și i-a arătat cu un gest vag pe unde s-o ia.

După câteva momente, Raymond a ajuns la baraca treizeci și unu, așteptând să fie adus „deținutul”. Nu erau scaune, evident. Un gard din sârmă ghimpată îi despărțea pe cei închiși de vizitatori.

După o jumătate de oră, a apărut tata, însoțit de un gardian. Ce șoc cumplit! A fost aproape prea mult pentru el să-l vadă pe acel bărbat drept și elegant, întotdeauna bine îmbrăcat, pe care îl admira atât de mult, transformat într-un bătrân ce-și târa picioarele, îmbrăcat într-o umiltoare uniformă în dungi și jegos. Dar s-a stăpânit și n-a spus nimic.

— *Solo cinque minuti!*² i-a avertizat gardianul.

S-au îmbrățișat cum au putut prin gardul din sârmă.

— Sunt bine, voi? a întrebat Léon, a cărui voce, fermă și clară, dezmințea, din fericire, aspectul lui deplorabil.

¹ Uite-! Wins, baraca treizeci și unu. (în it., în orig.)

² Doar cinci minute (în it., în orig.)

— Toți îți trimit multe sărutări și îmbrățișări, tată! a răspuns Raymond, emoționat.

— Ascultă, Raymond, e foarte important ce o să-ți spun, i-a zis privindu-l drept în ochi. Țsta e un loc oribil, moare multă lume în fiecare zi, de foame și de boli. Dar nu le spune asta nici mamei, nici lui Charlotte. Ți-o spun doar ție, fiindcă nu vreau să mai vii. Dacă o faci, e foarte probabil să rămâi aici. Eu am văzut întâmplându-se asta de mai multe ori.

Léon a văzut probabil tristețea profundă din ochii lui Raymond, deoarece i-a spus cu multă convingere:

— Dar nu-ți face griji, fiindcă eu o să scap. Îți promit.

Raymond a schițat un zâmbet trist. Să fi fost adevărat ce-i spunea tatăl său? Sau o zicea doar ca să-i aline suferința?

După câteva momente, strigătul nemilos al gardienilor italieni i-a obligat să se despartă, cu o interminabilă strângere de mâini.

— *La visita e finita!*¹

Giusto Pacella

„Cei răi n-au odihnă!”, spunea tata, *un uomo veramente santo*², când îl chemau în câte o duminică după-amiaza ca să înlocuiască pe cineva.

*Adesso io volevo dire la stessa cosa!*³ Fiți atent, era într-o joi, aproape de miezul nopții. Cafeneaua urma să se închidă. Clienți puțini și bacșișuri mizerabile. Eram cu moralul la pământ. Atunci s-a deschis ușa. Mi-am întors capul și am văzut-o pe

¹ Vizita s-a terminat! (în it., în orig.)

² Un om cu adevărat sfânt (în it., în orig.)

³ Același lucru l-aș spune și eu acum (în it., în orig.)

prietena mea Michelle, care intra în local. Ce ciudat! Nu era ziua în care cânta și s-apară la ora asta, iarna... „O veni să-i ceară un avans patronului”, m-am gândit. Dar nu era așa; voia să stea de vorbă cu mine. M-am mirat și, totodată, m-am bucurat.

Ne-am așezat la o masă din capăt, după ce i-am cerut voie patronului. M-a surprins s-o văd pe Michelle atât de însuflețită. Nu era ceva obișnuit la ea, mai ales în ultima vreme.

— Tu ești prietenul meu, Giusto, nu-i așa? mi s-a adresat pe un ton seducător. Știi că pot avea încredere în tine...

— *É vero*, poți avea încredere în mine, Michelle. *Perché la domanda?*¹

— Pentru că am nevoie să găsești vreun italian prieten de-ai tăi printre gardienii de la lagărul din Vienne..., Michelle a făcut o pauză, ca să-l ajute pe un prizonier să scape.

A fost cât pe ce să mor de un infarct pe loc! Nu-mi venea să cred!

— Știi că n-o să-mi refuzi această mică favoare, a continuat Michelle, pe un ton alintat.

Fără îndoială, știa cum să-și atingă scopul, *come tutte le donne!*²

— Dar eu habar n-am de așa ceva! N-am nicio legătură cu politica! am protestat.

— Nu e o chestiune de politică, ci de prietenie! a atacat în forță Michelle. În plus, e vorba de o persoană pe care o cunoști...

— *Chi é il prigionero?*³ am întrebat-o, împins de curiozitate.

— Unul dintre belgieni. Se numește Léon Wins și este tatăl...

— *...de la signorina del gelato di fragola*, am continuat fraza, căzut pe gânduri.

¹ E-adevărat [...] De de mă întrebi? (în it., în orig.)

² Ca toate femeile (în it., în orig.)

³ Cine e prizonierul? (în it., în orig.)

Mamma mia! N-aveam de ales.

— Poți conta pe mine, i-am spus privind-o în ochi, cu forța unui jurământ, fără să cedez fricii care mă stăpânea.

Anne Michelle Lafourcade, *Michelle*

Trebuie să vă mărturisesc că prietenul meu Giusto m-a surprins pe deplin. La câteva săptămâni după noaptea aceea, când i-am scos cu forcepsul promisiunea de a-l ajuta pe *prigionero*, găsisse un gardian dispus să colaboreze.

— O fac din convingere, i-a răspuns Armand-Ugon, un sergent piemontez din secta valdeziană, când Giusto a vrut să știe dacă aștepta vreo „atenție” în schimb.

Dar am fost și mai surprinsă când, într-o seară, intrând în pensiunea mizeră unde locuiam, am găsit un bilet strecurat de cineva pe sub ușa camerei mele.

„Michou, te aștept mâine la ora 21 la Café Trois Nations.
JM”

Semnatarul misivei, JM, era din punct de vedere legal Jacques Martel. Dar eu știam adevăratul nume care se ascundea în spatele acestor inițiale. Era unul dintre puținii care îmi cunoșteau numele de alint rezervat pentru prietenii cei mai apropiați: Michou.

Trois Nations era o cafenea mică, fără faimă, în Saint-Genis-Laval. Am ajuns devreme, cu un sfert de oră înainte, și m-am așezat la o masă din capăt, aproape de toaletă. Cunoșteam regulile. Am comandat o cafea și am așteptat.

Cinci minute după ora stabilită, ușa principală s-a deschis încet și o figură de neconfundat a intrat în cafenea. M-a

văzut imediat și s-a apropiat de masă. Ne-am sărutat pe obraji și ne-am așezat unul lângă altul, ca și cum ne vedeam în mod obișnuit.

— Ești la fel de frumoasă ca întotdeauna, Michou, mi-a spus cu zâmbetul lui caracteristic.

Și eu m-am topit.

— Și tu arăți foarte bine, Jean, am mințit.

Lipsurile războiului și tensiunea permanentă își lăsaseră amprenta asupra lui.

— E de necrezut! Au trecut mai bine de doi ani, a spus el gânditor. Apoi m-a țintuit cu ochii lui negri și adânci și a adăugat: Mai ești în legătură cu căpitanul?

— Da, chiar ieri am primit un mesaj, i-am răspuns, deși de o lună nu mai știam nimic de el.

— Am nevoie să-i parvină o scrisoare. E vreun inconvenient?

— Bineînțeles că nu, Jean! O s-o fac cu multă plăcere. Pentru el și pentru tine.

Ca și cum ar fi fost vorba despre ceva lipsit de importanță, mi-a dat un plic.

— E foarte important, a subliniat și apoi a continuat pe un ton protector: Îți sugerez să n-o citești, spre binele tău. Știi...

Fraza a rămas neterminată. Dar amândoi știam ce s-ar fi întâmplat dacă aș fi căzut pe mâini răuvoitoare. Cu cât știam mai puțin, cu atât mai bine. Și-a băut cafeaua, a plătit, am ieșit pe stradă și ne-am despărțit. După câteva clipe, s-a pierdut în ceață.

Ne-am bucurat împreună doar de cincisprezece minute și de o cafea. Cu toate acestea, m-au coplesit emoțiile de tot felul.

Pierre Armand-Ugon, sergent în armata italiană, desemnat la Centrul de Concentrare a Străinilor (CCS), Vienne, departamentul Isère

Ah, da! Mi-aduc aminte bine de prizonierul belgian Léon Wins. Din diferite motive, o să vedeți.

O să vă povestesc unele lucruri, dar trebuie să înțelegeți că voi păstra tăcerea cu privire la altele. Când am luat în primire lagărul de la Vienne din mâinile guvernului de la Vichy, acesta se afla într-o dezordine totală. Deținuții comuni — hoți, asasini, violatori — stăteau la un loc cu deținuții politici și cu cei arestați pentru nerespectarea legilor rasiale. Încălcarea ordinii — încăierări, încercări de furt, ba chiar și atacuri sexuale! — era ceva ce se petrecea în fiecare zi.

Noi am încercat să-i separăm pe cei închiși, pe diferite categorii. Dar ne-am confruntat cu altă problemă: lipsa unor registre la zi. Nu știam cine era fiecare! Așa că n-am putut face mare lucru. Pe lângă asta, condițiile din lagăr erau jalnice. Barăcile erau vechi, lemnul era mâncat de cari, prin acoperișuri ploua și latrinele nu funcționau. Ca și cum asta n-ar fi fost de ajuns, aprovizionarea cu alimente și medicamente, de care se ocupa Wehrmachtul — pentru că statul italian avea probleme economice grave —, era total insuficientă. Foamea, frigul iernii și epidemiile făceau ravagii. În fiecare seară, adunam cadavrele morților și le îngropam, încercând astfel ca bolile să nu se extindă. Ne simțeam legați de mâini.

În aceste condiții a fost arestat și băgat în lagăr prizonierul Wins. Din verificările făcute în acel moment, fusese arestat la gară, unde punea întrebări care au atras atenția. Când a fost interogat de ofițerii de gardă, n-a știut să dea o adresă precisă, nici să explice cu ce se ocupa. Actele lui dovedeau că era belgian. Dar aveam bănuieli serioase că era vorba despre

un evreu. Și nu purta steaua galbenă, între alte încălcări ale legii. De aceea a fost reținut. Dacă nu mă înșel, asta s-a întâmplat în decembrie '42.

Cu trecerea zilelor, situația în lagărul de la Vienne a devenit de nesuportat. Raziile naziștilor în Lyon și în alte orașe din regiune, organizate de faimosul Klaus Barbie, erau tot mai eficiente. Evreii și luptătorii din Rezistență încercau să fugă spre Isère, sub administrația italiană, și mulți cădeau în mâinile noastre. Numărul de morți era mare, dar spațiul disponibil rămânea insuficient; noii deținuți erau tot mai mulți. Deveniseră imposibil de controlat. Am început să ne temem pentru sănătatea noastră.

În timpul acesta, prizonierul Wins a stabilit o relație cu un caporal pe nume Giacomo (al cărui nume de familie nu-l voi dezvălui).

— Ascultă, Giacomo, am doi copii mici, care vor rămâne orfani de tată, îi spunea. La ce-ți folosește ție că eu stau aici?

Giacomo era supus ierarhiei. Și o respecta. Dar era și o ființă umană și tată de familie. De multe ori a bătut apropo-uri la ce credea că trebuia să facă. Eu am păstrat tăcerea.

Atunci, pe la jumătatea lui martie, m-a vizitat un vechi camarad de aventuri, din vremea când eram detașat în Sicilia, și care acum era chelner într-o cafenea pitorească din Lyon, unde mă duceam și eu. Îl chema Giusto. N-o să vă dau amănunte despre conversația noastră. Vă spun doar că mi-a explicat situația. Eu am înțeles-o. Convingerile mele religioase valdeziene nu îmi permiteau să fiu doar un observator impasibil al tragediei care se petrecea în închisoarea aceea.

De aceea, când Giacomo mi-a vorbit din nou despre ce credea că trebuia să facem pentru acel sărman om, l-am privit fix în ochi și am încuviințat dând din cap. Am hotărât să riscăm. N-am schimbat nicio vorbă între noi. Și nici dumneavoastră n-o să vă povestesc mai mult.

Eram doi oameni tineri. Dar eram deja căliți de atâtea orori. Și pentru oamenii drepți asta era suficient. În cazul acesta și în altele care au urmat.

Pentru că am ales să ne facem adevărata datorie. Am ales calea impusă de conștiința și de credința noastră.

Jean-Claude Rapalian

Faptul că *monsieur* Wins era în lagăr plutea în permanență ca un nor negru deasupra casei noastre.

Trecuseră mai mult de trei luni de când fusese arestat, eram la sfârșitul lui martie, și era greu să vorbim despre altceva. Veștile pe care le aducea Tito ne alinau îngrijorarea;

monsieur Wins era tot în mâinile italienilor. Și, din câte ne spusese Raymond, spera să scape. Să fi fost o falsă iluzie? Pentru că știam și că o ducea foarte prost cu sănătatea, iar condițiile din lagăr erau cumplite.

Într-o seară din cele când aerul anunță sosirea primăverii (și când ne inunda o bucurie inexplicabilă), cineva a bătut la ușă. Ce ciudat! După apusul soarelui și ora stingerii, era foarte straniu să vină cineva acasă la noi. Nu se auzea zgomot de cizme și de arme, nu putea fi vorba despre o razie.

Consuelo a alergat spre ușă. A tras zăvoarele și a descuiat, deschizând cu greu unul din batanții masivi.

— Oooh!

Atât a reușit să spună, speriată, precum cineva care a văzut o fantomă. Și a pornit în fugă pe coridor, în timp ce striga:

— Tată! Tito! Uite cine a venit!

O persoană cu obrajii supti, cu hainele rupte și murdare, a intrat târându-și picioarele.

— *Monsieur Wins!* am șoptit, la fel de surprins precum era Consuelo.

Și, pentru prima dată, ne-am îmbrățișat.

Charlotte

Eram (ca să-mi mai schimb obiceiul...) încuiată în „camera” mea. Era seara târziu și o așteptam pe mama să-mi aducă o farfurioară cu orez și un pahar cu apă, ca să-mi înșel foamea.

Dintr-odată, s-a auzit larmă.

„O razie!” m-am gândit speriată, moartă de frică. Și nu fugiserăm în ulicioară! Dar vocile care se auzeau erau vesele, nu alarmate. Ce ciudat! Pentru prima dată de când stăteam în casa armenilor, se încălcase legea tăcerii (să vorbim încet,

să nu strigăm, să nu ne certăm) și se auzeau exclamații de bucurie. Eu și Raymond am hotărât să deschidem ușile dulapului nostru și să ieșim.

După o clipă, l-am văzut venind pe culoar. Părea o fantomă! Chipul lui avea o culoare bolnăvicioasă, alb-gălbuie, și buzele lui exprimau o amărăciune ce părea că-i alungase zâmbetul pentru totdeauna. Își târșăia picioarele ca un bătrân. Și n-avea decât patruzeci și ceva de ani!

Atunci ne-a văzut. Fața lui suptă s-a luminat și un zâmbet, cel mai frumos pe care-l văzusem vreodată, a apărut pe chipul lui. Pentru o clipă l-am revăzut, în spatele acelei măști impuse de infamie, pe acel bărbat drept, elegant și mândru.

Am alergat să-l întâmpinăm. El s-a aplecat puțin. Și toți patru ne-am îmbrățișat îndelung. Membrii familiilor Rapanian și Hernández ne-au înconjurat. Acea noapte cu adieri de primăvară a devenit magică pentru câteva clipe și tuturor ne-au dat lacrimile.

Mai târziu, „vecinii” noștri s-au retras. Tata a început să-și redobândească buna stare sufletească, după ce trăise o vreme în iad. Am mâncat și am băut ceva. Mai liniștit, tata ne-a vorbit:

— Trebuie să plecăm din Lyon, a zis hotărât. De îndată ce o să mă refac puțin și o să aranjez niște lucruri, plecăm de aici.

Ne-am cutremurat la gândul că Léon avea să iasă din nou pe stradă și s-ar putea să fie arestat. Dar, oricum, am încuviințat în tăcere. Ne redobândiserăm călăuza. Tata era din nou cu noi.

Anne Michelle Lafourcade, *Michelle*

Am îndeplinit sarcina dată de „Jacques Martel”, cum scrie la carte.

Am avut noroc. La două zile după întâlnirea noastră, am aflat despre un „mesager” care pleca spre Chartreuse. Și într-a-colo a plecat scrisoarea pentru dragul meu Mon Capitaine (pe care bineînțeles că nu am citit-o, cum mi-a recomandat încântătorul meu JM). Depărtarea, absența, suferința comună cauzată de ocupație nu făceau decât să-mi intensifice sentimentele pentru Mon Capitaine. Oare mă îndrăgostisem?

Cu toate acestea, alte griji îmi ocupau gândurile în zilele acelea. Veștile care ajungeau la noi despre isprăvile șefului Gestapoului, Klaus Barbie, erau înfiorătoare. Pe 9 februarie a ras de pe fața pământului sediul UGIF-ului (Union Générale des Israélites de France) din Lyon, o organizație creată de regimul de la Vichy și recunoscută de regimul nazist, unde a arestat optzeci și șase de funcționari, care au fost trimiși în sinistrul lagăr de la Drancy, în drum spre deportare. Nu mai avea limite. Metodele lui de tortură depășeau cea mai cruntă imaginație. Și era știut faptul că, în multe ocazii, le aplica Barbie personal.

Se știa și că era obsedat de Jean Moulin, un luptător din Rezistență, pe care îl urmărea cu ferocitate și fără răgaz, de parcă ar fi fost umbra lui neagră.

După nouăzeci de zile, la câțiva pași de aici, acasă la doctorul Dugoujon, la Caluire-et-Cuire, ne-a lovit tragedia.

PARTEA A ȘASEA
RĂMAS-BUN UMBRELOR

„Vântul, vântul bate,
printre morminte vântul suflă,
libertatea va veni curând.
Și atunci noi vom ieși dintre umbre.”

The Partisan, Leonard Cohen

I

FUGIND SPRE LUMINĂ

*Lyon, Franța, zona liberă,
din aprilie până în iunie 1943*

Charlotte

La Lyon ne-a mers din rău în mai rău. Izolarea a devenit de nesuportat. Am început să am coșmaruri groaznice: alergam, alergam întruna, fără rost; când alergam după un tren, nu-l prindeam niciodată; când strigam numele unei ființe dragi, niciodată nu apărea; dacă, în cele din urmă, găseam un telefon, nu funcționa... Mereu așa, în fiecare noapte.

Raziile foarte dese, fuga în Elveția, care a fost o escrocherie teribilă, arestarea tatei... era prea mult! În plus, s-a intensificat mult prezența militarilor pe străzi. Vedeai nemți peste tot. Eu nu prea știam ce se întâmpla în lume, în afară de ceea ce îmi povestea fratele meu. Raymond spunea că naziștii pierduseră câteva bătălii și că lucrurile se schimbau. Să fi fost adevărat? Eu nu voiam să-mi fac iluzii. Știam că, dacă nu era adevărat ce spunea, aveam să sufăr și mai mult după aceea.

Tata avea dreptate: trebuia să plecăm din Lyon. Dar... unde?

Anne Michelle Lafourcade, Michelle

Les pétainistes collabos, colaboraționștii lui Pétain, erau înnebuniți! Alergau de colo până colo, încercând să se pună bine cu nemții. În fiecare zi aflam despre o razie condusă de Gestapo, dar dusă la capăt de francezii din miliție, dacă pot fi numiți francezi acei mari trădători...

Acum le era frică. Ani întregi i-am văzut făcând pe fanfaronii și disprețuindu-i pe ceilalți — timpul disprețului, *Le temps du mépris*, numise cu ani în urmă André Malraux această epocă tristă pe care ne-a fost dat să o trăim —, în stare să umilească, fără să le pese, pe oricine gândea altfel decât ei. Da, să umilească, să insulte, să defăimeze, să-l facă de rușine; asta-i caracteriza. Cu siguranță că puterea și falsul lor curaj se spulberau în prezența atotputernică a stăpânilor nemți. Și era logic! Acei naziști înalți și atletici, cu hainele lor din piele lungi până la genunchi, pe care eu îi uram atât de mult, erau ucigași adevărați. „Ai noștri” erau o caricatură tristă, o imitație grosolană. Nu erau buni nici pentru asta!

Forțele Axei continuau să controleze totul. Dar suferiseră înfrângeri importante: Bir Hakeim și El Alamein, în nordul Africii, și Stalingradul pe frontul rusesc. Vântul își schimbase direcția. De aceea au ieșit ca niște nebuni din vizuinile lor, fiindcă se temeau că-și vor pierde privilegiile de care se bucuraseră în timpul acestor ani negri.

Au umplut orașul cu afișe pe care scria:

NU, NU SUNT GAULLIST... DE CE?

Și urmau șapte „motive”. Printre ele:

PENTRU CĂ GAULLISMUL A FĂCUT UN PACT
CU EVREIMEA ȘI CU FRANCMASONERIA.

Textul era deplorabil, bineînțeles. Dar m-a făcut să-mi amintesc de fetița aceea căreia îi plăcea să vadă cum pleacă trenurile. N-o mai văzusem de mult timp... Știam că tatăl ei fusese eliberat din lagărul de la Vienne și eram mulțumită că am putut fi de ajutor. Dar ce se întâmplase oare cu ea?

Charlotte

În sfârșit, tata s-a întors cu vești! Acceptaserăm că trebuia să iasă din casă, căci n-aveam altă opțiune. Numai el putea să găsească o soluție pentru situația noastră, din ce în ce mai disperată. Raziile deveniseră zilnice. Ne era imposibil să cumpărăm de mâncare. Sufeream mult de foame. Era o chestiune de timp să facem o greșeală și să fim descoperiți. Neli-niștea ne devora, mai ales pe mama și pe mine. Raymond se ținea tare, dar eu știam că în sufletul lui simțea același lucru.

Până când, într-o seară, tata ne-a adunat în salon. Am știut imediat că avea noutăți.

— În seara asta, strângeți-vă toate lucrurile și îmbrăcați-vă cât mai frumos posibil, ne-a spus cu blândețe, deși în glasul lui se simțea amărăciunea eșecurilor anterioare. În zori, plecăm la Grenoble. O să vă trezesc la ora la care trebuie. Grenoble e în mâna italienilor și toată lumea mi-a spus că acolo se trăiește puțin mai bine.

Noi am zâmbit, neliniștiți. Orice ni se părea mai bine decât să rămânem la Lyon. Nu ne păsa că riscam.

— Cei care au rude acolo au primit scrisori de la ele, invitându-i să se mute cu ele, a insistat tata, văzându-ne mai însuflețiți. Apoi mi s-a adresat mie: Charlotte, adu-mi paltonul cu umeri mari, știi tu care...

Știam foarte bine care era paltonul pe care îl voia și de ce. Tata i-a cerut mamei o foarfecă și a început să caute diamantele ascunse în umeri. În acești doi ani lungi, făcuse asta de mai multe ori, ca să poată plăti datoriile noastre. După aceea, mama cosea iar, cu foarte multă grijă, umerii la locul lor.

Brusc, tata s-a albit la față. Imediat a căutat în celălalt umăr, cu mișcări nervoase și bruște, până când paltonul i-a scăpat din mâini și a căzut pe jos.

— Blima, au dispărut diamantele! Ne-au jefuit! a încercat să strige, dar disperarea i-a curmat vocea.

Niciodată nu-l văzusem pe tata în asemenea stare. Părea că o să sufere un atac de cord dintr-un moment în altul. Încerca să vorbească, dar se sufoca, aproape că nu putea să respire. Blima, Raymond și eu ne-am apropiat de el. Tata ne-a arătat, cu ochii ieșiți din orbite, două tăieturi mici, una în fiecare umăr, făcute de cei care ne furaseră diamantele. Dar cine fusese? Când? „Poate astă vară, într-o zi călduroasă, n-am avut suficientă grijă? În vreo cafenea, când mi-am scos paltonul ca să mă duc la closet?” Paltonul trecuse prin multe primejdii și în timpul eșuatei fugi în Elveția. Dar, în cazul ăsta, cine? Călăuzele? Alt evreu? Era prea târziu pentru atâtea întrebări fără răspuns.

— Nu se poate! Ce-o să facem acum? repeta încontinuu ca pentru sine.

Blima i-a adus un pahar cu apă și am încercat să-l calmăm. Pe urmă, am verificat că pe mama și pe Raymond nu îi furaseră. Pe măsură ce se liniștea, tata a început să facă socoteli și, cu acel caracter care îi onora numele, a tras repede concluzia că diamantele rămase ne ajungeau pentru călătoria la Grenoble și pentru câteva luni de supraviețuire. Dar nu mai aveam nicio plasă de siguranță.

Furtul a fost o lovitură cumplită. Picată în cel mai prost moment! În noaptea aceea n-am dormit niciunul. În zori, ne-am strâns cele câteva lucrăsoare pe care le mai aveam, le-am băgat în niște pungi și am pornit la drum. Ce departe rămăseseră sărmanele, dar demnele valijoare cu care plecaserăm din Liège!

Am ieșit din casă când de-abia se zărea o rază de lumină. Am străbătut ulicioara cu sufletul la gură. Am luat-o pe strada principală și am văzut un camion care staționa cu motorul pornit și farurile stinse. Mi s-a făcut inima cât un purice. Totul era atât de asemănător cu întâmplările trăite cu falșii *passseurs*! Aveam să sfârșim la fel?

Nikolaus Klaus Barbie

O adevărată Palestină! Unde se distrau „ca în vremurile de odinioară”!

În fiecare zi, ofițerii mei interceptau zeci de scrisori ale evreilor, ca aceasta: „Sunt la Grenoble, deoarece la Lyon se află nemții și nu se știe ce ni se poate întâmpla; în timp ce aici comandă italienii și aceștia sunt *très chics* cu noi”. Foarte chic, foarte amabili! Ce mult mă indignau acești italieni imbecili și lingușitori! Și scrisorile continuau: „ar trebui să vii și tu, pentru că aici este o adevărată Palestină, unde te poți distra ca în vremurile de odinioară”.

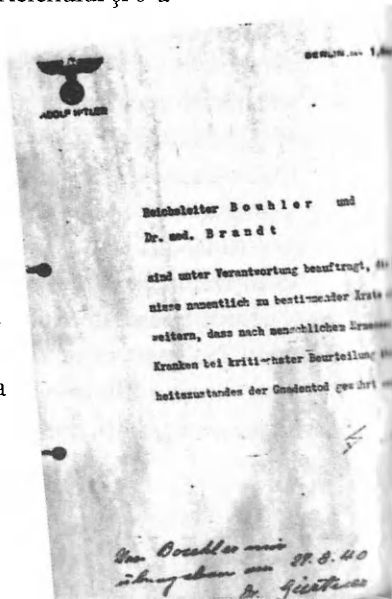
Întotdeauna mi-a fost clar că în adevăratul război, acela pentru salvarea rasei noastre ariene de manifestări inferioare, eram singuri. Dincolo de imensele teritorii pe care le cuceriserăm și de aliații de circumstanță. Bineînțeles că prisoseau

mediocrii avizi de avantaje personale: francezii din miliție, traficanții de pe piața neagră, oportuniștii care au profitat de procesul legitim de arianizare a proprietății ca să cumpere vile scumpe cu a zecea parte din valoarea lor. Niciunul dintre ei n-a înțeles nimic. Și nu erau buni de nimic! La fel ca italienii, cu Mussolini în frunte; nu îi interesa decât să pună mâna pe o bucată din teritoriul francez. Adică, să obțină, mulțumită nouă, ceea ce n-au știut să cucerească ei înșiși. Toți acești „aliați” nu aveau nicio fărâmbă de idealism.

De aceea îl admiram atât de mult pe Führerul Adolf Hitler. Nu îl interesau bunurile materiale. De fapt, nu avea nicio avere. Scopul lui era măreția Reichului și puritatea rasei ariene. Ce concepte clare! În toate privințele acționa în același fel. Când a trebuit să stabilească soarta handicapatilor, a urmat exemplul vechii Sparte. Ordinele lui au fost clare și precise: „Să se acorde mai multă autoritate anumitor medici, astfel încât bolnavii care, după părerea lor, nu se puteau însănătoși, să se bucure de moartea de grație”. Și, ca rezultat, *Aktion T4* a fost categorică, acele ființe ce sufereau de malformații nu s-au mai chinuit, n-au mai generat cheltuieli inutile Reichului și s-a evitat, în plus, eventuala lor reproducere.

Acum, când nemăsuratele mele eforturi dăduseră roade în sudul Franței, cei ce au reușit să scape fugeau ca niște șobolani la Grenoble și în toată regiunea Isère, în căutarea „protecției” italiene! Era o situație de netolerat, care nu trebuia să continue.

Mein Führer Adolf Hitler avea să se ocupe de asta. Eram sigur.

**Léon Degrelle (37 de ani), politician belgian și
SS-Obersturmbannführer**

Din clipa când l-am cunoscut pe Hitler, n-am putut să nu mă gândesc la el în fiecare zi. Este veșnic prezent în fața ochilor mei.

M-am născut la Bouillon, la granița cu Franța, aproape de Liège. Deși am primit o educație catolică în copilărie, dezacordul cu lașul Partid Catolic Belgian, legat de democrația formală și ignorant în privința chestiunii rasiale, m-au determinat să creez Partidul Rexist, cu care am obținut douăzeci la sută din voturi. După invazia germană, am proclamat uniunea rexismului cu național-socialismul. Am creat Legiunea Valonia și ne-am alăturat armatei Reichului în operațiunea de invadare a Uniunii Sovietice. Am suferit pierderi grele, dar ne-am acoperit de glorie. Am fost decorat și m-am întâlnit de multe ori cu Führerul, inclusiv în refugiul său de la Berchtesgaden, Cuibul Vulturului.

De ce îl admiram atât de mult? Calitatea lui cea mai de seamă era simplitatea. Mintea lui rezolva cea mai complicată problemă prin câteva principii și se exprima cu fraze simple, clare, pe care le puteau înțelege toți. Muncitorul din Essen, țăranul singuratic, industriașul din Ruhr și profesorul universitar, toți puteau să-l înțeleagă. Era un autodidact și nu ascundea acest lucru; era mândru de asta. Și îl iritau academicienii cu multe titluri!

Stilul lui de viață era sobru și nu s-a schimbat când a devenit Führer al națiunii germane. Se îmbrăca simplu și mânca frugal. Bea numai apă, era vegetarian, îi plăceau roșiile,

fideaua și clătitele. Nu fuma și nici nu permitea cuiva să fumeze în prezența lui. Nu avea bani, nici bunuri materiale.

În tinerețe, a fost uimit de prezența pe străzile Vienei a evreilor cu bărbi lungi și tunici negre. „Cum pot fi ei germani?” s-a întrebat. Erau peste tot. Acaparaseră profesiile de avocat și medic și obținuseră controlul ziarelor. Muncitorii au reacționat. Dar n-au fost singurii; personalități proeminente din Austria și din Ungaria nu și-au ascuns resentimentul în fața invaziei țărilor lor de către acei străini. Hitler, omul cel mai puternic pe care l-a cunoscut lumea, a fost doar răspunzător pentru că a pus în practică ceea ce doreau atâția oameni.

Când m-a decorat cu Crucea de Cavaler cu Frunze de Stejar, mi-a mărturisit:

— Dacă aș avea un fiu, mi-ar plăcea să fie ca dumneavoastră.

Jean-Claude Rapalian

I-am simțit plecând în zori. Când am auzit pași pe culoar și voci vorbind în șoaptă, n-am mai avut îndoieli. Știam că o să le simt lipsa. Nu e un flăcău să conviețuiești cu cineva un an și jumătate, în vremuri atât de grele. Și, pe lângă asta, mai era fetița aceea... Cu ochii ei vioii și părul blond, pe care și-l strângea cu funde colorate într-un coc mic. Întotdeauna făcea asta, în ciuda iadului în care trăia. Ea împlinise zece ani. Iar eu aveam șaisprezece. Diferența de vârstă era mare. Și apoi, de-abia stătuserăm de vorbă de câteva ori. Dar mă emoționa atât de mult...!

La scurt timp, am auzit zgomotul ușii grele de la stradă, care se închidea. Apoi tăcere. Plecaseră.

Și, de data asta, am știut că nu se vor mai întoarce.

II

ÎNTRE ILUZIE ȘI DECEPȚIE

*Grenoble, Isère, teritoriu sub ocupația italiană,
din iunie până în septembrie 1943*

Charlotte

Pot povesti foarte puține lucruri despre Grenoble. După ce ocupația germană ne-a obligat să fugim din Liège, nu m-a mai interesat să cunosc locuri noi. Chiar și despre adoratul meu Paris, pe care doream atât de mult să-l văd, am păstrat amintiri vagi, învăluite într-o ceață de spaimă. Ca să nu mai vorbim de Lyon!

Dar, pe lângă asta, la Grenoble, unde, în ciuda temerilor noastre, am ajuns fără probleme într-o dimineață călduroasă de iunie, familia franceză în vârstă care ne-a închiriat o cămăruță fără ferestre, cu două saltele pe jos, dar care cel puțin nu era un dulap, ne-a interzis să ieșim. Mai ales părinților noștri. Făcuse același lucru și cu ceilalți chiriași, o familie de țigani.

— Trebuie să înțelegeți, *madame Duplessis*, îi explica tata mereu, pe un ton împăciuitor, că eu trebuie să ies ca să fac rost de alimente pentru copiii mei. E datoria mea...

Răspunsul ei invariabil era:

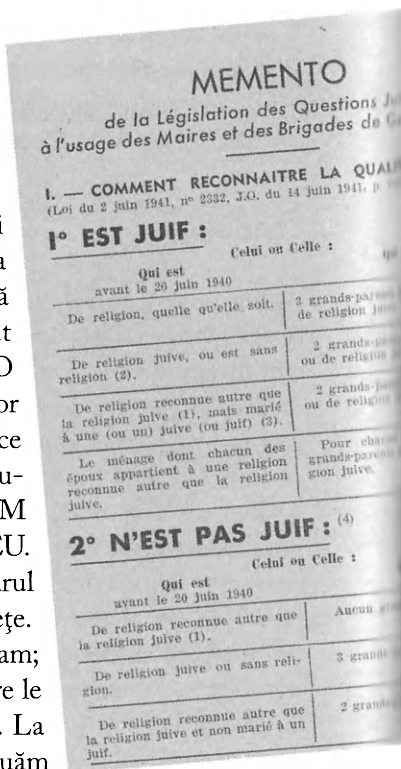
— Să se ducă tinerii.

Așa că, până la urmă, ne duceam noi. Părinții noștri suferau, dar nu aveau altă soluție. Oricum, chiar și rarele noastre ieșiri erau controlate cu strictețe de severa *madame Duplessis*.

— Aveți dreptul să faceți cumpărături! Și să vă întoarceți imediat, să nu umblați brambura.

Trebuie să recunosc, spre regretul meu, că *madame Duplessis* avea dreptate. Străzile din Grenoble erau înțesate de patrulare militare. Și, cu toate că trupele erau italiene, temuții membri ai Gestapoului apăreau peste tot, ca „asesori”. În iulie, la o lună după sosirea noastră, orașul s-a umplut de copii ale unui MEMENTO privind Legislația chestiunilor evreiești, pe care trebuia s-o aplice primăriile și jandarmeriile. Rezumatul începea cu capitolul: CUM SĂ RECUNOȘTI UN EVREU. Când l-am citit, mi s-a făcut părul măciucă și am simțit o mare tristețe.

Cu toate acestea, ne descurcam; tata ne dădea niște bilețele, pe care le lăsam la o cafenea din apropiere. La următoarea ieșire, treceam să luăm răspunsul. Odată, când ne-am întors, Léon a citit scurtul mesaj, nici zece cuvinte, în fața noastră și a schițat un zâmbet. A fost prima oară când am auzit numele

Saint-Pierre-de-Chartreuse. Mi s-a părut un nume plăcut. Nu știu de ce.

Dar uneori mai și riscam. Eu îl convinsesem pe Raymond să mergem să ne uităm cum pleacă trenurile, așa cum făceam la Lyon. Era ceva fără importanță, ceva ce nu reușeam să-mi explic, dar și lui i-a plăcut ideea. Așa că am găsit repede un loc ferit unde să ne instalăm, ca să ne delectăm, chiar și numai câteva minute, cu ceva ce ne amintea de libertatea pierdută. Numai câteva minute și apoi... o luam la fugă, ca să nu ne dojenească *madame Duplessis!*

Anne Michelle Lafourcade, Michelle

Din clipa când am intrat la Grand Café des Commerçants, mi-am dat seama că se întâmplase ceva grav.

Se simțea în aer. Nu știu, poate că vorbele în șoaptă între chelneri și clienți erau mai însuflețite decât de obicei. Dar, când l-am văzut pe don Giusto Pacella apropiindu-se atât de abătut, în timp ce mă invita să mă așez cu un gest protector, mi-a înghețat sângele în vine. Ce se întâmplase? JM? Mon Capitaine?

— S-a întâmplat ceva teribil, a vrut italianul să mă pregătească pentru vestea proastă, dar disperarea de pe fața mea l-a convins să treacă direct la subiect: Naziștii l-au arestat pe Jean Moulin.

Într-o clipită, lumea mea s-a prăbușit. Puteau să aresteze pe oricine, dar nu pe Jean Moulin! El era mai presus de toate acele lucruri murdare și efemere, care impregnau de oroare lumea războiului. El apărea și dispărea ca prin farmec, fără să-și piardă prestanța, cu pălăria lui din fetru, paltonul și fularul. Era imposibil. Nu Jean Moulin!

— A fost arestat foarte aproape de aici, în Caluire-et-Cuire, în împrejurimile Lyonului, a continuat don Giusto. Era împreună cu alți șefi din Rezistență acasă la doctorul Dugoujon, când Gestapoul a dat buzna peste ei. Toți au fost arestați, cu excepția unui oarecare René Hardy, care a reușit să scape... A ciripit cineva, nu încapă îndoială! Așa spun toți. Moulin a fost turnat! a încheiat don Giusto, indignat și vehement, cum nu-l mai văzusem niciodată până atunci.

Lovitura a fost teribilă. O mulțime de întrebări mi se învârteau haotic în cap. Deci, Jean și ceilalți șefi erau acum în mâinile lui Klaus Barbie? Ce avea să se întâmple cu Rezistența? Câte informații vor reuși să smulgă naziștii de la acești nefericiți? Și Mon Capitaine, care se afla la doar șaiszeci de kilometri de Lyon, ascuns în masivul Chartreuse, era și el în pericol? Vor reuși să afle unde se ascunde? Știau de scrisoarea pe care mi-a dat-o JM? Erau prea multe întrebări dureroase în același timp.

Făcând un efort, m-am ridicat și m-am dus la toaletă. Acolo, ferită de priviri indiscrete, m-am prăbușit complet și am lăsat ca lacrimile, stăpânite atât timp, să curgă în voie.

Pe zi ce trecea se aflau mai multe detalii. Amănunte înfiorătoare, trebuie să spun.

A fost închis la penitenciarul de la Montluc. De îndată ce naziștii i-au confirmat identitatea, îl duceau în fiecare noapte într-un beci de la *École de Santé*, locul preferat de tortură al Gestapoului, unde „se ocupa” de el Klaus Barbie în persoană. Ce canalie!

După ultima sa „întâlnire” cu Barbie, Jean, pe jumătate mort, a fost aruncat în curtea închisorii. Christian Pineau, un prizonier care făcea pe bărbierul închisorii și căruia în mod

neașteptat i-au cerut să-l bărbierască, a fost ultimul care l-a văzut în viață: „Moulin era într-o stare foarte proastă. Era inconștient și ochii îi păreau incrustați înăuntrul craniului, de parcă ar fi fost împinși prin cap. O rană oribilă, vineție, i se întindea pe toată tâmpla. O horcăitură tremurată i-a scăpat printre buzele tumefiate”. S-a vorbit și despre unghii smulse și despre încheieturile mâinilor frânte. După câteva clipe, a reușit să-i ceară apă bărbierului și acesta i-a dat câteva înghițituri. A fost ultimul lucru care s-a știut despre Jean. O săptămână mai târziu, pe 8 iulie, în timp ce-l transportau, așa, distrus, cu trenul spre Germania, a murit aproape de Metz.

M-am simțit foarte singură. A fost o mângâiere tristă să știu că a murit ca un erou; în pofida brutalelor torturi suferite, nu i-au putut smulge niciun cuvânt! Lumea, inclusiv mulți francezi „indiferenți”, care întorceau capul în cealaltă parte în timpul ocupației, a început să vorbească despre el cu admirație. Eu zâmbeam de ochii lumii, dar în sufletul meu simțeam, în același timp, mândrie și furie. Nu îl admiram pe Jean doar pentru felul în care murise. Întotdeauna l-am admirat pentru felul în care trăise.

Tot de la Giusto am aflat că *la signorina del gelato di fragola* și familia ei plecaseră din Lyon. Au făcut bine. Nu aveau altă soluție. Așa cum se prezenta situația, Lyon urma să fie în curând un oraș *Judenrein*, cum le plăcea să spună nenorociților de naziști!

În tulburarea și durerea mea, simțeam că mă legau multe lucruri de ea. Îmi aminteam imaginea ei pe acel deal, cu capul sprijinit pe genunchi și privirea blândă scrutând depărtarea, și mă întrebam: oare mai privește cum pleacă trenurile? O mai putea face asta acum?

Charlotte

Ce veste îngrozitoare, Dumnezeuule!

Am fost cu Raymond să cumpărăm ceva de la o prăvălie. Câteva lucruri, atât cât să suportăm în continuare foamea. Era 9 septembrie 1943. Tocmai voiam să traversăm un bulevard, când am văzut făcându-și apariția dintr-odată, în viteză și cu un aer triumfal, de parcă ar fi fost vorba despre o paradă militară, o coloană de tancuri germane. Am rămas cu gurile căscate! Ce se petrecea? Am întrebat-o pe o doamnă care mergea pe lângă noi:

— Orașul trece sub controlul naziștilor. Italienii pleacă, ne-a răspuns, de parcă ar fi fost ceva lipsit de importanță.

Ne-au înghețat inimile. Veniserăm la Grenoble în urmă cu două luni, fugind de naziști și de ființa aceea nemiloasă despre care vorbeau toți. Și acum eram iarăși în ghearele lor. Nu ne venea să credem.

Când ne-am întors acasă la *madame Duplessis*, toți aflaseră vestea. Atmosfera era lugubră. Până și *madame* era foarte nervoasă. Zilele următoare au confirmat temerile noastre cele mai sumbre: străzile s-au transformat într-un furnicar de nemți și raziile au început imediat. Uniformele de la Gestapo și de la *Waffen-SS*, însoțite de cele ale milițiilor franceze, erau peste tot. În curând, un nume bine cunoscut de noi a început să se audă printre locuitorii orașului: Nikolaus Barbie. Controalele în gări au devenit stricte; se verificau actele și, la cea mai mică îndoială, se telefona la primărie ca să se verifice dacă erau false. Bărbații erau obligați să se dezbrace de la brâu în jos. Dacă erau declarați evrei, erau deportați fără alte formalități. Zeci de evrei au fost arestați și trimiși în lagărele

de concentrare în mai puțin de două săptămâni, în septembrie. Nici celor din Rezistență nu le mergea mai bine; vreo douăzeci de tineri capturați în acele zile au fost obligați să defileze pe strada principală cu mâinile sus. Eu și Raymond i-am văzut. Pe chipurile lor se citea cum teroarea distrugea ultimele resturi de mândrie. Apoi s-a spus că au fost împușcați.

Cei urmăriți trăiau într-un climat de panică. Nimeni nu știa ce să facă, unde să fugă. Léon a încercat să-și păstreze obișnuitul lui calm și umorul, dar i-a fost imposibil. Mama ne privea cu aceeași duioșie dintotdeauna, dar ochii ei erau scăldați în lacrimi. Am aflat că nemții înaintaseră în teritoriul ocupat de italieni, atât dinspre Lyon și alte orașe franceze, cât și spre granița cu Italia. Nu mai rămăsese niciun colțisor unde să te ascunzi! Am început să credem că ni se apropia sfârșitul.

Totuși, în acele zile negre, s-a născut o nouă speranță. Veștile erau confuze: ocupația germană în sudul Franței și retragerea italienilor se datorau faptului că regele Italiei, Victor Emanuel al III-lea, semnase pacea cu Aliații (fără știrea lui Hitler). Liderul fascist Benito Mussolini fusese arestat. Am aflat și că Aliații, după campania victorioasă din Africa de Nord, debarcaseră în Sicilia, și înaintau în Italia din sud. Nemții se retrăgeau pe toate fronturile. Asta era sigur. Toate celelalte erau zvonuri; unele adevărate, altele absurde.

Dar lucrul cel mai important a fost că, pentru prima oară, lumea, în cafenele, brutării, la tarabele cu zarzavaturi, a început să se întrebe: cât mai poate dura?

Războiul și suferința noastră puteau avea un sfârșit! Era doar o iluzie, dar ne era foarte necesară... Tata s-a hotărât să facă un ultim efort, când aproape că nu mai aveam niciun ban: să ne mutăm într-un sătuc din munți, unde ar fi fost mai greu să fim găsiți, așteptând să treacă timpul și rugându-ne

să vină doritul sfârșit al războiului. Și așa, plăcutul nume Saint-Pierre-de-Chartreuse a început să se audă din nou în conversațiile noastre...

III

O FEREASTRĂ ÎN MIEZ DE NOAPTE

*Saint-Pierre-de-Chartreuse, regiunea Ron-Alpi,
Isère, teritoriu aflat sub ocupația germană,
între octombrie 1943 și martie 1944*

Pierre Chenaudon (35 de ani), épicier

De cum i-am văzut intrând în *épicerie*¹, n-am avut nicio îndoială. Fiindcă satul a fost întotdeauna foarte mic, vreo șapte sute de persoane, mai mult sau mai puțin. Ne cunoșteam cu toții. Când apărea vreun nou-venit, se observa imediat. Dar în anii aceia negri am învățat să nu întrebăm. Saint-Pierre e în mijlocul munților și, în perioadele când drumurile erau proaste și transporturile precare, unii îl alegeau ca refugiu ca să scape de naziști. Pe de altă parte, eu și mulți din sat aveam rude sau prieteni *maquisards*². Eu aveam un văr care, împreună cu soția lui, a fost împotriva guvernului de la Vichy din primul moment. Într-o bună zi, au dispărut

¹ Băcănie (în fr., în orig.)

² Denumire dată civililor francezi care au luptat în Rezistență împotriva germanilor în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, maquisarzi; provine de la numele terenurilor unde se ascundeau, locuri acoperite de arbuști și tufişuri (fr. *maquis*).

în munți, lăsând doar un mesaj scris pe o bucată de carton, fără amănunte. Dar eu știam că se alăturaseră mișcării *Combat* și, împreună cu soția mea, am avut grijă de cele două fete ale lor, Natalie și Nicole. Și, la fel ca noi, mulți alții. De aceea, în sat se așternuse o mantie de tăcere. Nimeni nu punea întrebări incomode. Nu că n-ar fi existat colaboraționiști ser-vili. Existau, desigur, ca peste tot! Dar erau puțini și nu aveau curajul să ia inițiative. Cu excepția turnătoriei. Cea mai mare josnicie era atunci când recurgeau la stăpânii lor de la Gestapo ca să predea vreun biet evreu sau vreo familie care ascundea un invalid.

De aceea, când eu și Martha i-am văzut apărând pe cei doi copii, o fată și un băiat pe care nu îi cunoșteam, blonzi ca grâul, zvelți, ne-am spus: par atât de arieni, că e imposibil să fie...

Ceea ce ne-a atras atenția a fost faptul că veniseră imediat după 1 octombrie. Deși fusese o zi înspăimântătoare!

Charlotte

Am vomitat tot drumul. În camion era un miros insuportabil de benzină. Asta, precum și nervii și hârtoapele drumului au făcut să mă simt foarte rău pe durata întregii călătorii. Stăteam în spatele camionului, în remorcă, în afară de tata, care era în cabină lângă șofer, acoperiți cu prelate și cu o grămadă de gunoaie alături, care răspândeau și ele un miros scârbos, printre care ascuseserăm sacoșele cu puținele haine vechi și rupte ce ne mai rămăseseră. Dar nu era momentul să ne plângem. În cele din urmă, camionul s-a oprit. Tata a bătut de trei ori în remorcă; era semnalul convenit. Am dat la o parte cum ne-am priceput prelatele care ne acopereau și am coborât.

Era noapte și un vânt rece dinspre munte mătura satul. Mă simțeam rău de la stomac și eram plină de pământ și de funingine.

În timp ce tata ne grăbea să intrăm, de-abia am reușit să arunc o privire rapidă casei și satului care urmau să fie noul nostru „cămin”. Era o casă veche, cu pereți din piatră crăpați și acoperiș din șindrilă. Când am intrat, mi-a atras atenția o mică statuie a Fecioarei Maria cu pruncul Iisus în brațe, pusă deasupra ușii. În ciuda a tot ce se întâmplase, acea căsuță înconjurată de munți înzăpeziți m-a făcut să zâmbesc în sinea mea.

Am intrat. Casa, care avea parter și două etaje, părea veche și dărăpănată, iar francezii care le-o închiriaseră părinților mei, bătrâni precum casa, nu erau vorbăreți. Am urcat pe scară încet, strângând în mână sacoșele noastre și urmându-l pe *monsieur* Durand, proprietarul. În ciuda stării de slăbiciune în care mă aflam, nu mă puteam aștepta la mai mult.

În sfârșit, am ajuns sus. Urma să ne instalăm la etajul doi. *Monsieur* Durand ne-a arătat „confortul” de care dispuneam: două camere, doar pentru noi!, cu bine știutele saltele pe jos. Baia era separată, la parter, și era comună pentru toți cei din casă: stăpânii, care locuiau jos, o familie ce stătea la primul etaj, pe care n-o cunoșteam în acel moment, și noi.

Monsieur Durand a plecat și am rămas singuri. De-abia atunci am descoperit, uimită, ceva ce nu văzuserăm până atunci: una din camere avea o mansardă cu o fereastră. Și nu părea zidită... L-am privit pe tata, temându-mă de răspunsul lui, pe

care mi l-am închipuit astfel: „Știi bine, Charlotte, că fereastra va rămâne închisă. Mai târziu o să vină *monsieur* Durand să bată niște scânduri, pentru mai multă siguranță”.

Asta mă așteptam să-mi spună, întristat că mă va deceționa...

Dar m-am înșelat!

— Da, Charlotte, o să putem deschide obloanele și o să ne uităm pe fereastră, am vorbit cu *monsieur* Durand. Deși, la început mai rar și numai noaptea, cu luminile stinse...

Am alergat spre el să-l îmbrățișez. L-am luat de gât și l-am strâns tare, în timp ce îl acopeream cu pupături. Léon și-a dres un pic glasul și s-a uitat la Blima.

Mi s-a părut că amândoi erau emoționați. Atunci tata a stins lumina și amândoi ne-am apropiat de fereastră, sub privirea atentă a mamei și a lui Raymond. Am deschis puțin oblonul, ca și cum asta ar fi făcut parte dintr-un ceremonial mult așteptat. Ne-am ținut respirația. Era doar o mică crăpătură de întuneric. Dar a fost suficient. Parcă am fi admirat cea mai orbitoare priveliște; în noaptea alpină se zăreau acoperișurile caselor din Saint-Pierre-de-Chartreuse și, mai în spate, o semilună perfectă scâldea cu razele ei munții ninși. N-am spus nimic. Mult timp am privit în tăcere. A fost ca un miracol!

Acea priveliște idilică n-a durat prea mult timp.

Saint-Pierre nu era ca Grenoble sau ca Lyon, asta era clar. Nu se vedeau acele patrute permanente care ne obligau să

trăim într-o continuă stare de teroare. Dar, în curând, am aflat că la Saint-Pierre făcuse percheziții cumplite, în fiecare casă, miliția franceză sub comanda Gestapoului, în noaptea de 1 octombrie. Cu o săptămână înainte de sosirea noastră! Optsprezece evrei, printre care mai mulți copii, au fost scoși din paturile lor în mijlocul nopții și deportați „în Est”, fără o destinație cunoscută. N-a fost un fapt izolat; i-au urmat Allevard și alte mici localități din regiune. Se spunea chiar că au încercat să intre în Grande-Chartreuse (situată aproape de Saint-Pierre), mănăstirea unde Sfântul Bruno a fondat în anul 1084 Ordinul Cartuzienilor, dar călugării nu i-au lăsat.

Așa că primele trei luni am stat închiși în casă. Dar, ce-i drept, cu avantajul ferestrei! Niciodată nu m-am gândit că putea fi atât de importantă.

Binecuvântata fereastră dădea în spatele casei. Se vedeau copaci și plante, în culori de toamnă: ocru, galben și maro. Se vedeau și alte case, din loc în loc, nu multe, pentru că noi locuiam în afara satului. Pe fundal, se puteau admira impunătoarele culmi ninse. Ieșea în evidență un vârf în formă de creastă de cocoș, care, după cum mi-a spus tata, era Chamechaude. Pe măsură ce

treceau săptămânile, zăpada s-a

apropiat de casa noastră, până când, înainte de sfârșitul anului, s-a îmbrăcat în alb și grădina. A fost emoționant când ne-am sculat dimineața, după o furtună puternică, și, privind prin crăpătura oblonului, am văzut totul alb. Era frig, fiindcă

aveam doar două sobe cu lemne care încălzeau toată casa, dar eram mulțumiți că recuperam, încetul cu încetul, senzații pe care le credeam pierdute.

Atunci am cunoscut-o pe Aline. Locuiam deja de șase săptămâni la Saint-Pierre, dar încă nu știam cine stătea la primul etaj. Așa de retrași eram! Într-o zi, ne-am mirat că ne-am întâlnit, una urcând și alta coborând treptele. Aline avea zece ani, ca mine, și locuia cu familia ei, părinții și doi frați mai mari, și amândouă stătuserăm închise în casă tot timpul. În curând, am devenit prietene bune. Petreceam împreună ceasuri nesfârșite, stând de vorbă și inventând jocuri cu puținele lucruri pe care le aveam. Ea avea un joc de domino, ce minune! Uneori, ne vedeam la etajul ei, alteori, la al meu. Eram foarte mulțumită că aveam o prietenă, după atât timp! Eu am fost foarte tristă când „legile rasiale” m-au obligat să abandonez școala și astfel să-mi pierd colegii pentru totdeauna. Și nici nu aveam nimic de citit. Pentru mine asta era o pedeapsă greu de suportat. Dar acum o aveam pe Aline, prima mea prietenă din adolescență! O persoană care îmi destăinuia fanteziile ei și mă îndemna să i le povestesc pe ale mele...

Cu trecerea timpului și pe măsură ce prezența militară și polițienească scădea, am îndrăznit să ieșim în jurul casei. Din ianuarie 1944, părinții mai tot timpul ne trimiteau pe mine și pe Raymond să facem cumpărături. Cel mai mult îmi plăcea să merg la Antoine, *artisan boulanger*, brutarul, și la Pierre, băcanul din sat. Deși mă încânta și să mă opresc să mă uit cum muncea *monsieur* Salguière, *souffleur de verre*, sticlarul. Mi-ar fi plăcut să stau acolo ore întregi să mă uit la minunățiile pe care le făcea din sticlă; dar nu puteam întârzia, ca să nu se îngrijoreze ai mei.

Mirosul pâinii de-abia scoase din cuptor era nemaipomenit. Mă fascina și să iscodesc printre toate acele produse din băcănie, sosite din alte regiuni ale Franței și chiar din locuri îndepărtate ale lumii. Îmi plăcea să-mi imaginez cum arătau Madagascarul, Martinica, Buenos Aires... Unde s-or afla? Băcanul Pierre și soția lui Martha erau foarte drăguți cu mine și îmi explicau tot ce-i întrebam, cu multă răbdare. Îmi doream atât de mult să mă bucur de acele lucruri! Ca de vizitele la prietenul meu, *monsieur* Ledouc, florarul din dragul meu Liège... Ce s-o fi întâmplat cu el?

Jocul meu preferat, când mă trimiteau după cumpărături, era să număr câte case de fiecare culoare erau pe drum sau să văd câte erau de un fel ori de altul (cu două sau cu trei etaje, cu acoperiș de țiglă sau de șindrilă, ori de ardezie, cu sau fără acele „turnulețe” așa de ciudate pe care le puneau ca să împodobească acoperișurile). Îmi plăcea să-mi închipui și ce se întâmpla în fiecare dintre ele.

Raymond, în schimb, era mai mare decât mine și voia cu totul altceva... La cei șaisprezece ani mergând pe șaptesprezece, când cunoștea o fată care i se părea drăguță, încerca imediat să stabilească o relație. Era normal; trăia închis între patru pereți și era aproape un bărbat. Dar, pe de altă parte, era periculos. Câte lucruri putea să-i povestească tinerei? Nu avea să facă greșeala de a fi prea încrezător și naiv? Părinții mei erau îngrijorați de acest lucru. Înțelegeau ce se întâmpla cu fratele meu, dar n-aveau altă soluție decât să-i restrângă ieșirile cât puteau, până avea să se sfârșească infernul în care trăiam. Era în joc viața tuturor. Și, în primul rând, viața lui.

În martie, la primele semne ale primăverii, tata m-a luat să facem o plimbare. A fost un mare eveniment. În toți acei

ani, rareori am făcut ceva împreună în afară de a fugi. Când mi-a spus să mă îmbrac bine ca să merg cu el, fără să-mi spună unde, m-am mirat foarte mult. Era dimineață devreme, cerul era senin și simțea aroma de neconfundat a primăverii. Când am ieșit pe stradă, spre mirarea mea, n-a luat-o pe drumul ce ducea în centrul satului, unde se aflau majoritatea prăvăliilor pe care le vizitam, ci în direcția opusă, spre pădurile care se întindeau la poalele munților. L-am urmat în tăcere, intrigată. După un timp, am intrat într-o pădure deasă, pe o cărare de munte ce urma malul unui pârâu. Poate era Couzon, dar nu știu sigur. Apa era cristalină și m-a încântat murmurul pârâului curgând printre pietre. Deodată, tata s-a îndepărtat câțiva metri de cărare și mi-a arătat niște tufe, cu un zâmbet de satisfacție pe care nu-l mai văzusem la el de ani buni.

— *Voilà!*

Ici, colo creșteau tufe sălbatice de măceșe, încă pline de fructe. Am rămas extaziată. Am făcut ochii mari și am deschis gura, dar nu mi-a ieșit nicio vorbă.

— Aaah!

— O să le culegem numai pe cele care mai sunt bune, mi-a șoptit tata în timp ce scotea un briceag din buzunar.

Am gustat câteva; erau uscate și tari, dulci-acrișoare și mai degrabă mici, dar mi s-au părut cel mai delicios lucru pe care l-am savurat în ultimii ani.

— Acum o să culegem câteva ca să le ducem mamei și lui Raymond.

Ceea ce am și făcut și, după doar câteva minute, am pornit spre casă, plini de bucurie. Pe drumul de întoarcere n-am scos aproape nicio vorbă; dar tot timpul ne uitam unul la altul și zâmbeam cu subînțeles. În săptămânile următoare am repetat plimbarea de câteva ori.

Pentru prima oară, după ani întregi care mi s-au părut o veșnicie, am simțit că fericirea era aproape. Atât de aproape, că puteam s-o ating cu mâna. Mai era nevoie doar de un efort... Sau ne înșelam?

Pierre Chenaudon, *épicier*

După razia de la 1 octombrie, Saint-Pierre-de-Chartreuse a trăit o perioadă de oarecare liniște. Plătiserăm un preț foarte mare! Dar, pe de altă parte, am aflat de la niște prieteni că Poliția franceză catalogase satul nostru ca „vizuină de evrei”. Era doar o chestiune de timp să se întoarcă după mai mulți.

O dată sau de două ori pe săptămână, când se înnopta, ne strângeam în casa vreunui prieten, ca să comentăm puținele vești despre război ce ajungeau până la noi. Ne mișcam cu dezinvoltură, deși eram foarte încordați și abia ne puteam stăpâni neliniștea. Mai ales văzând de la o zi la alta întorsătura evenimentelor. Așa am aflat că Alianții, cu multe pierderi, avansau în Italia (apărată acum doar de armata germană) și se apropiau de Roma. Și că Hitler îl eliberase pe Mussolini și îl pusese în fruntea guvernului de la Milano, dar lipsit de orice putere. Nici pe frontul rusesc lucrurile nu mergeau bine pentru Wehrmacht, care se retrăgea pe toată linia și tocmai pierduse enigmaticul Leningrad (fostul Sankt Petersburg), recuperat de Armata Roșie după ce suferise un asediu teribil.

La acele întâlniri participa, din când în când, tânărul „arian” care sosise cu familia lui la Saint-Pierre cu câteva luni în urmă, pe nume Raymond, care devenise „prieten” foarte bun al nepoatei mele Nicole. Pe mine mă îngrijora această relație. Nu din cauza religiei, nu, de asta nu-mi păsa. Dar îl cunoșteam foarte puțin și erau vremuri grele. Trebuia să

avem grijă. Mă înțelegeți? Nicole însă era foarte încăpățânată și nu mă lua în seamă.

Între timp, cei din Rezistență și-au intensificat acțiunile în apropiere de Saint-Pierre. Aveam opinii diferite în privința asta. Unii credeau că era ceva necesar. Eu și alții ne temeam că asta avea să provoace acțiuni de represalii naziste împotriva populației.

Oricum, până spre mijlocul primăverii, în Saint-Pierre a fost liniște. Dar era o liniște stranie. Aveam o presimțire rea.

IV PAROXISMUL RĂULUI

*Mai multe locuri din sudul Franței,
între martie și august 1944*

Anne Michelle Lafourcade, Michelle

Se părea că naziștii nu înțelegeau că li se apropia sfârșitul! Sau cruzimea lor era nesfârșită? Și ce să spunem atunci de francezii colaboraționiști? Își denunțau propriii vecini și compatrioți ca să se pună bine cu opresorii! Nu înțelegeau că servilismul lor infam îi îngropa tot mai mult? Să nu vină după aceea să ceară îndurare, *salops de merde*¹...!

Țineți seama că doar în primele trei luni ale anului cel puțin trei sute de evrei au fost arestați la Grenoble. Înainte, nici nu aflam ce se întâmpla. Dar acum, mulți au început să vorbească. Pentru naziști și colaboraționiști era tot mai greu să-și ascundă crimele.

La sfârșitul lui decembrie, Julius Zerman, responsabilul Uniunii Tineretului Evreiesc din Grenoble, de nouăsprezece ani, a murit în închisoare. Mai mulți membri ai grupului au fost arestați. Niciodată nu s-a mai știut nimic de ei. În februarie

¹ Târfe de rahat (în fr., în orig.)

s-a instalat la Hôtel Suisse et Bordeaux, aproape de gară, o secție a Poliției Antievreiești Germane. Raziile s-au intensificat imediat. Hotelurile și pensiunile despre care se știa că primesc evrei, ca Hôtel D'Angleterre și pensiunea Thérèse, au suferit razii zilnice. Sătulețele au fost și ele obiect al bolnăvicioasei persecuții; douăzeci și cinci de persoane arestate la Uriage, la începutul lui februarie; douăzeci de oameni au fost deținuți pe data de 18 a aceleiași luni la Vizille; cincisprezece au fost prinși pe 23 la Monestier-de-Clermont. În martie a fost rândul localității La Terrasse, al mănăstirii La Providence de Corenc și, mai ales, al aberantei nemernicii de La Martellière, aproape de Voiron.

În acest orașel de la poalele masivului Chartreuse, Gestapoul a năvălit la trei dimineața în ziua de 23 martie, cu o impresionantă desfășurare de efective și arme, ca să prindă... șaptesprezece copii și adolescenți! Și pe mama unuia dintre ei, care avea grijă de grup. Erau de la azilul pentru copii al rabinului Schneerson. Toți au fost deportați. Destinația, un loc numit Auschwitz, al cărui nume se auzea tot mai des. Nu știam unde se afla, dar știam că de acolo nu se întorcea nimeni.

Nikolaus Klaus Barbie

Aveam ocazia să fac în Isère ceea ce făcusem la Lyon. Și când te gândești că Lyonului i se spunea, cu multă pompă, „Capitala Rezistenței”! Ei bine, chiar acolo, în inima Rezistenței, mi-am făcut plăcerea de a-l prinde și de a-l trimite în Germania pe șeful ei suprem, Jean Moulin. Mai târziu, am fost informat că a murit pe drum. Autonomiții *résistants* erau, de fapt, niște bandiți, criminali de doi bani, sau tineri

imberbi incapabili să participe la adevăratul război. Dar trebuie să recunosc că acest Moulin era dur. Și-a câștigat respectul meu, ceea ce nu e puțin lucru. Deși, trebuie să mărturisesc și că mi-ar fi fost mai greu să-l arestez, dacă nu l-ar fi denunțat unul dintre tovarășii săi. Oricum, moartea lui Moulin a fost o lovitură cumplită pentru răzvrățiți.

Iar mie mi-a conferit un enorm prestigiu personal; la scurt timp, am fost chemat în patrie, unde Führerul în persoană mi-a înmânat Crucea de Fier Clasa Întâi cu Spade.

La puțin timp după aceea, la începutul lui septembrie, retragerea italienilor, niște slugi ale evreilor, a fost o binecuvântare. Nu erau buni de nimic acești oameni veșnic preocupați *per mangiare e scopare!*¹ Cu ajutorul unei secții a Poliției Antievreiești,

care s-a instalat într-un hotel din Grenoble, ne-am pus pe treabă foarte repede.

Lucrul cu evreii s-a desfășurat într-un ritm bun. Erau mulți și erau obișnuiți cu purtarea *très chic* a italienilor, așa că nu a fost greu să punem mâna pe ei. După o primă razie în Grenoble, am trecut la sătulețele din regiune. În schimb, cu Rezistența era mai greu. Masivul Chartreuse, unde se refugiau mulți dintre ei, cu munții lui înzăpeziți și cu nesfârșitele

¹ Să mănânce și să facă dragoste. (în it., în orig.)

cotloane, le oferea acestor delincvenți o protecție naturală. Trebuia să așteptăm sfârșitul iernii ca să-i lovim cu forță.

Giusto Pacella

*Pecato! Quanto terribile!*¹ Cincizeci de copii de la un azil arestați de Gestapo! *Porca miseria!*²

Cafeneaua era tot mai mult un centru de informații. Pe măsură ce se simțea în aer înfrângerea naziștilor și a regimului de la Vichy, lumea a prins curaj să vorbească. Cu siguranță că se spuneau vrute și nevrute, așa că nu te puteai lua după *per tutti i pettegolezzi*³.

Dar în seara aceea de 6 aprilie '44, când am aflat că de dimineață trei camioane cu ofițeri de la Gestapo au sosit la o școală și un orfelinat din Izieu, un sătuc de mai puțin de o sută de locuitori, și i-au sechestrat pe toți elevii și învățătorii, indignarea n-a mai avut margini. Pentru prima dată după mulți ani, locuitorii au vorbit în gura mare, unii aproape strigând, fără teamă că vor fi denunțați. Furia și neputința erau teribile. Și totuși, vremurile se schimbau.

Pierre Chenaudon

Niciodată n-o să uit marțea aceea. Antoine, brutarul, ne spusese înainte că un nepot al lui, sosit de curând de la Grenoble, avea vești despre odiosul Klaus Barbie. Când s-a lăsat seara, ne-am întâlnit acasă la el, cu prietenii. Când am

¹ Păcat! Ce teribil! (în it., în orig.)

² Ce porcărie! (în it., în orig.)

³ Toți palavragiile (în it., în orig.)

ajuns eu, cu o mică întârziere (avusesem una dintre obișnuitele mele discuții cu nepoata Nicole), starea sufletească a tuturor era la pământ.

— Când o să termin cu jidanii din Grenoble, o să fac același lucru cu membrii Rezistenței de la Chartreuse, le spusese Barbie oamenilor săi. Și nu mai am mult de lucru cu jidovii!

Am rămas tăcuți, îngrijați. În realitate, nu era nimic nou; știam că naziștii puteau ataca în orice moment. În ciuda raziei brutale de la 1 octombrie, evreii au continuat să vină la Saint-Pierre. Și atacurile Rezistenței s-au intensificat. Da, era probabil ca descinderea nemților să fie iminentă...

Ușa s-a deschis brusc și, în acea întrunire de bărbați, și-a băgat capul Nicole. M-am uitat la ea cu ochi de asasin. Dar n-am avut timp să fac nimic.

— Alianții au debarcat în Normandia!

Ne-am uitat unii la alții, uluiți. Într-o clipită, o sută de întrebări s-au încrucișat în aer, fără să știe cineva să răspundă. E adevărat? Cum ai aflat? Cine ți-a spus? Ce zice BBC-ul? Și de Gaulle?

Am ieșit în stradă cu grijă. Era o noapte minunată, rece și înstelată, de sfârșit de primăvară. Unii dintre noi ne-am dus la cafeneaua din piață, din fața Primăriei. Alții, la biliard, unde mai era ceva lume. Zvonul se răspândise peste tot. După o oră, ne-am adunat din nou. De data asta acasă la mine, ca să nu trezim bănuieli. Nu reușeam să ne convingem. Și cu atât mai puțin aveam curaj să sărbătorim evenimentul! Suferiserăm atât de mult în ultimii ani! Dar, oricum, am scos din bufet o sticlă, pe care o păstrasem cu cea mai mare grijă tot acest timp.

— Doar un păhărel, până se confirmă veștile, i-am prevenit pe prietenii mei.

Și, atenție, era un coniac Calvados din Normandia. Să fi fost o presimțire?

În noaptea aceea blândă și înstelată, ne-am îmbrățișat în tăcere în timp ce inimile ne băteau să ne spargă piepturile, din dorința de a ști mai mult. Da, cum să nu-mi amintesc de marțea aceea, 6 iunie 1944!

Cu toate acestea, ne neliniștea o întrebare: și noi, în sud, cât timp va mai trebui să așteptăm?

Domingo López Delgado

Dimineață, la 7:30, am zărit coasta franceză de la Marea Liguriei, în Mediterană. În sfârșit, ne aflam unde ne doriserăm atât de mult să ajungem! Acum trebuia să așteptăm nerăbdători ordinul de debarcare.

Trecuseră trei ani lungi de când plecasem din îndrăgitul meu Uruguay. Se întâmplaseră multe lucruri în acest timp, care mă marcaseră pentru totdeauna. Nu mai eram același, nu încăpea nicio îndoială. Dar păstram încă intacte acele idealuri care mă făcuseră să lovesc în masă la vechea Café Gardeazábal și să strig foarte tare:

— Locul meu este acolo unde se luptă pentru libertate!

Departate rămăseseră botezul de foc din nordul Africii, asediul eroic de la Bir Hakeim, întâlnirea noastră cu generalul de Gaulle, victoria, tragică pentru noi, de la El Alamein, unde căzuse dragul nostru Amilakhvari. Suferiserăm și pierderea compatriotului nostru Águedo Sequeira, ucis când a fost bombardată ambulanța pe care o conducea, pe 30 august 1943. N-au fost mângâieri suficiente omagiul solemn al Legiunii, nici cuvintele emoționante ale căpitanului nostru Jean Simon în timpul înmormântării lui la Takrouna: „Ai venit dintr-o mică țară din America de Sud, ca să pui mâna pe arme și să aperi Franța și democrația. Ai lăsat tot ce iubeai,

ca să lupti alături de noi. Îți mulțumesc în numele meu și al patriei mele. Mormântul tău va rămâne un jalon de glorie în drumul nostru spre victoria finală”. Apoi a rostit o rugăciune cu glasul frânt. Și acolo, în mormântul 13 din grupul M al cimitirului național din Tunis, acoperit de gloriosul steag tricolor cu Crucea de Lorena, a rămas prietenul nostru.

Apoi, debarcaserăm în Italia și făcuserăm campania de la Napoli la Roma. Mai multe episoade dificile al căror protagonist mi-a fost dat să fiu au făcut să primesc o decorație. A fost o onoare imensă. Când am primit Crucea de Război, mi-am imaginat ce ar fi simțit familia mea dacă ar fi fost de față.

Plecaserăm la război din dragoste pentru democrație și pentru Franța, acea națiune care dormita la câțiva kilometri de locul unde ne aflam. Bătălia decisivă era aproape.

Anne Michelle Lafourcade, *Michelle*

„Timpul disperării” sosise. Malraux numise începutul erei naziste „timpul disprețului”. Ce putea defini mai bine obscurul ei sfârșit decât disperarea provocată de furie, ură și rânchiună?

Era ceea ce îi împingea pe nemți la acțiuni tot mai brutale și lipsite de sens. În cimitirul de la Rillieux-la-Pape, șapte evrei au fost împușcați de Miliția Franceză condusă de Paul Touvier, ca represalii pentru acțiunile Rezistenței. Din același motiv, șase evrei au fost asasinați la Voiron. Albert Troujmann și familia Cohen-Faraggi au fost sechestrați la Grenoble de banda milițianului Guy Esclach; primului i-au zburat creierii pe Podul Bastilia, iar pe ceilalți i-au aruncat în râul Isère cu o grenadă legată de gât. Persecuția membrilor

Rezistenței a devenit tot mai feroce și s-a extins în sătulețe: La Frette, Bizone și Allevard au fost doar câteva dintre multele localități bănuite că îi ascundeau pe maquisarzi, unde naziștii au percheziționat fiecare casă și unde au luat prizonieri ca să-i sperie.

Cu trecerea timpului, s-au aflat amănuntele atacului asupra orfelinatului din Izieu. S-a întâmplat la ora micului dejun. Copiii își beau ciocolata caldă. Naziștii au înconjurat școala și i-au ridicat pe toți elevii. I-au aruncat în camioane ca pe niște saci de cartofi, în timp ce copiii țipau îngroziți! N-a scăpat niciunul. Iar după puțin timp, au fost trimiși la Auschwitz, în același tren cu copiii din Voiron.

Nebunia se dezlănțuise. Ce sens aveau toate astea?

Trăiam înfricoșată. Toți știam că masivul Chartreuse era refugiul preferat al maquisarzilor din regiune. Pe măsură ce persecuția Gestapoului era mai eficientă în văi, maquisarzii luau drumul munților. Așa făcuse, cu ceva timp în urmă, și Mon Capitaine. Era evident că nu aveau să întârzie în a-i urmări, îndemnați de acea disperare dementă care-i stăpânea. Ce avea să se întâmple cu el atunci?

Domingo López Delgado

Faza inițială a Operațiunii *Dra-goon* a fost un succes total. În dimineața zilei de 16 august am început debarcarea în apropiere de Cavalaire, fără să întâlnim prea multă rezistență. Când am pus piciorul pe pământ, camarazii francezi s-au emoționat; îngenunchind, își umpleau pumnii cu

nisip, pe care îl sărutau cu ferveare, fără să-și poată stăpâni plânsul.

De-abia după două zile am intrat în contact direct cu inamicul; întâi la salinele de la Hyères și apoi în apropiere de Toulon. Ne-am confruntat cu puternice cuiburi germane și cu un contraatac dinspre un mic fort situat pe creasta unui munte. Dar Armata a 19-a germană nu mai era aceeași, era vizibilă dezorganizarea. De aceea, comandantul Armatei 1-a a Statelor Unite, Alexander Patch, și comandantul nostru, Jean de Lattre de Tassigny, au hotărât să grăbească ritmul operațiunii.

În timp ce Armata 1-a franceză ataca Toulon și Marsilia, americanii înaintau pe valea Ronului. Rezistența a fost slabă, comparativ cu cea din Africa și Italia. Foarte repede, nemții au început să se retragă spre nord, urmăriți de noi. În localitățile întâlnite de-a lungul drumului, eram aclamați de o mulțime nebună de bucurie. Ne aruncau flori. Și când camioanele se opreau, erau imediat asaltate; eram copleșiți de îmbrățișări și de sărutări, aproape că ne sufocam! Era apoteoza libertății, care, în sfârșit, rupsese lanțurile ce o oprimau. Adevărata Franță renăștea.

Zilele următoare au continuat la fel. Pe de o parte, primind „Onoare și recunoștință eternă eliberatorilor”, cum spuneau cărțile poștale pe care ni le făceau cadou fetele din localități. Pe de altă parte, luptând împotriva grupurilor de rezistență naziste, care, în disperarea lor în fața apropiatei înfrângerii, continuau să săvârșească crimele cele mai execrabile. În timp ce armata nord-americană se ocupa de marile orașe, noi eliberam, unul după altul, sătucurile de munte, ca să nu cadă pradă urgiei finale.

Nikolaus Klaus Barbie

Aveam să-mi fac datoria până la capăt. Nu aveam nici cea mai mică îndoială.

În Marea Germanie sarcina fusese îndeplinită. Tot ce puteam aporta idealurilor noastre în afara frontierelor — oricât de adverse ar fi fost circumstanțele mereu schimbătoare ale războiului — trebuia făcut.

De aceea m-am ocupat de orfelinatul din Izieu. Unii m-au întrebat dacă era necesar. Era o chestiune de responsabilitate. Și în acești termeni am comunicat-o superiorilor mei: „Azi-dimineață orfelinatul evreiesc «Colonie d'enfants» de la Izieu-Ain a fost epurat. În total, 41 de copii între trei și treisprezece ani au fost capturați. A fost arestat și întregul personal evreiesc, zece persoane, dintre care cinci femei”.

Puțini știau cât de grea era munca noastră. Eu mi-o făceam cu mândrie, fiindcă știam că era datoria mea, dar nu întotdeauna cu bucurie. Camaradul Heinrich Himmler ne-a vorbit, cu câteva luni în urmă, în octombrie 1943, despre o întrunire secretă și ne-a mers la suflet: „Fraza «evreii trebuie să fie exterminați» are puține cuvinte. Așa s-ar zice, domnilor. Dar ceea ce îi solicită celui care o pune în practică este cel mai greu lucru de pe lumea asta. Firește, sunt evrei, nu sunt decât evrei, e clar; dar gândiți-vă cât de mulți sunt oamenii, inclusiv tovarăși de partid, care au adresat, chiar și mie însumi, cunoscuta cerere în care se spune că, bineînțeles, toți evreii sunt niște porci, cu excepția unora sau altora, care sunt evrei decenti, cărora nu trebuie să le facem nimic.” Și apoi a adăugat, cu sinceritate totală: „Vă rog să ascultați ce vă spun aici, în intimitate, și să nu vorbiți niciodată despre asta. Mi s-a pus următoarea întrebare: «Ce facem cu femeile și copiii?» Și pentru asta am găsit o soluție clară. Simțeam că nu am dreptul să-i extermin pe bărbați și

să-i las să crească pe fiii lor, care s-ar răzbuna pe fiii și descendenții noștri. Am fost obligat să iau decizia gravă de a face să dispară acest popor de pe fața pământului. Pentru organizația noastră a fost cel mai greu lucru cu care ne-am confruntat. Cred că pot spune că a fost dus la capăt, fără ca oamenii noștri să fi suferit în sufletul lor. Dar primejdia era reală. Drumul dintre cele două posibilități: să fim prea duri, să ne condamnăm sufletul și să nu respectăm viața umană sau să fim slabi și să ne pierdem capul până ajungem la crize nervoase, drumul dintre Scila și Caribda¹ era disperant de îngust.”

Dacă mai târziu, prin voința zeilor războiului, va fi să mă întorc și să-mi îndeplinesc funcția între hotarele *Grossdeutschland*-ului, Marii Germanii, pe care Führerul nu va permite niciodată să fie violate, îmi voi continua acolo munca.

Între timp, aveam să execut sarcina primită fără ezitare. Deocamdată, în zilele următoare, aveam să curăț munții și satele din masivul Chartreuse, infestate de evrei și membri ai Rezistenței. Aveam să-mi fac datoria până în ultima zi.

Jean-Baptiste Renard, aghiotant al comandantului Semibrigăzii a 13-a a Legiunii Străine, în apropiere de Annonay, Franța

Înaintam în ritm susținut. Prea repede, spuneau unii, deoarece am început să avem dificultăți cu aprovizionarea. Mai ales pentru că inamicul distrusese porturi vitale precum Marsilia și Toulon.

¹ „A fi între Scila și Caribda” este o expresie provenită din mitologia greacă și înseamnă a alege dintre două rele. (N. red.)

Însă problema noastră cea mai mare era alta; în fiecare așezare unde intram, locuitorii ne povesteau ororile săvârșite de naziști și de acoliții lor din miliție în timpul dezastrului lor final. Se înverșunau împotriva sătulețelor de munte, pentru că fuseseră adăpostul preferat al evreilor și al Rezistenței.

— Nu putem sta cu brațele încrucișate auzind toate aceste atrocități, ne-a spus comandantul nostru căpitanului Simon și mie, după ce ne-a convocat în improvisatul lui birou. Chiar mâine, recrutați un grup de subofițeri și de soldați, căliți și cu experiență. O să formăm o unitate specială, care să o ia înainte și să elibereze câteva sate de munte, până sosește grosul armatei aliate. Astfel, vom evita represaliile naziștilor asupra localnicilor. Nord-americanii vor face același lucru.

Ne-am apucat de treabă cu multă râvnă. Ni s-a părut o misiune nobilă și necesară, care nu avea să schimbe cursul războiului, dar putea salva multe vieți. Cu toate că ni s-a părut ironic ca o unitate specială, care avea nevoie de mare precizie și deplasări rapide, să fie condusă de un chior și un schiop... I-am ales pe cei mai buni oameni pentru această misiune dificilă; nu era nevoie doar de curaj, ci și de o bună doză de bun-simț pentru a rezolva situații diferite și schimbătoare.

Am stabilit și ordinea priorităților: regiunea muntelui Pilat și masivul Chartreuse.

V

O PARĂ PENTRU CHARLOTTE

*Saint-Pierre-de-Chartreuse, regiunea Ron-Alpi,
Isère, teritoriu sub ocupația germană,
ultima săptămână din august 1944*

Charlotte

Ne duseserăm la cumpărături la băcănia lui Pierre. Raymond verifica împreună cu vânzătorul dacă luaserăm toate lucrurile de pe redusa noastră listă, în timp ce eu isco-deam prin cutiile din carton și din tablă. Ce mult îmi plăcea să-mi bag nasul în cutiile cu coloniale¹! În acest timp, s-a deschis ușa și a intrat un vecin.

— Pierre, e o forfotă ciudată în sat, a zis pe un ton îngrijorat. Mai ales în pădurea din apropiere.

Băcanul s-a încruntat, neliniștit. Amândoi au stat de vorbă în șoaptă. Raymond a luat cumpărăturile și am ieșit. Nici n-am ajuns bine în stradă, că fratele meu a luat-o pe un drum lung și ocolit. Se presupunea că ne îndreptam spre casă, dar era vizibilă intenția lui de a trece prin apropierea pădurii. Eu l-am urmat. Dintr-o dată, printre umbrele pădurii am reușit să zăresc doi soldați nemți. Erau camuflați printre

¹ Articole alimentare de băcănie (ceai, cafea etc.) provenite din țări exotice (în trecut, adesea colonii) (N. red.)

arbuști, dar se distingeau datorită uniformei lor de neconfundat. I-am făcut un semn lui Raymond, cât am putut de discret. Fratele meu a dat din cap; fără îndoială, îi văzuse deja și mi-a făcut un gest, vrând să spună: „Sunt mult mai mulți”. M-am uitat cu mai multă atenție și am înlemnit: nemții nu erau doi, ci o groază de soldați camuflați. Era clar că pregăteau o lovitură devastatoare. Atunci Raymond, fără să șovăie vreo clipă, mi-a dat plasa în care erau cumpărăturile de la băcănie și a luat-o pe o cărare care, după o sută de metri, intra în pădure.

Pierre Chenaudon, *épicier*

După ce am schimbat câteva vorbe cu vecinul meu Lucien despre ce se întâmpla în sat, am hotărât să ieșim din *épicerie*, ca să iscodim un pic. Atunci l-am văzut pe băiatul acela, Raymond, care îi dădea surioarei lui plasa în care erau cumpărăturile de la prăvălie și intra în pădure.

— Băiatul ăsta e nebun! am exclamat din adâncul sufletului în timp ce mă uitam disperat la Lucien. Ce are de gând? Unde se duce?

Dar era prea târziu.

Unul dintre ofițerii Waffen-SS, care comanda operațiunea, îl văzuse și i-a urmărit cu atenție mișcările.

Charlotte

Mi-am dat seama ce se întâmpla și am simțit că mor. Naziștii pregăteau un atac împotriva Rezistenței care opera

în apropiere de Saint-Pierre. Iar eu știam că fratele meu era foarte îndrăgostit de o fată pe nume Nicole, nepoata băcanului Pierre, ai cărei părinți făceau parte din Rezistență. Acum fratele meu urca pe munte, pe o cărare, ca să-i anunțe pe cei din Rezistență de atacul ce se pregătea! Cum i-a putut trece prin cap așa ceva, pentru Dumnezeu!

Nu știam ce să fac. Am privit năucită și îngrozită cum Raymond dispărea în pădure. Apoi, cu inima frântă, mi-am luat plasa în care erau cumpărăturile și am pornit spre casă. Țin minte că mergeam tot mai încet. Aș fi vrut să nu ajung niciodată. Ce aveam să le spun părinților mei?

Pierre Chenaudon, *épicier*

De-abia după un minut, ofițerul a dat ordinul. Eu nu știam germana, dar tonul lui tăios nu mi-a plăcut deloc. Șase soldați au luat-o pe cărare, cu pas vioi.

N-a trecut mult până s-au întors; în fața lor, îmbrâncit, mergea băiatul. Nu era încătușat, dar se vedea, după cum arătau hainele și expresia feței lui, că îl „tăbăciseră”.

În clipa aceea, comandantul trupelor a ordonat să înceapă operațiunea. În timp ce un grup de soldați a înaintat prin pădure, ceilalți s-au urcat în niște camioane militare. Acestea au luat-o pe un drum de țară, care urca spre munți. Pe băiat l-au luat cu ei.

Charlotte

Am deschis ușa și am urcat încet pe scară. Când am intrat în cameră, părinții mei m-au privit mirați.

— Și Raymond? a întrebat mama.

N-am știut ce să răspund. Și am izbucnit în plâns. Încetul cu încetul, au izbutit să mă facă să povestesc ce se întâmplase. Când am terminat, Blima a început să plângă și ea. Tata s-a ridicat în picioare și a început să se îmbrace, cu chipul schimonosit de deznădejde. Știi că s-a dus să vorbească cu Pierre. A fost îngrozitor! De la el a aflat că Raymond fusese prins de nemți.

S-a întors acasă distrus. Nu mai avea aer. Durerea îl împiedica să respire și am crezut că în orice clipă s-ar putea să i se întâmple ceva. Cu toate acestea, s-a îmbrăcat mai gros — se lăsa deja seara și sufla un vânt rece dinspre munți — și s-a pregătit să iasă din nou. Era hotărât să facă orice ca să-și salveze fiul.

Pierre Chenaudon, *épicier*

Se însera. Deodată, am auzit pașii cuiva care alerga pe stradă și traversa satul. M-am gândit la ce putea fi mai rău. M-am apropiat împreună cu Martha de fereastra de la dormitorul nostru, care este deasupra băcăniei, și l-am văzut pe băiat, pe Raymond, care fugea ca un disperat. Și totuși nu-l urmărea nimeni.

Reușise să scape? Îi dăduseră drumul?

Charlotte

Tata s-a îmbrăcat și a coborât scara cu pași mari. N-a apucat să deschidă ușa; când era gata s-o facă, a auzit pașii cuiva care alerga. Se auzeau tot mai aproape. Și pentru el erau de neconfundat. A mai așteptat puțin.

Brusc, ușa s-a deschis cu zgomot. Și un Raymond epuizat a năvălit în casă! Tata s-a grăbit să-l strângă în brațe cu infinită dragoste. Soții Durand s-au apropiat, binevoitori, dar n-au spus nimic. Aline și familia ei au întrebat ce se întâmplase.

La scurt timp, mai liniștit, Raymond a povestit ce se petrecuse:

— Am mers pe cărare, până m-am apropiat de membrii Rezistenței. Când mi s-a părut că-i văd, le-am făcut semn că vin nemții. I-am auzit imediat pe soldați și m-am întors. M-au întrebat ce făceam acolo. Le-am răspuns că venisem să caut fructe pentru cină. Nu m-au crezut și m-au bătut. Apoi m-au urcat într-un camion, unde mai erau doi tipi cu fețele zdrobite. Atunci i-am auzit pe ofițeri discutând: „Nu vezi că e un adolescent? N-are sens... Prefer să nu vadă ce trebuie să facem.”

Raymond a crezut că aveau să-l omoare.

Comandantul s-a uitat drept în ochii lui. Privirea sa era obosită și distantă. N-a spus nimic. A dat din cap și doi soldați l-au aruncat din camion. De îndată ce a căzut, a rupt-o la fugă spre casă.

Pierre Chenaudon, *épicier*

De când am văzut primele mișcări ale naziștilor în pădurea de lângă casa noastră, am bănuیت că povestea nu avea să se sfârșească fără o descindere în sat. Ținta lor erau grupurile din Rezistență, fără îndoială. În ciuda masacrelor precum cel de la sfârșitul anului '43 de la Grenoble, când fuseseră asasi-nați vreo douăzeci de lideri ai Rezistenței, care la scurt timp a fost cunoscut ca *le Saint-Barthélemy grenobloise* (în amintirea Noptii Sfântului Bartolomeu din secolul al XVI-lea),

membrii Rezistenței au fost greu de prins. Evreii, în schimb, au fost anihilați peste tot. Mai supraviețuiau puține familii, din loc în loc, ascunse în sătulețe ca Saint-Pierre.

Dar mașinăria asasină era din nou în funcțiune. Și nu avea să se oprească pur și simplu! De aceea, când s-a lăsat noaptea și i-am văzut în poziție de drepti la un capăt al satului, primind ordine, am știut ce avea să urmeze. Am ieșit imediat din băcănie.

— Martha! Se apropie o razie, mă duc să-i anunț pe cei din sat, am reușit să-i șoptesc nevestei mele, înainte de a o lua pe stradă în jos, în mare grabă.

Charlotte

— Și acum ce facem? a întrebat mama Alinei, îngrijorată.

Nimeni n-a avut timp să-i răspundă. Cineva a bătut la ușă. În timp ce noi, ceilalți, ne ascundeam cum puteam, *monsieur* Durand s-a apropiat și a deschis. Mi-am ținut respirația. Era Pierre, băcanul. Am oftat ușurați. Dar numai pentru o clipă.

— Se face o razie, *monsieur* Durand! a spus Pierre, aproape strigând. Vă rog, anunțați-i pe chiriașii dumneavoastră!

Și a plecat. Unul după altul, am ieșit din ascunzătorile noastre improvizate. Aveam fețele albe ca varul și desfigurate.

— Trebuie să ieșim de aici, să ne ascundem în altă parte, a spus tatăl Alinei, disperat.

Da, era adevărat, asta trebuia să facem. Dar unde să ne ascundem? Pentru o clipă, am dus dorul casei vechi a armenilor, unde, atunci când se anunța o razie, ne îngropam în gunoi în acea fundătură jechoasă, care ne-a salvat viețile de atâtea ori.

Nimeni n-a fost în stare să dea un răspuns. N-am avut timp. Din stradă se auzeau deja zgomotul camioanelor, strigătele ofițerilor naziști îndemnând trupa și odiosul sunet al cizmelor care bocăneau pe caldarâm.

Fiecare familie a intrat în camera ei, ca să se ascundă cât de repede putea. Eu și tata ne-am ascuns în spatele unui bufet rablagit. Mama și Raymond, în spatele unui mic fotoliu din răchită. Acelea erau toate mobilele pe care le aveam. Dacă intrau în camera noastră, ne descopereau negreșit!

Strigătele erau tot mai ascuțite și mai ostile. Arestaseră deja câțiva nefericiți și acum îi împingeau cu lovituri de paturi de pușcă spre camioane. L-am strâns pe tata în brațe cu toată puterea mea. Tata mi-a pus mâna pe ceafă și m-a mângâiat. Am stat pe cât de liniștită am putut (ca și cum asta ne-ar fi putut ajuta!), am închis ochii și am început să mă rog: „Dă, Doamne, să nu intre! Să treacă pe lângă noi, Dumnezeule mare, doar atât îmi doresc, să nu intre!”

Dar au intrat.

Au izbit ușa cu picioarele și au smuls broasca. Dintr-odată, s-au întâlnit cu soții Durand, care rămăseseră la parter. Au strigat la ei din răspuțeri. Nu le era de ajuns că năvăleau în casa lor la orice oră din noapte, trebuia să înspăimânte, să terorizeze, să umilească... Bătrânii n-au spus nimic, deși *madame* Durand scâncea întretăiat. S-a făcut liniște, întreruptă doar de zgomotul ușilor dulapurilor și de sertarele mobilelor care se deschideau și se închideau. Percheziționau parterul. Din când în când, un ofițer striga; îi atrăsese atenția ceva. Nervii mă uciduau, tremuram. Să fi lăsat ceva din lucrurile noastre jos din cauza grabei? Luaserăm cu noi jocul de domino?

Deodată, s-a stârnit zarvă. Vorbeau mai mulți oameni în același timp. Eu nu înțelegeam germana, cel mult câteva cuvinte. Totuși, acum, da, găsiseră ceva! Comandantul patrulei

a lătrat un ordin și s-au auzit cizmele soldaților care urcau pe scară foarte încet. Poate se temeau de o ambuscadă a Rezistenței. Când au ajuns la primul etaj, s-au oprit și l-au așteptat pe șeful lor. Iar am auzit groaznicul bocănit al cizmelor pe scara din lemn... Trenul de la Liège la Paris! Nu din nou, vă rog! Ce oroare!

S-a lăsat din nou liniștea, care mi s-a părut nesfârșită. Brusc, ofițerul de la Gestapo a urlat un nou ordin; trupa a izbit cu picioarele în ușile camerelor și a intrat cu un zgomot asurzitor. Cât ai clipi, mobilele din camere au zburat prin aer. Atunci s-a auzit un țipăt: era mama Alinei! Îi descoperiseră! Apoi vocile celor doi frați ai ei, întretăiate. Îi băteau. După aceea, glasul răgușit al tatălui; n-a putut suporta să vadă cum erau bătute copiii lui și ieșise din ascunzătoare. S-a auzit cum primea o lovitură îngrozitoare, cum scotea un scâncet scurt și cădea. Și Aline? Părea că n-o descoperiseră! Mi-am ținut răsuflarea. Au trecut câteva secunde, care mi s-au părut eterne. „Să plece, Doamne Dumnezeule, să plece! Aline, te rog, mai rezistă puțin!” Naziștii continuau să răscolească totul și era evident că nu erau mulțumiți. Ceva nu le convenea. Or fi văzut hăinuțe de fetiță sau poate că denunțul vreunui colaboraționist menționa cinci persoane. Au continuat să scormonească în timp ce urlau ca niște fiare ce-și încolțeau prada. Dintr-odată, timp de o clipă, strigătele au încetat. S-a auzit foarte încet plânsul înăbușit al Alinei... Nuuu! Nu se poate! Aline, prietena mea, nu, vă rog!

Atunci s-a auzit cum îi târau în jos pe scară și îi aruncau în camion. Mai mulți membri ai patrului au sărbătorit succesul cu urale și aclamații.

Au intrat iar. Ofițerul de la Gestapo a început să urce scara foarte încet, urmat de un pichet de soldați. Se auzea, foarte clar, bocănitul cizmelor. L-am strâns în brațe mai tare pe tata,

în timp ce tremuram fără să mă pot controla. Fiecare bocănitură a cizmelor mă făcea să mă înfior. A ajuns la palierul de la primul etaj. S-a oprit un moment. Apoi a continuat să urce. Pas cu pas. Îmi clănțăneau dinții atât de tare, încât mă temeam că s-ar putea auzi zgomotul. Tata mi-a strâns capul la pieptul lui. Ofițerul de la Gestapo a ajuns la al doilea etaj. Soldații l-au urmat. Mi-am zis că totul era pierdut.

A urmat o tăcere lungă și profundă. După acea larmă asurzitoare, acum domnea un calm absolut. Se simțea că erau la ușa camerelor noastre. Era iminent ca ofițerul să urle un nou ordin; soldații urmau să năvălească înăuntru, țipând ca niște descreierați. Și acela avea să fie sfârșitul.

— Nu cred că mai e careva aici, sus! s-a auzit clară și tăioasă vocea ofițerului. E târziu! O lăsăm pe altă dată.

După o clipă, au coborât la parter. Ofițerul de la Gestapo încheia marșul. S-a auzit clar zgomotul cizmelor lui când a ieșit în stradă și s-a urcat în cabina camionului. În scurt timp, s-au pierdut în noapte.

Anne Michelle Lafourcade, *Michelle*

Aliații au înaintat rapid și au înconjurat orașul Lyon. Cu câteva zile înainte, Grenoble fusese eliberat de nord-americani și de francezi. Sfârșitul jugului era iminent.

Cu toate acestea, *the show must go on*¹. Am ajuns la Grand Café des Commerçants cu mult înainte de începerea spectacolului meu, așa cum făceam întotdeauna. Ca să savurez în liniște o cafea cu doi croasanți și să stau la taclale cu don Giusto și cu alți prieteni. Deodată, se schimbase atmosfera!

¹ Spectacolul trebuie să continue (în engl., în orig.)

Acum în cafenea se vedeau fețe dispărute de multă vreme... Și toți fuseseră împreună cu de Gaulle din primul moment! Se părea că nimeni nu îl sprijinise pe mareșalul Pétain... ce chestie!

Don Giusto s-a apropiat de mine zâmbitor. Mi-am zis că asta se datora întâmplărilor din ultimele zile. Și mi-a părut bine; el nu era un om cu frământări politice; și totuși, îi ajutase pe toți cei care avuseseră nevoie de el în acei ani negri. Cum să uit, de pildă, intervenția lui în eliberarea tatălui acelei *signorina del gelato di fragola*. Dar nu era aceasta cauza zâmbetului său, ci cu totul altceva. A privit în jur cu grijă, apoi s-a aplecat și mi-a susurat la ureche:

— Scrisoarea asta e pentru tine.

Am simțit un pumnal în piept. Eu nu aveam presimțiri și nici nu eram foarte sentimentală. Dar, de data asta, știam cine mi-o trimisese. Am luat plicul și m-am refugiat la *toilette*. Și am citit-o, în timp ce lacrimile îmi curgeau pe obraji, până au udat hârtia:

Dragă Michelle,

În curând ne vom întâlni! Ieri, naștiții au încercat să dea ultima lor lovitură. Însă mulțumită unui tânăr din Saint-Pierre, care a reușit să ne avertizeze, s-a putut evita o tragedie, pentru că nu ne așteptam la acest atac. Oricum, am pierdut trei camarazi, iar pe mine m-au împușcat în picior. Dar nu te speria, o să mă însănătoșesc, totul o să fie bine. Legionarii francezi și nord-americanii sunt deja prin apropiere. Eliberarea este inevitabilă. Te rog să ai grijă de tine în următoarele ore; ar fi teribil să ți se întâmple ceva acum. Trăiască Franța! Te adoră,

Ton Capitaine

Jean-Baptiste Renard, împrejurimile Lyonului, Franța

Am crezut că misiunea unității speciale încredințată mie și căpitanului Simon va trece neobservată în vâltoarea războiului. În timp ce în nord operațiunea *Overlord* ajungea la Paris, iar în sud operațiunea *Dragoon* eliberase deja Marsilia, Grenoble și acum se asedia Lyonul, noi eliberam sătulețe pierdute de munte, despre care nimeni nu știa nici măcar unde se află. Nu ne păsa. Era o datorie de conștiință, ceva ce trebuia să facem.

Uneori, venea una caldă, alteori, una rece. Dar bucuriile erau mai numeroase. În general, soseam cu puțin înainte ca nemții să primească ordinul de retragere și îi obligam să abandoneze satele fără să le poată jefui sau să se dedea la represalii. Din când în când însă, ajungeam târziu; era foarte dureros să auzi rude și prieteni povestind cum fuseseră arestate sau asasinate ființele lor dragi numai cu câteva ceasuri înainte de eliberare! Nu se puteau consola acești bieți nefericiți, și pe bună dreptate. Dar asta ne făcea mai puternici și ne înțețeam eforturile a doua zi.

Contrar presupunerilor noastre, în câteva zile faptele noastre s-au făcut cunoscute. Mulți ne întrebau cum o duceam și dacă ne puteau ajuta. Dar surpriza cea mai mare a fost când am primit o telegramă de la Paris, la câteva zile după eliberarea Orașului Luminilor.

„Este o datorie să onorăm principiile noastre de Egalitate și Fraternitate, în ceasul glorios al Eliberării. Niciun cetățean de pe teritoriul francez nu poate fi abandonat în voia sortii”, afirma telegrama. „De aceea, misiunea voastră merită cea mai mare recunoștință.” După care, semnatarul spunea: „Într-o zi, voi avea onoarea să vă cunosc și să strâng mâna fiecăruia

dintre dumneavoastră”. Eram încă tineri, dar eram bărbați căliți. Știam că războiul împarte în stânga și-n dreapta orori, dar că este foarte zgârcit cu bucuriile. Și, în noaptea cea mai neagră a Franței, am lăsat totul deoparte ca să ne apărăm idealurile, urmându-l pe bărbatul care le întruchipa. O figură care se transformase în glasul sufletului națiunii. De aceea, când am citit numele lui Charles de Gaulle, am fost copleșiți de o emoție indescriptibilă.

Charlotte

Am fost foarte afectați. În ziua următoare, tata ne-a strâns pe toți trei și ne-a vorbit:

— Mai e puțin până când toată această suferință se va sfârși, a zis cu glas trist. Dar aseară am văzut cât de teribile pot fi lucrurile, până în ultima zi, a continuat, adresându-se tuturor, dar privindu-l pe fratele meu. Nu vom mai ieși din casă. Vom supraviețui cu ce avem sau cu ce ne poate împrumuta *madame* Durand. Ce a făcut Raymond ieri a fost o faptă foarte nobilă, dar prea periculoasă. Charlotte, suntem foarte aproape de final, am convingerea că Aline și familia ei se vor descurca, nu te descuraja, mi-a spus cu o blândețe care nu-i ascundea însă amărăciunea.

L-am privit cu drag, dar n-am reușit să zâmbesc. Simțeam foarte multă durere și neliniște pentru prietena mea pierdută! O luaseră pe unica mea prietenă din toți acei ani îngrozitori! Oare unde era? Oare suferea? Aveam să o revăd vreodată?

Era pe la jumătatea după-amiezii. Stătuserăm în casă toată ziua, așa cum ne ceruse tata. Eu mă jucam cu dominoul

pe care mi-l împrumutase Aline. Mă gândeam tot timpul la ea. Raymond se învârtea ca un leu în cușcă. Trecea dintr-o cameră în alta, cobora la baie, nu putea sta liniștit. Minunata fereastră, care mă hrănise cu atâtea visuri, acum era închisă. Habar n-aveam când o puteam deschide iar.

Dintr-odată, calmul acelei după-amiezi însorite de vară, tipic unei zile din săptămână într-un sătuleț de munte, a fost sfâșiat. Zgomotul răgușit al camioanelor care înaintau pe strada mare și larma trupelor ce se apropiau ne-au înghețat sângele în vine.

— Pentru Dumnezeu! a implorat mama.

— Nu din nou, vă rog! m-am rugat cu ochii scăldați în lacrimi, în timp ce îl priveam disperată pe tata, care tocmai intrase în cameră cu fața descompusă.

Eram nedumeriți. Închiși între patru pereți, fără să ne putem uita afară, nu știam ce se întâmpla. Ne uitam unii la alții, în timp ce ascultam, terorizați, zgomotul care venea din stradă. Nici măcar soții Durand nu erau acasă, ca să ne dea vreo lămurire. Așteptam orbește ce ne pregătise soarta.

Deodată, cineva a încercat să deschidă ușa de la stradă. N-a reușit. Știam că nu era ușor, deoarece tocul ușii era deformat. Am rămas neclintiți, aproape fără să respirăm. Cel de afară a insistat. Până la urmă, a reușit. Ne-a înghețat sufletul! După mai bine de trei ani fugind, resemnarea ne-a învins. Și, pentru prima oară, ne-am lăsat brațele în jos și ne-am spus: făcă-se voia Domnului!

Am auzit cum intrau mai mulți bărbați. Vorbeau o limbă ciudată.

— Vorbesc în spaniolă, a murmurat tata, care înțelegea ceva. Întreabă dacă e cineva acasă.

Atunci tata a luat o decizie îndrăzneță. Fără să stea pe gânduri, s-a ridicat, a deschis ușa camerei și le-a spus:

— *Oui, ici!*¹

Bărbații i-au strigat ceva într-o franceză cu un accent puternic. Păreau prietenoși. L-au întrebat ceva ce n-am înțeles.

— *Je ne suis pas seul, je suis avec ma famille*², le-a răspuns și ne-a chemat să ieșim din cameră.

Am șovăit o clipă. Ani de-a rândul făcuserăm imposibilul ca nimeni din „lumea exterioară” să nu afle de existența noastră. Dar ne-o cerea tata! Ce altceva puteam face? Ne-am apropiat și am văzut trei soldați îmbrăcați în uniforme necunoscute. Hainele lor erau murdare și rupte, foarte diferite de cele ale naziștilor. Tata a spus cu un surâs:

— *Ils sont de la Légion Étrangère, ils sont combattants de la France Libre.*³

Am coborât scara încet. Nu știam cum să reacționăm. Dintr-odată, unul dintre soldați s-a apropiat de mine. M-am speriat în așa hal, că m-am tras un pas înapoi. El și-a dat seama că fusese cam brusc, iar pe fața lui a apărut un zâmbet vag. A băgat mâna într-unul din buzunarele mari ale pantalonilor și s-a scotocit până a găsit ceva ce n-am reușit să disting, pe care l-a frecat de hainele lui jerpelitate, vrând parcă să-l curețe. Apoi a întins mâna, și-a deschis palma și mi l-a oferit, de parcă ar fi fost cea mai scumpă comoară. În primul moment, am rămas nemișcată, cu ambele brațe atârându-mi pe lângă corp. Tata a exclamat:

— *Une poire, Charlotte!*

Am întins mâna până am atins-o pe cea a acelui soldat stângaci și am luat para.

¹ Da, aici! (în fr., în orig.)

² Nu sunt singur, sunt cu familia mea. (în fr., în orig.)

³ Ei sunt din Legiunea Străină, sunt luptători ai Franței Libere. (în fr., în orig.)

— *Merçi*, i-am spus, copleșită de timiditate, în timp ce o băgam în buzunarul de la fustă și încercam să-i mulțumesc cu un zâmbet aceluși soldat minunat, eliberatorul nostru.

A trebuit să fac un efort enorm; trecuse mult timp de când nu mai zâmbisem!

Tata i-a întrebat de unde erau.

— *Je suis espagnol, du Pays Basque*, a răspuns cel care comanda patrula.

— *Et je suis de l'Amérique du Sud, de l'Uruguay*, a răspuns cu un puternic accent cel care îmi dăruise para.

Apoi toți trei au făcut stânga-mprejur, au salutat și s-au retras, nu înainte de a ne informa, ca și cum ar fi fost o sarcină rutinară, o simplă formalitate:

— *La ville est libérée.*¹

O bună bucată de vreme am rămas așezați pe scaunele din sufrageria familiei Durand, la parter, aproape fără să scoatem o vorbă, uitându-ne unii la alții. Nu ne venea să credem! Într-atât încât ne temeam să ieșim pe stradă și să dăm piept cu o realitate diferită și crudă. După un timp, s-au întors soții Durand, care erau la curent cu noutățile. Și s-au așezat și ei în sufragerie, cu noi, dar fără să spună nimic, ca întotdeauna. Se vedea însă că erau emoționați. Noi, toți șase câți eram, nu făceam decât să ne privim și să zâmbim întruna, fericiți.

Brusc, am început să auzim hărmălaie pe stradă. Tata s-a apropiat de fereastră cu multă grijă (după atâția ani de izolare!) și a văzut cum vecinii din Saint-Pierre-de-Chartreuse ieșeau din case și înaintau spre piața Primăriei. Cu multă

¹ Eu sunt spaniol, din Țara Bascilor [...] Iar eu sunt din America de Sud, din Uruguay [...] Localitatea a fost eliberată. (în fr., în orig.)

prudență am deschis ușa de la intrare și am stat să privim ce se întâmpla. Zeci de persoane mergeau pe străzi cu steaguri tricolore, strigând *Vive la France!* M-a trecut un fior.

Am hotărât să ieșim, ca să vedem ce se întâmpla. Mai aveam ceva mai mult de o sută de metri până la piață, când am auzit cântecul. Sute de locuitori din Saint-Pierre cântau *Marseilleza*, acompaniați de fanfara locală. Ți se făcea pielea de găină.

Eram aproape de piață, când ne-am oprit. Și ne-am îmbrățișat! Era prima dată, după patru ani, când nu făceam asta ca să ne consolăm sau ca să ne ajutăm să suportăm frica ori ca să nu ne simțim atât de singuri. A fost prima oară când ne-am îmbrățișat de fericire. Când ne-am strâns în brațe unii pe alții din plăcerea de a ne alinta, de a ne simți o singură ființă pe această infinită și crudă scenă a războiului ce ajungea la capăt. Și am rămas mult timp așa, eu, Raymond, mama și tata, în această ordine, privind acea mulțime fericită, care intona pentru a suta oară *Marseilleza*, în acea noapte de neuitat, noapte de vară caldă și blândă la Saint-Pierre-de-Chartreuse.

Dintr-odată, am atins cu mâna ceva în buzunarul fustei. Am băgat mâna în buzunar; era para pe care mi-o dăruise soldatul! Am scos-o cu grijă, am frecat-o de haine ca s-o curăț și am mușcat din ea.

Era proaspătă, moale, zemoasă. În viața mea nu gustasem ceva așa de delicios! Am savurat mult timp fiecare îmbucătură, îmbrățișându-mi cu și mai multă putere familia, legănată de cântecele mulțimii.

Era para cea mai delicioasă pe care o mâncasem în viața mea!

Avea gustul libertății.

EPILOG
ÎNTOARCEREA ACASĂ

I

UN DRUM SINUOS

Paris, Franța, septembrie 1944

Charlotte

Am mai rămas la Saint-Pierre câteva zile. Veștile de pe front erau confuze. Deși un lucru era clar: naziștii pleaseră și nu aveau să se mai întoarcă. Oricum, tata se gândea la următorii pași cu cea mai mare grijă, deoarece nu mai avea bani.

Ne-am reluat „excursiile” ca să culegem fructe din pădure. Mi-a făcut foarte bine să merg de mână cu tata, să mă bucur de aerul curat de la munte și de înserările calde și tăcute ale verii. Cred că și lui. Deși, din când în când, mi se părea că-i văd camuflați printre copaci pe acei soldați nemți care ne terorizau în urmă cu doar câteva zile...

Raymond și-a reluat și el întâlnirile cu Nicole, ai cărei părinți se întorseseră din munți. Iar mama, Blima, s-a regăsit cu plăcere în bucătărie, dar mereu sub privirea atentă și tăcută a doamnei Durand, care îi dădea bani și unele alimente.

Părinții mei au vorbit cu medicul din sat și mi-au spus să folosesc din nou pansamentul la ochiul drept, pe care mi-l dădusem jos în ziua când am plecat din Liège. Dar era deja târziu: îmi pierdusem vederea după trei ani de chinuri. Mi-a

fost foarte frică să nu pătesc la fel și cu ochiul stâng și să rămân oarbă.

Deși simțeam multă durere în suflet, totuși ne-am bucurat de acele prime zile de libertate. Rănile se cicatrizau, dar foarte încet. Și întrebările crunte se iveau cu tot mai multă putere: Ce s-a întâmplat cu bunicii mei, Yaakov și Raia, părinții Blimei? Și cu unchii mei, Alter, Paul, Rifka și ai lor? Dar cu Aline și familia ei?

Era deja timpul să ne întoarcem acasă.

După câteva zile, am plecat la Paris, cu gândul să ne continuăm ceva mai târziu drumul până la Liège. Noua ședere în adoratul meu Oraș al Luminilor, care fusese eliberat cu două săptămâni înainte, pe 25 august, a fost complet diferită de cea din urmă cu trei ani. Orașul își redobândise viața.

Țin minte că în ziua sosirii, într-o vineri, ne-am dus la o sinagogă. Tata nu mai făcuse asta de mult, dar atunci a simțit că trebuia să-i mulțumească lui Dumnezeu pentru tot. Era înțesată de lume. Veniseră și mulți soldați nord-americani evrei. Toți plângeau în hohote. Nu era nimeni care să nu fi pierdut o ființă dragă. Dar sentimentul de solidaritate era fantastic. Căldura umană ce emana din toată mulțimea aceea unită prin durere, dar și prin speranțe, era impresionantă.

A doua zi ne-am dus la Hôtel Lutetia, care fusese în mâinile Gestapoului în timpul ocupației și care acum era centrul de informații privind locul unde se aflau deportații și dispăruții. Cu documentele confiscate de la nemți și mărturiile supraviețuitorilor, se luptau cu imposibila sarcină de a răspunde disperării rudelor și prietenilor victimelor. Totuși, uneori minunea se întâmpla. Mama trăia cu iluzia de a o găsi

pe Zara, prietena ei din copilărie, poloneză de origine, la fel ca ea, dar care trăia de mulți ani la Paris. Primele vești n-au fost încurajatoare; fusese deportată cu familia ei nici mai mult, nici mai puțin decât la Auschwitz. Cu toate acestea, după câteva zile, căutările au luat o întorsătură neașteptată: supraviețuise! Se întorsese și locuia la Paris.

Întâlnirea dintre Zeirele și Blimele, cum își spuneau cu drag cele două prietene, a fost nespuse de emoționantă. Povestirea întâmplărilor prin care trecuseră le-a luat mai multe după-amiezi, alături de un samovar aburind.

„Într-o casă de polonezi evrei nu poate lipsi ceaiul”, repeta Zara de fiecare dată când trebuia să-l umple. În acel apartament mic și dărăpănat, samovarul era un simbol al identității poloneze evreiești, transferată în sofisticatul Paris. Eu și Raymond am stat cu ele mult timp și am descoperit multe lucruri despre mama pe care nu le știam.

Ideea tatălui meu era să ne întoarcem de la Paris direct la Liège, traversând zona Ardeni. Dar n-a fost posibil; deși nemții continuau să piardă teren, în regiunea aceea încă ploua cu temutele rachete V2, cu coada lor de foc și zgometul lor asurzitor. Pe lângă asta, aproape de sfârșitul anului, naziștii au lansat contraofensiva din Ardeni (cunoscută și cu numele de „contraofensiva lui Von Rundstedt”), cu care au reușit să aibă din nou inițiativa timp de două săptămâni. Situația în Belgia continua să fie neclară. Léon a trebuit să-și schimbe planurile; urma să mergem mai întâi la Bruxelles și să plecăm la Liège imediat ce Valonia avea să fie complet eliberată.

*Bruxelles, Belgia, sfârșitul anului 1944***Charlotte**

Când am ajuns la Bruxelles, orașul încă era un haos. În plus, rezervele noastre se sfârșiseră și tot ce mai aveam încăpea într-o gentuță. A trebuit să locuim mai multe săptămâni într-un lagăr de refugiați. Organizațiile umanitare precum Crucea Roșie sau organizațiile evreiești ce începeau să fie „reconstruite” (OSE, Joint, ORT și altele) instalaseră adăposturi pentru acea mulțime de naționalități foarte diverse, care se muta dintr-un loc în altul cu un vis comun: să se întoarcă la dragul lor cămin, dacă mai rămăsese ceva din el. Pentru asta recurgeau la șoproane, barăci și corturi de campanie. Nu existau paturi, saltelele se puneau pe jos și confortul era minim. Dar eram obișnuiți.

Sentimentele noastre erau contradictorii. Ne redobândiserăm libertatea. Și, pe zi ce trecea, se apropia tot mai mult întoarcerea la iubita noastră căsuță. Dar tot nu aveam vești despre rude și prieteni. Îngrijorarea își continua misiunea. Încercam să nu ne mai gândim și să ne convingem că în curând aveam să primim vești. Și că aveau să fie vești bune.

Dar zilele treceau fără noutăți și nesiguranța ne consuma.

II SE IVESC ZORILE

*Seraing-sur-Meuse, Liège, Belgia,
începutul anului 1945*

Charlotte

În ianuarie, tata a luat hotărârea să ne întoarcem acasă.

În Belgia încă existau puncte de rezistență nazistă, iar temutele rachete *Vergeltungswaffen* continuau să cadă din cer (și să facă ravagii), mai ales la Anvers și la Liège. Dar, în ciuda temerilor, ne-am bucurat de această hotărâre.

După câteva zile, am urcat în trenul de Liège și, câteva ore mai târziu, am ajuns la gara Guillemins. Câte amintiri legate de acea plecare din zorii zilei, care acum părea atât de departe! Încă îmi era teamă să nu văd că apar în orice clipă, din spatele stâlpilor masivi sau din vreun colț al gării, ofițerii *Waffen-SS* și de la Gestapo, în uniformele lor și cu arogantul bocănit al cizmelor.

Am ajuns la *Seraing-sur-Meuse*, în suburbiile aceluia *Grand Liège*, după o oră. Am coborât din tramvai, fiecare cu punga lui mică și ferfeniță, am mers câteva străzi, am dat colțul și am luat-o pe o altă stradă. O stradă în pantă, pe care o cunoșteam foarte bine, strada *Molinay*. Strada noastră.

Cum pe acolo nu trecea tramvaiul și erau multe prăvălii (brutărie, cofetărie, un chioșc cu cartofi prăjiți, altul cu înghețată, altul cu fructe de mare și multe altele), părea o stradă pietonală. Diverse arome parfumau aerul. Proprietarii prăvăliilor erau în majoritate evrei.

Am înaintat pe „strada noastră” și n-am întâlnit niciun cunoscut. Tata era negustor și un membru activ al comunității din Seraing. E adevărat că ne întorceam îmbrăcați în zdrențe și cu acele pungă minuscule ce stârneau mila... Dar belgienii pe care tata a reușit să-i identifice întorceau capul sau se prefăceau că nu ne văd; nu voiau să înfrunte un trecut care-i făcea să simtă remușcări. Iar evrei nu se vedeau deloc, dispăruseră.

Până când am trecut prin fața cizmăriei, de unde a ieșit unul din copiii cizmarului. De-abia ne-a salutat. Și imediat ne-a spus:

— Voi trăiți... Mama, tata și cei patru frați ai mei nu mai sunt...

A fost prima dată când am simțit un reproș în acel „trăiți”.

Am urcat costișa „străzii noastre”. Până când, ajunși la capăt după ce am urcat toată panta, am văzut-o! Era acolo! Ne-a tresărit inima în piept. Ne-am apropiat în tăcere, ca într-un pelerinaj. Primul lucru pe care l-am văzut a fost că ușile și ferestrele dispăruseră. Mai rămăseseră unele tocure și cercevele. Părea că iubitei noastre căsuțe îi scosese ochii și că acum ne privea sosind prin niște găuri negre.

Am trecut pragul. Am pătruns în casă încet, observând fiecare amănunt. Deși nu erau prea multe de observat. Era complet goală. Și jefuită. Nu mai exista nimic din ce putea avea o oarecare valoare, oricât de mică ar fi fost aceea. Eu

nu-mi făceam prea multe iluzii că-mi voi găsi lucrușoarele, mai ales jucăriile. După ce trăiserăm cum trăiserăm, crescuserăm prea repede și ne căliserăm. Oricum, m-a întristat când am văzut căsuța noastră în acea stare jalnică, după ce îi dusesem atât de mult dorul...

Îmi imaginasem că întoarcerea noastră avea să fie foarte diferită! Visam să mă întâlnesc cu prietenele mele, să mă îmbrățșez cu vecinii, să sărbătorim evenimentul cu mâncăruri bune, să cântăm și să dansăm, de ce nu? Aveam atâta nevoie să trăiesc! Dar acum eram singuri; nu cunoșteam aproape pe nimeni în cartierul pustiu și nimănui nu părea să-i pese că ne-am întors... Nu erau nici unchii Paul și Alter. Câtă dezolare provocase războiul! Câte absențe!

Era fiecare atât de cufundat în propriile gânduri, încât niciunul n-a observat că se apropiase cineva de casă și că acum se afla în prag, șovăind dacă să intre sau nu, în lipsa ușii.

— *Bonjour, monsieur Léon, madame Blima...*

Am întors capul, mirați. Lumina ce intra pe ușă ne împiedica să-l vedem bine pe cel care venise. Dar figura care se desena în contralumină nu lăsa loc multor îndoieli.

— E *monsieur* Ledouc! a reacționat tata, în timp ce prietenul nostru, florarul, se apropia salutându-se amândoi bucuroși.

Apoi a venit rândul Blimei și al lui Raymond. În cele din urmă, s-a oprit în fața mea și m-a salutat cu o plecăciune adâncă:

— *Bienvenue, mademoiselle!*

Era emoționat. Și eu m-am bucurat mult când l-am văzut. În sfârșit, apărea unul dintre vechii noștri prieteni! Și tocmai *monsieur* Leduc, care fusese întotdeauna atât de drăguț cu mine! Ne-am strâns mâinile cu drag. De-abia în momentul acela mi-am dat seama că adusese o cutie, ca de pantofi. Văzând că mi-a atras atenția și că mă uitam curioasă la cutie, prietenul meu mi-a spus:

— E pentru dumneavoastră, *mademoiselle* Charlotte, ceva ce o să vă trezească multe amintiri, da, da... de dinaintea acestor vremuri atât de nefericite, da, da... când încă puteam să râdem și să visăm — *monsieur* Raphael a zâmbit cu nostalgie, a făcut o pauză și a întins mâinile, oferindu-mi cutia. Luați-o, da, da, e pentru dumneavoastră.

Chiar din clipa în care am ținut-o în mâini am știut ce conținea. Înainte de a o deschide, am făcut doi pași și l-am pupat pe vechiul meu prieten. Am simțit că trebuia s-o fac. Apoi, sub privirea nerăbdătoare a familiei, am deschis ceremonios cutia... Și acolo se afla ea, prietena mea dragă! *Monsieur* Ledouc o salvase când văzuse că spărgeau ușa și jefuiau casa. Cu un mic și minunat amănunt: în părul ei lucea panglica roz care, din cauza agitației, fiindcă era târziu și puteam pierde trenul, îmi căzuse din păr în dimineața plecării la Paris. Acum eram din nou împreună; era prietena pe care bunica i-o făcuse cadou mamei ca să-i țină companie. Și apoi ea mi-o dăduse mie. Întotdeauna a fost cu noi, adorata mea Katiuška.

Se lăsa seara. Eram în plină iarnă și se simțea frigul. Nu aveam nici măcar pe ce să ne așezăm. Până la urmă, am ales sufrageria, la fel de goală ca și restul căminului nostru. Ne invadase un val de melancolie și refuzam să facem orice. Tata a rupt tăcerea:

— Bun... din nou acasă!

Și a spus asta cu atâta duioșie, cu atâta candoare, stând pe jos în acea casă prădată, în frigul unei nopți care se lăsa peste noi fără să avem nici măcar o pătură cu care să ne acoperim, încât ne-a făcut să râdem și să plângem în același timp. În clipa aceea, simțeam cât de minunat era să ne avem unii pe

alții. Știam că multora destinul nu le acordase aceeași favoare. Și am înțeles ce însemna privilegiul de a fi trecut prin acest interminabil calvar de orori, respectând ceea ce tata ne asigurase:

— Nu ne vor despărți familia.

Cu ultimii bani pe care-i mai aveam am cumpărat ceva de mâncare și două pături. Și am coborât în pivniță, să căutăm ceva sub grămada de cărbuni. Eu n-am știut asta până atunci, dar într-o mică groapă săpată sub cărbuni, tata și Raymond îngropaseră trei sticle pline cu lire sterline, pe care Léon reușise să le schimbe la bancă înainte de plecare.

Furaseră tot cărbunele. Dar părea că nu scormoniseră pământul de sub cărbuni. Am căutat cu sufletul la gură, asta-i adevărul. Viitorul nostru imediat depindea de acei bani, dacă-i găseam sau nu. Dar tot ce suferiserăm în timpul acelor lungi ani negri ne făcuse să vedem viața din altă perspectivă. Chiar și pe noi, cei mai tineri, pe Raymond și pe mine. Știam că importanța lor, în realitate, era relativă. Și că erau atâtea alte lucruri mai importante...

În cele din urmă, după multe căutări, sticlele au apărut! Două dintre ele se umpluseră cu apă și banii se deterioraseră. Dar a treia se păstrase bine. Nu erau mulți bani, dar ne permiteau să cumpărăm lucrurile indispensabile pentru următoarele zile, până când tata avea să înceapă o nouă slujbă.

S-a așternut noaptea. Nu aveam nici lumină, nici cum să ne încălzim. Am ales colțul „cel mai cald” din casă (de fapt, locul unde frigul ni s-a părut mai puțin cumplit). Stând pe jos, cu spatele la perete, ne-am strâns unul lângă altul. Apoi ne-am acoperit cu păturile, cum am putut, și am mâncat ce cumpăraserăm.

Ne stăpâneau emoții ciudate. Eram foarte îngrijorați că nu știam nimic despre soarta ființelor iubite. Dar simțeam și căldura retrăirii doritelor senzații ale vieții de zi cu zi. Sentimentele simple, mirosurile casei, superficialele conversații cotidiene.

Tot ceea ce frica ne furase timp de prea mulți ani.

Era o noapte senină și rece. Prin găvanele oarbe ale ferestrelor puteam zări petice de cer înstelat. Am stat mult timp privindu-ne unii pe alții cu nesfârșită duioșie. Până la urmă, ne-a învins somnul.

Peste câteva ore avea să fie o nouă zi!

DRAMATIS PERSONAE

Aline și familia ei

Au fost deportați în lagărul de exterminare de la Auschwitz și asasinați în camerele de gazare.

Unchiul Paul și familia lui

Au hotărât să se ascundă în Ardeni, în 1942 (cu excepția fetei lor, Edith, care s-a refugiat într-o mănăstire catolică), și au supraviețuit războiului. Apoi s-au întors la Anvers.

Alter

A fost executat prin împușcare la Konskie, probabil în zorii zilei de 2 noiembrie 1942.

Rifka, sora Blimei, soțul și cei doi copii ai lor

Au fost trimiși în lagărul de exterminare de la Treblinka, unde au fost asasinați de naziști.

Yaakov și Raia, părinții Blimei, bunicii lui Charlotte

Au fost asasinați în camerele de gazare ale lagărului de exterminare de la Treblinka.

Léon Degrelle

În 1945, a fugit în Spania, țară care i-a acordat cetățenie și azil politic, în ciuda ordinului de extrădare și a condamnării la moarte *in absentia* în Belgia. A decedat de moarte naturală în 1994, la Málaga, Spania.

Klaus Barbie

După căderea regimului nazist, a fugit în America de Sud, unde a fost descoperit la începutul anilor șaptezeci. În 1974, Franța a cerut Boliviei extrădarea lui, aprobată în 1983. A fost judecat la Lyon și condamnat la închisoare pe viață. A murit în 1991, în închisoarea din Montluc, unde îl torturase pe Jean Moulin în urmă cu aproape cincizeci de ani.

Susan Travers

Singura femeie din istorie care a făcut parte din Legiunea Străină s-a retras după câțiva ani de la terminarea războiului și s-a măritat la Paris. I s-a acordat Crucea de Război și Legiunea de Onoare. În anul 2000 și-a publicat autobiografia, *Tomorrow to Be Brave*. A decedat în anul 2003.

Thamar Amilakhvari

Fiică a cavalerului georgian, colonel în Legiunea Străină, Dimitri Amilakhvari și a prințesei Irina Dadiani, a locuit la Londra în timpul războiului. În 1944, i-a murit mama într-un accident de mașină, în drum spre ceremonia de omagiere a soțului ei, în ziua când se împlineau doi ani de la moartea acestuia la El Alamein. La terminarea războiului, Thamar și fratele ei Othar au fost declarați „fii ai Franței”. În anul 2010, bulevardul Stalin din Tskneti, în apropiere de Tbilisi, capitala Georgiei, a primit numele lui Dimitri Amilakhvari. Thamar s-a măritat, a avut doi copii și s-a stabilit în Republica Cehia.

Domingo López Delgado

După ce a participat la remarcabila acțiune din nordul Africii și la Operațiunea *Dragoon*, a luat parte la sângeroasele bătălii din „bazinul Colmar” și la contraofensiva lui Von Rundstedt, în urma căroră Legiunea Străină a fost decimată.

A luptat până la predarea totală a regimului nazist. I s-au acordat cinci decorații ale Republicii Franceze, inclusiv Crucea de Război cu stea de bronz. S-a întors în Uruguay în 1945, împreună cu Pedro Milano, Fulvio Zerpa, Antón Salaverri și José Real de Azúa, printre alții, care au fost, de asemenea, decorați. După un timp, a fost ales președinte al Consiliului Departamentului Rocha, orașul său natal. Pe 8 octombrie 1964 a fost felicitat și decorat de președintele Charles de Gaulle. A decedat în Rocha, în 2012.

Léon și Blima

Și-au refăcut viața în Belgia. Totuși, după o vreme, în 1952, vrând să uite ororile pe care le-au trăit, au emigrat în Uruguay cu cei doi copii ai lor. Acolo au murit, mulți ani mai târziu.

Raymond

A devenit agent imobiliar în Uruguay, fiind recunoscut pentru integritatea sa și pentru capacitatea de a-și face prieteni. În prezent, trăiește la Montevideo.

Charlotte

A urmat o remarcabilă carieră în domeniul educativ, ajungând să conducă Direcția Generală a Universității ORT Uruguay, funcție pe care o exercită și în prezent, în cadrul Organizației Educative Internaționale ORT, creată în Rusia în 1880. S-a măritat în Uruguay cu un renumit medic nefrolog pediatru, cu care are un fiu.

INDICE AL PERSONAJELOR (ÎN ORDINEA APARIȚIEI)

- Geneviève Saint-Jean: tânără belgiancă, studentă la Drept la Liège, prietenă cu Alter.
- Charlotte: fetiță belgiancă, născută la Liège, fiica lui Léon și a Blimei și soră a lui Raymond.
- Christoff Podnazky: tânăr polonez, student la Inginerie la Liège, prieten cu Alter.
- Gocha Gelashvili: exilat georgian din Paris, cunoscut ca Dimitri Amilakhvari.
- Aleksandre Barkalaia: cadet la Școala Militară a Republicii Georgia.
- Teona: tânără georgiană, studentă la Arte Plastice și infirmieră voluntară, vară a lui Dimitri.
- Thamar Amilakhvari: fiica lui Dimitri Amilakhvari și a Irinei Dadiani, născută în Franța.
- Domingo López Delgado: soldat uruguayan, voluntar în Legiunea Străină.
- Pedro Milano: voluntar uruguayan în Legiunea Străină, prieten cu Domingo.
- Raphael Ledouc: florar la Seraing-sur-Meuse, Liège, prieten cu Charlotte și cu familia ei.
- Michel Balthazard: responsabilul de la Café Saint-Hubert din Liège, prieten cu Léon.
- Abraham Kempinski: tânăr argentinian stabilit la Paris, falsificator de acte al Rezistenței.

- Unchiul Paul: polonez, rezident în Anvers, șlefuitor de diamante, fratele mai mare al Blimei.
- Gunther Hessen: tânăr ofițer german al Waffen-SS.
- Swit Mariah Czerny: tânără poloneză, funcționară la Spitalul din Konskie, prietenă cu Alter.
- Jean-Marcellin Lavoisier: comerciant francez pe piața neagră, stabilit la Paris.
- Sarah Wilkinson: profesoară de gimnastică de origine evreiască, măritată cu un industriaș englez.
- Jean-Claude Rapalian: tânăr francez ai cărui părinți armeni le închiriază o cameră lui Léon și familiei sale.
- Consuelo Hernández Randall: tânără din Madrid, născută dintr-un tată andaluz și o mamă din Statele Unite.
- Giusto Pacella: chelner italian la Grand Café des Commerçants.
- Facundo Peláez: meșteșugar uruguyan, voluntar în Legiunea Străină.
- Jean-Baptiste Renard: ofițer francez, aghiotant al comandantului Amilakhvari.
- Susan Travers: aghiotantă britanică, singura femeie din Legiunea Străină.
- Jeremiah Lerner: voluntar în Brigada evreilor din Palestina, născut la New York.
- Kazimierz Wroblevsky: cizmar polonez din Konskie, prieten cu Alter.
- Anne Michelle Lafourcade: cântăreață din Paris stabilită la Lyon, prietenă cu Jean Moulin.
- Père Antoine: preot francez, paroh din departamentul Ain, regiunea Ron-Alpi.
- Mathias Landauer-Dégas: funcționar elvețian, inspector principal de grăniceri.

Matthias: ofițer german SS, șef de lucrări în lagărul de exterminare de la Treblinka.

Nikolaus *Klaus* Barbie: ofițer SS și șef al Gestapoului din Lyon.

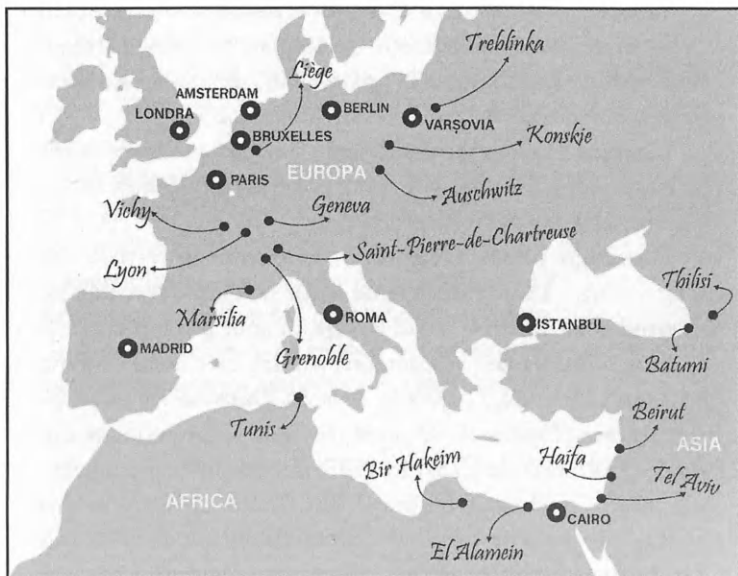
General De Castiglioni: general italian, comandant al Diviziei Alpine *Pusteria*.

Pierre Armand-Ugon: sergent italian în lagărul de la Vienne, cantonul Vaud, Elveția.

Léon Degrelle: politician belgian, fondator al rexismului, foarte apropiat de Hitler.

Pierre Chenaudon: băcan la Saint-Pierre-de-Chartreuse.

LOCALIZAREA ORAȘELOR PREZENTATE ÎN CARTE

SURSELE DE INSPIRAȚIE

Gocha Gelashvili – povestirile personajului au fost create pe baza mărturiilor lui Shota Berezhiani, exilat georgian la Paris, publicate în articolul „Georgian Soldiers Abroad” (traducere a originalului în georgiană), de Nona Ramba-shidze, apărut în *Istoriani*, Tbilisi, Georgia, 2011.

Contesa Thamar Amilakhvari – relatări create de autor pe baza dialogului avut la Paris cu contesa pe 26 iulie 2013, și a corespondenței purtate cu ea.

Domingo López Delgado – povestirile de război din acest volum au fost redactate de autor pe baza convorbirilor cu eroul acasă la el, în orașul Rocha, în anul 2011, precum și pe baza a numeroase documente, printre care autobiografia lui López Delgado, *Los frentes de lucha. Diario de un voluntario rochense (Fronturile de luptă. Jurnalul unui voluntar din Rocha)*, publicată de CISA în 1948; documentele și materialele aflate la Muzeul Regional din Rocha „Milton de los Santos”; dosarele personale ale legionarilor păstrate la Bureau des Anciens de la Légion Étrangère; documentele privitoare la bătăliile de la Bir Hakeim și El Alamein, proprietate a Centre de Documentation Historique de la Légion Étrangère; articolul „Domingo Lopéz Delgado, una vida cívica ejemplar”, publicat de Alejo Umpiérrez în *Revista Histórica de Rocha*, și lucrarea despre viața lui López Delgado scrisă de Alejandra López și Claudia Maffini.

Pedro Milano – povestiri scrise de autor pe baza documentelor obținute din diverse surse și a dialogului purtat cu

doamna Tulia Pini Amaral de Milano, văduva lui Pedro Milano, în anul 2013.

Abraham Kempinski – povestiri create de autor pe baza lucrării *Adolfo Kaminsky, el falsificador* (*Adolfo Kaminsky, falsificatorul*), de Sarah Kaminsky, editată de Clave Intelectual, Buenos Aires, 2011.

Susan Travers – fragmente din autobiografia *Tomorrow to Be Brave*, Bantam Press, 2000.

Jeremiah Lerner – povestiri create de autor pe baza articolului „The First Salute”, de Jerry Klinger, publicat în *The Jewish Magazine*, Oct.-Nov. 2009, și a informațiilor documentare.

SS-Scharführer Matthias – interviu imaginat de autor pe baza cărții *Un grito por la vida, memorias del sobreviviente de Treblinka Chil Rajchman* (*Un strigăt în numele vieții, memoriile supraviețuitorului de la Treblinka Chil Rajchman*), Ediciones de la Banda Oriental, Montevideo, 1997.

Generalul De Castiglioni – text elaborat de autor pe baza documentelor obținute din diverse surse.

LEGENDA FOTOGRAFIILOR

- Pagina 10: președintele Franței și cel al Uruguayului, Charles de Gaulle și Luis Giannattasio, străbătând bulevardul 18 de Julio din Montevideo, 8 octombrie 1964; arhiva fotografică *El País*, colecția Caruso.
- Pagina 11: Charles de Gaulle îi aduce un omagiu lui José Artigas, în Plaza Independencia; arhiva fotografică *El País*, colecția Caruso.
- Pagina 12: generalul de Gaulle îi salută pe voluntarii uruguayeni în Franța Liberă (López Delgado este al doilea din dreapta); arhiva familiei López Delgado.
- Pagina 20: Alter Sztark la 21 de ani, 1938; sursă: Charlotte de Grunberg.
- Pagina 26: Dimitri Amilakhvari defilând pe bulevardul Champs-Élysées în fruntea Legiunii Străine, 14 iulie 1939; arhivă *Istoriani*, Tbilisi, Georgia.
- Pagina 31: Dimitri Amilakhvari și familia sa; sursă: George Kalandia și Teona Bagdavadze, Tbilisi, Georgia.
- Pagina 41: pașaportul lui Domingo López Delgado, 18 octombrie 1941; sursă: Muzeul Regional din Rocha.
- Pagina 46: Léon, Blima, Raymond și Charlotte; sursă: Charlotte Grunberg.
- Pagina 50: afiș care anunță obligația de a se înscrie în Registrul pentru Evrei din Liège, 18 noiembrie 1940.
- Pagina 54: soldați germani îl lovesc pe un evreu pe care l-au trântit la pământ, Polonia; arhiva Yad Vashem, ID: 80977.

- Pagina 57: afiș pe perețele unei întreprinderi confiscate în perioada procesului de arianizare; sursă: Muzeul Rezistenței și Deportării din Isère.
- Pagina 70: ofițeri SS, Baden-Baden; sursă: Arhiva Yad Vashem, ID: 80979.
- Pagina 76: evrei deportați din Westerbork, Olanda; arhiva Yad Vashem, ID: 43253.
- Pagina 84: Adolf Hitler salutând din mașina sa; arhiva Yad Vashem, ID: 66423.
- Pagina 87: Adolf Hitler și Leni Riefenstahl; sursă: domeniul public.
- Pagina 88: evrei săpând o groapă sub supravegherea soldaților germani, Koneska, Polonia, 12 septembrie 1939; arhiva Yad Vashem, ID: 13725.
- Pagina 91: asasinarea unui bărbat într-o groapă comună, Vinnitsa, Ucraina; arhiva Yad Vashem, ID: 18900.
- Pagina 108: copii într-un parc de joacă interzis evreilor, Paris; sursă: © LAPI / Roger-Viollet, cod 209-7.
- Pagina 113: afiș pentru expoziția „Le Juif et la France”, organizată la Palais Berlitz, Paris.
- Pagina 140: o razie a Gestapoului într-o locuință; arhiva Yad Vashem, ID: 37080.
- Pagina 148: femei deportate din Franța, în vagoane de vite, spre lagăre de concentrare; arhiva Yad Vashem, ID: 81828.
- Pagina 155: programul campionatului de box de la Cairo, Egipt, din 1942, la care a participat Domingo López Delgado; arhiva Muzeul Regional din Rocha.
- Pagina 168: o scrisoare a soldatului Naftali Fenichel; arhive Yad Vashem.
- Pagina 177: piața ghetoului, Varșovia; arhiva Yad Vashem, ID: 69864.

- Pagina 181: coadă la o cantină din ghetou, Varșovia; Yad Vashem, ID: 34024.
- Pagina 188: baterie de artilerie la Bir Hakeim în sarcina lui Domingo López Delgado; sursă: cartea *Los frentes de lucha* și Muzeul Regional din Rocha.
- Pagina 189: Águedo Sequeira și Domingo López în Africa de Nord; sursă: Muzeul Regional din Rocha.
- Pagina 216: soldați sosind la punctul de regrupare, după retragerea violentă de la Bir Hakeim, 11 iunie 1942; sursă: domeniul public.
- Pagina 236: copii și femei cu mâinile sus, în timpul represaliilor naziste în ghetoul din Varșovia; arhiva Yad Vashem, ID: 99081.
- Pagina 251: Charlotte și Raymond; sursă: arhiva personală a lui Charlotte Grunberg.
- Pagina 264: act de serviciu al legionarului Domingo López, care adeverește că a fost rănit la El Alamein; sursă: familia López Delgado.
- Pagina 276: Enciclica papei Pius al XI-lea, *Mit Brennender Sorge* [*Cu arzătoare neliniște* (facsimil)]; sursă: domeniul public.
- Pagina 296: deportarea la Treblinka a locuitorilor din Siedlce, Polonia; arhiva Yad Vashem, ID: 73318.
- Pagina 298: vedere parțială a lagărului de exterminare de la Treblinka; în fundal, depozitul de muniții al cartierului general; arhiva Yad Vashem, ID: 43917.
- Pagina 300: execuție săvârșită de naziști în Uniunea Sovietică; arhivele Yad Vashem.
- Pagina 306: Jean Moulin; arhiva Yad Vashem, ID: 61773.
- Pagina 307: Klaus Barbie (persistă îndoielile cu privire la autenticitatea fotografiei); arhiva Yad Vashem, ID: 26912.

- Pagina 321: prizonieri în lagărul de la Buchenwald; arhiva Yad Vashem, ID: 5466167.
- Pagina 334: decizie semnată de Adolf Hitler privind punerea în practică a operațiunii Aktion T4 (programul de eutanasiere), care s-a materializat în asasinarea persoanelor cu dizabilități; sursă: domeniul public.
- Pagina 338: memento al legii care stabilea ce era un evreu și cum putea fi recunoscut, Vichy, iulie 1943; sursă: Muzeul Rezistenței și Deportării din Isère.
- Pagina 347: detaliu al unei case din Saint-Pierre-de-Chartreuse; sursă: fotografie făcută de autor.
- Pagina 348: mansarda unei case din Saint-Pierre-de-Chartreuse; sursă: fotografie făcută de autor.
- Pagina 349: panoramă a vârfului Chamechaude, văzut dinspre Saint-Pierre-de-Chartreuse; sursă: fotografie făcută de autor.
- Pagina 357: partizani evrei în regiunea Kovno, Lituania; arhiva Yad Vashem, ID: 28449.
- Pagina 362: fotografie a lui Domingo López; sursă: familia López Delgado.

MULȚUMIRI

Acest roman este o operă literară de ficțiune. Cu toate acestea, a fost inspirat din vieți atât de deosebite, intense și emoționante, încât ar fi fost imposibil să le cunosc pe toate, dacă nu aş contat pe ajutorul protagoniştilor, fapt ce se cuvine a fi evidențiat și pentru care trebuie să mulțumesc.

În primul rând, lui Charlotte și minunatei ei familii. Trebuie să subliniez sinceritatea sa, sensibilitatea, inteligența și respectul ei pentru adevăr. Natalie Zadjé a scris, în *Les enfants cachés en France (Copiii ascunși în Franța)*, aceste cuvinte înțelepte pe care le împărtășesc fără rezerve: „Pentru mine, fiecare copil ascuns este un erou; fiecare dintre ei este chemat să dezvăluie experiența sa excepțională, trăită exclusiv de el și care a făcut să fie ceea ce este în ziua de azi”. Joseph Grunberg, indiscutabila jumătate a lui Charlotte, este un filosof de excepție (adept al lui Spinoza) și are un umor indispensabil ca să se poată apropia de clarobscururile vieții. George, fiul celor doi, a contribuit cu reflecții înțelepte și sugestii de-a lungul întregului proces de creație. Mulțumirile mele nesfârșite tuturor. Precum și lui Raymond și familiei sale.

Domingo López Delgado a fost o persoană legendară, pe care am avut prilejul s-o cunosc și cu care am stabilit, în scurt timp, o frumoasă relație de prietenie. În ciuda curajului său, niciodată nu a renunțat să demaște ororile războiului, care trebuia să fie ultima soluție, numai în împrejurări extreme. Amabila sa soție Tona, care ne-a răsfățat cu savuroasele ei ceaiuri în timpul întâlnirilor noastre, fiul lor Gonzalo López Mesías și

cei alți membri ai familiei au acceptat cu emoție ca estota lui Domingo să fie inclusă în această carte cu propriul lui nume, ca un binemeritat omagiu adus celui care a oferit atât de mult în viața lui. Toți merită recunoștința mea profundă.

De asemenea, vreau să-mi exprim recunoștința față de contesa Thamar Kinsky-Amilakhvari, pentru conversațiile fructuoase pe care le-am avut cu ea și pentru sfatul înțelept pe care mi l-a dat cu privire la modul de a aborda viața tatălui ei.

Pe de altă parte, mulțumesc în mod special prestigiosului și laureatului scriitor argentinian Marcos Aguinis, pentru lectura manuscrisului.

Numeroase instituții și persoane au contribuit cu informații și documente de extraordinară valoare, care au îmbogățit acest volum. Printre ele, îmi permit să menționez:

În străinătate:

Yad Vashem, World Holocaust Remembrance Center din Ierusalim, pentru documentele puse la dispoziție și pentru permisiunea de a folosi fotografiile din arhiva sa (vezi „Legenda fotografiilor”); în mod special, trebuie să-i menționez pe Timorah Perel, Fani Molad, Perla Hazan, Rachel Shapiro, Irena Steinfeldt și Emanuel Saunders.

Centrul de documentare istorică a Legiunii Străine, Aubagne, Franța, pentru că mi-a permis accesul la documente unice privind Legiunea în Al Doilea Război Mondial, și directorului său, căpitanul Jean Michon.

Biroul Veteranilor Legiunii Străine, custozii ai dosarelor personale ale vechilor combatanți, pentru informațiile oferite.

George Kalandia, director al Art Palace, și Teona Bagdavadze, fondatoarea Key Communications, apreciați prieteni din Tbilisi, Georgia, pentru informații și fotografii (vezi „Legenda fotografiilor”) și pentru permanenta dispoziție de a mă ajuta să înțeleg particularitățile acestei țări minunate.

Musée de la Résistance et de la Déportation de l'Isère, Grenoble, Franța, pentru documentele puse la dispoziție și pentru autorizația de a folosi fotografiile din arhiva sa (vezi „Sursele de inspirație”).

Mémorial de la Shoah, Paris, pentru informațiile și documentele oferite.

Instituția Generației ale Shoah-ului în Argentina și președinta sa, Diana Wang, care m-au primit cu toată amabilitatea și mi-au oferit documente și bibliografie.

În Uruguay:

Ambasada Franței în Uruguay, în special domnului ambasador Sylvain Itté și domnului consilier cultural Christophe Dessaux, care mi-au înlesnit accesul la diferite instituții din Republica franceză.

Muzeul Shoah și Centrul pentru Memoria Holocaustului, pentru sprijinul permanent pe care mi l-au acordat, precum și doamnei directoare a muzeului și a centrului, Rita Vinocur, al cărei neprețuit sprijin a făcut posibilă îmbogățirea acestei opere cu numeroase fotografii din Yad Vashem. Aceleași mulțumiri doamnei bibliotecare Melina Moreira.

Muzeul Región de la Rocha, Uruguay, pentru că mi-a permis accesul la documentele, obiectele și fotografiile (vezi „Sursele de inspirație”) aparținând lui Domingo López Delgado, precum și doamnei directoare Alda Pérez și colaboratoarelor sale, Rosana Ravera și Cristina Motta.

Ziarul *El País* din Uruguay, pentru că mi-a permis accesul la diverse materiale din arhiva sa.

Doamna ambasador Diana Espino, contele Hans Podstatzky Lokovitz și soția sa Anita, care m-au ajutat să iau legătura cu doamna Thamar Kinsky-Amilakhvari.

Extind deosebita mea recunoștință Grupului Editorial Penguin Random House, mai concret directorului său Luis

Sica și formidabilei echipe care a lucrat la pregătirea acestui text, cu toții, prieteni apreciați și excelenți profesioniști, sub conducerea directorului editorial Julián Ubiría: Mercedes Clara (redactor), Lucía Sánchez Miraballes (tehnoredactor) și Aída Altieri (corector). Talentul și abnegația lor au fost esențiale pentru acest roman.

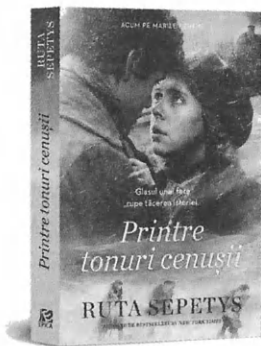
Mulțumesc, de asemenea, doamnei Dr. Laura Nahabedian Brunet și domnului Dr. Pablo Arana Balestra pentru asistența în materie legală.

Recunoștința mea domnului director Gerardo Castelli și întregii echipe care a participat la elaborarea *book trailer*-ului.

Mulțumesc Magdalenei Long pentru colaborarea ei la selecția și obținerea materialului fotografic, precum și la pregătirea *book trailer*-ului, Gabrielei Tuberosa, pentru traducerile din italiană, lui Miriam Kemna, pentru traducerile din germană, și lui Michel Strawczynsky, pentru traducerile din ebraică.

În sfârșit, dar nu de aceea mai puțin important, mulțumesc pentru toate sugestiile, pentru permanenta încurajare și pentru sprijinul necondiționat în această călătorie de mai mulți ani, care a însemnat această carte, celor care au fost zi de zi alături de mine: familia mea.

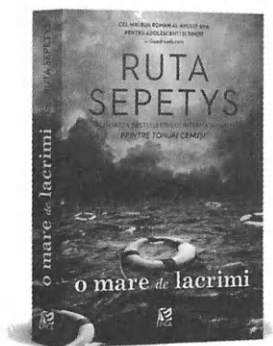
LECTURI RECOMANDATE PENTRU ELEVI:

Printre tonuri cenușii
Ruta Sepetys

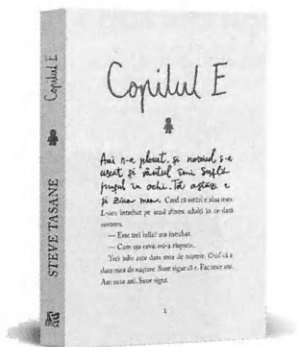
O mărturie frustă despre supraviețuire, speranță și demnitate.

În toiul nopții se aud la ușă bubuituri amenințătoare, și viața Linei se schimbă într-o clipă. Ea, fratele mai mic și mama sunt smulși din căminul lor din Vilnius de către poliția secretă sovietică și aruncați într-un vagon de vite cu destinația Siberia. Despărțită de tatăl ei, Lina trimite, din om în om, desene în care strecoară indicii despre locurile prin care trece, sperând că vor ajunge în lagărul în care este el prizonier. Însă vor fi oare de ajuns mesajele sau curajul ei pentru a-și reîntregi familia? Vor fi de ajuns să o țină în viață?

O mare de lacrimi
Ruta Sepetys

Ne aflăm la finalul celui de Al Doilea Război Mondial, în Prusia Răsăriteană, unde mii de refugiați caută cu disperare o cale de scăpare din calea morții. Printre aceștia se află și Joana, Emilia și Florian, ale căror vieți se intersectează pe drumul către nava care le promitea salvarea, *Wilhelm Gustloff*. Fiecare are secrete „incomode”, ca toți cei care trăiesc vremuri de război, de fugă și de lipsuri. Uniți prin forța împrejurărilor, poveștile lor converg, iar paleta narativă se îmbogățește în consecință, deopotrivă cu emoțiile cititorilor care află, într-o rapidă alternanță a perspectivelor, despre minciuni și revelații, despre trădare și generozitate, despre violență și autoamăgire. Cu fiecare minut care-i apropie de țărnul izbăvitor, își înving neîncrederea și își consolidează speranța. Dar, tocmai când credeau că au reușit, intervine inevitabilul hâd al sortii. Naționalitatea, cultura, educația, statutul social nu mai contează atunci când zece mii de suflete — adulți și copii — se văd nevoite să lupte pentru supraviețuire.

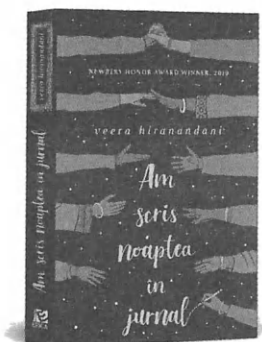
Copilul E
Steve Tasane

Un grup de copii fără documente de identitate, având litere drept nume, sunt nevoiți să trăiască într-o tabără de refugiați. Au povești de viață, dar nu și acte care să le dovedească. Rămăși ai nimănu, încearcă să clădească împreună o nouă familie și, în același timp, își doresc cu ardoare să păstreze vie amintirea vechilor identități.

Vor fi ascultați și crezuți? Iar dacă nu, ce li se va întâmpla?

Această carte uimitoare, extrem de lirică, îi va fermeca pe copii și le va stârni curiozitatea.

Toate întâmplările descrise în această carte sunt reale și li s-au întâmplat unor copii reali, în tabere de refugiați reale din toată lumea, recent. Pentru a transmite mesajul poveștii, numele copiilor au fost schimbate în litere.

Am scris noaptea în jurnal
Veera Hiranandani

În ziua în care împlinește doisprezece ani, Nisha primește un jurnal — acesta îi oferă ocazia să-și scrie gândurile pe care nu le poate rosti, dar care prind contur în mintea ei pe măsură ce începe să vadă lumea cu ochi tot mai maturi.

Însă nu doar Nisha se schimbă. Ea nici măcar nu-și mai recu- noaște țara.

Suntem în anul 1947, iar India, abia eliberată de sub dominația britanică, este împărțită în două state, din motive religioase: Pakistanul și India. Drept rezultat al adâncirii neînțelegerilor din- tre hinduși, musulmani, sikhi și cei de alte religii, mulțimi mari de oameni își părăsesc locurile natale și casele pentru a trece granița nou-apărută. Trecerea dintr-o parte în alta se face cu mari greutate și sacrificii și mulți nevinovați pier uciși. Nisha nu știe de care parte a baricadei ar trebui să se afle și nici de ce trebuie să aleagă o anumită tabără.

După ce și-a pierdut deja mama la nașterea ei și a fratelui său gea- măn, Nisha nu poate să accepte faptul că va trebui să-și piardă și țara.

Mama fusese musulmană. Tatăl este hindus și susține că Pakistanul nu le mai oferă siguranța de odinioară. Astfel, Nisha și familia ei devin refugiați, fiind nevoiți să pornească într-o călătorie primejdioasă și să străbată, cu trenul sau pe jos, un drum lung spre noul lor cămin, aflat de cealaltă parte a graniței, în India.

Scris sub forma unui jurnal, romanul înfățișează povestea unor momente dramatice din istorie, dar și a aventurii unei fetițe pornite în căutarea unui cămin, a identității și a unui viitor plin de speranță.

Pentru comenzi și informații vă rugăm contactați:

Editura EPICA

Str. Vasile Lucaciu, nr. 115, sector 3

București, cod poștal 030693

Tel.: 031 0699705

E-mail: vanzari@edituraepica.ro

office@edituraepica.ro

Magazinul virtual și blog:

www.edituraepica.ro

ISBN: 978-606-8754-61-1

Format: 16/54x84

Coli tipo: 26

Tipar: ARTPRINT

Email: office@artprint.ro

Tel: 021.336.36.33

O MĂRTURIE A UNEI EPOCI
DE NOAPTE A MINȚII

www.edituraepica.ro

ISBN 978-606-8754-61-1

9 786068 754611